

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

MAYIS-HAZİRAN 2000 SAYI: 401-402 1.500.000 TL.

Değişen Dünyada Türkiye'nin Yeri

Mehmet Altan • Tefik Altınok • Taner Berksoy • Fatmagül Berktaç •
Yavuz Cezar • Süleyman Demirel • Toker Dereli • Sencer Divitçioğlu •
Şükrü Elekdağ • Ercan Eren • Sevgi Güran • Ahmet İnel •
Atilla Karaosmanoğlu • Güngör Keşçi • M. Ali Kılıçbay • Esfender Korkmaç •
Erol Manisalı • John McMarty • Adnan Memiş • Türkel Minibaş •
Sümer Oral • Talat Orhon • İzzettin Önder •
Mustafa Özel • Nicole Pope • Talat Saral •
Nail Satlıgan • Taner Timur •
Zafer Toprak • Mete Tunçay •
Gül Günver Turan • İlter Turan •
Ergun Türkcan • Merdan Yanardağ

İFMC

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

D.S.*

*Disketten Sonra

Günümüzde tüm bilgiler dijital ortamda korunuyor. Kitaplar disketlerin içinde saklanıyor. Ama biz, zaman ne kadar değişirse değişsin, bir müze değerinde olan arşivimizi orijinal haliyle de saklamayı tercih ediyoruz. Kopyalarını dijital ortama geçirmiş olsak bile!

Çünkü biz, insanın geçmişine ait olan her şeyi saygı duyuyoruz.

OSMANLI BANKASI

...çünkü aslolan insandır.

Herkes her Şeyin farkında!

Türkiye’de “Telefon Bankacılığı”
ve “İnternet Şubesi” denince
ilk akla gelen banka Garanti.*

*Siz de Türkiye’de Őubesiz Bankacılık’ın
adını koymuş bir bankayla çalışmak
istememez misiniz?*

 444 0 333

 www.garanti.com.tr

 GARANTİ

Őube**Siz**^{TM} Bankacılık

Başka bir arzunuz?

AKDENİZ SİZİ BEKLIYOR!

Talimli katılımcılar, 1 Eylül - 30 Eylül arasında kendi belirleyecekleri zaman aralığı içerisinde, yol ve konaklama dahil tüm tatil olanaklarından yararlanacaklardır.

Türkbank kredi kartını kullanarak dilediğiniz gibi alışveriş yapın. 1 Haziran - 15 Ağustos tarihleri arasında, toplam harcama limiti olan 600 milyon lirayı tamamlayın; muhteşem bir tatil şansını yakalayın. Çekilişi kazanan 10 şanslı çift, Antalya - Lara sahillerinde bir hafta sürecek unutulmaz bir tatil kazanacak. Akdeniz'in sınırsız güneşi ve mavi dalgaların serinliği, bütün bir yılın yorgunluğunu atacağınız keyifli bir ortam sunacak. Türkbank kredi kartını kullanın; bir çok aktiviteye sahip olan Club Hotel Sera'da, Akdeniz akşamlarının coşkusunu, müzik ve dans eşliğinde doyusuya yaşayın.

Türkbank, yaşamınızın en güzel anıları arasında yer alacak bu bir haftalık unutulmaz tatili sizlere armağan ediyor.

TÜRK TİCARET BANKASI
"ikinci adresiniz"

1

936'da kurulan ve bugüne kadar 24 bin civarında mezun veren, mezunları gerçekten önemli sorumluluklar alan İktisat Fakültesi, yetiştirdiği Ömer Lütfi Barkan, Sabri Ülgener, İdris Küçükömer, Cavit Orhan Tütengil ve Yüksel Ülken gibi hocalarla da kendi disiplini içinde ayrı bir kişilik kazanmıştır.

Her eğitim kurumu, yıllardır uyguladığı eğitim sistemi, hocaları, mezunları, içinde ders yapılan fiziki mekânlarıyla tarihsel olarak bir kimlik kazanır. Ülkemizde bu anlamda tarihselliği olan fakültelerden biri de, İktisat Fakültesidir.

İktisat Fakültesi, yılların birikimi ve emeğin ürünüdür. Böyle köklü fakültelerin mezunları, sadece fakülte kimlikleriyle kendilerini tanımlayabilmektedirler. İFMC, diğer faaliyetlerinin yanında, 25 yıldır "İktisatçılar Haftası"nı düzenlemekte, 38 yıldır "İktisat Dergisi"ni ve 1997'den beri üç ayda bir de "İFMC İktisat Raporu"nu yayımlamaktadır. Kendi alanında yürüttüğü etkinliklerle, kendi takvimini oluşturan İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti, tarafların rafine temsilcilerini bir araya getiren ve sağlıklı tartışma zeminleri oluşturmaya çalışan gönüllü bir kuruluştur

İktisat'tan

Artık Türkiye çapında bir etkinlik haline gelen "İktisatçılar Haftası"nın, yeterince kurumsallaşmamış bir ortamda 25. yılına ulaşmış olması gerçekten memnuniyet vericidir. Cemiyetimizin, iktisadın hem teorik, hem pratik olarak tartışıldığı bir mekân olma özelliği kazanmasına çalışıyoruz. Bizim gibi 'gerçekten gönüllü kuruluşların', etkin organizasyonlar yapabilmesi giderek önem kazanmaktadır. Geçen yıl, iktisadi ilişkilerin, teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla nitelik değiştirdiğini, bu ilişkilerin tekrar tekrar yorumlanması gerektiğini belirtmiştik. Küreselleşmenin hızla gelişmesi ile bu zorunluluk her geçen gün daha acil bir nitelik kazanmaktadır. İktisat teorisi denilebilir ki, bu gelişmelerin gerisinde kalmakta, yönlendirici niteliğini kaybetmektedir. Finans piyasalarının hâkimiyeti nedeniyle, iktisat teorisinde finans konuları öne çıkmakta, Türkiye gibi geç sanayileşen ülkelerin sorunları ihmal edilmektedir. "İktisatçılar Haftası" gibi etkinliklerin bu sorulara cevap bulmakta katkısı olacağına inanıyoruz.

Bu arada, aidiyet ve vefa duygularını da ihmal etmemek zorunda olduğumuza inanıyoruz. Türkiye'nin fikir ve bilim hayatına katkıda bulunan hocalarımızı her vesile ile hatırlamak ve iktisat biliminin önemini vurgulamak bizlerin görevidir. Bu amaçla, üç yıldır sürdürdüğümüz bir gelenek uyarınca, bu haftanın günlerini Nusret Ekin, Orhan Dikmen, Esat Çam ve Süleyman Barda hocalarımıza armağan ettik. Kendilerine minnettârlığımızı sunuyor, fakültemize verdikleri emeklerin unutulmayacağına bir defa daha tekrarlıyoruz.

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 401-402 Mayıs-Haziran 2000 Fiyatı:1.500.000.TL.

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları

Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır
Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı
Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Osman Çetinkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

İlker Aktükün, Kaya Ardıç,

Fuat Ercan, Eser Karakaş, Oğuz Oyan,

Metin Sarfati, Ümit Şenesen

Danışma Kurulu:

Özti Akgüç

Erdogan Alkin

Nihat Falay

Tamer İşgüden

Naci Kepkep

Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:

İsmail Azgıt

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6

80090 Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Faks: (0212) 255 17 73

Web: www.ifmc.org.tr

E-posta: bilgi@ifmc.org.tr

Dizgi - Baskı:

Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 15 milyon TL.

Altı aylık: 7.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve

Öğretim Üyesi: (Yıllık) 12 milyon TL.

Yurtdışı: 50\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen

yazıların iki nüsha olarak mümkünse

bilgisayar disketiyle birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

7 İktisat Bilimi Nereye Gidiyor?

Sevgi Güran, Mehmet Altan,
Ercan Eren, Nail Satlıgan

33 Küreselleşen Sermaye, Değişen Para ve Maliye Politikaları

Adnan Memiş, Tevfik Altınok
Atilla Karaosmanoğlu, Güngör Keşçi
İzzettin Önder

64 Geçmişten Günümüze Türkiye'de İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi

Talât Saral, Taner Berksoy,
Türkel Minibaş, Mustafa Özel,
Ergun Türkcan

89 Küreselleşen Dünyadan Türkiye'ye Bakış

Gül Günver Turan, John McMarthy,
Nicole Pope, İlater Turan

107 Uluslararası İşbölümünde Türkiye: AB ve Avrasya

Esfender Korkmaz, Ahmet Insel,
Erol Manisalı, Merdan Yanardağ

129 Tarihçiler Küreselleşmeyi Tartışıyor

Yavuz Cezar, Fatmagül Berktaş,
M.Ali Kılıçbay, Tamer Timur,
Zafer Toprak, Mete Tunçay

25. İKTİSATÇILAR HAFTASI

"DEĞİŞEN DÜNYADA TÜRKİYE'NİN YERİ"

26-27-28-29 NİSAN 2000

İktisat Bilimi Nereye Gidiyor?

(Prof.Dr. Nusret Ekin'e armağan)

1.Gün
26 Nisan 2000
Saat: 14.⁰⁰

Sunuş : **Alpay Biber**
: **Talat Orhon**
: **Prof.Dr. Toker Dereli**
Oturum Bşk. : **Prof.Dr. Sevgi Güran**
Panelistler : **Prof.Dr. Mehmet Altan**
: **Prof.Dr. Ercan Eren**
: **Dr. Nail Satlıgan**

Mehmet Yavuzkan (Yönetim Kurulu Üyesi)- İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin düzenlediği 25. İktisatçılar Haftası'na hoş geldiniz.

57 yıllık bir gönüllü kuruluşun 25 yıldır düzenlediği İktisatçılar Haftası, sürekliliğin olmadığı ve güncelin yaşandığı ülkemizde bir arşiv, bir belge ve tarafların en rafine unsurlarının bir araya geldiği bir platform niteliğindedir. Bugün bunun gururunu duymaktayız ve bu gururu, haftamızı fikir, katkı ve katılımlarıyla sürekli kılan başta Sayın Cumhurbaşkanımız olmak üzere, siz değerli konuklarımızla paylaşmak istiyoruz. 25 yıl boyunca haftamıza emeği geçen Cemiyet üyelerimize, hocalarımıza teşekkür ediyor, aramızda olmayan büyüklerimizi de saygıyla anıyoruz.

Bu duygularla Cemiyet Başkanımız Sayın Alpay Biber'i kürsüye davet ediyorum.

Alpay Biber (İFMC Başkanı) - 25. İktisatçılar Haftası'na hoş geldiniz.

İzninizle 25. Yıl dolayısıyla, ben de bu etkinliği ve Cemiyeti bir parça öveyim. Böyle bir etkinliği sür-

dürmek, ortaya çıkan görüşleri, tartışmaları belgelemek -ki bunları İktisat Dergisi'nin İktisatçılar Haftası özel sayısında yayımlıyoruz- yeterince kurumsallaşmamış bir ortamda 25 yıla ulaşmak, gerçekten memnuniyet verici. 25 yılın sonunda, bu açış konuşmasının bana düşmesi de, beni gerçekten çok memnun eden bir olay. Bu vesileyle İktisatçılar Haftası'mı 25 yıla getiren, Hafta'nın düzenlenmesi kararını veren, uygulayan tüm iktisatçılara, huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Cemiyetimiz, mezunların, emekli olan mezunların, potansiyel üyelerin yani öğrencilerimizin dayanışması ve fonksiyonlarını artırmaları için çaba sarf etmektedir. İktisadın hem teorik, hem pratik olarak tartışıldığı bir mekân olma özelliğini kazanmaya çalışıyoruz. Bizim gibi 'gerçekten gönüllü kuruluşların', etkin organizasyonlar yapabilmeleri çok önemli. Bu arada, aidiyet ve vefa duygularını da ihmal etmemek zorundayız. Hocalarımızı çeşitli şekillerde hatırlamak ve iktisat biliminin önemini vurgulamak bizlerin görevidir.

1936'da kurulan ve bugüne kadar 24 bin civarında mezun veren, mezunları gerçekten önemli sorumluluklar alan İktisat Fakültesi, yetiştirdiği Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Sabri Ülgener, Prof. Dr. İdris Küçükömer, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil ve Prof. Dr. Yüksel Ülken gibi hocalarla da kendi disiplini içinde ayrı bir kişilik kazanmıştır.

Her eğitim kurumu, yıllardır uyguladığı eğitim sistemi, hocaları, mezunları, içinde ders yapılan fiziki mekânlarıyla tarihsel olarak bir kimlik kazanır. Ülkemizde bu anlamda tarihselliği olan fakültelerden biri de, İktisat Fakültesidir. İktisat Fakültesi, yılların birikimi ve emeğinin ürünüdür. Nispeten yakın zamanda kurulan üniversitelerin tüm mezunları, ancak bir der-

nek oluşturyorken ve üniversite mezunları kendilerini bu üniversiteyle ifade ediyorken, İktisat Fakültesi gibi mezun sayısı ve kamuoyundaki etkisi açısından köklü fakültelerin kendi mezun dernekleri ve kurumları vardır. Böyle köklü fakültelerin mezunları, sadece fakülte kimlikleriyle kendilerini tanımlayabilmektedirler. İşin bu kısmı gerçekten bizim için çok önemlidir; çünkü 1943'te kurulan İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti, mezun dernekleri içinde saygın yeri olan, bize göre çok önemli bir kuruluştur. Diğer faaliyetlerinin yanında, 25 yıldır 'İktisatçılar Haftası'nı düzenlemekte, 38 yıldır 'İktisat Dergisi'ni ve 1997'den beri 3 ayda bir de 'İFMC İktisat Raporu'nu yayımlamaktadır. Kendi alanında yürüttüğü etkinliklerle, kendi takvimini oluşturan İFMC, tarafların rafine temsilcilerini bir araya getiren ve sağlıklı tartışma zeminleri oluşturmaya çalışan gönüllü bir kuruluştur.

Bu düşüncelerle hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. 26.İktisatçılar Haftası'nda, Sayın Cumhurbaşkanımızla tekrar buluşmak dileğiyle, hepinize "hoşça kalın" diyorum.

Mehmet Yavuzkan - Şimdi de bizlere her zaman destek olan Vakıf Başkanımız Sayın Talat Orhon'u kürsüye davet ediyoruz.

Talat Orhon (İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı Başkanı)- Sayın konuklar, değerli hocalar, sevgili öğrenciler; Ben, daha ziyade çok kısa başlıklarla gündemde olan hususlara değinmek istiyorum.

Son yıllarda dünyada görülen siyasi ve sosyal değişimler yanında teknolojik alanda da çok önemli ve ilginç gelişmelere tanık oluyoruz. Teknolojiden kaynaklanan toplumsal değişmelerin ilk yansıdığı alan ekonomik faaliyetlerdir. Dünyada bilgi toplumunun oluşması, ulusal ve uluslararası ekonomik faaliyetlerde çok büyük değişmelere neden olmuştur. Bilişim teknolojisinin insanoğluna sunduğu yeni hizmetler ve kolaylıklar, belki de soğuk savaşın sona ermesinden daha önemlidir. Gerçekten iş dünyasındaki finans ticaret yatırımları ve atılımlar, yeni iletişim imkânlarının coğrafi uzaklıkları yok ederek, küreselleşme olgusunu yaratmıştır.

Küreselleşme, 1990'lı yıllardan itibaren dünya ekonomisinde en önemli gelişme olarak telakki edilmektedir. Bazıları ideolojik açıdan değerlendirme yaparken, kapitalist sistemin kendini devam ettirmesi için daha çok üretmek ve satmak ihtiyacını karşılamak amacıyla, dünya pazarlarında serbestleşme ve sınırların kaldırılması olarak küreselleşmeyi tarif etmektedir. Gerçekten küreselleşmenin lehinde ve aleyhinde, çok

değişik kanaatlerin varolduğu bilinmektedir. Ancak dünya pazarlarının serbestleşmesi ilkesi geniş uygulama alanı bulmuş ve ülkemizde de 1980'li yıllardan sonra, dünyadaki küreselleşme hareketlerine paralel, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.

Bütün bu gelişmelerin siz iktisatçılar tarafından değerlendirileceği kanaatiyle, hepinizi tekrar saygıyla selamlar, hoş geldiniz derim.

Mehmet Yavuzkan- Mezunlu olmaktan gurur duyduğumuz Fakültemizin Dekanı Sayın Hocamız Toket Dereli'yi kürsüye davet ediyorum.

Toket Dereli (İktisat Fakültesi Dekanı) - Kıymetli misafirlerimiz, değerli mezunlarımız ve sevgili öğrencilerimiz; İktisat Fakültesi 1936 yılında büyük buhranın dünyayı ve Türkiye'yi etkilediği yıllarda, muhtemelen biraz da onun etkisiyle büyük Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. 1933'te Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı üniversite reformu, üniversitemize 50 kadar değerli Alman bilim adamının hoca olarak gelmesini sağlamış ve bu bilim adamlarıyla ilk üniversite reformu gerçekleştirilmiştir. 1934'te Hukuk Fakültesi bünyesinde, bir İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü kurulmuş, bunun başına Prof. Kessler getirilmiş ve iki sene sonra 1936'da bu Enstitü, İktisat Fakültesi haline dönüştürülmüştür. Aynı Enstitü, İktisat Fakültesi bünyesi içinde halen bir araştırma merkezi olarak faaliyetine devam ediyor.

Bu arada, Fakültemiz çok sayıda mezun vermiş, mezunlarımız önce kamuda, daha sonra giderek artan sayılarda özel sektörde, önemli görevler almışlardır.

Bu toplantıyı her yıl başarıyla düzenleyen İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, bizim fakülte olarak, mezunlarımızla ilişkimizi devam ettiren, aradaki halkayı kuran çok değerli bir kuruluştur. Önce Sayın Cumhurbaşkanımıza, her yıl bizi kırmayarak bu toplantıya teşrif ettikleri için saygılarımı, teşekkürlerimi sunmak isterim, sonra da Mezunlar Cemiyeti'ni tebrik eder, teşekkürlerimi sunmak isterim.

Belirli dönemlerde, çeşitli yönetimler, dekanlar zamanında, fakülte ders programı gözden geçirilmiş, çağın gereklerine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Son olarak da içinde bulunduğumuz yıl veya geçmiş yıl, böyle bir yeniden yapılanma faaliyeti içine girdik. Geçtiğimiz yaz, bu çalışmalarla geçmiştir. Bütün bölümler, bütün öğretim üyeleri, canla başla bu yeni programa uyum sağlamak için faaliyet göstermişlerdir; fakat tam o sırada hepinizin bildiği gibi, ülkemizi önemli bir deprem felaketi sarsmış, bu felaket binala-

rımızı da olumsuz şekilde etkilemiş ve bir taraftan yeni yönetmeliği ve yeni programları uygulamaya çalışırken, yeni derslik sorunları ortaya çıkmıştır. Bunların üstesinden gelmeye çalışıyoruz.

Sevgili öğrencilerimize daima, bilgiyi nakletmek kadar, bilgiyi kullanma yollarını öğretmenin de önemli bir görevimiz olduğunu söyleriz. Bir iktisat mezunu, hem iktisat ve sosyal problemleri iyi bilmeli, hem bunları çözümleyebilmeli, takım çalışmasına uygun, etkin olmalıdır. Bilgi aktarmanın yanı sıra, üniversite eğitiminin önemli bir amacı, davranış değişikliği yaratmak, bu arada kişiliği geliştirmektir. Bunu da her fırsatta vurguluyor, ülkeye ve insanlığa yararlı mezunlar yetiştirmenin ana amacımız olduğunu söylüyoruz.

Sonuca varmak için güç sahibi olmak zorundayız. Güç, bir Amerikan Atasözüne göre, "İnsanı bozan, bir şeydir". Ancak, hemen belirtelim, kullanılış amacına bağlıdır. Sonuca varmak için -sevgili öğrencilerimize hitap ediyorum- güç arayınız ve gücü gerektiği yerde kullanınız. Yeter ki bu güç, ülke hizmetine, toplum hizmetine yöneltilsin, toplum yararına kullanılsın.

Ben, daha fazla uzatmadan, sözü Sayın Cumhurbaşkanımıza vermek üzere, huzurunuzdan ayrılıyorum. Teşrifleriniz için çok teşekkür ederim.

Mehmet Yavuzkan - Haftamızın bugünü armağan ettiğimiz, hocalarımızdan Sayın Prof. Dr. Nusret Ekin'e, armağanını Sayın Cumhurbaşkanımıza verecek. Kendilerini buraya davet etmeden önce, Hocamızın kısa bir özgeçmişini okumak istiyorum.

Prof. Dr. Nusret Ekin, 1932 yılında İzmit'te doğmuştur. Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdikten sonra, 1955 yılında İktisat Fakültesi'nden mezun olmuş, 1956 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirmiştir. 1955'de İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Kürsüsüne asistan olarak giren Prof. Ekin; 1959 yılında doktor, 1964 yılında doçent ve 1971'de profesör olmuştur. 1960'larda iki yıla yakın bir süre Amerika Cornell Üniversitesi'nde, doktora sonrası çalışmalar yapmıştır. Prof. Ekin, Türkiye dışında pek çok ülkede misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Bunlar arasında London School of Economics, Bonn, Stuttgart, Münih ve Kiel Üniversiteleri sayılabilir.

Prof. Ekin, İstanbul Üniversitesi'nde çeşitli idari görevlerde de bulunmuştur; 1974-1980 döneminde 6 yıl Dekan Yardımcılığı, 1980-1985 döneminde 5 yıl dekanlık yapmıştır. 1988 yılında İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi Müdürlüğü'ne getirilmiş ve bu görevini 1993 yılına kadar devam ettirmiştir. 1993 yılında Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölüm Başkanlığına seçilmiştir. Ayrıca, uzun yıllar Anabilim Dalı Başkanlığı yapmış ve İstanbul Üniversitesi Senato Üyeliği devam ederken, 17 Temmuz 1999 tarihinde 44 yıllık çalışma hayatından sonra, fakültesinden emekli olmuştur.

Şimdi huzurlarınızda Sayın Cumhurbaşkanını ve Sayın Hocamızı davet ediyorum.

Mezunlar Cemiyetimiz bir faniye verilecek en güzel armağanlardan biri olarak, bana "25.İktisatçıların Haftası'nın birinci gününü" armağan etti. Bu gerçekten bir fani için alınabilecek armağanların en güzeli. Huzurunuzda Cumhurbaşkanımıza, Başkanımıza Alpay Biber'e, Yönetim Kurulu Üyelerine, 44 yıl bu fakülteye hizmet etmiş bir hoca olarak, şükranlarımı sunmak istiyorum.

Aşık Veysel diyor ki, "İki kapılı bir handayız". Biz kapının birinden girdik, hâlâ handa oturuyoruz ve bu bizim ikinci kapıya doğru yürüdüğümüz yıllarda, kendime göre bir değerlendirme yapıyorum. Benim hayatımda iki tane önemli aile vardı. Bir tanesi kan bağı olan ailem, eşim, evlatlarım ve bugünlerde doğan torunum. Huzurunuzda, bilimsel çalışmalarına, sağlığıma yaptığı katkılardan dolayı, çok kutsal bir insan olarak değerlendirdiğim eşim Sayın Ceyhan Ekin'e şükranlarımı sunmak isterim.

Aslında ben annesi öğretmen, babası Maliyeci

olan memur bir ailenin oğluyum. Bütün ömrüm, laik, aydınlık geleceğe ümitle bakan, çağdaş dünyaya açılmış bir Türkiye özlemiyle yanıp tutuşan bir ailenin eğitimiyle geçti. Kendilerini rahmetle anıyorum.

Bu ailenin bana verdiği mutluluk yanında, ikinci mutluluğumu meslek hayatımda yaşadım. Meslek hayatımda 30 kitap, 250 makale yazdım. Rektörlük haric, bütün idari makamlarda bulundum. Rektörlük olmuyor; çünkü tıpçılar rektör oluyorlar. Ben, aslında kendisiyle barışık, içinde hiçbir uyumsuzluğu olmayan, insanları, ülkesini, mesleğini çok seven bir Hocayım. Hocalık yaşamımın sonuna geldiğim yıllarda bir vicdan muhasebesi yaptığım zaman, bir tek şeyin üzüntüsünü hissettim; o da, daha aydınlık, daha çağdaş, komşularına gıpta etmeyen bir Türkiye özlemiydi. Özellikle bir iktisat hocası olarak, bunu bir mesleki onur ve haysiyet meselesi olarak görüyordum. Fakat ne var ki, Türk toplumu, özellikle isim vererek söyleyeyim; Yunanistan'la aşık atan, onu kıskanan bir Türkiye olarak, Yunanistan'ın çok gerilerinde kalmıştır. Şimdi üçüncü bin yılda çağdaş bir dünyaya doğru bir dönüşüm yaşıyoruz. İki devrimi Türkiye yakalayamadı; toplumlar, çağı peşinden koşarak değil, önünü keserek yakalar. Ben istiyorum ki, Türkiye artık toz yutan değil, toz kaldıran bir ülke olsun.

Yavrularımız, bizim nesillerin yaptığı gibi bulanık dere suyu içmesin, süt içsin, portakal suyu içsin. Dileğimiz, bilgi çağının bize sağladığı fırsatlarla çağı yakalamış, Avrupa Birliği Üyesi olan ve evlatlarına daha cennet bir ülke bırakacak atılımların gerçekleşmesidir. Bunun anlamı, çok düşük bir işsizlik, çok düşük bir enflasyon, yüzde 10'ları geçen bir büyüme hızıdır. Böylece yüzde 10'lar, yüzde 20'ler perspektifinde, çağdaş dünyayı ıskalamamış, yanından geçmemiş bir Türkiye özlemini tekrar dile getirerek, hepinize saygılar sunuyorum.

Süleyman Demirel- Değerli misafirler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin her sene tertiplelediği İktisatçılar Haftası'nın başında konuşmaktan duyduğum mutluluğu ifade etmek istiyorum. 25'inci defa bu toplantı yapılıyor, 13 veya 14 kez de ben gelip konuştum. Bugün de yine fevkalâde sıkışık bir programım olmasına, hava şartlarının fevkalâde kötü olmasına rağmen, gelip konuşmak nasip oldu; son derece mutlu ve memnunum.

Bu toplantılarda yaptığım konuşmaları, daha evvel Cemiyet de bir kitapçık haline getirmişti, sonra ben de üç zeminde yaptığım konuşmaları bir kitap haline getirdim. Bu kitap henüz tevzi edilmemiştir. Kitabın ismi "Altın Üçgen". Üçgenin üç tepesi var; üçü de altın. Birinci tepesi demokrasi, ikinci tepesi kalkınma, üçüncü tepesi savunmadır. Aslında bunu "Birinci tepesi hürriyet, ikinci tepesi ekmek, üçüncü tepesi güvenlidir" şeklinde de söylemek mümkün. Ancak, netice itibarıyla, insanoğlu, dünyada üç tane önemli şey anıyor; hür olacak, tok olacak ve güvenlik içinde olacak. Devletin veya toplumun aldığı kararlar, bu hedeflere yönelikse doğrudur. Bu hedeflerden şaşırıyorsa, yanlış; düzeltmek o hedeflere getirmek lâzımdır.

Geçmişte birçok kere konuştum, acaba insanoğlu hürriyeti mi, ekmeği mi, güvenliği mi tercih eder? Sanıyorum ki güvenlik, insanoğlunun tercihleri arasında başta geliyor. Yani, eğer insanoğlu güvenlik içinde değilse, ekmek veya hürriyetten vazgeçebiliyor. Tabii ki bu insanoğlunun yetişmişlik derecesine, içinde yaşadığı topluma, yaratılışına bağlı; ama her defasında kahramanlık denemesi yapmaya gerek yoktur. Önemli olan hadise, devlet idaresinde yaşayan insanı; toplumda içinde yaşayan insanı, bu tercihi yapmaya zorluyor mu, zorlamıyor mu?

Yani hangisini tercih edersiniz? Bana göre bu tercihin yapılmasında zorlanılan yerlerde, henüz uygarlık çerçevesi yerleştirilmiş değildir. "Öyleyse ne istiyorsunuz?" dersiniz, bence, "insanoğlu hürriyet mi, ekmek mi, güvenlik mi?" gibi bir tercihle karşı karşıya bırakılmamalıdır. Bu, uygar devlet olmanın gereğidir. Thomas Jefferson'ın söylediği, "İnsanoğlu, eğer güvenlik için hürriyetinden vazgeçerse, kısa zamanda ikisinden de olur."

Onun içindir ki, bu üç unsuru, 50 senelik çeşitli kademelerdeki devlete ve millete hizmetim esnasında birbiriyle çok ilişkili buldum ve üçünün ilişkili olması gerektiği hususunda çalışmalarım oldu. Zaman oldu ki, "hangisini tercih edersiniz?" demek mecburiyetinde kaldım. Devreye sormuşlar engin mi seversin, yok mu? Deve demiş ki, "Düzün suyu mu çıktı?"

Bu kitapta kalkınma bahsiyle ilgili bölümde, bu platformda yaptığım 14 tane konuşma vardır. Demokrasiyle ilgili olarak yaptığım derlemede; Taksim toplantılarıyla ilgili konuşmalarım vardır. Savunma ve

güvenlik meseleleriyle ilgili derlemelerimde de, Harp Akademileri zemininde yaptığım konuşmalar vardır. Bunu şunun için söyledim: Bu zeminde, geçen seneler zarfında yaptığım konuşmaların içeriğinde gördüm ki, başkalarına da yarayabilecek bilgiler vardır. Bu zeminin önemini ifade için bunları söyledim ve "ekonomi meselesi nedir, ekonominin siyasetle ilişkisi nedir ve siyaset, ekonomi, rejim meseleleri arasındaki irtibatlar nedir?" gibi...

Bugün görüyorum ki, bu zeminde, Türkiye'nin dünyadaki yeri tartışılıyor. Türkiye'nin dünyadaki yeri -bu broşürde öyle yer alıyor- "Değişen dünyada Türkiye'nin yeri" diyelim; tabii bu çok güzel bir konu. Benim size kısa hitabım içerisinde bazı hususlara değinmek istiyorum.

Evvvela şunu söyleyeyim: Ben Bursa'dan geliyorum. Bursa Organize Sanayi Bölgesi, Türkiye'nin övüneceği bir sanayi bölgesidir. Benim için önemi fevkalâde fazladır; çünkü ben 1965 yılında Bursa Meydanında, Bursalılara hitap ederken ve ülke kalkınması, ülkenin gelişmesi hakkındaki düşüncelerimi onlara söylerken, devlet olarak Bursa'ya ne yapılabileceğini, yani seçmene ne vaat etmek gerektiğini düşünmüştüm. O zaman Başbakan Yardımcısıydım ve Planlama Teşkilatı da bana bağlı çalışıyordu. Devlet Planlama Teşkilatı'nın projelerini inceledik. Yapsak yapsak bir çimento fabrikası yapabiliriz, Gemlik'teki suni ipek fabrikasına bir ilave yapabiliriz, bir de dağda volfram madeni var, onu yapabiliriz. Devletin de, kişilerin de aklına başka bir şey gelmiyordu. Bursa'da, fevkalâde güzel, şık, üstü kapalı yaylı arabalar ve biçak yapılırdı; sanayi de bundan ibaretti.

Bugün Bursa Sanayi Bölgesinde, 250'den fazla fabrika var, Türkiye'nin övüneceği fabrikalar. Bu fabrikaların yanında bir tesis açtım. Bu tesisin açılması, benden üç ay evvel istenmişti, bugün için randevum vardı, gittim bu tesisi açtım. Tesis hakkında size bazı bilgiler vereyim, bu tesis bir Alman firması olan Bosch firması tarafından yapılmıştır. Bu, mazot motorlarında enjektör yapan bir firmadır ve 1970 yılından itibaren Bursa'da iş tutmuştur, şimdi yeni bir fabrika yapıyor. Yatırım 330 milyon mark ve bin kişi çalıştıracak, üretimini nereye koyacak, ne yapacak?.. Üretimini yüzde 90'ını Amerika'ya satacak. Bursa'da bu enjektör fabrikasında çalışan işçiler, Türk işçileri, çoğu Türk mühendisleri. En son teknolojiyle, ülkeye döviz getirecek, "işim yok" diye kahvelerde oturan Türk çocuklarına iş verecek, vergi çıkaracak. Böyle bir tesisi açtım, oradan geliyorum.

Bir süre önce, Filipinler'i ziyaret ettim. Filipin

idaresi Amerikalılardan kalma bir üssü, sanayi bölgesi yapmış; 20 bin dekar üzerinde büyük bir yer. Bu tesislerden birini -bir telefon fabrikasını- bize gezdirdiler. Telefon fabrikasını gezdiren müdür bize izahat verdi. Müdür "Ben Hintliyim" dedi. Telefon işini yapanlar daha çok Filipinli kızlar. "Peki bu telefonları nereye satıyorsunuz?" dedim. "Bunları Kanada'ya satıyoruz" dedi. "Fabrikanın sermayesi kimin?" dedim, "Sermaye Fransızların" dedi. Fransız sermayesi, Filipinli kızlar, Hintli mühendis ve pazar olarak da Kanada.

Bundan bir süre önce, İstanbul'dan bir sanayici beni ziyarete geldi. Değerli bir sanayicidir, orta boy bir sanayicidir. Kendisi, Divrik'te doğmuştur, 14 yaşına kadar çobanlık yapmış; 14 yaşından sonra buralara gelmiş, iş tutmuş, işi iyi gitmiş, sonra sanayici olmuş ve yaptığı üretimi sordum, "Üretimini ne yapıyorsunuz?" dedim, "60 memlekete ihraç ediyoruz" dedi. Türkiye'de sanayici, İstanbul'da. Kendisine, "Pazarlarınız sağlam mı? dedim; "Bazen 50'ye iniyor, bazen 60'a çıkıyor" dedi. "Bu pazarlar neresi?" dedim, "Arjantin, Kanada, Japonya, Malezya..." dedi.

Yine bundan 10-15 gün önce, İstanbul'da ve Ankara'da iki toplantı yaptık. Bu toplantılardan birinde, Türkiye dışında çalışan 15 Türk müteşebbisine Üstün Hizmet Madalyası verdik. Bu, bizim devletin en ileri madalyasıdır, yani Devlet Nişanı dışında. Türkiye'nin tanıtımına, başka ülkelerdeki çalışmalarına katılan ve üstün hizmet gösterenlere verilen bir madalyadır. Ertesi gün de geldik, burada Türkiye'nin dışarıdaki işadamlarının toplantısını yaptık, bin 500 kişi katıldı.

Burada "Türkiye nerede?" diye konuşuyoruz. Sanıyorum ki, şu misallerden Türkiye'nin nerede olduğunu biraz anlamaya çalışmak lâzım. Yine burada "globalizasyon nedir?" diye konuşuyoruz. Globalizasyon, Alman sermayesinin Bursa'da enjektör yapıp, Amerika'ya satması. Katma değer buranın, işçi buranın, mühendislerin çoğu, vergi, döviz buranın. Adam bunu nasıl satıyor? Satıyor; çünkü bu malın müşterisi var. Globalizasyon, müşterisi olan malı üretme faaliyetidir. Müşterisi olan mal, rekabet gücü olan maldır. Ekonominin hedefi işi en iyi şekilde yapmak, rekabet eden cinsten yapmaktır. Yaptığınız üretim kâfi değil, üretimin satılabilir mal olmasını sağlayacaksınız.

Globalizasyon kaçınılmazdır ve dünyanın bundan dönmesi mümkün değildir. Dünya kurulduğundan beri demokrasiyle idare edilen ülkelerin sayısı, daima başka rejimlerle idare edilen ülkelerin sayısından az olmuştur. İlk defa olarak 2000'li yıllara girerken, demokrasiyle idare edilen -ki bunların hepsine tam demokrasi demek mümkün değil- cinsten. Bunların bir

kısmı oturmuş demokrasiler, bir kısmı ise kırılğan demokrasiler; ama iyi-kötü halkın bir sesi var. Bunların sayısı bugün, diğer rejimlerle idare edilen ülkelerden daha fazla; yani demokrasi daha yaygın hale gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyanın yüzde 35'ine hâkim olan komünizm, Avrupa'nın ortasına kadar ilerlemişti ancak Avrupa halklarının komünizmi kaldırmaları mümkün değildi. Sovyetler Birliği'nin kendiliğinden dağılması olayı, yeni bir siyasi ve ekonomik panorama meydana çıkarmıştır. Bu siyasi ve ekonomik panoramanın, dünyada iyi bir şekilde anlaşıldığına kâni değilim, önümüzdeki zaman içerisinde anlaşılacaktır. Yalnız biz, bu panoramanın hasıl olduğu coğrafyanın tam ortasındayız. Öyle olunca, "2000'li yıllara girerken Türkiye, değişen dünyanın neresinde?" meselesi fevkalâde önemli bir meseledir. Bunu iyi anlayabilmemiz, iyi kavrayabilmemiz lâzımdır. İyi anlayabilmemiz, iyi kavrayabilmemiz kadar, bu coğrafyanın dışındaki dünyayla da irtibatlanırken, üstümüze düşenleri iyi yapmamız lâzımdır.

Osmanlı İmparatorluğu, son 200 yılında, dünyadaki değişikliklerin farkına varmamıştır; aydınlanmanın farkına varmamıştır, buharın, elektriğin, telefonun farkına varmamıştır, değişen dünyanın ve teknolojik fırtınanın farkına varmamıştır. Cumhuriyet kurulduğundan beri, bu farkına varmamanın bedelini ödemekteyiz. "Neden şöyle değiliz, neden böyle değiliz, başkası şöyle de, biz niye öyle değiliz?" gibi soruların köküne iyi bakmak lâzım. 12-13 milyonluk 1923 Türkiye'si nedir? Bu Türkiye nerden nereye gelmiştir? Bence buna iyi bakmak lâzım. Benim söyleyeceğim, geçmişteki hatalarımızın, kusurlarımızın savunulması fiilan değildir.

Şimdi asrın başında bir Türkiye var. Türkiye adı, Türkiye Cumhuriyeti değil; ama netice itibariyle bizim memleketimiz. Kim idareci olursa olsun, burası bizim; ama bize "hasta adam" diyorlar. Hasta adam ne zaman öldü? Hasta adam, I.Cihan Harbi sonunda dağıldı, küllerinden yeni bir cumhuriyet çıktı. İstanbul Üniversitesi -ona medyunuz- mezuniyet töreninde 8500 mezun vermişse, bunu iyi anlamak lâzım. Nasıl iyi anlayalım? 1923 senesinde İstanbul Darülfunun'un 300 tane öğretim üyesi, 2000 tane öğrencisi var. 71 tane üniversitesi bulunan Türkiye'nin sadece İstanbul Üniversitesi, 8500 mezun veriyorsa, bunun çok anlamlı olması lâzım. Eğer, okumuş olmak, üniversite mezunu olmak bir anlam taşıyorsa, bu çok önemli bir ölçüdür. Benim 40'lı yıllarda öğrencisi bulunduğum İstanbul Yüksek Mühendis Mektebinin 6 sınıfında, 600 öğrenci vardı. Mezun olduğum 48 senesinde, o

üniversitenin, 5 sınıfının yaklaşık 1000 öğrencisi vardı. Geçen sene 2400 mezun verdi. Türkiye'de 25 tane mühendis yetiştiren okul var.

Bence Türkiye'nin dünyadaki yerini tayin etmeden önce, kendimizin, kendimiz içindeki yerini tayin etmemiz lâzım. Yani, biz neyiz? Hakikaten biz başarılı bir ülke miyiz, her şeyi yanlış mı yaptık? Yoksa güzel şeyler yaptık, birtakım noksan işlerimiz mi var; bunu iyi tayin etmeliyiz. 21. Yüzyılı Türkiye kaçırmamalı. 21. Yüzyıldaki yarış müthiştir. İlk on senesini kaçırdığımız zaman, zaten ondan ötesini yakalamamız mümkün değildir. Bu ilk on senede, gelişen her şeye ortak olmalıyız. Her şeyden haberdar olmalı, iyi olan şeylerin katarına katılmalıyız.

Dünya siyaseti nereye gidiyor? Acaba biz bu dünya katarına katılabilir miyiz?

Evet, bir de kendimizi değerlendirelim: "Biz neyiz, kimiz?" diye. 65 milyonluk Türkiye düşünüyor. "Efendim, nüfus bir şey ifade etmiyor!" Hayır, bu genç bir nesil. Bunun yüzde 40'ı 18 yaşın altında ve yüzde 75'i de 40 yaşından aşağı. 65 yaşın üstündeki nüfus yüzde 4,5-5. 15 milyon çocuk okula gidiyor. Dağında, taşında, güneyinde, kuzeyinde, okula gidemeyen bir tek çocuğu yok; arzi şeyler olabilir, onlar başka mesele. 650 bin öğretmeni var.

Türkiye buraya 10 bin öğretmen, 200 bin çocuktan gelmiştir. Türkiye'de 1999-2000 yılında ilkokula kaydolun çocukların yekûnu; Almanya'da, Fransa'da ve İngiltere'de kaydolunların yekûnundan fazladır. "Bu iyi mi?" diyeceksiniz. Hayır, bunun birtakım sıkıntıları var. "Yunanistan" diyorsunuz, Yunanistan'ın senelerdir 10 milyon nüfusu var ve Türkiye bu süre zarfında 6 defa büyümüş, her talebi 6 defa artmış. Nüfusu yüzde 3 artan bir ülkenin kalkınma hızı ne olursa olsun, ihtiyaçlarını karşılamak mümkün değildir. İktisadi olarak söylüyorum; nüfusu yüzde 100 artan bir ülkede, kalkınma hızını zaten uygun olarak çıkarabileceğiniz yerde, bu ihtiyaçları karşılamak mümkün değildir.

Türkiye, geçen 75 sene zarfında yüzde 5 kalkınma hızını sağlamıştır. Nihayet, adam başı 50 dolar gelir seviyesindeki 12 milyonluk bir Türkiye'den, satın alma gücü bakımından dünyada 188 ülke içerisinde 16. büyük ekonomiye ve 6 bin dolar adam başı gelir seviyesine gelinmiştir. Böyle bir Türkiye'den, sanayileşmiş bir Türkiye'ye gelinmiştir. Bunlar ortalamalardır, ortalamaları her zaman çok manidar bulmayın; ben bulmam; çünkü gelir dağılımına baktığımız zaman, bunun altı başkadır, üstü başkadır. Yalnız bu

İnternete bağlanmanın en kolay ve en hızlı yolu

akbankonet

Tam isabet

En cazip
fiyat

- ➡ **Ömür boyu abonelik 500 bin lira**
- ➡ **Saati 150 bin lira**
- ➡ **Her ay 50 saat üstü bedava**
- ➡ **Kullandığın kadar öde!**
- ➡ **Önce kullan, sonra öde!**
- ➡ **Herkes sahip olabilir!**

Tüm Akbank şubelerinde.

AKBANK
Güveninizin Eseri

(0212) 313 41 88

Bu fişin diğer ucunda...

50'yi aşkın ülkeye ihracatıyla,
teknoloji üretimiyle,
pazar liderliğiyle,
% 95 otomasyona ulaşmış
örnek tesisleriyle,
tam müşteri mutluluğunu
ilke edinmiş
binlerce çalışanıyla,
bir Türk markasını
"dünya markası" yapan

Beko Elektronik A.Ş. var.

TBWA

Beko Elektronik A.Ş.
Tel: 0212 872 20 00
Faks: 0212 272 20 13
www.beko.com.tr

BEKO
Bir dünya markası

ekonomiyi büyütmedikçe, o eksiklikleri tamamlamanın da imkânı yoktur.

Asrın başındaki *hasta adam* Türkiye; asrın sonunda Helsinki Kararlarıyla, Avrupa Birliğine üye olmaya namzettir. Bana sorarsanız bu hadise, "Tanzimattan Helsinki'ye"dir. Türkiye ne zamandan beri Avrupa'nın bir parçası olmaya çalışıyor? "Türkiye Avrupalıdır" diye biz söylüyoruz; ama bunu biz söylüyoruz, hep reddediliyoruz. 40 seneyi aşan süredir ben, devletin hizmetindeyim, her defasında bu kavgaları yaptım. Yani bizim ne eksikimiz var? Bizim bir eksikimiz yok; eteğimizden, tarih ve coğrafya çekiyor, bin senelik bir medeniyetin oralarda bıraktığı imaj çekiyor.

Buradan kendimize kusur filan çıkarmıyorum, ben başkalarının bakışını söylüyorum: Netice itibarıyla bu bakış tümüyle düzelmiş midir? Hayır, düzelmiş filan değildir; ancak Türkiye'yi Helsinki'de yeniden reddetme imkânını bulamamışlardır. Çünkü Türkiye, bugün, dünya için dünden daha çok önemlidir. Eğer önemsenecek bir ülke olmasak, başkaları da bizi önemsemez. Türkiye 50 seneye yaklaşan bir soğuk savaş döneminde, Avrupa değerlerinin bekçiliğini yapmış ve bir kale olarak gösterilmiştir. Buradaki siyasi coğrafya değişince, Türkiye'nin bir köprü olduğu anlaşılmıştır.

Bakınız, Berlin Duvarının yıkılmasının üzerinden 10 sene geçti. Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra zaten Avrupa genişlemeye karar vermiştir. Avrupa'nın etrafına duvar da yapsanız, o duvarın yerinde kalması mümkün değil; çünkü duvarın öbür tarafındakiler, adam başına 20 bin dolar gelir seviyesinde, bu tarafındakiler 2500 dolar gelir seviyesinde ise, duvar yıkılır. Globalizasyon kavramı buradan geliyor. Fakirler ve zenginler olarak, Avrupa'yı/dünyayı bir arada tutmak mümkün değildir. Fakiri de birisi zenginleştirecek değil; ama bu insanlığın meselesi olmuştur. BM'nin Kopenhag Konferansı bunun üzerine kuruludur.

Bugün bütün dünyada acaba bu meselenin içinden nasıl çıkılır? 6 milyar dünya nüfusunun yarısının günlük geliri 2 dolardan aşağı ve bu barınma sınırında, açlık sınırında. Buradaki mesele, herkesin kendisini kalkındırmak için birtakım gayretler içerisinde olmasıdır. Geçmişte büyük iktisatçılara baktık; her sene Asya'da 500 milyon insanın öleceğini öngördüler; ama görüldü ki Asya'da, Çin'de meydana gelen değişim, başka şeyler gösterdi.

Birkaç gün evvel Çin'in Cumhurbaşkanı ülkemizi ziyaret etti, kendisiyle Çin ve Türkiye'nin uygulamaları

hakkında uzun uzun konuştum. Kendisi bir sanayi tesisi görmek istedi. Pek çok güzel sanayi tesisimiz var, "nereyi göstereyim?" diye düşündük. Dünyaya gösterebileceğimiz 25 binden fazla sanayi tesisimiz var. Bunları Türk vatandaşı yaptı, Türk Devleti yaptı. "Daha önce Avrupa'da kaliteli ödülü almış bir tesisimizi göstereyim" dedim. Daha iyi yapın diye teşvik ediyoruz. Her daldaki başarılı kişilerimize ödül veriyoruz; ama dışarıda ödül alır gelersen, o, devletin. Yani onu getirip Çankaya'ya koyacaksın, herkese "biz buyuz" diye göstereceğiz. Neticede ödül almış bir teşekkülümüze götürdüm kendisini. Burası 7 saniyede bir televizyon yapıyor. Bunlar fevkalâde modern ve dünyanın 30-40 memleketine ihracat yapılıyor. Misafir "Bu televizyonunuzun içindeki tüpleri kimden alıyorsunuz?" diye sordu, "Çin'den alıyoruz" dediler. İşte globalizasyon.

Bu böyle devam edecek, yalnız bizim buna uyabilmemiz şart. Bizim buna uyabilmemiz için, evvela Avrupa Birliği'ne tam uyabilmemiz gerekir. Bundan kaçamayız; zaten kaçırılmaması gereken rüzgâr bu. Avrupa Birliği'ne uymamız için ne yapmamız lâzım? Din değiştirmemize filan gerek yok, öyle bir talep de yok, bu zaten mümkün değil. Bunu şunun için söylüyorum; "Burası Hıristiyan kulübüdür" gibi laflarla karşılaştık. O zaman da dedik ki, "Eğer burası Hıristiyan kulübüyse, size mübarek olsun; yani biz bu kulübün içinde yokuz." Ancak, bu insanlığın geldiği noktada her şeye aykırıdır. İnsanlığın geldiği nokta; din, dil, ırk, renk, cins farkı olmaksızın eşitliktir. Aslında Avrupa'da aralanan bu kapıdan Türkiye girmelidir. Bu kapıdan Türkiye'nin girebilmesi demek, birilerine teslim olması, birilerinin emrine girmesi, hükümlerini kaybetmesi filan değil, aksine hükümlerini muhafaza etmesi demektir.

Sayın Hocam 10 bin dolar gelir seviyesini arıyor. 10 bin dolar gelir seviyesine erişeceğiz, ama yüzde 5 kalkınma hızını devam ettirmek suretiyle bulacağız. Nasıl devam ettireceğiz? Evvela gelinen yerde devletin fonksiyonu değişmiştir; herkes bunu iyi aklına koymalı. Türkiye, kalkınmalı, ileri gitmelidir; bunu kim yapacak? Ben, 60-70'li yıllarda birçok fabrika yaptım; yani devlet yaptı, ben de Devletin Başbakanıydım. Onları özelleştirmeye çalışıyoruz. O zaman onlar lâzımdı, pilot vazifesini gördüler. Eğer, devlette olsun, fabrikada olsun, herhangi bir tesiste olsun, hesabilik yoksa; yani ne getiriyor, ne götürüyor, iyi hesaplanmıyorsa ve yaptığımız işin götürdüğü getirdiğinden fazlaysa, ayakta durmanız mümkün değil. Ekonomi dediğiniz olay, getirisiyle götürüsünün hesabıdır. Koskoca fabrikayı işletiyorsunuz, şu kadar zarar edi-

yor. "Ediyor; ama efendim..." Ama efendimi filan yok, o zarar zarardır. Yine ifade ettik ki, ekonomi zararını kaldırmaz; kapısına kilidi asarsınız.

Öyleyse bugün Türkiye'nin anlaması gereken en önemli şey devletin fonksiyonunun değişmiş olduğudur. Devlet bir an evvel bütün ekonomik meselelerin içinden çıkmalıdır. Bu fonksiyon kime dönecektir; ülkenin insanına. Bu ülkenin insanı, evvela bu ülkenin misafiri veya gelip geçeni haleti ruhiyesinden kurtulmalıdır. Ancak ülkenin sahibi, her şeyden sorumlu olacak ve kudretinin yettiği kadar katkıda bulunacak inanca, bilince ve şevke gelmelidir. Sovyet İmparatorluğu'nu yönetenler de, o rejimin insanlarına, "Siz oturun, biz size aş da, ekme de veririz. Devlet her şeyi verir, devletten güçlüsü var mı?" derken, bir gün, devletin sonunun geldiğini görmüştür.

70'li yıllarda İngiltere'ye gittim. O zaman Callaghan Başbakanı, bir NATO toplantısında kendisini ziyaret etti. "*Şimdi bir sendika toplantısından geliyorum. Biz, burada İşçi Partisi olarak Hazinesinin altındaki musluğu açtık; bunun Hazineyi boşaltacağı hiç aklımıza gelmedi. Fakat bir süre sonra hava gelmeye başladı. Hazinesinin altından, içine koyduğumuzdan daha fazla alamayız ve biz bunu hesaba katmadık dedik. Şimdi gideceğim, işçilerin ücretlerinden muayyen bir miktar indirmelerini söyleyeceğim. Biz, siyaseten sendikalara dayanıyoruz, indirmezlerse Başbakanlığı bırakacağım.*" dedi. Kısacası siyaset ve devlet meselesinde ekonominin ne kadar önemli olduğunu ifade etmek istedim.

Toplum zengin değilse, devlet nasıl zengin olacak? Devleti zengin yapan toplumdur ve toplum, eğer verimli değilse, devletin verimli olması da mümkün değil. Öyle bir yere geldik ki, fikirlerimizi değiştirmeye, toplumumuzu daha etkin yapmaya, devletimizi daha iyi işler hale getirmeye, velhasıl neyimiz varsa, hepsini daha iyi yapmaya mecburuz.

"Türkiye'nin yeri neresidir?" dersiniz, bir kez daha söylüyorum: Dünyada 187 ülke içerisinde, toprak büyüklüğü bakımından 32'nci, nüfus bakımından 16'ncı, ekonomik büyüklük ve gayri safi hâsıla bakımından 16'ncı, adam başına gayri safi hâsıla bakımından biraz daha gerilerde. Ama Avrupa'daki bütün teşekküllere üye, NATO'nun önemli üyelerinden biri, Avrupa Birliğine namzet, sanayileşen ülkeler içerisinde bu sene G-20'ler içerisinde. Bulunduğu bölgede hem Ortadoğu'da, hem Balkanlarda, hem Kafkaslarda barışa kavuşmak konusunda önemli bir yeri olan, hem de yeniden meydana gelen Avrasya'da kardeş devletlerin ayakta durabilmesinde, ekonomilerini güçlendir-

mesinde, onlara yardımcı, sözü dinlenir, dostluğu aranın bir Türkiye. Bunu ileriye götürmek, hepimizin gayretiyle mümkün olacaktır.

Hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyor ve başarılar diliyorum.

Prof. Dr. Sevgi Güran (Oturma Başkanı) - Değerli konuklarımız, İktisatçılar Haftası'nın 25'incisinde hoş geldiniz. Çok güzel, bir girişimin çeyrek asrı yakalamış olması, Sanki gümüş yıldönümü gibi bir duygu yaratıyor insanda. Ayrıca, bu oturumun değerli hocamıza adanmış olması da bir başka hoşluk, kendisini sağlık dolu ve bütün hoşgörüsüyle aramızda görmekten ayrıca mutlu oluyoruz. Konumuz, iktisat bilimi nereye gidiyor? Evet değişen bir dünyada, acaba iktisat öğretisinin özünde güçlü değişimler yaşıyor muyuz?

İktisat öğretisinin tartışılmaya başlanmasını doğrusu çok anlamlı karşılıyorum; çünkü politik iktisadın o kadar çok içinde uçuştuk ki, yıllardır istatistik verilerle zihinlerimiz doldu. Günlük politikayla gündemimiz çok yüklendi; ama öğretinin özünde hâlâ bizim bu arayışlarımıza cevap veren bir şeyler var mı, bunları duymak, bu konudaki -varsa- yenilikleri gündeme getirebilmek, gerçekten güzel ve anlamlı bir katkı olacak diye düşünüyorum. Çok anlamlı olduğunu vurguluyorum; çünkü yetkin ağızların, önemli isimlerin, son dönemde ortaklaşa bir yakınması var; bu da iktisat öğretisinde bir tıkanmanın yaşandığı. Umarım bu toplantı, bize bu konuda da yardımcı olacak. Sözü ilk olarak sayın Satlıgan'a veriyorum. Buyrun efendim.

"İktisat bilimi nereye gidiyor?" diye bir sorumuz var ve bu soruyu cevaplandırmaya çalışacağız. Muhtemelen tatmin edici bir cevap veremeyeceğiz. En azından tatmin edici bir cevabın benden gelmeyeceğinden eminim.

Konuya bir alıntıyla başlamak istiyorum. Sözü'nün sahibi, iktisat bilimini eleştiren iktisatçılar arasında günümüzde dünyanın en önde gelen isimlerinden bir tanesi. İktisat bilimine, buna "akademik iktisat" diyebilirsiniz, "resmi iktisat" diyebilirsiniz, "burjuva iktisat" diyebilirsiniz, "marjinalist ya da neoklasik iktisat" diyebilirsiniz; bu resmi öğretiyi alabildiğine ege-men, hegemonyal bir duruma sahip olduğu için, onu eleştirenler pek iyi tanımıyor. Sözü'nü edeceğim zat da, iktisat tarihçisi olan babası kadar meşhur değil; ama iktisada eleştirel olarak yaklaşanların bildiği bir isim, Alan Freeman. Kendisi 1,5 sene önce Mezunlar Cemiyetimizin davetlisi olarak bir konuşma yapmıştı, şöyle diyor, ben serbest bir çevirisini size sunmak isti-

yorum: "20. Yüzyıl, devrimci ve yenilikçi değilse nedir? 20. Yüzyılın teknolojik yenilikleri, Victoria çağının sakinlerini -ki bu 19. Yüzyıl İngiltere'si demek oluyor ve teknolojik altüst oluşlara sahne olduğu bilinir- kıskandırdı. Biyoloji, evrim yasalarına meydan okuyor, -biliyorsunuz klonlama filan var ve biyolojinin kendi dinamiğinin önüne, "bu gidiş nereye varacak" diye ahlaki birtakım setler çekilmeye çalışılıyor- Kozmoloji, acun bilim ya da evren bilimi, bizim zaman ve mekân konusundaki tasavvurlarımızı yeniden biçimlendirdi. Fizik, belirlilik ilkesini terk etti, belirsizlik ilkesine geçti."

Şimdi bu manzarada, lök gibi oturan taş gibi dimdik duran insan düşüncesiyle ilgili sadece iki tane alan var. Bir tanesi, dinler, ikincisi iktisat. Dinlerden zaten başka bir şey beklenemez. Dinler tanım gereği, doğrulukları tartışılmaz naslar, doğmalar bütünüdür. Peki iktisat, hem de bütün toplumsal bilimlerde belgin, sahih, kesin bir bilim olma iddiası en fazla olan ve bu iddiaya dayanarak, Nobel ödülleri arasında, o Nobel ödülünü kuran, Nobel'in vasiyetine aykırı olarak yer edinen -Nobel'in vasiyetinde bir iktisat ödülünden söz edilmiyor; ama 60'lı yılların sonunda böyle bir şey ihdas edildi- Nobel ödülleri arasında bütün öteki toplumsal bilimlerde tek başına yer tutan iktisadın durumu ne? Adam Smith, hâlâ piyasaların peygamberi. Dış Ticaret Teorisi, bir-iki tali modifikasyon, ayrıntı dışında, Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine dayanıyor. Neoklasik teorideki son gelişmeler, son modern gelişmeler, ben öğrenciyken, bize yanlış olduğu öğretilen, ben öğreticilik mesleğine başladıktan sonra da, uzun süre yanlış olduğunu öğrettiğim Say Yasasını ifşa ediyor. Bugünkü neoklasik iktisat, diyelim ki Debreu, Hann, Arrow gibi isimlerin getirmiş olduğu kesinleştirmeler, matematikselleştirmeler dışında, 19. Yüzyılın son çeyreğinde Walras'ın ortaya attığı genel rekabet dengesini temellerini aynen muhafaza ediyor.

20. Yüzyılın bu yenilikçi ve devrimci manzarasına iktisadın bu manzarası ne kadar uyuyor? İktisatçılar olarak, iktisat öğretiminden geçmiş, iktisat öğretimini meslek olarak sürdüren insanlar olarak, bu soru üzerinde durmakta yarar var. İktisat bilimi nereye gidiyor sorusu bir perspektif sorusu, bir ileriye bakış sorusu. Bu ileriye bakışı tatmin edici bir şekilde gerçekleştirmek için olmasa bile, bu doğrultuda anlamlı bir-iki adım atmak için, elbette bir retrospektife, yani bir geriye bakışa ihtiyacımız var. O geriye bakış için, önce şu saptamayı yapmak gerekiyor diye düşünüyorum: İktisat bilimi neredeyse hiçbir zaman, -en azından

Marks'ın Das Kapital'in yayımlanışını tarih olarak verebiliriz, 1. cilt yani 1867, 2 ve 3. cildi adamcağızın ömrü vefa etmedi- Marks'ın yapıtının ortaya çıkışından bu yana, hiçbir zaman bütünlüklü, homojen, türdeş bir manzara arz etmedi. Her zaman iki kamptan oluştu, bu kamplardan bir tanesi Marks'ın eleştirisi, yaklaşımı, teorisi çerçevesinde oluşan bir cenah. O cenahı adlandırmakta zorluk çekmiyoruz, "Marksizm", "Marksist İktisat" diyebiliriz. Öbür cenah için, benim birkaç dakika önce sıraladığım, neoklasik, marjinalist, burjuva, akademik, resmi vs. gibi çeşitli alternatifler var. Bunlar içinde ben "resmi" demeyi tercih ediyorum; çünkü kurumların müthiş desteğine sahip. Bugünkü hegemonyal durumunu zaten bu kurumlar içinde yerleşmiş olmasına ve kurumlardan aldığı desteğe borçlu. Mesela, "burjuva" demeye de pek dilim varmıyor; çünkü bu bir toplumsal sınıfla, bugünkü egemen, resmi iktisat öğretisi arasında ikincisinin, birincisinin maddi çıkarlarını yansıtmaması anlamında bir ilişkiyi varsayıyor; ama iktisadın bugünkü haliyle, bu toplumsal sınıfın yani burjuvazinin çıkarlarına hizmet ettiği de son derece kuşkulu.

Bu bölünmüşlük durumu, yani iki kampa ya da iki cenaha bölünmüşlük durumu, bugüne özgü bir durum değil. 1867'yi bölünmüşlüğün başlangıcı olarak verdiğime göre bunun 150 yıllık geçmişi var. Marksist iktisat üzerinde hiç durmayacağım, tamamen egemen, resmi iktisat öğretisi üzerinde duracağım. Bugünkü durumu karakterize eden, bu bölünmüşlüğün ötesinde, bu cenahın kendi içinde de derin iç çatışmalar yaşaması, burgaçlar, türbülanslar yaşaması ve bunun bir sonucu olarak da, derin bir iç bunalımdan geçmekte olması.

Bugün derin bir iç bunalıma girmiş olan bu iktisat öğretisinin belli başlı özelliklerini sıralamak gerekirse şöyle özetleyebiliriz: Üç temel önerme etrafında, bu neoklasik iktisat ve sanıyorum bunun bütün dallanıp budaklanmalarını -ki bu karakterizasyon, ramifikasyonları için de geçerlidir- şöyle özetleyebiliriz:

Birincisi: Modern toplum, yani kapitalist toplum; piyasa ekonomisi, sınıflara bölünmüş değildir. Dikkat ederseniz, bu klasiklere karşı bir revizyondur; yani Adam Smith, David Ricardo gibi mesleğimizin babalarına göre, bir revizyonu ifade eder. Üretim sürecine ya da genel olarak iktisadi sürece katılmanın farklı yolları vardır; her bireyin katkısı değişiktir. Bu katkı, emek olabilir, doğal kaynaklar olabilir ya da sermaye olabilir, -bildiğimiz üretim faktörleri- ama bunların iktisadi faaliyet karşısındaki statüleri eşittir,

herkesin arz ettiği üretken hizmet vardır. Üretken hizmet, Walras'ın başlattığı bir terim. Birinci temel önerme bu.

İkinci temel önermeyi şöyle özetleyebiliriz: Sosyal hâsıla ya da milli gelir ya da toplumsal ürün; bu üretken hizmeti arz edenler arasında, -altını çizmek gerekir burasının- *natüralist, doğalcı, nesnel* yasalara göre bölüşülür. Bu yasalar, sosyal hâsıladan alınan payla, o payı alan üretken hizmet arz edicilerinin sunduğu katkı arasında ilişki kuran bir teoride, marjinal üretkenlik ve marjinal verim teorisi ya da bu bağlamda spesifiye ederek söylüyorum, bölüşümün marjinal verim teorisinde ifadesini bulur.

Üçüncü temel önerme, bu ikinci temel önermenin bir uzantısı, deyim yerindeyse yarım adım ötesi. Bölüşülen bu hâsıla, ölçülüp birbiriyle karşılaştırılabilen ve buna uygun olarak bölüşülen bir faydalar toplamından ibarettir. Demek ki bu faydalar, birer değere dönüştürülebilir; yani klasik iktisattan beri "değer" dediğimiz birer mübadele oranına dönüştürülebilir. Çünkü değer esasen, sosyal hâsılanın doğal bir özelliği olan ihtiyaç giderme hassasının, özelliğinin; yani faydanın nicellenmesinden ya da nicelleştirilmesinden, kantifiye edilmesinden başka bir şey değildir.

Arkadaşlar, burada izninizle bir ara, bir sapma ya da bir konu dışı yapmak istiyorum: İki sene öncesiydi, yine İktisatçıları Haftası. Bu kez İktisat Fakültesinde toplanmıştı, -her zaman öyle olsa ne iyi olur; nihayet orası bizim alın terimiz, besleyici annemiz, süt annemiz.- Açılış oturumunu hatırlıyorum, orada konuşmacı olarak İktisat Fakültesinden çok değerli bir meslektaşımız, arkadaşımız, -maalesef kendisini özel üniversitelerden birini kaptırdık- konuşmacıydı. Konu, yine Cemiyetin anlamlı bir şekilde gelenekselleştirmeye çalıştığını öğrendiğim üzere, gene iktisat öğretimi, iktisat bilimi üzerineydi. Ben, tartışmalarda isim zikretmemeyi bir erdem sayanlardan değilim, birisinden bahsediyorsam, ismini vermenin uygun olduğunu düşünüyorum. Onun için bu sevgili meslektaşımın adını da vereyim: Hasan Kirmanoğlu.

Bu tartışmalar yayımlanıyor. Demin baktım ve kontrol ettim, şöyle demiş: Daha önce sevgili arkadaşım Kaya Ardıç'ın yaptığı konuşmaya atıfta bulunarak ve onu onaylayarak, diyor ki, "Kaya çok güzel anlattı. Bu gelişmeleri, sonuçta bir cümleyle ifade etmek gerekirse, iktisadın gerçekten ideolojik boyutunun ortadan kalkmakta olduğunu; ama buna karşılık -ve iyi ki- bilim tarafının ön plana çıkmakta olduğunu görüyoruz. Ben, öyle düşünüyorum" diye devam ediyor Kirmanoğlu "ve böyle bir gelişmeden de kendi hesabıma,

şahsen mutluluk duyuyorum. İktisat, pek tabii altını çizerek söylemek durumundayım -bu ara söz de, Kirmanoğlu'na ait- bir mühendislik dalıdır ve böyle de olması gerekir" diyor.

Sonra Taner Cangil isimli bir yazarın, İktisat Dergisinde bir yazısından bahsediyor. Bu Taner Cangil diye birisini herhalde duymadınız. Çok önemli konulardan bahsetmekle birlikte, bu müstahar bir isim, ben sonra öğreniyorum. Arkadaşımızın İktisat Dergisi'nde verdiği örnek şu: "Büyümekte olan bir ekonomide, bu büyümeden farklı sosyal sınıfların ne miktar ve nasıl pay alacakları, -bu Taner Cangil'e göre- hem ideolojik, hem politik, hem de matematik sorusudur. "

Hasan Kirmanoğlu devam ediyor, şöyle diyor: "Biraz önce konuşmamın başında söylediğim sorunun; yani bölüşüm sorusu, "sosyal hâsıla, farklı sınıflar arasında nasıl bölüşülür?" sorusu. Taner Cangil, buna "Bu, hem politik, hem ideolojik, hem de matematiksel bir sorudur" demiş. Hasan Kirmanoğlu diyor ki, "Sorunun cevabını sadece matematiksel olarak verebiliriz; ama böyle bir soruyu ya sormayız ya da sormak isteriz. Yani, böyle bir soru bizi ilgilendirmeyebilir, bu da meşrudur ve kabul edilebilir; ama bu soruyu sormuşsak, -bir iktisat öğretim üyesi- bu sorunun cevabı; ancak matematiksel olarak verilebilir. Aynı şekilde biz öğrencilere, ekonometriyi öğretilim, ondan sonra isterse o ekonometri bilgisiyle öğrenci, reel ücretle, emek verimliliği arasındaki ilişkiyi incelesin. İsterse gitsin, borsanın bilmem ne aracı kuruluşunda hisse senetleri tahmini yapsın, bu bizi ilgilendirmemeli."

Arkadaşlar, ben orada bir dinleyiciydim, infiale kapıldım, dedim ki, "Üçüncü olarak Sayın Kirmanoğlu, şöyle bir şey ifade etti. Bunu, Taner diye birisi söylese yanlış, başka birisi söylese de yanlış. Neoklasik iktisat da söylese yanlış." "Bir konjonktürde, bir iktisadi büyüme döneminde, çeşitli toplumsal kategorilerin bu iktisadi büyümeden aldıkları pay, matematiksel olarak belirlenir" dedi. "Bu yanlış" diyorum.

Şimdi araya Hasan Kirmanoğlu arkadaşım giriyor, "öyle bir şey demedim ben." Benim cevabım, "Umarım dememişsinizdir. Demediyseniz mesele yok; ama böyle bir şey matematiksel olarak saptanamaz, öngörülemez benim bildiğim." Tekrar Hasan Kirmanoğlu araya giriyor: "Benim söylediğimin onunla uzaktan yakından alakası yoktur."

Ben devam ediyorum, "Bunu ölçmek için belki geriye dönük olarak ölçmek için; yani bir üretim fonksiyonunu, ancak geride kalmış dönemlerin verilerini dayanarak inşa edebilirsiniz. Ölçmek için iktisat fa-

külteleri, istatistik, ekonometri gibi teknikler yararlı olur diyorsan, buna ben de katılıyorum. Ama, bu neoklasik iktisada bir teorik meşruluk sağlamaya yeterli olmaktan çok uzak bir önerme olur."

Arkadaşlar, demiş mi dememiş mi; önemli değil. Kendi amacını, meramını ifade eden, aşan bir ifade kullanmış olabilir. Bunun tespit edilmiş olması, belgelenmiş olması, birincisi beni seçkin bir toplantıda yersiz bir müdahalede bulunmuş olmanın vicdan azabından kurtarıyor. İkincisi, dememişse de bu tipiktir; çünkü neoklasik iktisadın demin size verdiğim ikinci önermesine uygundur. Nesnel ve doğal ilişkiler, üretim faktörüyle, üretim faktörlerinin sosyal hâsıladaki paylarıyla; yani üretime katkılarıyla ve o üretimden aldıkları pay arasında belirlenir. Böyle bir üretim fonksiyonunu inşa etmek ve bu üretim fonksiyonundan hareketle, böyle bir payın sadece matematiksel olarak saptandığını iddia etmek son derece korkunç bir önermedir; ama bugünkü egemen iktisat teorisinin mantığına da uygundur.

Arkadaşlar, bu gelişmeler pahasına iktisat nereye geldi? Açıkça şunu söyleyelim: Güncel gelişmeleri, insanları, eti, canı, kanı olan gerçek insanları, *homo economicus*'ları değil, gerçekten ilgilendiren önemli ve güncel gelişmeler konusunda, ya söz söyleyemez duruma getirdi ya da söz söylediği oranda her seferinde çok acı bir şekilde yanılma noktasına getirdi.

Son zamanlarda bir furya var. Bu furyayı biliyorsunuz, Fukuyama başlattı. "*Tarihin Sonu*" diye bir kitap yazdı. Daha sonra neredeyse sonu ilan edilmeyen bir şey kalmadı. Son IMF ya da Dünya Bankası Raporlarından bir tanesinde, coğrafyanın sonundan bahsediliyor. İktisat da bu gelişmeden nasibini aldı. Son zamanlarda ortaya çıkan, adı böyle biraz çığırkanca olmakla birlikte, içeriği itibarıyla de geniş ilgi gören bir kitap var. Yazarı da hem akademik iktisatçı, hem de pratik iktisat uygulamasının içinden gelen birisi; Paul Ormerod, "*The Death of Economics*". İktisadın sonu bile demiyor, "*İktisadın Ölümü*" diyor. Kitabın yayımlanışı 1996. O, "Bu neoklasik iktisat öğretisinin rahleyi tedrisinden geçmiş en seçkin iktisatçılar, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, UNCTAD gibi en seçkin uluslararası kurumlarda, -kendi örneklerini veriyor- Amerika'da borsa çöküşünü, Japonya'daki resesyonun şiddetini, Amerika'daki canlanmanın o sırada ne kadar güçlü olduğunu, yeniden birleşmeden sonra Alman ekonomisinin uğradığı çöküşün vahametini, Avrupa Para Sistemini, o zaman adı "Exchange Rate Mechanism" yani Döviz Kuru Mekanizması, onun uğradığı bunalımı, hiçbirini öngöremediler."

Bu listeyi, kitabın yayımlanışından sonra da devam ettirebiliriz. Yani, Asya bunalımı, *Nasdaq*'ın çöküşü, İnternete dayalı yeni ekonomi efsanesinin iflas etmiş olması, -hiç olmazsa iflas etmiş olması gerekir- bütün bunlar öngörülemiyor. Bu doğal bir şey; çünkü bu üç temel önerme, bir başka temel kabule dayanıyor. "Neoklasik iktisat öğretisinin temel tahlil araçları nedir?" dediğimizde, iki şeyle karşılaşıyoruz; biri *homo-economicus* soyutlaması, ikincisi denge kavramı. Oysa, neoklasik iktisadın açıklamaya çalıştığı, açıklayacağını iddia ettiği dünya dengeli ve uyumlu bir dünya değil. Bu denge yakın ve uzak iktisat tarihinin bize sayısız kere ispat ettiği gibi, dengesizliklerden, istikrarsızlıklardan, orantısızlıklardan, bunalımlardan ve çatışmalardan geçerek ilerleyen bir tarih. Şimdi dengeli olmayan bir dünyaya, bir denge tasavvurundan türetilmiş kavramlarla yaklaştığınızda, sizin metodolojiniz, daha ilk adımda işlediğiniz, bu ilk günah semerelerini verecektir ve sizi gelişmeler karşısında afallama noktasına getirecektir.

Başkan - Nail Satlıgan eleştirileriyle bizi zenginleştirdi, teşekkür ediyoruz. Sözü Prof. Dr. Ercan Eren'e vermek istiyorum. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Ercan Eren- Konumuz, iktisat bilimi nereye gidiyor? Sayın Başkan açısında dedi ki, "acaba iktisat öğretilerinde tıkanmalar mı var?" İktisat öğretisinde tıkanma olup olmadığı sorunu yanında, iktisat öğretiminde çok yakın bir zamanda, çok büyük değişiklikler olacağını hemen söyleyebiliriz. Yani iktisatta, sınıfta öğretim yerine, hemen hemen sanal eğitimin başlayacağını ve eğitimin, yarıyıl sınavlarının bilgisayar ortamında, internet ortamında olacağı bir döneme girmek üzereyiz.

İktisattaki gelişmeleri üç bağlamda ele almak istiyorum; şöyle ki: Metodolojik gelişmeler, iktisat okullarındaki gelişmeler ve ilgi alanlarındaki gelişmeler. Bu değerlendirmeyi yaparken, 1970 ve 2000 yılının bir kıyaslamasını yapmak istiyorum. Burada 2000 yılı sonrası için bazı çıkarımlarda bulunmaya çalışacağım.

1970-2000 yılı sürecinde, metodolojideki birçok tartışmanın iktisada kısa zamanda yansıdığı görülüyor. Pozitif iktisat, normatif iktisat tartışmaları bağlamında, onu takip eden süreç içinde; Viyana çevresi, eleştirel akılcılık, paradigma, araştırma programları, metodolojik çoğulculuk, postmodernizm gibi metodolojik gelişmelerin, görüşmelerin, iktisatta karşılıklarının bulunduğu dikkat çekiyor.

Kanımcı bu tartışmaları, genel olarak iki başlıkta

toplamak mümkün; ampirik gerçeklik ve eleştirel gerçeklik. Genel olarak iktisatta ampirik realizm, ampirik gerçekliliğin hâkim olduğu, buna karşılık son zamanlarda aslında geçmiş anlatıldığı zaman, anlaşılacağı üzere, eskilere dayanan eleştirel gerçekçilik akımının da, yakın zamanda karşılığının bulunduğu görülüyor. 1970'lerden 2000'lere gelen tartışmalar içinde, iktisatta bazı kavramlarda ve çeşitli görüşler arasında bir yakınlaşma olduğu söylenebilir. Bazı anlaşmazlıklar devam ediyor.

Bu yakınlaşmalardan bir tanesinin, rasyonellik varsayımı olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, iktisatta ilk konulardan bir tanesi, iktisadi ajanların rasyonel oldukları, hata yapmadıkları, yanılmadıkları; a'yı b'ye tercih ederlerse, b'yi c'ye tercih edecekleri, c'yi a'ya tercih etmeleri söz konusu olmadığı varsayımdır. Bu görüş, belirsizlik tartışmalarının 1960'larda, 1970'lerde öne çıkması çerçevesinde, yoğun olarak eleştirildi. İrrasyonellik görüşleri ileri sürüldü. Bu çerçevede, doğal rasyonellik, sınırlı rasyonellik gibi kavramlar geliştirildi.

Bu tartışmalarda temel nokta, öznel bilgi, belirsizlik, subjektif olasılık, geleceği görememe gibi nedenlerdi. Bu rasyonellik tartışmalarının yakın zamanda rasyonellik lehine azaldığını söyleyebiliriz. 1970'lerde, 1980'lerdeki rasyonel beklenti devrimi olarak adlandırılan "yeni klasik iktisat" yaklaşımında ele alınan rasyonellik yaklaşımının, diğer birçok iktisat okulu tarafından da bazı sınırlar konulmakla beraber kabul edildiğini söyleyebiliriz. Çünkü, yeni klasik iktisattaki rasyonellik yaklaşımında, belirsizlik ve öznel bilgi gibi rasyonel, hata yapmaya, yanılmaya neden olan faktörlerde, bilginin O'la 1 arasında ifade edilebileceği ve bu çerçevede öznel bilginin objektif ola-

rak ifade edilebileceği şeklindeki yaklaşımlar; yani sistematik hatanın olmadığı görüşü, bilgi 1'den 0'a doğru yaklaştığı zaman eksik bilgi nedeniyle hatanın olabileceği; ama bilgi arttıkça hatanın olmadığı ya da insanların rasyonel oldukları görüşünün, bugün 70'li yıllara nazaran daha fazla kabul edildiğini söyleyebiliriz.

İkinci bir konu, yönetsel bireycilik konusu. İktisatta bireyden hareket etme veyahut da toplumdan hareket etme veya sınıftan hareket etme gibi iki yönetsel

tutum olduğunu belirtebiliriz. Yönetsel bireysellik, genel olarak liberal denilen iktisatçıların veya iktisat okullarının kalkış noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda, neoklasik denilen iktisat, Avusturya Okulu, kamu tercihi analizi, yeni klasik iktisat gibi iktisat okullarının, yönetsel bireyselliliği temel olarak yaklaştıkları görülüyor. Buna karşılık yönetsel toplancılık, toptancılık yaklaşımında, toplumun bir parçası olarak bireye yaklaşım söz konusu. Bu çerçevede, genel olarak Marksizm, örneğin işçi sınıfı yaklaşımı çerçevesinde, sınıfın bir parçası olarak bireyi ele alma yaklaşımında, yönetsel toplancılığa örnek olarak verilebilir. Onun dışında, kurumsalcı iktisat, yine yönetsel toplancılığa örnek olarak verilebilir.

Keynesçi iktisatta, yönetsel bireysellik ve yönetsel toplancılığın ikisinin de yer aldığı görülüyor. Bu tartışmanın -bugün açısından olaya bakıldığı zaman- iki boyutu var. Yönetsel bireysellik, politik bireysellik; yani bireyden hareket etme ve ekonomide liberal iktisadi savunma yaklaşımı yanında, 70'li yıllardan beri gelişen süre içinde yönetsel bireysellik, politik toplumculuk yaklaşımının da geliştiği veyahut da, bu şekilde bireyi temel olarak toplumculuk yapıp yapılamayacağı sorununun gündeme geldiği görülüyor.

Örneğin, 70'li yıllardaki ve 2000'li yıllardaki sosyal demokrasiyi ele aldığımız zaman, 70'li yıllardaki sosyal demokrasi, sosyalizm, Marksizm, Marks'a, Kautski'ye temel verirken, 90'lı yıllardaki birçok çalışmalarda, acaba sosyal demokrasinin kalkış noktasının Marks mı; yoksa Adam Smith mi olduğu konusu, tartışma konusudur.

Yine geçmiş sorguladığımızda, örneğin neoklasik iktisadın kurucularından Walras, bilindiği gibi as-

İnada sosyalist bir iktisatçıdır ve kurduğu genel denge modeli, özel mülkiyetin olmadığı, küçük girişimciliğin olduğu bir modeldir. Dolayısıyla yönetsel bireyselcilik, politik bireyselcilik tartışmaları çerçevesinde Walras'a baktığımızda, ilginç sonuçlar elde etmek mümkün. Aynı şey Wicksel açısından da geçerli. Wicksel de, yine neoklasik iktisadın çok önemli isimlerinden bir tanesi. kendisi öldüğü zaman kızıl bayraklar altında gömülmüştür. Dolayısıyla yönetsel toplumculuk ya da politik toplumculuk çıkarsaması kânimca olaya yönetsel bireyselcilik, politik bireyselcilik açısından yaklaştığımızda farklı çıkarsamalarda bulunmamıza olanak sağlıyor.

Bugün makro iktisadın, mikro temelleri dediğimiz yaklaşım içinde, hemen hemen birçok iktisat okununun, bireyi arama arayışı içinde olduğunu söyleyebiliriz. Keynesci iktisatta, Keynes'in likidite tercih analizinde yatırım fonksiyonunda, aslında ele aldığı bireydir; bireyin yaklaşımı, bireyin bakışıdır. Dolayısıyla, Keynesci iktisat içinde özellikle postkeynesci iktisatçılarda yönetsel bireyselcilik temeldir. 1980'li 1990'lı yıllardaki Marksizm içindeki bazı tartışmalarda, örneğin Marksizme en uzak iktisat okullarından, Avusturya Okulundan bazı Marksist iktisatçıların etkilendikleri, Avusturya Okulundaki Hayek'teki, Mises'teki birey yaklaşımının, bireyin yaratıcılığı yaklaşımından etkilendikleri, bu çerçevede birtakım analizler yapmaya çalıştıkları görülüyor.

Yönetsel bireyselcilik tartışmalarının bugün açısından bir başka önemi bilimcilik tartışmaları; yani bireyin ait olduğu sınıfa veya toplumsal katmana benzer şekilde hareket ettikleri, bireyler arasında farklılık olmadığı şeklinde eleştirilen bilimcilik yönetsel toplumculuk yaklaşımı, özellikle bireyi temel alan iktisatçılarda, özellikle Avusturya Okulu iktisatçılarının eleştirilerini oluşturuyor.

İktisatta metodolojik anlamda dikkat çeken bir nokta, Sayın Nail Satlıgan'ın fazla eleştirdiği, matematiksel ekonometrik tekniklerin yaygın kullanımı. 1970'li, 1980'li yıllardaki birtakım araştırmalarda, iktisatta matematik kullanımının, ekonometrinin yaygınlaşmasının iktisat makalelerinde geometrik hızla arttığı şeklinde birçok çalışma söz konusu. Bugün açısından, geometrik çalışma diye bir çalışma yok. Bugün A sınıfı olarak kabul edilen hemen hemen bütün periyodiklerde, yoğun matematik kullanım var, yoğun ekonometri söz konusu. İktisatta nicel kritiklerin kullanılmasının, iktisadı sosyal bilim haline getirip getirmedeği tartışmaları tabii önemli tartışmalar; ama şu bir tespit: Bugün iktisat âdeta matematik ve

ekonometri haline gelmiştir. Yalnız iktisatta dikkat çeken bir nokta, matematik ve ekonometri haline gelirken, iktisatta ölçme arayışı yanında, bunların kullanılmasında, iktisadi önermeleri ölçme arayışı yoğunur, esas nedendir; fakat daha sofistike, daha karmaşık teknikler kullanıldıkça, aslında test etme olanakları belki biraz artıyor; ama yanlıştırma olanaklarının da azaldığı görülüyor. İktisadi önermeleri yanlıştırma nedenlerinin birçok nedeni var; ama genel olarak iktisatta matematik ve ekonometrinin yaygın kullanımı artarken, hemen hemen belli başlı bütün dergilerin âdeta matematik, ekonometri dergisi haline geldiği tespiti söz konusu; ama aynı zamanda yanlıştırmanın pek mümkün olmadığı görüşü de, genel olarak kabul ediliyor.

Zaman hızlı ilerlediği için ben bazı konuları atlamak zorundayım. İktisatta metodolojik anlamda devam eden önemli bir sorun, bence zaman sorunu. Yani, matematik, ekonometri, rasyonellik, bireyselcilik konusunda, nispeten bir anlaşmanın olduğu veya anlaşmazlığın azaldığı kabul edilebilir. İktisatta zaman, zamanda iktisat; yani iktisatta zamansız modeller kuruyoruz veyahut da "kısa dönem-uzun dönem" gibi zaman ayrımları yapıyoruz; ama bir de yaşadığımız zaman var, yani akıp giden zaman var. Akıp giden zamanda, bir sürü ilişkiler var, bir sürü kararlar alınıyor ve geriye dönmek mümkün değil. İşte bu "somut zaman" veya "tarihsel zaman" olarak adlandırılan ve 1890'larda Alfred Marshall'ın "İktisatta en önemli sorun, zaman sorunudur" dediği; yani somut zamanı, iktisadi modellere yansıtmak sorununun devam ettiği görülüyor.

İktisat okulları açısından hemen bir-iki noktayı özetlemek istiyorum: İktisatta çok çeşitli okullar var. Nail Bey bunu genel olarak ikiye ayırdı; ama ben bu ayrımdan kaçınıyorum. 1970'leri temel aldığımız zaman Monetarizm, arz yanlı iktisat, Neo Avusturya Okulu, kamu tercihi analizi, yeni kurumsalcılık, Marksist iktisat, yapısalci iktisat, Keynesci iktisat, -ki onun da kendi içinde 3-4 yaklaşım söz konusu, Neoklasik Keynescilik, Ricardocu Keynescilik (dengesizlik Keynesçiliği Postkeynesçi iktisat- neokurumsalcılık gibi buna, belki 80-90'lı yıllarda feminist iktisat, radikal politik düşünce gibi akımları eklemek mümkün.

Maalesef, bu okulların görüşlerini burada anlatmam mümkün değil; ama çok birbirinden farklı okullar arasında, aslında bu dönemde birtakım flörtlerin, ilişkilerin olduğu da görülüyor. Daha önce bahsettiğim Neo Avusturya Okuluyla, mesela Marksist iktisat arasında "belirsizlik, sosyalizmde iktisadi etkinliğin olanaksızlığı" gibi tartışmalar bağlamında, birtakım

birbirinden etkilenmelerin söz konusu olduğu; örneğin Neo-Avusturya Okulu ile postkeynesci iktisat arasında etkileşimler olduğu görülüyor. Ancak, bütün bu okullar içinde bulunduğu gibi 80'li-90'lı yıllarda öne çıkan iki iktisat var: Yeni klasik iktisat ve yeni Keynesci iktisat.

Biz, iktisatta bir başka ayırmda, arz yanlı iktisat ve talep yanlı iktisat diye, [neoklasik iktisat geleneğini arz yanlı iktisat, buna karşılık Keynesci iktisat geleneğini, talep yanlı iktisat] bir ayırma tabi tutabiliriz. Bu bağlamda, 2000 yılında yeni klasik iktisat, yeni Keynesci iktisat diye iki ayrı okul çerçevesinde olaya yaklaştığımızda çok ilgi çekici noktalar söz konusu. Örneğin rasyonellik yaklaşımı, Keynesci iktisatçılar tarafından eleştirilmişti. Yeni Keynesci iktisatçıların temel varsayımlarından bir tanesi, rasyonel beklentiler. Yeni klasik iktisadın temel varsayımlarından bir tanesi, ekonominin uzun dönemde doğal işsizlik oranının olduğu; aynı şekilde yeni Keynesciler de, doğal işsizlik oranı yaklaşımını kabul ediyorlar. Dolayısıyla, doğal rasyonel beklentiler, doğal gelir düzeyi gibi bütün temel kavramların, yeni Keynesci iktisatçılar tarafından kabul edildiği görülüyor.

Farklılık; iktisadi ajanlar rasyonel olmasına rağmen, kısa dönemde ekonomide çeşitli nedenlerle, rasyonel olmasına rağmen, nominal ve reel rijitliklerin olabileceği; eksik rekabet, eksik piyasalar, asimetrik bilgi gibi nedenlerle, kısa dönemli yapışkanlıkların rijitelerin olabileceği ve bunu destekleyen menü maliyetler, etkili ücret kuramı, histeresiz NAIRU gibi bir takım kavramlar.

Bütün bu kavramlar ötesinde, burada dikkatimi çeken şu: Yeni Keynesci iktisatçılar, arz yanlı iktisada oldukça yakın iktisatçılar. Yani, Keynesci iktisatçıların şu anda en öne çıkan okulu diyebileceğimiz yeni Keynesci iktisatçılar, diğer Keynesci iktisatçılardan farklı olarak, talep yanlı bir ekonomi yerine, arz yanlı ve piyasaların esnek hale getirilmesi görüşünü belirtiyorlar. Aslında bizim zaman zaman eleştirdiğimiz IMF, Dünya Bankası gibi kurumlarda sözü geçen, Stiglitz ve Fischer gibi iktisatçıların çoğu da yeni Keynesci iktisatçılar. Dolayısıyla bu bakımdan da iktisada yaklaşmak, bana oldukça ilgi çekici geliyor.

Neoklasik iktisat, soyut, matematiksel olarak eleştirilen bir iktisattır, doğrudur; ama neoklasik iktisadın şöyle bir özelliği söz konusu: Neoklasik iktisat, bütün eleştirileri sonunda kendinde eritebilen bir iktisat. Yani mesela neoklasik iktisada şu eleştiriler getirilmiştir: Kurumlar yer almaz. 1970-1980'li yıllarda neoklasik kurumsalcılık diye bir akım var, bugün de

etkisini gösteriyor. Bu çerçevede, mülkiyet hakları, firma kuramları, kapitalizmlerin kurumları, işlem maliyetleri ekonomisi gibi endüstriyel organizasyonda gelişmeler, neoklasik iktisat içinde kurumların doğuşunun açıklanmasının yer almaya başladığı görülüyor. Mesela aynı şekilde bilgi konusunu -ki Satılan bunu çok vurguladı, ben tam tersini vurguluyorum- dengesizlik, eksik bilgi, belirsizlik, öznellik, irrasyonellik, yanılma, doğal rasyonellik gibi, bilgi temelli neoklasik iktisada eleştiriler yapıldı. Bunlar aslında alternatif olma çerçevesinde yapılan eleştiriler. Bugün neoklasik iktisada baktığımızda, ahlaki davranış, eksik bilgi, tersi seçim, saklı faaliyet, denge süreci, tayınlama, dönemler arası tercihler, risk, riskten hoşlanma, subjektif beklentiler, objektif beklentiler gibi çok çeşitli kavramların kullanıldığı ve bunun da aşağı yukarı neoklasik iktisadın bugün için temellerini oluşturduğu görülüyor. Dolayısıyla neoklasik iktisadın, eleştirileri kendi içinde birleştirme, onu özümseme ve içinde yer almasına olanak sağlama gibi, özellikle dengesizlik temelli yaklaşımların, bugün örneğin bizim burada maalessif zaman sorunuyla giremediğimiz denge süreci kavramı yoluyla aşıldığını söyleyebiliriz.

Başkan - Konu o kadar güçlü ki zamanı tutturmak ne kadar zor. Sözü Prof. Dr. Mehmet Altan'a vermek istiyorum.

Prof. Dr. Mehmet Altan- Ben de Sayın Hocam Nusret Ekin'i sevgi ve saygıyla selamlıyorum. "İktisat bilimi nereye gidiyor?" tartışmalarına ben uzun bir süreç içinden bakmaktan yanayım. Yani tarım toplumu, sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplum kırılmaları itibariyle bunları tartıştığımız vakit, bana bu tartışma daha anlamlı geliyor.

Klasik iktisadın çıktığı döneme baktığımız vakit, iki önemli unsurun Adam Smith'i çok etkilediğini görüyoruz. Bunlardan biri, kendi ahlak felsefesi doğrultusunda, bir ölçüde mistifiye ettiği rasyonel insan ve bir ölçüde de insan yapısını kendi iç çelişkileri, derinlikleri, karmaşalarını hafif yok sayan, daha doğrusal bir noktaya indiren rasyonel insan, bencil olmayan insan idealleştirilmesi; diğer yandan da Newton'ın dünyayı, evrenin işleyişini, dünyanın işleyişini anlattığı mekanik dünya görüşü. Yani, o dönemin fizikteki gelişmeleri, modern bilimin zirvesi diye saydığımız fizikteki gelişmelerden esinlenen bir yöntem arayışı; aynı şekilde o fiziğin dünyanın işleyişini ifade eden anlayışını, formülünü iktisada taşımak. Ben bu iki bağlamın ki, nitekim Newton'ın yaklaşımı, Adam Smith'in ilk kitabını oluşturur; ilk kitabını Newton'ın yaklaşımı üstüne yazmıştır. Bu süreç, yani sanayi dö-

YENİ FIAT MAREA. GERÇEK BİR TUTKU

SELENIA
MOTOR OIL
Fiat'in önerdiği motor yağı.

Yeni Fiat Marea şimdi Türkiye'de üretiliyor.

Fiat Marea; geniş iç hacmi, ergonomik koltukları ve zengin iç donanımı ile **konforlu**.

Yapısal elemanlarla güçlendirilmiş özel gövde ve deforme olmayacak şekilde tasarlanmış çelik güvenlik kafesi ile **sağlam ve güvenli**.

Türkiye'ye özel süspansiyon ve motor soğutma sistemi ile **keyifli ve dinamik**. 103 beygir gücündeki 1.6 litrelik 16 valflü yeni jenerasyon motoru ile **güçlü ve ekonomik**.

Standart; sürücü tarafı airbag, entegre radyo-teyp, hidrolik direksiyon,

immobilizer ve isteğe bağlı; yolcu tarafı airbag, ABS, klima ile **seçkin ve pratik**.

Sahip olduğu İtalyan estetiği ile **başarılı ve tutkulu**.

Gerçek bir tutku, Tofaş-Fiat Ana Bayi ve Yetkili Satıcıları'nda sizleri bekliyor.

TUTKUNUN ESERİ

FIAT

Etibank Kredi Kartları'nın avantajları tartışılmaz!

- En düşük faiz: %4.99
- Son ödeme tarihinde 2 gün opsiyon
- Harcarken kazandıran Nakit Puan
- Alırken ve yenilerken ücretsiz
- Çalınmaya ve kaybolmaya karşı sigortalı

neminin başladığı, işçi sınıfının gürbüzleştiği, sermayenin olduğu, pozitivist dünya görüşünün her şeyi açıklayabilmeye kâdir olduğu, böyle bir dünya. İktisat da sosyal bilim olarak, bu fiziğin yedeğinde ortaya çıkıyor.

Bugün gelinen noktada, ben iktisattaki arayışları, bu bir şekilde Newton fiziğinin; yani "basit, kurallara tabi, son tahlilde kontrol edilebilir" anlayışının kendi içinde, yani veri kabul ettiğimiz, paradigma olarak aldığımız çerçeve içindeki gelişmeler olarak görüyorum. Onun kendi içinde, beni en heyecanlandıran yanı da, büyüme modellerindeki yenileşmeler; yani endojen büyüme yerine, bir şekilde endojen-eksojen büyüme modelleri; ama esas paradigmanın artık cevap verip vermediği konusunda benim endişelerim var. Yani, Quantum fiziğinin ortaya çıktığı, bir şekilde karmaşık, kaotik, belirsiz bir dünyayı ispat eden bir fiziğin; (Biz buna kütle ve hız olarak bir arada hâkim olamayız, onun için de buna belirlilik, kesinlik ifade etmek yerine, iktisadı da bir kaotik ortam içinde, bir belirsizlik ortamı içinde karmaşık bir ortam içinde algılayabilecek bir noktada yeniden şekillendirmemiz lazım) denilen yeni bir paradigma değişiminin olup olmadığını önemsiyorum. Çünkü, bugün bakıyorum, bizim okuduğumuz ve okuttuğumuz iktisat, aslında ulus-devletin, bu sanayileşme döneminin, sadece ne sosyal yapı olarak ortaya çıktığı değil, fiziğin de o anlamda geliştiği bir dönemin ürünü. Bugün ne kadar cevap veriyor? Mesela, muhasebe olarak bakın; muhasebe, bütün sanayi döneminin muhasebe sistemine göredir. Bilgi çağının kendi ekonomik faaliyetini muhasebeleştirmeye kalktığımız vakit, cevap vermez.

Aynı şekilde iktisat, yani Keynes iktisadı bir şekilde değişiyor; ama bu paradigmanın kendi içindeki bir direnme, bir değişimdir. Eğer fiziğin, sosyal bilimleri çok derinden etkilediğini kabul ediyorsanız ve Newton'un yaklaşımı bir şekilde; tabii bunları ben, başlangıçtan, yani Aristo'dan bu yana mantığın tarihine baktığımız vakit ya da matematik tarihini merak ettiğiniz vakit, birbiriyle çatışan ve birbirini zenginleştiren insanoğlunun bir serüveni olarak görüyorum. Yani, bu anlattığım dönemde bir şekilde insanoğlunun ve doğanın bilinmezlerine, sorunlarına büyük ölçülerde çözümler getiriyor, çareler buluyor. Ancak insanoğlu geliştikçe, ortam da daha yetkinleştikçe, eskiden elimizi uzatmayı düşünmediğimiz noktaları da izah edecek bir arayışa giriyoruz.

Mesela, fizikteki bu gelişmeler, matematiği de değiştiriyor; yani diferansiyel, entegral hesaplar bir şekilde bir önceki dönemin, yani Adam Smith iktisadının en sofistike araçları olurken, bugün yeryüzünü

kaotik, belirsiz, anlaşılması güç noktalarda da çözüme eğilimleri ve arayışları ya da Quantum fiziği, bizim bunu çok ufak parçalarda kontrol edemeyeceğimiz anlayışı, yeni bir matematik de doğuruyor; ama bunlar birbirinin devamı. İnsanlık, akan, uzun, bitmez nehir gibi; hiçbiri birbirini dışlamıyor, hepsi birbirini zenginleştiriyor. Onun için ben bugün iktisadın nereye gittiğini, daha ziyade fizikteki gelişmelerle ifade edebilecek bir süreçte olduğumuzu düşünüyorum. Yani, bilgi ekonomisinde de bir teorizasyon var, çok ciddi çalışmalar var, teknolojiyle ilgili, bilginin dışsallığıyla ilgili büyümeyi, daha ifade edilebilir arayışlar var; ama benim esas ilgilendiğim ve hissettiğim bu paradigmanın geride kalacağı. Yani, bu paradigma sanayi dönemine, Newton fiziğine ait bir paradigmaydı, bugünü ifade etmede zorluklar var. Onun için de bunu ifade eden yeni bir iktisat oluşacaktır. O iktisadın temelini de, Quantum fiziği kuracaktır. Yani, biz kesin, belirli, doğrusal, ifade edilebilir, kontrol edilebilir bir dünya ve iktisattan çıkıp kontrol edemediğimiz, ifade edemediğimiz, ilişkilerini netleştiremediğimiz bir iktisadın nasıl olabildiğini anlamaya çalışacağız. Bunun tomurcuklarını ve çalkantılarını görüyorum. Bunu da normal karşılıyorum; çünkü bilimin tarihine yöntemin tarihine baktığımız vakit bazı kırılmalar var; yani Aristo da bir şekilde kendisinden sonra bin yıl kilisenin ve toprağın egemen olduğu bir dönemde düşünceyi şekillendiriyor, onun koyduğu çerçevenin dışına çıkılamıyor. Daha sonra bunu bir devrim olarak, modern bilimin oluşumundaki Kepler'le başlayan ve Newton'la çok önemli bir aşamaya gelen modern çağın yahut sanayi döneminin anlayışını görüyoruz; ama bugün bu da üretim biçimi olarak, insan ilişkileri olarak, insanın doğayla ilişkileri olarak değişiyor ve bu değişimi de çok net bir şekilde fizikteki yeni arayışlarda görüyoruz. Eğer, bir şekilde insanın doğayla ilişkisi değişirse, bir şekilde bu fiziksel olarak, fizikteki değişimlerle konsolide edilirse, onun sosyal bilimlere yansımaması mümkün değil; ama ben bu yansımanın çok daha radikal olacağını düşünüyorum.

Başkan - Prof. Dr. Altan'ı kutluyorum, zamanının öncesinde gayet başarılı bir sunuş yaptılar. Sanıyorum, bu son konuşma, zihinlerimizde yepyeni sorular açtı.

Sorularımızı bekliyoruz. Buyurun.

Ahmet Asılbaş- Sorum Mehmet Altan'a. Newton nasıl "Maddi dünyayı birtakım yasalarla açıklayabiliyoruz" diyorsa, Adam Smith de, bu güdüyle ortaya çıktı, "Sosyal dünyayı da birtakım yasalarla açıklayabiliriz" dedi. Quantum fiziğinin bundan sonraki iktisad-

di belirleyebileceğine ben de inanıyorum; ancak benim şöyle bir çekincem var: İçinde yaşadığımız sistem, insanların davranış kalıplarını değiştirebiliyor; fakat Newton'un zamanında da atomlar aynı anda yörüngeleri etrafında dönüyordu, şu anda da öyle. Bu anlamda, pozitif iktisadın Quantum Teorisi altında yeniden biçimlenmesi ne derece verimli olabilir demek istiyorum. Yani insanları değiştiren bir sistemde yaşıyoruz, insanların davranış kalıplarını.

Umut Arpa- Sanıyorum, burada en büyük dersi yine Demirel verdi. Demirel'in konuşmasında dikkat ettiyseniz, tamamen verilere dayalı ve rakamlara dayalı olarak konuştu ve kullandığı verilerin bir retorik üslup olarak ne kadar verimli olduğunu bize gösterdi. Aynı şeyi, bence iktisat da yapıyor; ekonometri de, istatistik dahilinde. Birinci sorum bu ve Sayın Mehmet Altan'a yöneltmek istiyorum.

İkinci sorum şu olacak: Bu biraz pratiğe yönelik. Ben İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okuyorum. Şu an ikinci sınıftayım ve birinci sınıftan, ikinci sınıfa 1,5 yıla yakın bir zaman geçti; fakat kendimi âdeta -tabiri caizse- ibadethanede hissediyorum ve söylem olarak gerçek soruları sormadığımız ve filigranın altında yatanı tam belirleyemediğimize inanıyorum. İktisatta son zamanlarda yorum bilgisi, yapı bozumculuk gibi paradigmlar var; tabii onlara da paradigma denilebilirse. Bunların İstanbul Üniversitesi'nde uygulaması olabilecek mi ya da iktisat bilimindeki yansımaları nelerdir?

Mehmet Hüseyin Bilgin- Ben, Sayın Prof. Dr. Eren'e sormak istiyorum. Son zamanlarda yeni klasik iktisat altında, iktisadın istatistikleştirildiği, yani matematikleştirildiği görülüyor. Bu bağlamda kendilerinin yaptığı tespit de doğru bir tespit. Yalnız burada önemli olan, bir bilim adamı olarak, kendisinin bu tespite katılıp katılmadığı; çünkü bu olgunun Türkiye'deki "önderliğini", yapan birkaç kişiden birisi olarak izliyorum. Bu bağlamda iktisadın ideolojik boyutunun olduğu boyutunu kabul ediyor musunuz? Siz, bu olguya yani iktisadın matematikleşmesinin iktisadi bir sosyal bilim olmaktan çıkardığına inanıyor musunuz? Bu birinci sorum.

İkinci sorum da şöyle: Yine klasik iktisat bağlamında, bireylerin bütün bilgileri kullanacakları ve dolayısıyla simetrik hata yapamayacakları şeklinde bir varsayım yapılıyor. Burada önemli olan, bilginin bir maliyetinin olup olmadığı. Kaldı ki zaman zaman yanlış bilgiler bireyleri yanlış yönlendirmez mi?

Dinç Alada- İlk sorum Sayın Mehmet Altan'a.

"İçerisinde belirsizlik olacak yeni bir paradigmayı önemsiyorum" dedi, ben de katılıyorum. Ancak, bunu fizikten bekleyeceğimiz şekilde bir yorum verdi. Ben fizikle sosyal bilimler arasında önemli bir yapı farklılığının olduğunu söyleyeceğim. Buna dayanarak acaba fizikten bekleyeceğimize, sosyal bilimlere daha çok kavrayan felsefeden bu arayışı bekleyebilir miyiz?

Sayın Ercan Eren'e sorum şu: Kendisi Marshall'ın zaman sorununa değindi. Zaman sorununun önemli olduğunu söyledi, katılıyorum; fakat zaman sorununun ne olduğunu açıklamadı. Kendisinden bunu rica ediyorum.

Sayın Nail Satlıgan'a bir sorum var; Sayın Kirmanoğlu'nun bir yorumuna dayanarak, -o yazıyı ben de okuduğumu hatırlıyorum- şöyle bir yorumda bulundu; ben yanlış anlayabilirim, kendileri düzeltebilir: "Matematığın egemen iktisadın mantığına uygun olduğunu son aşamada söyledi. Acaba burada kastettiği neydi? Bu çok açık değil. Belki bu *ders kitabı neoklasik iktisat* için savunulabilir diye düşünüyorum.

Bunun yanında yine ders kitabı iktisadına dayanan, örneğin Debreu, Hann, Arrow isimleri zikredildi; ama Debreu bildiğim kadarıyla, son döneminde kürsüden hızlı bir şekilde emekliye ayrıldığını biliyorum. Arrow'un 80'lerin başında optimizasyona ciddi bir eleştiri getirdiğini biliyorum. Hann'ın 1973 yılında denge teorisiyle ilgili yazdığı önemli kitapçığında, zannediyorum bugün subjektif denge üzerinde önemli çalışmalar yürütülüyor.

Şunu sormak istiyorum: Sayın Nail Satlıgan, neoklasik iktisadın, bu belirsizliği kavrama ya da subjektifizme yönelişine nasıl bakıyor?

Koray Yılmaz- Sorum bütün hocalarımıza. İktisat bir bilim midir? "Evet, iktisat bir bilimdir" diyorsanız, bir de bilim tanımını rica edeceğim.

Gündüz Fındıkçoğlu- Sorum Sayın Nail Satlıgan'a; Örneğin Stiglitz ismiyle bağlantılı olarak düşünebileceğimiz neoklasik iktisadın içerisinde bir zayıf heterodokluk eğiliminin son yıllarda görüldüğünü saptayabiliyoruz. Stiglitz'in veya özellikle Avrupa Komisyonunun verdiği teorik projelerde, Avrupalı neoklasik sayılacak iktisatçılarda, hiç de neoklasik uymayan, neoklasik araştırma yöntemlerine uygun; fakat sonuçları itibarıyla neoklasik diyebileceğimiz sonuçlara ulaşmayan, örneğin eksik piyasalar varsayımını kullanan bir sürü çalışma görüyoruz. Bunlara bir önem atfetmeli miyiz? Yoksa, bunu neoklasik iktisadın içerisinde ge-

çici, çok da önemli olmayan bir gelişme olarak mı değerlendirilmelidir?

İkinci soru, yine neoklasik gelişimiyle ilgili. Neoklasik, tekrar 80'li yıllardaki itilimini biraz kaybetmiş olmakla birlikte, *kaos* gibi şeyleri içermeye çalışıyor. Bunlar bir tür *cycle* gibi şeylerin yeniden sirküle edilmesi gibi görülebilir. Acaba bu gelişme, neoklasik farklı bir yörüngeye oturmasında rol oynayabilir mi? Örneğin, benim de eski hocalarımın birisi olan Roger Geneve, 1992'de Ecole Polytechnique'teki bir kolokyumda, "matematikselleşmenin geri döndürülemez olduğunu; ama bundan sonra neoklasik matematik formalizminin eski gücünü kaybedeceğini, özellikle Arrow-Debreu formatında araştırmaların bütün hızını yitireceğini" söylemişti ki, John Moure de eskiden aynı şeyleri söylüyor ve yapıyordu.

Başkan- Galiba sorularımız tamamlandı, Şimdi cevap aşamasına geçiyoruz. Galiba soruların başlangıçta yoğunluğu Mehmet Altan'a yöneltilmişti. Bu nedenle, kendisinden başlayalım.

Prof. Dr. Mehmet Altan- "Quantum hayatta ne kadar etkin olur?" gibi bir soru var. Ben şöyle düşünüyorum: Bilim tarihini okumanın, yani en azından ara sıra göz atmanın faydalı olduğunu düşünüyorum. "Biz, şöyle geldik, böyle geldik, şöyle ilerliyoruz, vs..." diyoruz; ama kendi galaksi sistemimizi henüz çözemedik. Mesela Aristo bin yıl egemen oluyor; ancak bu dönüşümler sıçramalı gidecektir. Quantum'un tespitinde, doğrusal değil, sıçramayla, büyük sıçramalarla doğanın kendisini dönüştüreceği yaklaşımı var. Bir şey değişmez gibi durur; ama değişir, bu diyalektik düşüncede kaçınılmazdır. Eskiyle kıyaslandığı vakit önemli bir rol alınmıştır; ama bundan sonra daha da artarak gidecektir.

Bir soru da, Süleyman Beyin konuşmasıyla ilgili; ancak rakamlar her zaman doğru söylemiyor. 1900-2000 yılları arasındaki bu coğrafyanın macerasına baktığımız vakit, çok da başarılı olunmadığı görülüyor. Yani, bir çocuğun doğduğundan itibaren, reşit olduğunda hangi boyda olduğu önemli değil, arkadaşlarıyla, akrabalarıyla kıyaslandığında hangi boyda olduğu önemlidir. Türk siyasetçisi, propaganda yapar, özelleştirir yapmaz, bir şekilde kendi kendisiyle övünür. 1900'den 2000'e geldiğinde Türkiye 5 milyon km.²'den 778 bin km.²'ye düşmüştür. Kişi başına gelir 3000 dolardan azdır. Türkiye, tarım meselesini çözmemiştir, 10-20 milyon insanın yarısı tarımda çalışır, sanayileşme sürecini bitirememiştir. Globalleşmek, Kanada'ya enjeksiyon satmak değil, artı değeri yüksek araştırma ve geliştirme harcamalarına inanılmaz katkı-

larda bulunacak ve bütün gençlerin yarınını garanti altına alınacak bir bilim ve teknoloji üretme iddiasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı'ndan dün gönderdiler, resmi rapor; Türkiye'nin bilgi toplumuna ait hiçbir ön çalışması yok.

Onun için bu verilere dayalı meselesi, mukayeseye dayalı olduğu vakit belki anlam kazanıyor.

"İbadethane" benzetmesi yapan arkadaşımıza katılıyorum. Şöyle söyleyeyim: Yönetimler bir şekilde *allélua* şarkıları söylerler; ama İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin lisans düzeyinde iki dersi yok. Bunlardan biri tarımdır, burası hâlâ bir tarım ülkesi. Yani gayri safi milli hâsıladaki payı yüzde 14; ama aktif nüfustaki payı yüzde 46; biz tarımla ilgili hiçbir şey okumuyoruz.

İkincisi, yaşadığımız çağın ileri bakan yüzü *bilgi ekonomisidir*. Lisansta bilgi ekonomisi de yok; ama buna "reform" diyorlar; bunun ikisi olmadan, bu nasıl bir reform?...

Üçüncüsü, bir şekilde bu paradigma değişimleri, yöntem tartışılmıyor. Bütün eğitim, yeryüzünde değişiyor, bunu da hemen söyleyeyim. Biz, size bilgi yani sanayi döneminin eğitimini veriyoruz, kavram öğretiyoruz. Halbuki artık eğitim sezgiye geçiyor. Yani kavramları sürekli yeniden yeniden değerlendirebilecek, beyninin sezgisini kullanarak kavramları değerlendirecek bir yeni eğitime geliyor. Sonra bu sanayi döneminin tek sloganı -aslında gizli mantığı- standartizasyon, standartlaştırma. Niye bu salonda herkes aynı eğitimi aldı ki? Kim bilir kimlerin ne farklı yetenekleri var. Şimdi bireyin öne çıktığı, yani beyne dayalı bir bilgisayar sistemiyle çalışan yeryüzünde, beyin kutsallaşılıyor. Onun için de insan kutsallaşılıyor. Bundan sonraki eğitim, bir şekilde ibadethane gibi olmayacak. Sadece kavramlar öğretilmeyecek. İnsanoğlunun kendi bireyselliğini, yeteneklerini geliştiren, sezgiye göre hareket eden bir döneme girecek. İnşallah Türkiye'ye de girer.

Diğer Beyin sorusuyla ilgili olarak şunu söyleyeyim: Bunu ben fizikten beklemiyorum; ama sosyal bilimler geriden geliyor. Quantum, 1900'de ortaya çıkan, 1927'de çok daha netleşen fizikteki yeni bir yorum; ancak sosyal bilimlere bunun gelişi çok sonradan oluyor. Sosyal bilimler, kendi kendini o anlamda dönüştürecek. Ne zaman bu anlamda sosyal bilimler zora girerse, tabii ki felsefeye ihtiyaç duyulmaktadır. Felsefe bir şekilde yardım elini uzatmaktadır. Onun için felsefe okumadan, felsefeye, bir anlamda yöntemle, bilim tarihiyle ilgilenmeden,

sosyal bilimlerdeki gelişmeyi de hızlandırma imkânı yok sanıyorum.

Bir soru da "İktisat bir bilim midir, bilim nedir?" şeklinde. Bilim, doğayı çözme çabasıdır, bilim olmaya gidiyor; yani bu tartışmalı bir konu, "bilim mi, değil mi" konusu. Çünkü, bilim olma gayreti, her zaman biraz daha artıyor.

Başkan- Sözü Ercan Eren'e bırakıyorum.

Prof. Dr. Ercan Eren- Bana doğrudan gelen sorular var, cevaplamak istediğim sorular da var. Örneğin son soru "Bilim nedir?" sorusu. Bunlar iktisatçılardan, iktisat felsefesiyle, iktisat metodolojisiyle uğraşanların, benim ve Mehmet Altan'ın yanıt veremeyeceği sorular.

Mehmet Altan Benim pek fazla katılmadığım- iktisada fizik gibi yaklaşmak tespitini yaptı. "Doğa bilim, toplumsal bilim, sosyal bilimler" diye ayırdığımız zaman, doğa bilimlerin konusu doğa, sosyal bilimlerin konusu insan. Tabii insan dediğimiz zaman değişme, öznel, duygu, sezgi, yaratıcılık vesaire bir sürü kavram akla geliyor. Dolayısıyla iktisat, sosyal bir bilim olarak, fiziki bilimdeki gelişmeleri takip mi etmeli, onu örnek olarak almalı mı; yoksa kendine özgü bir yöntem mi geliştirmeli? Kendine özgü olduğunu ileri sürmeli mi?

Bu, çok eskiden beri tartışılan bir konu ve kimse- nin de çok fazla cevap verebildiği bir konu değil; yaklaşımlara göre değişiyor. Ancak biz, genel olarak iktisadın doğal bilimlerdeki tartışmaları izlediğini, takip ettiğini söyleyebiliriz. Doğal bilim gibi olabilir mi? Aslında metodolojiyle uğraşanlar, örneğin iktisadi az gelişmiş bir bilim olarak görürler. Az gelişmişlik burada, geri kalmışlık anlamında değil, fizikteki kesinlik, öngörme yapma gücünün iktisatta olmadığı, olamayacağı belirtilmelerinden kaynaklanıyor.

Bu bağlamda bir başka soru, iktisat-matematik ilişkisi... Yeni klasik iktisat ilişkisi çerçevesine baktığımız zaman, iktisat eğer sosyal bir bilimse, doğal bilimlerin yöntemini takip etmek, ona sadece bir kopyacılık sağlar. "Onu bir bilim düzeyine getirir mi? Bilimde olduğu söylenen evrensel geçerli ifadeler olabilir mi?" soruları, soru olmaya devam ediyor.

Ben, iktisat-matematik ilişkisi konusunda şunu söyleyeyim: Evet, bu tartışılıyor; ama bu tartışmada, sosyal bilim olduğu, insan ilişkilerinin formüle edilemeyeceği, insanlarda doğa bilimlerden farklı olarak gözlenemeyenlerin olduğu, hislerin, sezgilerin olduğu gibi birtakım görüşler var. Ancak, bir başka gerçek

var: Bugün bütün dünyada belli başlı bütün dergilerdeki makalelerin, -eğer çok iyi matematik, çok iyi ekonometri bilmiyorsanız- bir ilk cümlesini, bir de son cümlesini okuyabilirsiniz, aradaki hiçbir şeyi anlayamazsınız. Bu bir tespit; dolayısıyla benim iktisadın sosyal bilim olduğu tespitim bir yana, bir başka gerçek de söz konusu. Bugün hemen hemen bütün dünyada sözel iktisat, ancak kamu yönetimi bölümünde filan yapılıyor. İktisat bölümlerinde öyle iktisat yok oldu veya yok olma sürecinde veyahut da iktisat, ekonometri haline geldi.

Ayrıca, şunu da ifade etmek lazım: Mesela, subjektif olasılık, öznel olasılık; ekonometriyle ilgilenen, matematikle ilgilenenlerde; "Bunu acaba matematiksel olarak, objektif olarak ifade edebilir miyiz?" gibi arayışlar söz konusu, Bayesyen teknikler vesaire. Bütün bunlarda bunu ifade etme yaklaşımı söz konusu. Sadece neoklasik iktisat içinde de birçok iktisatçı; örneğin, özellikle Avusturya Okulu geleneği, mesela Chicago Okulu'nun kurucusu, "Monetarizm, yeni klasik iktisat" diyoruz; mesela Knight'da belirsizlik, risk ayrımı vardır ve belirsizliğin ölçülemeyeceğini ifade eder. Neoklasik iktisat geleneğinde de, ölçülebilme sorunları konusunda çok derin bir geçmiş söz konusu. Onun açısından metodolojide bazı yaklaşımlar; özellikle günümüzde Tony Lawson'ın eleştiri akılcılık yaklaşımında, örneğin Menger ve Marks'ı yan yana koyuyor; yani burada öznel, ölçülemez gibi sorunlar nedeniyle... Dolayısıyla farklı bakış açısına sahip, iktisadi farklı yorumlayan iktisatçıların bu bakımdan yakın fikirleri söz konusu olabiliyor.

Bilgi sorunu açısından baktığımız zaman, bilgi sorunu da, yine belirsizlik sorunuyla, aslında gelişmiş olarak yakından ilgili bir soru ve bilginin objektif olması, subjektif olması, merkezi bilgi, kısmi bilgi, öznel bilgi vesaire bir sürü tartışmalar söz konusu. Günümüzdeki yaklaşımlarda, bilgiyi matematiksel olarak 0 ve 1 olarak ifade ettiğiniz zaman, bunun matematiksel olarak ifade edilebileceği ve buna bağlı olarak, öngörülerde bulunulabileceği ifade ediliyor. Dolayısıyla burada yine Mehmet Altan'ın, bir yerlerden geçirdiği; fizik, doğa bilimleri gibi olma, siyaset bilimi vesaire de de, aynı şekilde bunların kullanılması, matematiğin çok yoğun olarak kullanılması ki, burada kesin bir şey söylemek mümkün değil; tabii bilginin, bedava bilgi, paralı bilgi olayı söz konusu. Yani bilginin elde edilmesi, parayla ilgili bir olay. Dolayısıyla bilgiyi araştıran, bu konuda elemanlar çalıştıranlar, tabii daha az hata yapacaklar ve bilgiler arasındaki farklılık elbette yansıtacak.

Kaos teorileri ve yeni paradigma hakkında da bir-iki cümle söylemek istiyorum. Aslında iktisatta belirsizlik sorunu, dengesizlik sorunu dediğimiz ifadeler, 2000 yılından daha önce formüle edilip, matematiksel hale getirilmiş ifadeler. Bunu 1928'de Knight'a kadar götürmek mümkün. Postkeynesci iktisatçılar, 60'lar, 70'ler; dolayısıyla hepsi burada. Quantum fiziği, Einstein vs. arayışları, denge anlayışına eleştirel yaklaşımlar, bunların arkasında yatan etkenler söz konusu. Ancak, bir de şu gerçek var: Neoklasik iktisat, ilerleyen süreçte bütün bu eleştirileri kendi içinde bir şekilde eritiyor; yani bunu formüle ediyor ve bugün eleştirilen birçok kavram, kurumlar, belirsizlik vs. sorunlarında olduğu gibi neoklasik iktisatta yer alıyor.

Dinç'in sorusu, zaman sorunu. İktisatta aslında zamansız modellerle çalışıyoruz; yani eşanlı denklemler, matematiksel şeyler, somut içinde yaşadığımız veya kısa dönem, orta dönem, uzun dönem ayrımları yapıyoruz, mantıksal zaman ayrımı yapıyoruz akıp giden, yaşanan zamanı; çünkü orada bir şey karar verdiğimiz zaman geriye dönmemiz mümkün değil. Oysa, fizikçinin laboratuvarında bir hata yaptığımız zaman, o laboratuvar koşullarını tekrar yaratabilirsiniz. Dolayısıyla, iktisatta modelleştirme mümkün ama aslında fizikçinin yaptığı anlamda modelleştirme mümkün değil. Dolayısıyla somut zamanı modelleştirmek veya hut da Lucas'ın ifadesiyle "Evet, ben bunları biliyorum. Belirsizlik vardır, bunları modelleştirmek mümkün değildir, ama ben bunları yapmazsam, bilim yapmam, bilim olmaz". Dolayısıyla iktisadın 2000 yılındaki durumu bu anlamda ifa edilebilir.

Başkan- Sözü Nail Satlıgan'a vermek istiyorum. Buyurun.

Dr. Nail Satlıgan- Ben birinci turda zamanında bitirememiştim, dolayısıyla iki önemli soruya -eksik olacağımı baştan söylediğim- cevaplarımı da verememiştim. Sorulara geçmeden önce o konuda bir-iki cümle sarf edeyim.

Birincisi, iktisat bilimi nereye gidiyor? Benim "iktisat biliminde iki kamp var" önermem, fazla rağbet görmedi anlaşılabilir. Herkes beni çürütmeye kalkmadan, genel olarak iktisattan söz etmeye devam etti; ama ben başta bu varsayımın altını çizerek, dedim ki "ben neoklasik iktisattan bahsedeceğim", yine o minval üzerine devam edeyim.

Neoklasik iktisadın, resmi iktisadın bugünkü durumunu tanımlamak için tam Türkçe karşılığını bilmediğim bir kelime kullanacağım, involution ya da envolüsyon; buna sözlükler "gelişemeyip büzülme" diyorlar. Bu bir yozlaşma halidir. Bunun literatür anlamın-

da ifadesi de, Ercan Eren'in sözünü ettiği o akademik-bilimsel dergilerde, ileri düzeyde matematik bilmeden birinci ve son cümleleri dışında izleyemediğiniz yayınlardır. Bunlar bir envolüsyonun ifadesidir; çünkü bu tür matematiksel ve teknik içeriği yüksek üretim arttıkça, iktisadın gerçeklikle olan arasındaki mesafe de büyümektedir, böyle bir durum var. Bunu iktisada gerçekçi bir gözle bakan, sosyal bilimciler, aşağı yukarı 50 senedir tespit etmiş durumdadır. Bu durum, son zamanlarda hızlandı; yani yine bir tıp deyimi kullanmak gerekirse "azdı". Bunun, iktisadın kurumsal biçimlenişleriyle bir ilişkisi var; yani iktisatçılık diye bir meslek var. Bu iktisatçılar denilen camianın önemli bir kısmı da, akademik kurumlarda istihdam ediliyor. Bu akademik kurumların da önemli bir bölümünde, Türkçe'de onu kâfiyeli bir şekilde tercüme edemeyeceğiz, İngilizce'de "publish or perish" derler; yani "ya yayın yaparsın, ya da ölürsün, mahvolursun" anlamına gelen bir şey. Bu yayın yapılan yerlere ulaşmak, tarafsız süzgeçlerden geçerek olmuyor. Bu konuda yapılmış ciddi, derinlemesine araştırmalar var. O süzgeçleri geçmek için onların standartlarını peşinen kabul etmemiz gerekiyor vesaire. Bu tam bir envolüsyondur, yozlaşmadır, gelişemeyip büzülme halidir. Bugünkü hali bu, devam edecektir; çünkü envolüsyon kendi iç dinamiğiyle bu yozlaşmayı atlatamaz. Nereye kadar sürecektir; bilinemez. Kapitalizm bir gün ortadan kalkarsa, -pek öyle gözüküyor da- o zaman iktisadın bağımsız bir toplumsal bilim olarak gerekliliği ortadan kalkacaktır. Yani, Marks'ın değil de, Engels'in bir metaforunu kullanacak olursak, "insanlara hükmetmenin yerini, şehirleri yönetme" alacaktır. Bugün ekonomi dediğimiz bir kerte de, diyelim ki yasalarına, gelişme eğilimlerine ulaşılması gereken, az çok esrarlı, puslu bir alan olmaktan çıkacak, şeffaflaşacaktır; ama kapitalizm devam ettiği sürece bu envolüsyon hali, neoklasik iktisat, resmi iktisat açısından devam edecektir.

Peki bizim ne yapmamız gerekir? Mesela İktisat Fakültesi mensupları olarak ne yapmamız gerekir? Benim cevabım şudur: Burada ben vicdani bir infiali de dile getiriyorum. Bu iktisat denilen nesnenin matematikselleşmesi, teknikleşmesi filan, belki çok güzel, marifetlerimizi sergiliyoruz ya da marifetlerini sergileyenler var, -ben değil- yalnız bunun bir bedeli var. Biz, karşımıza gelen çocukları aptallaştırıyoruz ve insanlıktan uzaklaştırıyoruz. Bunun birkaç örneğini vereceğim.

Peki buna karşı ne yapılabilir? Bence yapılması gereken şudur: Resmi iktisadı ait olduğu, layık olduğu, müstahak olduğu yere havale etmek gerekir. Bu da

iktisadi düşünce tarihi içinde, günahıyla sevabıyla, başka iktisat okullarıyla birlikte tutmuş olduğu ve bugün de devam ettirdiği yerin çerçevesi içinde olacaktır. Bunu biz vermek ve iletme durumundayız. Bunun dışında mesela fiyat teorisi, büyüme teoremi, makro iktisat, mikro iktisat vs. başlıklar altında biz resmi iktisadın öğretilerini tartışılmaz birer hakikat gibi sunacak olursak, benim vicdanımı isyan ettiren bir entelektüel sahtecilik yapmış oluruz.

İkincisi, pedagojik olarak insanlara hasar vermiş oluruz. Bugün yapılabilecek olan budur. Matematikle-ri, teknikleri, ekonometri ve istatistik vesaire bunları öğretilim, daha iyi öğretilim, daha çok öğretilim.

Ben burada, iktisadın iki cenaha bölünmesi konusundaki önermemin iltifat görmemesinin yanı sıra, bir de yanlış anlama bakımından bir gadre maruz kaldım. Ercan Eren daha konuşmasının başında, "Nail'in fazla- ca eleştirdiği matematiksel teknikler" dedi. Ben böyle bir şey söylememiştim o ana kadar. Benim söylediğim şeydi: Gelir bölüşümünün, toplumsal sınıflar arasındaki gelir bölüşümünün belirlenmesinin, matematiksel ve yalnız matematiksel olduğu önermesiydi. Bir meslektaşımızın, çok da parlak bir meslektaşımızın önermesi. Buradan hareketle, sosyolojiyi, siyaset bilimini, ideolojiyi, yani başka fakültelere, departmanlara bırakalım önerisi. Ben, "matematiksel olarak bu belirlenemez" dedim. Mesela, üretim fonksiyonlarını inşa etmek, tahmin etmek, formüle etmek, bunu becermek için elde edilmesi gereken matematiksel ve teknik bilgi her neyse, onların edinilmesini mutlaka sağlayalım, benim buna bir itirazım yok.

Sonuç olarak ben, basma kalıp bir şey söyleyeceğim: Matematiğin ve matematiksel tekniklerin, ekonometrinin, istatistiğin, iktisadi istatistiğin vs. bir iktisatçının yetişmesinde, iktisat öğretimi yapılan bir kurumun müfredatında aldığı, alacağı yer kıvamında olmalıdır. Yani, konunun gerekleri ne kadar gerektiriyorsa o kadar olmalıdır.

Bunun ötesine geçecek olursak, demin dedim ki, aptallaştırıcı ve insanlıktan uzaklaştırıcı bir eğitimin mağdurları var karşımızda; ama biz de faileri olabiliyoruz. Tabii bunun temelinde şöyle bir şey var: Homo economicus. Homo economicus, bu matematiksel tekniklere uygun, onlar için elverişli bir soyutlama. Bunun gerçek dünyadaki karşılıkları, yani gerçek insanlar kadar karmaşık değil. "Homo economicus"u modelleştirmek, matematikselleştirmek daha kolay; ama biz sonuç olarak iktisat öğretimi aracılığıyla gerçek insanların böyle olması durumunda, bir homo economicus modeline uygun olarak davranmaları ha-

linde, kendi yararlarını maksimumlaştıracaklar. Dahası ve belki daha vahimi başkalarının hemcinslerinin de öyle olduğu telkinini de ister istemez yapmış oluyoruz.

Sıradan bir örnek vereyim: İronik bir biçimde bu örneğin verildiği yer, hepinizin bildiği gibi, *The Economist* dergisi, Türkçe'si "iktisatçı" demektir. Ercan'ın bahsettiği a'yı b'ye tercih edersen, b'yi de c'ye tercih edersen gibi şeyler, laboratuvarlarda, deneysel psikoloji filan, bu konuda deneyler yapma modası var. Bu tür deneyler, iktisat öğrencileri arasında da yapılıyor. İktisat öğrencileri arasında 220 tane deney yapılmış. Deney şöyle: Ben bunu Economist'ten alıyorum. Her birine 60 dolar veriliyor. Deniliyor ki, "Bir özel hesabınız olacak, bir de ortak hesabınız olacak. Ortak hesaba yatırılan para, birden yüksek bir katsayıyla çarpılacak, mesela 1,5'la ve ortak hesapta biriken para, daha sonra bu 20 denek arasında eşit olarak paylaşılacak. Buna karşılık özel hesaba yatıracağınız para sizde kalacak."

Bu bir deney, insanlar ne kadar işbirlikli, kooperatif davranır? Bu, çeşitli fakültelerin ya da bölümlerin, departmanların lisansüstü öğrencileri arasında yapılmış. Ben ayrıntılara girmeyeyim. Sonuç olarak, burada işbirlikli davranmayan denek, kârlı çıkıyor. Mesela, bir denek bütün parayı kendi özel hesabına yatırırsa, buna karşılık geriye kalan 19 denek, bütün parayı ortak hesaba yatırırsalar, o mükemmel işbirlikli davranış sergileyen 19 denek paranın tümü kendi özel hesabına yatıran bir denekten daha az para alarak bu deneyden çıkıyor ve vice-versa, tersi.

Yapılan araştırma şunu göstermiş: Lisansüstü iktisat öğrencileri arasında paranın ortak hesaba yatırılması, başka lisansüstü öğrencilerine göre son derece düşük. İktisat lisansüstü öğrencileri arasında, ortalama yüzde 20; yani yüzde 20'sini ortak hesaba yatırmışlar. İktisat dışı başka lisansüstü öğrencilerinde ise bu oran ortalama yüzde 50. Her iki denek grubuna sorulmuş; iktisat dışı öğrencilere denilmiş ki, "Niye böyle yaptınız; yani yüzde 50, yüzde 50 olarak ortak hesap, özel hesap arasında bir ayrım yaptınız?" "Valla bu bize "adil geldi" demişler. İktisat öğrencilerine, "Böyle bir bağlamda adalete, adil olmaya yer yoktur" demişler. Bu cevaplardan bir tanesi, Economist'in bu deneyi anlatan yazısının başlığı: "How do you mean fair". Bu, mesela Türkçe'de yapılıyorsa ve "fair" "adil" diye çevrilsen, bu başlığın karşılığı, "Adil mi; o da kim?" olabilirdi.

The Economist, bildiğiniz gibi İngiltere'nin belki 200 yıllık, son derece muhafazakâr, neoliberal piyasa-

cı düşüncenin tam destekçisi bir yayın organıdır, son derece muteber, muteber olduğu ölçüde de muhafazakârdır. Bunu anlatıyor, diyor ki, "İktisat öğrencileri; kişisel çıkarı, iktisadi seçimleri belirleyen güç olarak görme yolunda eğitilirler. Aldatmanın avantajlı olduğu örnek olaylar tasavvur etmek kolaydır." Ekonomistin, iktisatçının görüşü şudur: Başkaları da durumun mantığının aldatmayı yararlı, avantajlı kıldığını düşünecek ve madem öyle sen de aldat diyecektir.

Bu görüş, iktisadi literatürün her tarafına yayılır; The Economist, "Burada rahatsız edici bir şey, yani kötü bir şey var. Bunun bir etkisi olabilir." diyor. Neyin üzerinde; insanların mizacı, iktisat öğrencilerinin ruhu ve karakteri üzerinde. Yine İngilizce bir deyimle devam ediyor. 'Nothing personal' ; yani, kişisel bir saldırı olarak almayın bunu. Bu şu demek: "İktisatçı milleti nahoş bir camiadır." The Economist'in yargısı bu.

Arkadaşlar, bu soyutlama, iktisat öğretiminin tamamıyla bu soyutlamaya dayanması yansız etkiler doğurmuyor; yani insanların ruhunu bu şekilde şekillendiriyor ve bu anlamda iktisatçılar hemcinslerinin büyük çoğunluğundan, hırs ve kişisel çıkarlarına, davranışlarında yer verdikleri yer bakımından önemli ölçüde ayrılıyor.

Bir başka örnek de şu: Sözü ettiğim "The Death of Economist", Paul Ormerod. Orada yine iktisat öğretimiyle ilgili bir şey anlatılıyor: Envolüsyon... Peki, bunu genel başlıklı dersler olmaktan çıkartalım, iktisadi düşünce tarihinin evrimi içinde hak ettiği ve müstahak olduğu yere kavuşturalım. Peki bu yapılmazsa ne olur? Bu yapılmazsa Ormerod'un kitabında buna ilişkin benim gördüğüm kadarıyla ipuçları filan var; iktisat, finans ve işletme gibi dalların bir eklentisi haline gelir, tehlike buradadır. Orada Wall Street'te yatırım bankeri olarak çalışmış, 1980'lerden beri ve o sırada iktisat revaçtaydı, Princeton, Harvard gibi iktisat departmanlarının lisansüstü mezunları, yani master derecesi alanlar, hemen Wall Street yatırım şirketlerinde çalıştırılıyorlardı. Oradaki durumu anlatıyor. "İktisat mezunu olmak bir avantajdı" diyor. "Çünkü iktisat bölümünden mezun olmuş insanın 'practicle people' olduğuna, patronlar kalıbına basıyorlardı." Bunu da Turgut Özal gibi *işbitirici* diye çevirebiliriz. "Ancak, garip olan şeydu: Bizim -mesela Salamone Brothers'da çalışmış- orada yaptığımız işle, iktisat bölümlerinde bize öğretilen iktisat arasında hiçbir ilişki yoktu."

Bu durum etkisini göstermeye başlıyor. Son yapı-

lan araştırmalara göre, mesela "American Association of Visions Economist" diye anlaşılan en üst, en kalabalık meslek örgütünün üye sayısı da düşmeye başlamış. Ciddi iktisatçılar ki, bu arada geçen tartışmalara bir atıfta bulunayım: Tabii Debreu, Hann, Arrow, Fransa'dan Maurice Allais, bu gibi insanlar kendi kurdukları modellerle, yetkin modellerle gerçeklik arasındaki ilişkinin sifra yakın olduğunun bilincinde insanlar. Ancak bu işin bir de banallığı var, yani vülgarizasyonu var. O vülgarizasyonu yapanlar, o modellerde ispat edilen optimundan, gündelik pratik iktisat siyaseti sonuçları çıkarmaya kalkıyorlar.

Bu parlak iktisatçılardan bir tanesi, mesela Tobin, geçenlerde şunu gündeme getirdi: "Biz, acaba iktisat departmanlarımızda yetiştirdiğimiz en kaliteli, en yetenekli öğrencilerimizin Wall Strette'te yatırım bankeri, simsar olmaları dolayısıyla, büyük bir insan kaynağı israfına yol açmıyor muyuz?" Cevabı olumlu.

Garip ironik bir şekilde, bu sorun, bundan 60 sene önce, 1930'larda Keynes'in de kafasına takılmış. Keynes de aynı soruyu sormuş. Keynes'in cevabı şu: "Bunların Londra'nın City'sinde çalışıp, benzer bir beşeri sermaye birikiminden geçmiş insanlara oranla, çok daha yüksek ücret almaları iyi bir şeydir; çünkü bu insanlar, benzerlerine oranla, daha yırtıcı, daha maceracı, daha vahşi insanlardır. Yani bunların, bu yeteneklerinin, bu eğilimlerinin buralarda absorbe edilmesi daha iyidir, bir suç örgütünde istismar edileceğiene..."

Durum bu merkezde. O bakımdan, "her şey güllük güllüştü, matematiksel teknikler filan da geliştirecek" diye biz bir vicdan muhasebesi zorunluluğundan kendimizi kurtaramayız diye düşünüyorum.

Ercan Eren'in söylediklerinin hiçbirine katılmıyorum, hepsine karşıyım. Hepsini ele alamayacağım; genel bir karakterizasyon yapayım: "Mesela iktisatta iki cenah yoktur, 20 tane okul vardır, Monetaristler, yeni klasikler, yeni Keynesçiler, Avusturyalılar, yeni Avusturyalılar filan..." Evet, 30 tane de, 40 tane de sayabilirsiniz. Burada önemli olan şudur: İki kamp, iki cenah var mıdır?

İkincisi, ağaçlardan ormanı görememe hatasına düşüyor muyuz? Bence, Ercan Eren düşüyor. Bağlantılı olarak şunu söyleyeyim: Ercan Eren'in çok önemli bir iddiası var; diyor ki, "Neoklasik iktisat, sonuç olarak, geriye dönüp baktığımızda ve bir bilanço çıkarmaya çalıştığımızda kendine yönelik bütün eleştirileri özümseyebilmiştir. Bu özümseme meselesi, Gündüz Fındıkçıoğlu'nun ve Dinç Alada'nın sorularında dile

gelen şey. Onlar o literatürü benden çok daha iyi izliyorlar, ben onlara nüfuz etmiş, vakıf olmuş değilim; ama genel olarak bir kanaatim var. O kanaatimi ifade edeyim: Temel teori, ana teorisinin cevapsız bıraktığı birtakım soruları, matematiksel denklem sayısını artırarak endojenleştirme; ama temel bakış açısında bir değişiklik yoktur. Yani, denge kavramının gerçekliği anlamamaya götürmesi bakımından bir değişiklik yoktur. Mesela, Endojen Büyüme Teorisinden bahsedildi. Endojen Büyüme Teorisi, endojen olmayan, neoklasik, klasik, geleneksel, yerleşik büyüme teorisinde, dışsal, eksojen olarak kabul edilen bir etkenin iktisat politikaları vs., ek matematiksel aletler aracılığıyla endojenleştirilmesidir. Endojen Büyüme Teorisiyle, günümüze damgasını vuran, üçüncü dünyayla, dünyanın geri kalan kısımları, ileri kapitalist ülkelerle, az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir ve servet uçurumunun, globalleşmeye, bütün dış ticaret tahditlerinin kalkmasına rağmen ortadan kalkmamasını açıklamak mümkün müdür? Mümkün diyenler olabilir; ama ben onlardan değilim. Yani rasyonel beklentilerde böyledir. Real Business Cycle Teorisi-Reel Konjonktür Teorisi de böyledir.

Sonuç olarak, bir dışsal şokun endojenleştirilmesi yoluyla bir açıklama, daha doğrusu bir yok açıklama; olan biten budur. Özümsemesini bilmiş midir? Ben şunu söyleyeyim: Say Yasasına göre, yapısal işsizlik olmaması gerekir. Cari ücret haddini kabul ettiği, razı olduğu halde, uzun süreli olarak, iş bulamayanlar kitlesi, yani piyasaların her zaman ve her koşul altında temizlendiği ya da temizlenmeye yöneldiği yolundaki temel önermeye ters düşer. Bunu Marks söylemiş, buna "yedek sanayi ordusu" demiş. Bu neoklasik iktisadın temel kabullerine ters düşen bir şey. Keynes iktisadı diye bir şey çıkmış. İşsizlik dengesi, eksik istihdam dengesi diye bir kavram türetmiş; ama başına ne gelmiş. Büyük neoklasik sentez içinde erilmek. Peki bu eleştirilerin özümsemesi, bu yeni ekoller sonunda doğal işsizlik oranı çıkmış. Yedek sanayi ordusuna, doğal işsizlik oranı demişler. Şimdi siz gelin de, o doğal işsizlik oranının mağduru olan insanlara, bunun doğal olduğunu anlatın.

Bakin, iktisadın o denge kavramının, yani equilibrium -aynı kelimeyi mi kullanıyoruz bilmiyorum-metodolojisi bizi şuraya götürür; yani iktisat oraya gitmiştir: Piyasaların nasıl çalıştığını, nasıl işlediğini açıklamak; ama bu son derece bilim dışı bir tutumdur. Önce piyasaların çalışıp çalışmadığına bakmak gerekir. Bir ön kabul olarak piyasaların işlediğinden yola çıkılıyor, ondan sonra piyasalar ne zaman iktisatçıların açıkladığı şekilde çalışıyorsa, işliyorsa onun açık-

laması yapılıyor. Bu bir totolojiden ibaret. Piyasaların bazen işlediği doğrudur; ama nihayet insanlar da bazen yaşar; ancak bugüne kadar dünyaya gelmiş bütün insanlar ölmüştür, yaşamaya devam edenler de ölecektir.

Başkan- Nail Satlıgan, bu vesileyle ikinci bir tebliğ sundular, öyle yorumluyorum. Ercan Eren açıklamalarına bir-iki cümle ilave etmek istedi. Buyurun.

Prof. Dr. Ercan Eren- Nail Satlıgan'ın denge kavramına, eleştirisine aynen katılıyorum. Yalnız şunu söyleyeyim: Marksist iktisada da aynı eleştiri, denge analizi temelli olduğu eleştirisidir. Yani, yeniden üretim, genişleyen yeniden üretim vesaire kavramları, aslında Newton fiziği kavramlarıdır. Orijinal anlamda neoklasik iktisadın kullandığı denge kavramına benzer, aynı anlamda kavramlardır; ikisi de Newton fiziğinden etkilenmiş kavramlardır.

Dengesizlik kavramını ortaya atan iktisatçılar, yine neoklasik iktisat içinde olan iktisatçılardır. Bugün dengesizlik kavramını kullanan Marksistler var; ama denge kavramına baktığımız zaman, sorun varsa, aynı sorun Marksist iktisat için de geçerli. Bu konuda da, çok geniş bir literatür olduğunu, Satlıgan benim kadar iyi bilir; yani yeniden üretim, genişleyen yeniden üretim gibi kavramların hepsi aşağı yukarı Newton fiziği çerçevesindeki kavramlar; diğer şeylere zannedirim gerek yok.

Başkan- Katılımcılarımıza teşekkür ediyoruz. Bugünkü oturumu kapatıyoruz.

Soğuk, Sıcak, Ses ve Yangına Karşı, Evinizi Taksitle Yalıtın! İzocam ürünleri şimdi Koçfinans Tüketici Kredisi ile evinizde.

18 aya varan taksit seçenekleri, büyük ödeme kolaylığı...

50 milyon - 5 milyar TL arasındaki alışverişlerinizde, tüm İzocam ürünleri taksitle...

İzocam bayilerine mutlaka uğrayın, fırsatı kaçırmayın !

Koçfinans

DANIŞMA MERKEZLERİ

- İSTANBUL Tel (212) 217 56 00 (PBX) Faks (212) 217 55 96 • ANKARA Tel (312) 418 66 67 - 418 30 32 Faks (312) 425 05 15
- İZMİR Tel (232) 484 57 85 - 484 31 78 Faks (232) 489 00 52 • ADANA Tel (322) 352 29 80 Faks (322) 352 02 54
- BURSA Tel (224) 253 95 35 Faks (224) 255 60 13 • ELAZIĞ Tel (424) 218 66 00 Faks (424) 233 19 96
- ERZURUM Tel (442) 235 59 76/77 Faks (442) 235 59 78 • ANTALYA Tel (242) 241 19 50 Faks (242) 242 39 84

Türkiye'de, 57 yılda
çok şey değişti.

Lider
değişmedi!

ÇUKUROVA

"Türkiye'nin İş Gücü"

Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş.

ADANA: Tel: (322) 435 11 47 (5 hat)

ANKARA: Tel: (312) 447 25 06 (6 hat)

DIYARBAKIR: Tel: (412) 251 21 90 (10 hat)

İSTANBUL / KARTAL: Tel: (216) 395 34 60 (5 hat)

İSTANBUL / TOPKAPI: Tel: (212) 482 16 00 (30 hat)

İZMİR: Tel: (232) 478 18 70

ANTALYA: Tel: (242) 221 49 21

BURSA: Tel: (224) 271 86 93

TRABZON: Tel: (462) 325 70 10 pbx

www.cukurovaithalat.com

1943'ten günümüze çok şey değişti...

Türkiye, 57 yılda ekonomide, sanayide, eğitimde çok yol aldı... 2000'li yılları yakaladı.

O yıllardan günümüze, Türkiye'yle birlikte büyüyüp, gelişen, biri daha var: ÇUKUROVA.

Çukurova, fabrikalarda, otoyollarda, barajlarda, okullarda Türkiye'ye ihtiyacı olan iş gücünü sağlıyor. Çukurova, zorlukları kolaylaştırmak, engelleri aşmak, yükünüzü hafifletmek, gücünüze güç katmak için iş başında!

Küreselleşen Sermaye, Değişen Para ve Maliye Politikaları (Prof.Dr. Orhan Dikmen'e armağan)

2.Gün

27 Nisan 2000 Sabah

Saat: 10.00

Açış : Sümer Oral

Oturum Bşk. : Adnan Memiş

Panelistler : Tevfik Altınok

Dr. Atilla Karaosmanoğlu
Doç.Dr. Güngör Keşçi
Prof.Dr. İzzettin Önder

Mehmet Yavuzkan - Bugünümüzü armağan ettiğimiz Prof. Dr. Sayın Orhan Dikmen'i buraya davet etmeden önce, kendisinin kısa bir özgeçmişini sizlere sunmak istiyorum.

1915 yılında İstanbul'da doğan Sayın Dikmen, sırasıyla Galatasaray Lisesi, İstanbul Hukuk Fakültesi, İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü, Paris Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra, akademik kariyerini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Hukuk Fakültesi'nde; Şişli, Galatasaray, Beyazıt, Aksaray yüksek ihtisas ve ticaret okullarında devam ettirmiştir. Asistan olarak 1939 yılında Fakülteye giren Sayın Dikmen, 1970 yılında Maliye Enstitüsü Müdürü olarak emekli olmuştur. Bütün Batı Avrupa ülkeleri'nde, Kanada'da, Japonya'da yurtdışı çalışmalarını sürdüren Sayın Dikmen'in, *Muamele Vergileri, Vasıtalı Vergiler, Tasarruf Konuları, En Az Geçim İndirimi ve Maliye Dersleri* hakkında yayınları bulunmaktadır. "*Vergi Hukuku*", "*Bütçe, Gümrükler, Devlet Borçları*", "*Ulaştırma Ekonomisi*", "*İstatistik Ders Notları*" gibi yayınlarında olan Sayın Dikmen'in, Birinci ve İkinci Erim kabinelerinde Tarım Bakanlığı da bulunmaktadır.

Şimdi, izninizle Sayın Bakanımız Sümer Oral'ı ve Sayın Hocamız Orhan Dikmen'i kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. Orhan Dikmen- Sayın Bakan, Sayın Başkan, değerli iktisatçılar; hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlarım. 2000 yılı İktisatçılar Haftası'nın bugü-

nünü bana armağan etme nezaketini gösteren Sayın Başkan Alpay Biber başta olmak üzere, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne teşekkürlerimi sunuyorum.

Bundan 60 küsur yıl önce, 1939'da asistan olarak girdiğim ve sırasıyla Doçent, Profesör, Kürsü Başkanı, Enstitü Müdürü, Senatör, Dekan vesaire olarak hizmet verdiğim İktisat Fakültesindeki yıllarım; hayatımın en renkli, en zevkli olarak hatırladığım yılları olmuştur. Öğrenciliğimle beraber, 35 yıllık bir süre tutuyor; az bir zaman olduğu söylenemez.

Bana, bir iki cümleyle sizlere hitap etmek, üyesi olmakla iftihar duyduğum Cemiyetimize teşekkürlerimi sunmak fırsatını verdiği için, tekrar Sayın Başkan Alpay Biber'e ve Cemiyete teşekkürlerimi sunuyorum.

Sümer Oral (Devlet Bakanı)- İktisatçılar Haftası, tahmin ediyorum 1974'ten bu yana sürekli ve geleneksel bir yapı kazandı. Büyük bölümüne katılma imkânına sahip oldum. Türk kamuoyunda da bugüne kadar fevkalade önemli bir yer işgal etti. Her gelişimde büyük bir mutlulukla geldim; ama bu defa bambaşka bir mutluluk hissediyorum. Değerli hocamız Prof. Orhan Dikmen'e armağan edilen böyle bir güne katılmış olmak, hayatım boyunca unutamayacağım bir mutluluk oldu.

Değerli hocamızı, 1957'den beri tanırım. 1957-61 döneminde ben de İktisat Fakültesi'nde talebeyken, büyük bir takdirle takip ettiğimiz ve feyzaldığımız bir hocamızdı. Maliye Bakanlığı'na girdikten sonra; gerek müfettiş olarak, gerek idari görevde, gerek siyasette kendisiyle diyalog içerisinde olduk, sık sık bir araya geldik; ülke meselelerini, ekonomisini görüştük. Bugün de kendisine bir plaket verme şansına sahip oldum. Ben, kendisine bundan sonra da sağlık içerisinde bir ömür diliyorum ve başarılarını da, Türkiye'ye kazandıracağı çeşitli eserleri de, bundan sonra zevkle takip edeceğiz. Hocamı tekrar kutluyorum ve beraberliğimizden dolayı duyduğum keyfi bir kere daha ifade etmek istiyorum.

Benim de mensubu olduğum İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin 25'inci İktisatçılar Haftası için

düzenlediği "Değişen Dünyada Türkiye'nin Yeri" konulu toplantıların bugünkü konusu, "Küreselleşen Sermaye, Değişen Para ve Maliye Politikaları".

Yeni binyıla giren dünyamız, teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişimlere yol açtığı bir dönemden geçmektedir. Bilgi, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler; dünyayı ekonomik, siyasi ve kültürel bir küreselleşmeye, küresel topluma doğru itmektedir. Dünyada büyük ekonomik bloklar oluşmakta ve ticaret politikaları, bunların arasındaki ilişkilere göre şekillenmektedir. Diğer yandan hür teşebbüs ve liberal ekonomik sistem evrensellik kazanmakta; firmalar, faaliyetlerini uluslararası alana taşıyacak büyüklüklere ulaşmaktadır. Uluslararası rekabet, şirket birleşmelerini hızlandırmaktadır.

Bilgi teknolojisi, ticaretin şeklini ve yapısını değiştirmektedir. Bugün dünyada "yeni ekonomi" diye isimlendirilen bir kavram ortaya çıkmıştır. Elektronik posta, video konferans, kredi kartı, İnternet, web sayfaları, elektronik ticaret; bütün bunlar, değişimin yeni olguları olarak günlük hayatımıza girmiş bulunmaktadır.

Küreselleşme, hem ulusal, hem uluslararası kurumları yapısal değişikliklere zorlamaktadır. Ulusların başarısı, büyük ölçüde bu değişikliğe uyum sağlayabilmelerine bağlı olacaktır. Küreselleşme, ekonomik yapıları da haliyle değiştirmektedir. Ekonomik alanda sınırlar ortadan kalkmakta ve dünya giderek büyük rekabete açık piyasaya dönüşmektedir. Bu gelişme, bir yandan tüketim kalıplarını etkilerken, diğer yandan iş âlemini de giderek daha çok uluslararası boyutta düşünmeye ve küresel rekabette yer alabilecek şekilde üretim yapmaya zorlamaktadır. Bu nedenle, ülke ekonomilerinin başarısı, küresel dinamikleri yakından takip etmelerine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği acımasız rekabet ortamında, verimlilik ve kalite gücünü elinde tutan ülkeler lider duruma geleceklerdir. Zaten rekabet gücü, üretimin ve istihdamın artması ve hayat standartlarının iyileşmesi için de, gerekli olan bir önkoşuldur.

Küreselleşme sürecinde büyümenin anahtarı, ileri teknoloji kullanabilen eğitilmiş işgücü, araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırım ve temel olarak da bilgi ve yeniliktir. Hızla devam etmekte olan bu süreç, ge-

lecek yılların belirleyicisi olacaktır. Küreselleşen dünyada şekil değiştiren iktisadi faaliyetler, kendisini ilk önce uluslararası sermaye hareketlerinde göstermiştir. Bilindiği üzere sermaye, en hareketli ve anonim olma özelliklerine sahip bir üretim faktörüdür; uluslararası dolaşımı en kolay ve hızlı olan, yeni teknolojinin imkânlarından çok yararlanan bir unsurdur. Sadece üretim amaçlı değil, spekülasyon amaçlı dolaşımı da söz konusudur. Günümüzde uluslararası sermaye hareketinin hacmi büyümüş ve dolaşım hızı artmıştır.

Özellikle büyük çaplı ve spekülasyon amaçlı sermaye akımlarının, ülke ekonomilerinde dengeleri bozucu olumsuz etkileri de görülmektedir. Geçtiğimiz yıllarda

Asya krizi ve bunu takip eden Rusya krizi olaylarında, bunun tipik örneklerini yaşamış bulunuyoruz. Bu olumsuz etkilerin, bulaşıcı bir hastalık gibi yayılma özelliği de vardır. Nitekim, bu yüzdendir ki, G-20 olarak bilinen yeni bir uluslararası örgütlenme ortaya çıkmıştır. Temel amacı; bu tür ekonomik

hastalıkların yayılmasını, mali krizlerin ortaya çıkmasını önlemektir. G-20 Grubunun gündeminde, özetle şu konular yer almaktadır: Uluslararası finansman sorunları, kur politikaları, borçlanma ve borç yönetimi, mali piyasalardaki zayıflıklar ve mali istikrara yönelik tedbirler, şeffaflık ve mali standartlar, mali kurumların yeniden yapılandırılması.

G 20'ler, gayriresmi bir platform olarak, özellikle bunlar üzerinde durmaktadır. Kısacası, para ve sermaye akımlarının düzene sokulması, ulusal ve uluslararası mali istikrarın sağlanması için, dünya çapında yeni bir girişim başlatılmıştır.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi köklü ve temel kurumların yapısı ve işlevleri tartışmaya açılmıştır. Maliye ve para politikalarının sadece ülke sorunları için değil, global ekonominin yol açtığı bu tür sorunlar için de kullanılması gündeme gelmektedir. G-20 Grubunun ilk toplantıları, geçtiğimiz yıl başlamış; Kanada'da, Berlin'de devam etmiş; içinde bulunduğumuz nisan ayının başında da Hong Kong'ta üçüncü toplantısı yapılmış ve önümüzdeki sonbaharda da Kanada'da, Maliye Bakanları düzeyinde yeni bir toplantısı yapılacaktır. Türkiye, bu grubun kurucu üyeleri arasında yerini almış ve çalışmalara da aktif bir şekilde katılmıştır.

Dışa açık ve serbest piyasa ekonomisini seçen ülkemizin ve insanların refah düzeylerinin artırılması ve gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşılabilmesi, hiç kuşkusuz istikrarlı bir büyüme trendinin yakalanmasına bağlıdır. Türkiye'de istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması; kamunun mali piyasadaki ağırlığının azaltılmasını, enflasyonunun makul düzeylere indirilmesini, döviz kurlarının ve faizlerin de buna paralel olarak belirlenmesini gerektirmektedir. Böyle yapıldığı takdirde, ekonomik aktörlerin ve ekonominin, önünü görmesi mümkün olabilecektir. Bu hedefe göre yaptığımız 3 yıllık program, Hükümetin, başta yapısal reformlar olmak üzere, kararlı icraatıyla birleşince, içerideki ve dışarıdaki kuruluş ve çevrelerden büyük destek ve katılım görmüştür.

57. Hükümet, bir taraftan siyasi istikrarı sağlarken; diğer taraftan da enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi, kamu açıklarını makul düzeylere çekmeyi ve yapısal reformları gerçekleştirerek istikrarlı bir büyümenin altyapısını hazırlamayı hedeflemiştir. Ekonomimiz rasyonelleşmedikçe, global dünyada arzulaığımız yere ulaşmanın ve onun çetin şartlarıyla başa çıkabilmenin imkânı yoktur. Türkiye'nin önünde uzanan imkân ve fırsatlardan yararlanabilmenin şartı da, bu programın başarıyla uygulanabilmesidir. Programın bugüne kadar olan uygulamalarında, para ve maliye politikalarında hedefler yakalanmıştır. Program başarıya ulaştıkça, istikrarlı bir büyümenin temeli atılacak; yatırım, üretim, ihracat ve istihdam artışı gerçekleşecektir. Kamu maliyesi düzeldikçe, ülke ekonomisinin finans kaynakları özel sektöre daha verimli ve akılcı değerlendirilecektir. Kamu maliyesi imkânlarını, yüksek reel faizler yerine; artık araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine, eğitime, gelir dağılımının düzelmesine, sağlığa, sosyal yardımların artırılmasına, asli devlet hizmetlerinin daha etkin ve verimli şekilde yerine getirilmesine tahsis edecektir. Maliye politikası araçlarını, küreselleşmenin gereklerini yerine getirmede kullanabilecektir.

Değerli iktisatçılar; 2000 yılının başında uygulamaya konulan ekonomik programın ilk 3 ayla ilgili döneminin birinci çeyreğinin sonuçları alınmış ve kamuoyuna da açıklanmıştır. Uygulama sonuçları, program hedeflerine tamamen uygun, hedeflerle örtüşmüş, hatta onun üzerinde neticeler elde etmiştir. Bugün Türk ekonomisinin önünde duran en büyük sıkın-

tı, kamu maliyesinin sağlıklı olmayan yapısıdır ve bunu düzeltmeye çalışıyoruz. Esasında, ekonomide netice alırken, mucizeye falan da gerek yok, beklemek de gereksizdir. Yapılması gereken, birtakım kaliteli uygulamalarla, ekonominin önünde duran sorunları çözmektir. Kamu maliyesini sağlıklı hale getirebilmek, bütçe açıklarını küçültmekle mümkündür. Bütçe açığını küçültmenin temel yolu da, faiz ödemelerini aşağıya çekmektir; çünkü bugün bütçenin aşağı yukarı yüzde 55'ini, faiz ödemeleri meydana getirmektedir.

Bütçe yapmaya başladığınız zaman; geçmiş bütçelerin finansmanında kullandığınız, bir araç olarak kullandığınız borcun faizini koyduğunuzda, vergilerden veya devletin diğer asli gelirlerinden geriye fazla bir şey kalmıyor. Onun için, bu faizi aşağıya çekmek lâzım. Faizi aşağıya çekmek için de yapacağınız şey; bütçede temel dengeyi, temel fazlayı arttırmaktır. Bu temel denge, temel fazlalık da, faiz dışı bütçe dengesidir. Bunu ne kadar arttırırsanız, borçlanma gereği o kadar azalacaktır. Eğer bir ülkede borçlanma gereğini küçültemiyorsanız, borcu da azaltamazsınız, faizi de düşüremezsiniz, enflasyonu da düşüremezsiniz. İşte burada yapılan bu programın da temel amacı, faiz dışı bütçe fazlasını belli noktalara çekebilecektir.

2000 yılı bütçesinde -ki programın ilk yılının da bütçesidir ve programın temelidir -başarı sağlayamazsanız, para ve kur politikalarını da uygulayamazsınız; temel sorun buradadır. 2000 yılı bütçesinde, bir yıl sonunda 7 katrilyonluk faiz dışı bütçe fazlası beklenmektedir. 3 ayın sonunda 2.7 katrilyonluk faiz dışı bütçe fazlası sağlanmıştır. Geçen sene aynı dönemde bu eksiydi, 180 trilyon civarında açık veriyordu bu denge, bu sene 2.7 katrilyonluk bir fazlalık vermektedir. Çok

önemli bir gelişmedir ve işte bunu devam ettirmek gerekir. Ettirdiğiniz zaman, borçlanma ihtiyacınız; "PSPR" dediğimiz kamunun finansman ihtiyacı azalacak ve onun sonucunda daha az borçlanacaksınız ve böylece faizler, bütçenin belli bir bölümünü meydana getirecek. İşte oradan elde edeceğiniz fazla kaynakları da, biraz önce saydığım alanlara, çağdaş bir ülkenin gereği olan harcamalara yapacaksınız. Bu 3 aylık sonuçlar fevkalade olumludur; ama 3 aylık bir programın, 3 yıllık bir programın 3 ayı olduğunu unutmamak lâzım. Aynı kararlılıkla ve aynı titizlikle, uygulamadaki kaliteyle programda öngörülen hedefleri yakalamak lâzım. Programdaki hedefleri yakaladığınız zaman, sonuç elde edilecektir.

Bakınız, bütün bu olumlu gelişmelerin sonunda, Türkiye içeriden ve dışarıdan çok daha rahat kaynak bulabilmektedir. Bugün Euro piyasasında, dolar piyasasında, Samuray piyasasında Türkiye rahat borçlanabilmektedir ve içeride de yüzde 40'ların altından borç alabilmektedir. Geçen seneye baktığımız zaman; bu rakamların, Türkiye ekonomisinin lehine olduğu, çok net bir şekilde ortaya çıkar. Nitekim programın hazırlanma aşamasından itibaren, değerlendirme kurulları, reyting kuruluşları, Türkiye'yle ilgili notlarında olumlu gelişme göstermektedir. Nitekim son 1-2 gün içerisinde, bu notlarda olumlu bir miktar daha gelişme vardır ve Türkiye'ye dışarıdan bir hayli yabancı sermaye girişi başlamak üzere dir veya asgariden bu konuda talepler artmaktadır. Çünkü, Türkiye'de beklenen, istikrardır; siyasi istikrardır, ekonomik istikrardır ve Türkiye'nin kendisine ekonomik bakımdan buna -tabii siyasi alanda da, hukuk düzeninde de diyebiliriz- bir çekidüzen vermesidir.

Türkiye, bu programla yeni bir asra, fevkalade çetin şartların bulunduğu bir asra, bilgi-enformasyon dediğimiz çağa, ekonomik gücüyle gitmesi lâzım; aksi takdirde, hedeflediği noktaya ulaşması mümkün değildir. Ekonomik gücün temelinde de, mali istikrar yatıyor. İşte bu programla, o sağlanmaya çalışılıyor. Bunu da içte ve dıştaki çevreler görerek, Türkiye'yle ilgili değerlendirmelerini gayet olumlu bir şekilde yapmakta ve bu olumlu gelişme, Türkiye'ye de kademe kademe intikal edecek. Her zaman dediğimiz gibi, enflasyonun aşağıya inişini, vatandaşımız, halkımız, cebinde hissetmeye başlamalıdır ve başlayacaktır da. Nitekim şubat enflasyonu, ocaktan daha düşük olmuştur;

mart, şubattan daha düşük olmuştur; nisan da, marttan daha düşük olacaktır. Düzgün bir trend; zikzak çizen bir çizgi değil, düzgün bir trend ve mart enflasyonu da, son 7-8 yılın gerek TEFE, gerek TÜFE ele alınsa dahi, en iyi rakamlardan biridir. Dolayısıyla bu programın nabzı iyi atmaktadır.

Programın ayda bir nabzını tutuyoruz, ateşine bakıyoruz. Niçin bakıyoruz; sağlıklı mıdır diye. Sade biz de bakmıyoruz; dünyadaki ülkeler de bakıyor, ilgili çevreler de bakıyor. Nabız ve ateş gayet iyi gidiyor, devam etmek mecburiyetindeyiz. Hep şunu da söylüyoruz: Bu ekonomik programın, ekonomik ve mali dengeleri kadar önemli, hatta ondan daha önemli bir diğer ayağı vardır; istikrar. İstikrarı da devam ettirebilmek için, elimizden gelen gayreti gösteriyoruz.

Şunu da ifade edeyim: 3 aylık uygulama sonuçlarının, 2.7 katrilyonluk fazlanın içerisinde daha özelleştirme gelirlerimiz yok. 2000 yılı bütçesinde 2.6 katrilyonluk özelleştirme geliri öngördük, bütçenin gelir rakamları içerisinde o da var. Oradan daha girişler olmadığı için, bu rakamların içerisinde yok; ama hepinizin yakinen izlediği gibi, özelleştirme alanında da gayet iyi bir gidişat var. Özellikle GSM ihalelerinden bütçeye yeni birtakım kaynaklar gelecek. Bu kaynaklar olmadığı halde, temel dengede bu fazlalık elde edilmiştir; onlar da geldiği zaman, daha olumlu bir tablonun çıkacağından hiç kuşku yok. İşte bu dengeyi sağladığımız süreçte, Hazinesinin de işi kolaylaşacak. Bizde Hazinesinin temel amacı, bütçenin gelir ve giderleri arasında ilişkiyi, zaman ve mekân bakımından düzenlemektir. Bu temel fazlalık devam ettiği sürece, Hazinesinin işi de kolaylaşacak ve daha az maliyetli Hazine işlemlerini de yaşamış olacağız.

Değerli iktisatçılar ve kıymetli konuklar; bugünkü Oturumda, değerli arkadaşlarımız konuyu enine boyuna inceleyecek, irdeleyecek, tartışacaklardır. Ortaya koyacakları görüşler, bizim de uygulamalarımızda yararlanacağımız konular olacaktır. Ben, İktisatçılar Haftası'nın bugünkü toplantısının başarılı sonuçlanmasını diliyorum. Aynı ocağın mensubu olmaktan gurur duyduğum değerli iktisatçılara bir kere daha en içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Mehmet Yavuzkan - İkinci günün ilk Oturumu, "Küreselleşen sermaye, değişen para ve maliye politi-

kaları." Öğleden sonraki Oturumun konusu ise, "Geçmişten günümüze Türkiye'de iktisat politikalarının değerlendirilmesi."

Oturum Başkanımız Sayın Adnan Memiş, panelistlerimizi sizlere tanıtacaklar. Zaten tanıyorsunuz; ama ben, Sayın Oturum Başkanımız Adnan Memiş'i sizlere tanıtmak istiyorum: 1955 doğumlu olan Sayın Memiş, ilk ve ortaöğrenimini sırasıyla İzmir-Bergama, Kınık, Afyon-Emirdağ, Urfa-Suruç, Adıyaman-Besni ve Diyarbakır'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini 72-76 dönemlerinde tamamlayan Sayın Memiş, İstanbul Üniversitesi İşletme-İktisadi Enstitüsü'nde yüksek lisansa hak kazandı. 1978 tarihinde göreve başladığı Garanti Bankası'nda, sırasıyla 78-79'da Müfettiş Yardımcısı; 80-82'de Yetkili Müfettiş Yardımcısı iken, Federal Almanya'da faaliyete geçen Dortmund Temsilciliğinde Temsilci Yardımcılığı, 82-83 yılında Teftiş Kurulunda Müfettiş, 83-84'te Genel Muhasebe Müdürlüğü'nde Grup Müdürü, 85-91 yılları arasında Krediler Müdürü olarak çalıştı ve 91'den bu yana Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Buyurun Sayın Memiş.

Adnan Memiş (Başkan)- Bugünkü panelimize hoş geldiniz. Sayın Bakanımız, gayet güzel bir sunuş yaptılar; küreselleşen sermaye, değişen para ve maliye politikaları konusunda bizlere kendi görüşlerini sundular. Bugün burada çok değerli konuklarımız var, çok değerli konuşmacılarımız var. Gerçekten Cemiyet Yönetimini bu anlamda kutlamak gerekiyor; bu kadar değerli insanı bir araya getirebilmek, gerçekten ciddi bir çaba ve emek ürünü olsa gerek.

Ben, izin verirsiniz, önce panelistlerimizi, yine alfabetik sırada olmak üzere, bu konudaki kurala uyarak takdim etmek istiyorum:

Sayın Tevfik Altınok, 1964 SBF mezunu. Koç Holding tepe yönetiminde ve Grubun Finansman Başkanı konumundalar. Kendileri, 84 yılından bu yana -91-93 dönemindeki farklı görevlerini bir yana bırakırsak- Grubun finans yönetiminde giderek artan sorumluluklar yüklenen bir profesyonel.

Sayın Altınok'u, diğer taraftan 64 yılında Maliye Müfettişliğiyle başlayan çalışma hayatında; kamuda ve özellikle de Hazine yönetiminde çok etkin, çok önemli pozisyonlarda gördük. Hazine Genel Müdür Yardımcısıyla süren kariyerini, kamuda bu alanda doğru bir görevle Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı göreviyle noktaladılar. Kendilerini bu arada Dünya Bankası, İslam Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma

Bankası ve IMF gibi çok önemli uluslararası kuruluşlarda hizmetlerini kıvançla izledik.

Sayın Dr. Atilla Karaosmanoğlu, 1954 SBF mezunu. Doktorasını 1958'de Fakültemizde verdiler. Harvard ve New York Üniversitelerinde, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi'yle ODTÜ'de öğretim üyelikleri var. DPT kuruluşunda rol aldılar, Avrupa Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı OECD ve Dünya Bankası'nda hizmetleri var. Sayın Karaosmanoğlu'nu 1971'de Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinin ardından tekrar Dünya Bankası'nda, bu kez çok daha önemli pozisyonlarda izledik. Bu görevleri, baş iktisatçılıktan itibaren Dünya Bankası Başkanvekilliğine varan ve hepimizi onurlandıran bir düzeye kadar ulaştı. Halen önemli kuruluşlarda üyelikleri ve danışmanlıkları söz konusu.

Sayın Doç. Dr. Güngör Keşçi, Ankara Ticaret Turizm Yüksekokulu 1969 mezunu. İzleyen dönemlerde Ankara İktisadi Ticari Bilimler Akademisi İşletme Fakültesi'nde finans alanında doktor ve 83 yılında da doçent oldular. Bu akademik kariyerlerinin yanı sıra, Turizm Bakanlığı ve Alman Kalkınma Teşkilatıyla başlayan iş hayatı, Gazi Üniversitesi ve Pennsylvania Üniversitesinde öğretim üyesi olarak sürdü. 1983 yılından itibaren de özel şirketlerde tepe yönetiminde bulunuyorlar. Sayın Keşçi'nin muhtelif şirketlerde bir kısmı devam eden Genel Müdürlük, Yönetim Kurulu Üyelikleri ve Başkanlığı görevleri oldu. Küreselleşen dünyamızda ülkemizin dış dünyayla çok önemli yakınlaşmaları bulunan tekstil sektörümüzün özellikle hazır giyim ve konfeksiyon alanlarında önemli kurumlarında süregelen hizmetleri bulunuyor. Şu anda da Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanı konumundalar.

Sayın Prof. Dr. İzzettin Önder. Fakültemizin bu çok değerli öğretim üyesini iyi tanıdığımı biliyorum. Muhtemeldir ki, konuklarımızın pek çoğu, kendilerinden pek çok şey öğrenmişlerdir. Sayın Önder, 1963 yılında lisans aldılar, 1967'de doktoralarını tamamladılar, 1970'te doçent ve 1980'de de profesör oldular. İktisatçıların ve hele maliye disiplini almış çevrelerin çok iyi tanıdığı Sayın Önder, özellikle maliye politikaları konusunda danışmanlığına başvurulmadan yol alınmaması gereken önemli bir akademisyen ve önemli bir otorite.

Efendim, bu değerli konuşmacılarımızı bu şekilde takdim ettikten sonra, izin verirsiniz doğrudan doğruya bugünkü panel konumuza dönüyorum. Ben, sözü Sayın Tevfik Altınok'a bırakıyorum.

Tevfik Altınok- Sayın Bakanım, değerli hocalarım, saygıdeğer konuklar; bugün benim için özel bir gün, ilk defa İktisatçılar Haftası'nda konuşma şansını yakaladım. Bunun için, Cemiyetin yöneticilerine teşekkür ediyorum; ama ikinci özel gün de, Sayın Hocamız Orhan Dikmen'in yanında uzunca yıllar diyeceğim; çünkü İktisadi Araştırmalar Vakfı'nda Başkan Vekili olarak görev yapıyorum ve oldukça uzun bir süreden beri kendileriyle birlikte çalışıyorum. Hem onu tanımak, hem onun prensipleri altında çalışmanın ne demek olduğunu bilenlerden birisiyim. Kendisine armağan edilen bir günde konuşmacı olmak da, benim için hakikaten onur verici bir olay. Bu nedenle, hem kendilerini kutluyorum.

Sayın Bakanımız, bizlere, globalleşen dünyada hem maliye ve para politikaları konusunda, hem de globalleşen bu dünyanın içerisinde, sermayenin nereden nereye gitmekte olduğu konusunda genel bir açıklamada bulundular. Hiç şüphesiz, globalleşen dünyanın içerisinde belirli bir sermayenin bir yerden bir yere hareket etmesi demek; kendi sınırlarının dışına çıkan sermayenin yabancı sermaye haline gelmesi anlamında olduğunu, kullanıldığını hepimiz biliyoruz. Son yıllardaki gelişmeler, rakamlara bakıldığı zaman, öyle bir hızla bu yabancı sermayenin bir ülkeden diğer bir ülkeye akmakta olduğunu gösteriyor ki, bu rakamlar neredeyse 1999 yılına gelindiği zaman rakamın 1 trilyon dolar rakam civarına geldiğini ya da yaklaştığı gösteriyor.

Dünya toplamında, bölgelere göre yabancı sermayenin hareketliliğine bakıldığında; 1996 yılında 359 milyar dolarlık bir sermaye bir yerden diğer bir ülkeye akmış veya oralara yatırılmış, 1997 yılında bu rakam yüzde 50 artıp 440 milyar dolar civarına gelmiş, 1998 yılında da bu rakamın 644 milyar dolar olduğunu görüyoruz. Henüz 1999 yılı rakamları gerçekleşmedi; ama yine aynı trendin devam ettiğini; yani geçmiş üç yıldaki yüzde 50 artışın var olduğunu kabul edecek olursak, 1999 yılı rakamlarının yaklaşık 1 trilyon dolar civarında bir rakam olduğu şeklinde bir sonuca ulaşmak mümkün görünüyor.

Bu kadar büyük bir hızlı gelişmenin içerisinde, gerçi gelişmiş ülkelerin payı oldukça yüksek; çünkü gelişmiş ülkelerin 644 milyar dolarlık kesinleşen 98 rakamlarına göre 460 milyar dolarlık kısmını gelişmiş

olan ülkeler kendi içlerinde yatırım olarak kullanmışlar veya yabancı sermaye olarak yatırmışlar. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin rakamı da zannedildiği kadar küçük bir rakam değil, o da 166 milyar dolar civarında. Tabii bu büyüklükleri şunun için verdim: Gelişmekte olan bir dünyanın içerisinde mademki Türkiye'nin yerini arıyoruz; bütün dünyada, bu globalleşen sermaye dediğimiz büyüklük ne kadar?..

Maalesef Türkiye'nin bu büyüklükler içerisindeki yerini yıllardır hepimiz biliyorsunuz; yıllar itibarıyla 1 milyar doları ya buluyoruz ya da bunun altında kalan pek çok yılmız var. Ben, 1980 yılından bu yana geçen süre içerisinde rakamlara baktığım zaman; Türkiye'nin, neredeyse 20 yıllık süre içerisinde 1 milyar doları aşan yıllarının sadece 3-5 yılı geçmediğini görüyorum. Ancak, şunu da biliyorum ki; eğer değişen bir dünya varsa, bu değişen dünyanın içerisinde de globalleşen sermaye önemli bir yere sahip olmaya başlamışsa ve biz de ülkemizin kalkınmasını arzu eder bir yapı içerisinde serbest ekonomi mekanizmasının yürüyeceğini kabul ediyor isek, yabancı sermayenin varlığını da kabul etmek durumundayız. Bu yabancı sermayenin gerçekten bu ülkenin kalkınmasına nasıl yardımcı olacağı konusunda, gelişmeleri de yakından izleyip, bu gelişmelerin paralelinde neler yapılacağını bir biçimde düşünmek zorundayız.

Bugün hepimiz biliyoruz ki; Çin, geçtiğimiz yıl içerisinde yabancı sermayeden 47 milyar dolar gibi oldukça önemli bir payı almış gelişmekte olan ülkelerin başında geliyor. Hakikaten, gelişmiş ülkeleri bir tarafa bırakmış olsak bile, gelişmekte olan ülkelerin içerisinde Brezilya'nın 30 milyar dolara yaklaşan, İspanya'nın 11 milyar dolara yaklaşan, Meksika'nın 10 milyar dolar gibi rakamlara ulaştığı bir piyasada Türkiye'nin 1 milyar dolar civarında bir yabancı sermayeyi yurda çekebilmesini pek içimize sindirmememiz gerekir. Gelişmekte olan, büyüyen bir ekonomik yapıdaki dünyanın içerisinde Türkiye'nin yerini ararken, bizim yabancı sermayeye olan ihtiyacımızı demeyeceğim ama, yabancı sermayenin bu ülkenin ekonomisine yapabileceği katkıları, özellikle sanayileşme açısından, turizm açısından veya her sektör açısından ne türde yardımların olabileceğini hesaba katmak zorundayız. O zaman bizim, neden Türkiye'ye bu yabancı sermaye akımının gelmediğini

Türk ekonomisinde yaşadığımız en büyük sıkıntıların başında gelen enflasyon, bugüne kadarki yabancı sermaye akımlarında en büyük etkenlerden bir tanesi olmuştur.

bir biçimde düşünmemiz şarttır diyorum. Buna dönüp baktığımızda da, herhalde hepimiz kabul ederiz ki; Türk ekonomisinde yaşadığımız en büyük sıkıntıların başında gelen enflasyon, bugüne kadarki yabancı sermaye akımlarında en büyük etkenlerden bir tanesi olmuştur.

Enflasyonun ortaya çıkışındaki nedenlere döndüğümüzde; bunun başlangıçta siyasal istikrarsızlıkların, ardından da enflasyonun sebep olduğu ekonomik istikrarsızlıkların neden olduğunu söylemekten çekinmememiz lâzım. Bunda, pek çok kişi, pek çok sebep arar; ama politikacılar da var aramızda demek gereğini hissediyorum. Ancak, burada konuya bilimsel yaklaştığımızı göre, ben yine de dönüp dolaşıp diyorum ki; -teknisyen olduğum için biraz da kendimi savunur görüneceğim ama- teknisyenden çok, politikacıların ve onların da böyle üçer-beşer aylık geçmiş dönemde iktidarda bulunmalarının etkisi çok fazla olmuştur. Bu ortam içerisinde de bir enflasyon muhasebesinin dahi kabul edilmediği bir Türkiye mali sisteminde, yabancı sermayeyi getirip Türkiye'ye yatıran bir yabancı yatırımcının, 3 gün sonra getirdiği ve Türk lirasına çevirmek mecburiyetinde kaldığı öz varlığının her geçen gün eridiğini görmek; bu kişileri, Türkiye'ye yatırım yapmaktan caydıran sebeplerin başında geldiğini bilmemiz lâzım. Hele hele, bir de buna siyasal istikrarsızlıkları etkilediğiniz zaman, bu etkilerini nereden nereye geleceğini veya böyle bir ortam içerisinde yapılacak yatırımlarda, "Yarın öbür gün acaba getirdiğim ve yatırdığım parayı Türkiye'nin dışına çıkartabilecek miyim, çıkartamayacak mıyım" korkusu ya da "Elde ettiğim kâr, acaba bu ülkenin dışına çıkabilecek mi, çıkamayacak mı; yasaları ne şekilde yorumlayıp, ne şekilde maliyeciler değerlendirecek" şeklindeki tutumlar, inanınız ki, yabancı yatırımcıların kafalarında büyük bir sorun olarak, özellikle 1980 yılından önce büyük bir sorun olarak yer etmiştir.

Türkiye, 1980 yılında, 24 Ocakla birlikte, belirli bir yaklaşım içerisinde; kendi ekonomik gidişatını tam anlamıyla farklı bir yöne çeviren ekonomik değişikliğin, ekonomi programı değişikliğinin veya uygulamaya değişikliğinin içerisinde bulmuş bir ülkedir. 1980 yılında, 24 Ocakta alınan kararların temelinde, -Sayın Bakanımız da o zamanki hükümette de yer almıştı- en önem verilen konulardan bir tanesi, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişinin nasıl teşvik edileceği idi. O günleri hatırlayanlar, çok iyi hatırlayacaklar ki, yabancı sermayeyle ilgili çeşitli yerlerde birikmiş olan veya temerküz etmiş olan otoritelerin veya yetkilerin bir biçimde tek bir otoritede birleştirilmesi yolunda adım atılmıştı.

Biz, 1980 yılından evvelki uygulamalara baktığımızda; yabancı sermayeyle ilgili yürürlüğe konulmuş olan 6224 sayılı Yabancı Sermayenin Teşviki Hakkındaki Kanunu uygularken; Devlet Planlama Teşkilatından Başbakanlığa, Maliye Bakanlığında, Hazine Genel Müdürlüğünden, Ticaret Bakanlığında pek çok ilgili genel müdürlüklere kadar pek çok otoriteye yetkiler verildiğini görüyoruz. Bunların her biri de kendi yorumları çerçevesinde, yabancı sermayenin yurtdışına çıkarken makul değerinin bulunmasından tutun, elde ettiği kârların yurtdışına transfer edilmesine kadar ki dönemler itibarıyla; her aşamada ayrı bir otoritenin ayrı yetki kullanmak suretiyle, kazanılan paranın dışarıya çıkışından itibaren her türlü; bazen engel, bazen kolaylık şeklinde yorumlanan uygulamalara yol açmışlardı.

Sanıyorum 80 yılında getirilen en önemli değişikliklerden bir tanesi; biraz evvel ifade ettiğim gibi- bizim ekonomik rotamızın serbest ekonomi mekanizmasına doğru yönlendirildiği yıl olarak kabul ettiğim bu dönemde, yabancı sermayenin tek otorite; yani o dönemde Yabancı Sermaye Dairesinde, şimdi de Hazine Müsteşarlığının içerisinde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nde birleşmesine, buradan başka herhangi bir otoritenin bu konuya karışmamasına karar verilmiş olmasında görüyorum. Ayrıca hatırlarsanız, o tarihlerde alınan teşvik kararlarının içerisinde, özellikle diskriminasyona, ayrımcılığa sebep olan, ayırım yapmak suretiyle değil; yani "Türk sermayesiyle gelen, yabancı sermayeyle gelen birbirinden farklı muameleye tabi tutulur; teşviklerde, her bir sermaye kendisine göre bu işten payını alır" yaklaşımından vazgeçilip, yabancı sermayenin de Türk sermayesinin de veya yerli sermayenin de Türkiye'de yapacağı yatırımlarda eğer bir teşvik uygulanacaksa, aynı koşullardan yararlanması şartlarının getirilmesini, müspet gelişmeler olarak değerlendiriyorum. Hele kambiyo mevzuatında yaptığımız değişikliklerde, özellikle yabancı paranın hareketliliğini; yani yabancı sermaye hareketleriyle ilgili mevzuatı değiştirmemizi, bu konunun temelinde var olan ve yapılması gereken işlerin o tarihlerde ilk atılan tohumları olarak görüyorum.

Diyeceksiniz ki, "Peki 1980 yılında siz bunları yaptınız da, yabancı sermayeyi teşvik ettiniz de; aradan geçen bu kadar yıl içerisinde hâlâ bize diyorsunuz ki, 'Çin, kendi kapılarını açtıktan sonra 47 milyar dolar gibi bir rakama ulaştığı halde, Türkiye neden 1 milyar doları bir türlü aşamıyor?' Bunun temelindeki asıl nedeni, biraz evvel de ifade ettiğim gibi, istikrara bağlıyorum; çünkü benim bir de YASED'de bir görevim var; bu nedenle de yabancı yatırımcılarla da çok

yakından ilişki içerisinde olma şansına sahip oldum ve bu çerçevede içerisinde de gözlediğim, özellikle biraz evvel ifade ettiğim şekildeki istikrarsızlık yaklaşımı, Türkiye'nin şanssızlığının başında geliyor. Ancak, uygulamada da hâlâ her ne kadar -biraz evvel söylediğim gibi- Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü diyorsam da, işte enflasyon muhasebesinin Maliye Bakanlığının veya kanun yetkilerinin içerisinde oluşu, bizi bu konudaki sıkıntıların peşinde koşar hale getirmektedir.

Adnan Memiş - Sayın Karaosmanoğlu; buyurun.

Dr. Atilla Karaosmanoğlu- Değerli iktisatçılar, değişen ekonomi politikaları denildiği zaman; 50 yıldır iktisat okuyup anlamaya, uygulamaya çalışan bir insan için kaçınılmaz bir biçimde bazı hatıralar canlanıyor ve meseleye bir *retrospektif* getirmeden, bugün değişmekte olan politikalar hakkında da bir şey söylemek imkânını hissedemiyorum. Onun için, kısaca meseleye nasıl baktığımı anlatmaya çalışacağım; ondan sonra da bugün değiştiği söylenen şeylerin ne olduğunu, ifade etmeye gayret edeceğim.

Biliyorsunuz, 1930'ların sonlarına kadar mikro ekonomik analizler ve politikalarla makro ekonomik politikalar birleştirilememişti; ayrı ayrı hususlar gibi izleniyor, üzerlerinde çalışılıyordu. Keynes, bunları bir araya getirip, klasik ekonominin proaktif olmayan maliye ve para politikalarına daha proaktif bir boyut getirdi ve hükümet politikalarında klasik ekonomik politikadan Keynesçi uygulamalara geçildi. Çünkü, klasik ekonominin temel faraziyeleri, Keynes'in kendi analizlerini ortaya koyduğu sırada işlemez görünüyordu; yani devletlerin aşağı yukarı tam istihdama yakın bir seviyede fiyat stabilitesini temin edebilecekleri ve yürütebilecekleri ve bununla birlikte de ekonomide bir gelişmenin olabileceği ümitleri, büyük buhran dolayısıyla ortadan kalkmıştı.

Geriye bakıldığı zaman; uygulama bakımından, her buhran devresinin ekonomik politika değişiklikleri yarattığını görüyoruz.. Keynesçilik, petrol krizi sırasında ve petrol krizinden sonra ortaya çıkan stagflasyon dediğimiz olgu karşısındaki, büyük imtihanı büyük bir başarıyla veremedi.

Şunu söylememde yarar var belki: Ben, kendimi çok şanslı bir iktisatçı sayıyorum; çünkü meslek hayatım boyunca gerek Türkiye'de, gerek dünyada çok saygın, çok değerli iktisatçılarla beraber çalışmak, onları dinlemek, anlamaya gayret etmek gibi büyük bir imtiyaz yaşadım. Stagflasyon ortaya çıktığı zaman, OECD'de McCracken Başkanlığında günün önemli sayılan bazı iktisatçıların bir araya geldiği uluslararası

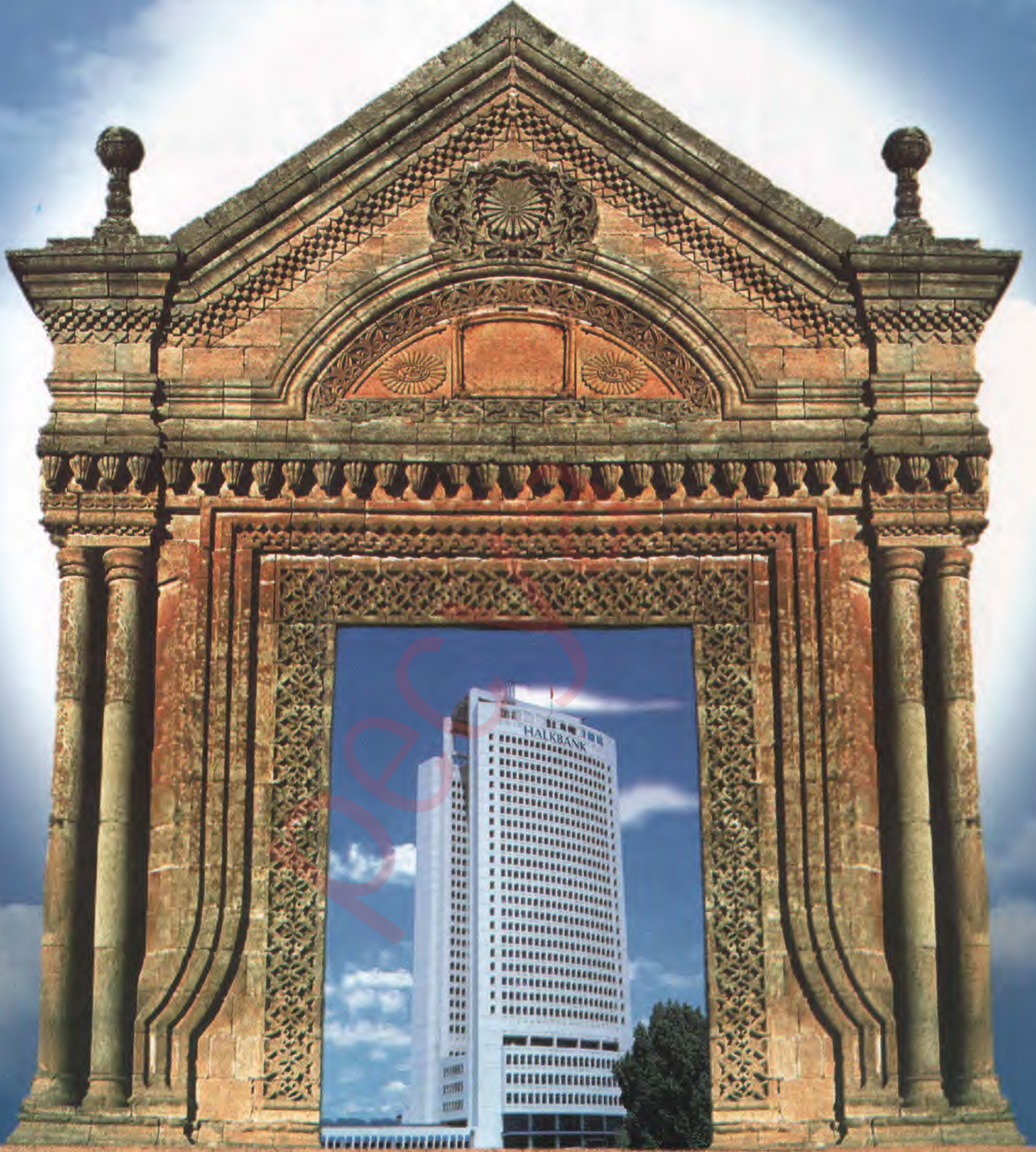
bir grupla, iktisadi politikaların; yani Keynesçi politikaların başarısızlığının ne şekilde düzeltilebileceği, ortadan kaldırılabileceği, değiştirilebileceği konusunda bir çalışma yaptık. O çalışma sırasında, meşhur Alman İktisatçı, Alman Hükümetinin iktisat danışmanı ve **Weltwirtschaft** Enstitüsü Müdürü **Herbert Girsch**, İsveç Milletlerarası İktisat Enstitüsü Müdürü **Asser Lindbeck** ile yaptığımız birtakım münakaşaların hatırası hâlâ hafızamda gayet canlı; çünkü Herbert Girsch, ülkelerin politikalarını senkronize etmeleri gayretinin karşısında duruyordu. Teker teker ülkelerin hata yapmasının sonucunda ortaya çıkacak toplam hatanın, toplu olarak yapılacak hatanın, bütününden daha az olacağını söylüyordu. Yani, bütün ülkeler bir araya gelip de para politikalarını, maliye politikaları senkronize ederlerse; bir hata yapıldığı zaman, bunun boyunun büyüklüğünün çok fazla olacağını, onun için bundan kaçınılması lâzım geldiğini ileri sürüyordu.

O çalışmamız, oldukça eklektik bir çalışma olarak ortaya çıktı ve herhangi bir etkisi olduğunu da zannemiyorum. Benim bazı şeyleri daha iyi öğrenmeme yardım eden, çok önemli birtakım iktisatçılarla çalıştığımı düşünmenin ötesinde bir faydası olduğunu düşünmediğim bir çalışma oldu. Fakat, bu sırada meseleleri ele almaktaki teorik ve pratik sıkıntılar yüzünden, eğer gelişmeleri, daha ziyade serbest piyasa ekonomisi ve -Keynesçi diğer bir deyişle- daha aktivist bir hükümete, daha aktivist bir ekonomik politika yapmak; yani para politikası ve maliye politikası yürütmek imkânlarını veren düşünce sistemleri olarak düşünürseniz, bunlar birbirlerine rakip olarak geliştiler. Tabii serbest piyasa ekonomisi tarafında monetarist'lerin, ondan sonra supply-side'cı iktisatçıların düşünceye oldukça önemli katkıları oldu. Stagflasyon sırasında ve bunun sonucunda politikaların ağırlığı; yani daha meşru, daha kabul edilir diye kabul edilen politikaların ağırlığı, serbest piyasa ekonomisine doğru kaydı. Tabii bu **Rational Expectations** konusundaki düşüncelerde önemli gelişmelere yol açtı ve Washington Konsensüsü denilen konsensüsü ortaya çıkardı.

Washington Konsensüsü denilen konsensüs, biliyorsunuz bugünlerde Stiglitz'in çok şiddetli bir şekilde tenkit ettiği konsensüs. Esas itibarıyla iyi ekonomik performansın, ticaretin liberalizasyonu, makro ekonomik stabilite, doğru fiyatlar sonucunda mümkün olacağı; onun için devletlerin ekonomik hayattan büyük ölçüde çıkmaları gerektiği tezini işliyor ve bu tez, Asya krizi ortaya çıkıncaya kadar oldukça önemli ve kabul edilir bir tez olarak iktisadi politikaların formüle edilmesinde kullanıldı; fakat Asya krizi ortaya çık-

*Bankacılıkta ekonomiye ve uygarlığa
açılan kapı, Halkbank!*

*62. kuruluş yılımızda da ülkemize daha iyi bir yaşam,
daha iyi bir gelecek sağlamak için varız!*

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

Hayat yeni başlıyor...

Okulunuzdan başarıyla
mezun oldunuz.
İçiniz umutla dolu.
Amaçlarınızı
gerçekleştirmek için
yerinizde duramıyorsunuz.
Karşınıza zorluklar çıkacak,
ihtiyaçlarınız bazen sizi
zorlayacak. Ama siz,
Arçelik'in her zaman
yardıma hazır olduğunu
bilin ve sınırların
hayata... Başarılarınızın
yeni başarılar doğurması
dileğiyle...

Hayatınızın yeni döneminde
hepinize başarılar...

ARÇELİK

Hayata.

madan önce, şöyle bir durum vardı: Özellikle Japonlar, Dünya Bankasını ve Para Fonunu, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki başarısının yaratılmasına sebep olan, yardım eden politikaları nazarı itibare almadığı için tenkit ediyorlardı. Bu tenkitlerinin örneği olarak da, kendilerinin özellikle yatırımları ve sermayenin gelişmesini sağlamak için Policy Credit dedikleri, ucuz faizli kredilerin kullanılmasını Dünya Bankası'na bir türlü kabul ettiremediklerini ve bundan şikâyet ettiklerini söylüyorlardı. Ben, kendilerine, "Eğer bize yardım ederseniz, birlikte bir çalışma yaparız ve bu çalışmayı dünya kamuoyunun önüne koyarız, onlar da karar verirler." dedik ve böylelikle Doğu Asya mucizesinin analizi başlatılmış oldu.

Doğu Asya mucizesi denilen şey, hakikaten mucizevi birtakım gelişmeler yarattı, 1980 yıllarıyla 1990 yılları arasında, 1 milyar 400 milyon insanın fakirlik çizgisinin üstüne çıkmasına yardım etti. Hatta bu konulardaki gelişmesi en az gibi görünen Endonezya'da bile, 1965'le 1995 arasındaki reel ücretleri mukayese ederseniz, reel ücretler 4 misline çıktı ve tabii istihdam da çok büyük ölçüde arttı. Bu büyük bir başarı gibi görünürken, küreselleşen sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı yeni durum, bu ülkeleri birden bire çok büyük bir krizin içine itti; fakat bu krize giderken, bu ülkelerin tasarruf hacimlerinin Gayri Safi Milli Hâsıllarının yüzde 30'u kadar, enflasyonlarının tek haneli olduğunu ve bütçelerinde bir açık bulunmadığını hatırlayalım. Ancak, özel borçlanmalarının ve bankacılık sisteminin iyi kontrol edilmemesi, bankacılık standartların iyi konulmamış olması dolayısıyla, ve **Credit Rating** Kuruluşlarının devamlı olarak ülkelere en yüksek kredi notlarını vermesi sonucunda, çok büyük sermaye hareketlerinin kendilerine gelmesini sağladılar ve gelen sermaye büyük ölçüde gayrimenkule yatırıldı. Aynı zamanda, bu ülkelerden büyük bir kısmı da paralarını dolara göre sabit tutmak gibi bir gayret içindeydiler.

Görünürde politikanın fazla tenkit edilecek bir tarafı yoktu. Gerçi bu mucizenin yaşandığı yıllarda Asya'da, Asya ekonomileri üzerinde çalıştığım için, bazı şeyleri çok yakından biliyordum ve bankacılık sisteminin mutlak surette reorganize edilmesi, düzeltilmesi, standartlarının yükseltilmesi konusunda Asya'da mucizeyi yarattığı söylenen ülkelerle defalarca banka-

cılık sisteminin yeniden gözden geçirilmesi ve kontrol altına alınması konusunda, en yukarı seviyelerdeki sorumlularla çeşitli konuşmalarım oldu. Fakat tenkit ve tekliflerimin bir etkisi olmadı. Bunun ayrıntılarına girmek istemiyorum. Bildiğiniz gibi 1997 yılında büyük bir kriz patlak verdi. Fakat bu görünmeyen bir kriz de değildi; 1995 yılında Amerika'nın eski Merkez Bankası Başkanı, "Eğer bu sermaye hareketleri bir şekilde kontrol altına alınmazsa, kısa bir zaman sonra dünya haydutlarla korsanların elinde kalacak" diye Kanada'da yapılan bir sempozyumda görüşünü ifade etmişti.

Şimdi krizlere dönelim. Petrol kriziyle ilgili bir dipnot vererek başlayayım. Petrol krizi sırasında biz, Dünya Bankası'nda bugünkü **World Development Report** denilen raporların hazırlanmaya başlamasından önceki zamanlarda hazırlayıp Bankanın Yönetim Kuruluna sunduğumuz "**Development Perspectives**" isimli çalışmaları yapıyorduk. Bu çalışmaların ilkinde, benim yaptığım bazı projeksiyonlarda yüz milyarlarla ifade edilen sermaye hareketlerinin ortaya çıkacağı sonucu vardı ve Bankada pek çok kişi beni hayâlcilikle itham etmişti. Eğer o sırada patronum olan Profesör Hollis Chenery, beni müdafaa etmemiş olsaydı, o analizi çalışmanın içine koymak imkânımız olmayacaktı.

Asya krizinden sonra ortaya çıkan durum şu: Asya krizi sırasında IMF, bu ülkelere birçok yerde uyguladığı reçeteyi uygulama gafletini gösterdi. Şunu söyleyeyim: Para Fonuyla çok yakın ilişkilerim oldu. Bu yakın ilişkilere rağmen, iki defa Para Fonu Yönetimi tarafından Dünya Bankası Yönetimine şikâyet edildim. Mısır'daki bir programı, söyledikleri gibi uyguladıkları takdirde ihtilal çıkacağını söylemiştim, programın uygulanmasına engel olduğumu düşündüler. Bir hafta sonra, program uygulanmaya başladığı gün halk sokaklara çıktığı için programın hazırlandığı şekliyle uygulanmasından vaz geçildi.. Ama o bir hafta içinde şikâyet edildim ve hakkımda gereğinin yapılması istenildi. Bir sefer de, Çin'deki para ve döviz politikasıyla ilgili bir konuda ihtilafa düştük. Aynı şekilde şikâyet edildi; fakat bir anlaşmaya vardık.

Yalnız, şunu da söyleyeyim. IMF yöneticileri karışınlaşlık gösterdiler. ben emekli olurken, hiç yap-

***Doğu Asya mucizesi denilen şey,
hakikaten mucizevi birtakım
gelişmeler yarattı, 1980 yıllarıyla 1990
yılları arasında, 1 milyar 400 milyon
insanın fakirlik çizgisinin üstüne
çıkmasına yardım etti.***

madıkları bir şeyi yaptılar; Dünya Bankası emeklisi. Bana özel bir ayrılma töreni yaptılar ve bir de saat hediye ettiler. Saati niye hediye ettiklerini bilmiyorum; "akıllı, uslu saatlerde çalış" anlamına geliyordu.

Para Fonunun yaptığı hata, Latin Amerika'daki krize benzer bir krizin olmadığı durumda, orada işleyebilecek politika reçetesini Doğu Asya'da uygulama gibi bir ısrarda bulunmalarıydı ve bunda ısrar ederken yaptıkları diğer bir hata, "Moral Hazard"; yani ahlaki risk denilen olayın ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde davranmalarıydı; yani krize uğrayan ülkelere, "Biz, sizin bu krizinize ilgili problemi halletmeniz için yardım edeceğiz; fakat yardım etmemiz için, siz önce borçlarınızı ödemeyi kabul edin ve ödeyin" dediler. Halbuki bu borçlar, yeni büyük sermaye hareketleri dolayısıyla bu ülkelere gelirken, ülkelerdeki riskin bir fonksiyonu olarak kârın yüksek olduğunu bilerek gelmişlerdi. Hem kârları alıp, hem de risk gerçekleştiği zaman, riskin neticelerini kabul etmemeleri ve Milletlerarası Para Fonu'nun bu riskin kabul edilmesi yerine, **moral hazard** denilen, ahlâki tehlikeyi doğuracak şekilde, ülkelere ısrar ederek borçlarını ödemeyi ön plana alıp yardım etme politikası büyük problemlere sebep oldu. Bu politikadan ayrılma noktasına geldiği zaman, Camdessus'a kendisinin yardım ettiği mali kuruluşlar cephe aldılar ve Camdessus istifa etmek mecburiyetinde kaldı.

Değişen politikalar dediğimiz zaman, aslında değişen bir şey yok; yani mevcut durumun ortaya çıkardığı güçlülere ve ortaya çıkardığı sorunlara, iktisat politikalarının uygulanma meselesi var.

Şunu söyleyerek bitireyim, soru olursa cevap vermeye gayret ederim: Bizde, Para Fonu, Güneydoğu Asya'da hata etti, onun için bizde de hata ediyor" demek gibi bir düşünce tarzı ortaya çıktı. Halbuki Para Fonu'nun şu sırada Türkiye'ye tavsiye ettiği politikalar, Türkiye tipinde problemleri olan bir ülkeye tavsiye edilmesi gerekli politikalar ve uygulanması gerekli politikalar. Bu ayrımı yaparak politika değişikliğine bakmakta yarar olduğunu düşünüyorum.

Başkan- Sayın Keşçi; buyurun efendim.

Doç. Dr. Güngör Keşçi- Akademik kariyerde önemli bir süre kat ettikten sonra, sanayide oldukça

değişik sektörlerde, önemli sanayi yönetimi deneyimlerim oldu ve hepsi de uluslararası piyasalar ve finans uygulamaları içerisinde geçti. Şu anda Türkiye'nin lokomotif sektörü olarak bilinen tekstil ve özellikle hazır giyim sektörünü temsil ediyorum. Türkiye hazır giyim sektörünün dünyadaki yeri nedir, bundan sonra nasıl bir izlemeli; Türkiye, bu sektörden nasıl çıkarsamalarda bulunmalı ve diğer sektörlerle birlikte finans imkânlarının da verdiği ölçüde uluslararası piyasada Türkiye'yi dünya ekonomisini yöneten ülkeler arasında önemli bir konuma getirmek hususunda neler yapabiliriz; kısaca görüşlerimi belirtmek istiyorum.

Önce, Türkiye giyim sanayininin birkaç gerçeğini tekrar etmek istiyorum: Türkiye giyim sanayii, şu anda

dünyanın beşinci en büyük hazır giyim ihracatçısı durumunda. Avrupa Birliği'nin en büyük ikinci, zaman zaman birinci konuma gelen hazır giyim tedarikçisi durumunda. Hazır giyim sanayii, ihracatın yüzde 29'unu gerçekleştirilmekte. Tekstille birleştirdiğimiz zaman, ihracatın yüzde 39'unu oluşturuyor.

Bu anlamda baktığımız zaman, Türkiye sanki KOBİ'lerden oluşan büyük bir yığınım sırtında yürümüş gibi bir yapı gösteriyor. Gerek bu ihracat hacmindeki önemli payı, gerekse sanayi üretimindeki yüzde 26'lık payı, istihdamdaki yüzde 25'e yakın payıyla oldukça önemli bir yer alıyor.

Arzumuz, gelecek yıllarda bu görüntünün değişmesi. Tabii bu hacmin düşerek değil; hazır giyim sektöründe edinilmiş olan uluslararası işadamlığı tecrübesi, sanayi yönetimi tecrübesi ve 20 yıldan beri oluşmuş olan imkânları nasıl kullanabiliriz, nasıl esnek olabiliriz tecrübesini diğer sektörlerle de taşıyarak, onlara da uluslararası nitelikte, kalitede ürünler üreterek, uluslararası piyasalarda pazar paylarımızı artıracak şekilde davranmayı aktarabilmek. Türkiye buradan bir şeyler çıkarabilmeli. Bütün finans sektörleriyle, sanayi sektörleriyle, kamu sektörüyle, hep birlikte bu benzersiz, ülkemizde henüz benzeri olmayan, başka bir sektörde görülmeyen bu tecrübe ve bilgi birikimini aktarıp; diğer sektörlerle de bu şansı, bu açılımı vermek zorundayız. Aklıma ilk gelen sektörler, benzer şekilde davranabilecek olan, ancak uluslararası kalite standartlarını ve verimliliği -tabii ki rekabetçi fiyatları sağlamak şartıyla- makine sanayii, elektronik sanayii ve şimdiki bilgi teknolojisi geliyor. Gençlerimizin

elektronik ve bilgi teknolojisine olan eğilimini ve uygulama becerilerini dikkate aldığımız zaman, Türkiye şu anda zannediyorum Avrupa'daki en yoğun bilgi teknolojisi kullanan ülkelerden birisi durumunda. Türkiye açısından bu konuda yeni pazarlara açılma imkânının olduğunu biliyorum.

Hazır giyim sanayi, 20 yıldan beri şöyle bir gelişme izliyor: 80'de dünya hazır giyim piyasalarında binde 3 oranında bir pay sahibiyken, 90'da bu payı yüzde 3'e çıkarıyor ve bugün yüzde 4,5 oranında bir pay sahibi. Giderek de arttırmaya devam ediyor. Zaman zaman şu tür kaygılar dile geliyor: Hazır giyim ya da tekstil, Türkiye'de daha bir 5-10 yıl ancak yaşar, ondan sonra da kaybolur gibi. Belki dikkatlerinizden kaçmış olur diye belirtmek istiyorum; dünyanın en büyük 10 hazır giyim ihracatçısı içerisinde İtalya, Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa'nın ilk 5'ini oluşturduğunu dikkate alırsak, birinci ikinciyi Hong Kong ve Çin olarak düşünürsek, onları tek ülke haline getirirsek; demek ki, 9 ülkenin 5 tanesi Türkiye dışında gelişmiş sanayi ülkeleri. Gelişmekte olan bir sanayi ülkesi ya da gelişmişler arasına girmek üzere olan bir sanayi ülkesi olarak öyle bir sanayiden çıkılması söz konusu olmaz. Aksine, en azından bu seviyeyi muhafaza edip, dünya ticaretinde nasıl daha etkili olabiliriz, dünya pazarlarında payımızı nasıl arttırabiliriz; onun çarelerini araştırmak gerekiyor.

Biz, hazır giyim sektörü olarak bunu yapmaya çalışıyoruz ve onun üstyapı kurumu olan Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği olarak, her şeyden önce uluslararası kuruluşlarda bir bütünleşme çabası içerisindeyiz. Şu anda Avrupa tekstil, hazır giyim, pamuk, iplik gibi bütün sektörleri kapsayan Euroteks'in Yönetim Kurulu Üyesiyiz. Euroteks'le birlikte, Avrupa Birliği'yle yaptığımız tartışmalarda, Avrupa tekstil stratejisini birlikte tartışıyoruz; yani Avrupa Birliği bu konuda sadece Avrupa Birliği alanı değil, Avrupa Birliği artı Türkiye alanı olarak çalışıyor. Bu, resmen Avrupa Birliği'nde geçen hafta yapmış olduğumuz toplantıda da dile getirildi, bir kere daha vurgulandı. Tabii bu açılım, bizim önümüzdeki, giyim modası dediğimiz konuda, İtalyan ve Fransızlarla işbirliği yapma imkânını getiriyor.

Birkaç ay sonra Türkiye'de Yönetim Kurulunu toplayacağımız Euroteks toplantısında, bir pazar olarak, bir üretim alanı olarak Türkiye imkânlarını birlikte nasıl değerlendireceğimizi tartışacağız. Bir taraftan İtalyan, Fransız ya da Alman sanayiciler, Türkiye'deki yatırımlarını arttırmak; bir taraftan da birlikte Amerikan, Fransız, Japon, Çin pazarlarında birlikte nasıl ya-

tırımlar yapabiliriz konusunu araştıracağız. Tabii bunlar, Türkiye'nin 80'lerde fasonculuktan 90'larda sanayiciliğe, şimdi de moda dünyasına girmesi anlamına geliyor. Bunun anlamı, kitle üretiminden çıkmak değil. Kitle üretimini dünyanın her tarafında yapabilmek, Türkiye'deki istihdamı sürdürmek; ama bir taraftan da uluslararası piyasalarda etkin yatırımlara girebilmek oluyor.

Burada bizim hedeflediğimiz ve şu anda girişimde bulunmaya başladığımız hususlar; bir taraftan Çin'de, bir taraftan Amerika'da, bir taraftan Avrupa'da mevcut iki pazarımız ve stratejik hedefimiz olarak düşündüğümüz Çin, ilaveten şu anda krizde olmakla birlikte çok büyük bir ekonomi olarak elimizin altında bulunan Rusya, buralarda dağıtım kanalları, mağazacılık zincirleri ve moda yönlendirmeleri şeklinde yatırımlar üzerinde çalışıyoruz. Bu, tabii ki Avrupalı ve Türk firmalarının, aynı zamanda Amerikalı firmaların Türklerle işbirlikleri, joint venture'leri ve belki de ileriye dönük evliliklerine neden olacak bir gelişme. Bunu sağlayabilmek için değişik toplantılar yapmaya başladık. Yunan hazır giyim sanayicileriyle birlikte bir toplantı yaptık, arkası geliyor. Almanlarla, İtalyanlarla yine toplantılar yapacağız ve bunlarla uluslararası piyasalara açılımı sağlayacağız.

Tabii bütün bunlar, bütün girişimler, şimdiye kadar konuşulmakta olan, Türkiye'ye yabancı sermaye gelir mi, uluslararası yatırım alanı aramakta olan uluslararası sermayenin Türkiye'ye yönlendirilmesinde bu çabalar yeterli olur mu, ya da bu niyetler, bu yatırım düşünceleri Türkiye'ye sermaye akımına neden olur mu? Her şeyden önce herkesin bahsettiği, bizim de sık sık dile getirdiğimiz uluslararası piyasada etkin olabilmek, Türk modasını dünyada kabul ettirebilmek, benimsetebilmek, her şeyden önce Türkiye imajını kabul edilebilir bir şekilde uluslararası alanda ortaya çıkarmakla mümkün.

Türkiye imajı yanlış bir şekilde sunulursa, o zaman ne verimli yatırım niyetiyle sermayenin akışı, ne de uluslararası alanda işbirliği söz konusu olabilir. Bunun temel çıkış noktası, her şeyden önce politik istikrara ve ekonomik istikrara kavuşmaktan geçiyor. Yıllardan beri çektiğimiz sıkıntılara, son 10 yılda yaşadığımız 4 önemli krize rağmen, bu sektör kendi payını yükseltmeye devam etti; ancak bundan sonra yapacağı atılımlar, mutlaka uluslararası sermaye hareketlerinden yararlanmayı gerektiriyor.

Sermayenin herhangi bir millete bağlı ya da herhangi bir ulusa bağlı olmadığını biliyoruz. Sermaye-

nin gideceği yerin, mutlaka güvenilir ve verimli bir alan olması gerekiyor. Türkiye'de istikrarlı bir politik ve ekonomik ortam ve verimli alanlar yaratabildiğimiz takdirde, sermayenin gelmemesi için bir neden yok. Şu an gördüğümüz özelleştirme çalışmalarında yabancı sermayenin ilgisi ortada. Genellikle sermaye akımına baktığımız zaman, Çin'e elbette büyük bir sermaye akımı var; ama dikkat edersek hep Amerika'ya daha büyük bir yatırım imkânını görüyoruz ya da Avrupa'daki gelişmeleri görüyoruz. Bütün bunları dikkate alırsak, Türkiye'nin sermaye için güvenilir ortamı yaratması, Türkiye imajını değiştirmesi gerekiyor.

Ekonomik istikrarda, bundan sonra dalgalanmaların olmayacağını ümit ederek, Sayın Bakanım da buradayken şunu belirtmek istiyorum: Özellikle KOBİ niteliğindeki küçük ve orta boy büyüklükteki işletmeler ve sanayilerin en büyük sıkıntısı, genellikle devletin ekonomideki ağırlığının büyüklüğüdür. Gerek finans sektöründeki büyük payı alması, gerekse istihdamın üzerinde çok büyük bir ağırlığı olmasıdır. Eğer yaygın bir sanayiden bahsederseniz, asgari ücretin dikkate alındığı bir ortamda, asgari ücret üzerinden hesaplanan sigorta ve vergi yüklerinin şu anda bugünkü yürürlükte olan kanunlar gereğince, yüzde 75 civarında olduğunu düşünürseniz, bu ağırlık herhalde sanayi yatırımları açısından, yabancı sermayenin Türkiye'ye -ister menkul kıymet yatırımı, isterse reel yatırım amacıyla olsun- gelmemesinin açık nedenlerinden birisidir. 2000'den önce yüzde 46 civarında olan vergi ve sigorta yükünün düşürülmesi gerekiyor. Avrupa Birliğinde bu oran yüzde 22 civarındadır.

Avrupa Birliğini hedef olarak aldığımız zaman, istihdamın üzerindeki vergi ve sigorta yükünün azaltılmasının şart olduğunu hepimiz biliyoruz. 1 Nisan 2000'de; yani bugün yürürlükte olan kanuna göre, demin bahsettiğim yüzde 46 civarındaki bu yük yüzde 75'e çıkarılmıştır. Bu, 30-40-50 yıldan beri SSK'da biriktirmekte olan açıkların kapatılması için geliştirilmiş bir programdır. IMF ile birlikte Hükümetin yapmış olduğu bir programdır. Bunu takdir ediyoruz, anlıyoruz; bu açıkların her halükarda kapanması lâzım, aksi takdirde Türkiye ekonomisi üzerinde çok büyük bir yük, çok büyük bir baskı yaratmaktadır; ama Dikkatle analiz ettiğimiz zaman, Türk sanayisinin vergi üreten, ger-

çek vergi mükellefi olan kesimlerinin sayısının 1-1,5 milyon civarında olduğunu düşünürseniz -devlet memurlarını ya da sanayide çalışanları vergi üreten olarak saymıyorum- sanayiden doğduğunu, sanayi yatırımlarının bir maliyeti olduğunu düşünerek söylüyorum; 66 milyonluk bir nüfusun finansmanını yapmakta olan sanayicilerin üzerine bu kadar ağır bir yükün

yüklenmesi, herhalde elimizdeki sanayinin de çökmesine neden olabilir. O nedenle bu ağır yükün daha adil bir şekilde dağıtılması için tedbirler alınması gerekir.

SSK açığının çok dar bir kesimin üzerine, bu kadar ağır bir yük yükleyerek kapatılmaya çalışılması, hem adaletsizliğe neden olur, hem de değişik yanlış

uygulamalara, yasadışı uygulamalara neden olabilir. Nitekim bu konuda yaptığımız çalışmalar sonucunda, demin bahsetmiş olduğum SSK primlerinin yükseltilmesi şeklindeki gelişme biraz düzeltilmiş, bahsettiğim iki yükün toplamı SSK ve vergi yükü yüzde 61 oranına çekilmiştir. Bunun Avrupa Birliği'nde yürürlükte olan yüzde 22 seviyesine kadar çekilebilmesi lâzım ki, sermaye bu kadar yüksek maliyetli bir alana gelmekten vazgeçmesin; nedenlerinden birisi bu.

Bu genel somut bilgileri vermemin nedeni, hocalarımın gerek teoriden, gerekse dünyadaki diğer gelişmelerden, küreselleşen sermayeden bahsedecek olmalarıydı. Kısa bir zamanınızı alabilirsem, KOBİ'lerden oluşan ve çoğunluğunu hazır giyim sektörünün işgal ettiği küçük-orta boy sanayicilerin finans imkânlarından yararlanması için gerekli düzenlemelerin daha dikkatle yapılması, daha titiz bir şekilde yapılması talebini dile getireceğim. Sanayi Bakanlığının resmi kayıtları, Sanayi sektörünün yüzde 99,5'ini KOBİ'lerin oluşturduğu bir ülkede, finansman imkânlarından yüzde 3,5 oranında bir yararlanmanın görüldüğünü söylüyor. Bunun dengelenmesi, hem üretimde bu kadar büyük yer alan, hem de istihdamda bu kadar büyük yer alan KOBİ'lerin finans imkânlarından yararlanması gerekiyor.

Burada finans sektörünün bu alana daha değişik bir şekilde yaklaşması gerekiyor. Her seferinde Türkiye'de klasik bankacılığın sürekli olarak teminat, ipotek gibi düşüncelere yaklaştığından, bu nedenle de KOBİ'lerin zaten bu teminatı sağlayamamaktan dolayı

finans imkânlarına ulaşamadığından bahsediyoruz. Bunu sağlayacak tedbirlerle bir KOBİ Borsasının oluşturulmasını ve KOBİ Borsası vasıtasıyla uluslararası borsalardan pay almayı da denememiz gerekiyor. Bunun örneklerini Nastaq'da, Çin'de ya da Baltık ülkelerinde ortaya çıkmış olan bu tür KOBİ borsalarında görüyoruz. Çin'de hızla, çok değişik KOBİ borsaları seviyeleri oluşturulmakta ve gelişmekte olan, yeni ortaya çıkmakta olan gerek teknolojik, gerekse yeni fikirler şeklinde ortaya çıkan firmaların borsadan yararlanarak sermaye temin etmesi, bunların bilinen uluslararası büyük borsalarla bağlantı kurarak, uluslararası finans imkânlarından yararlanması üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu konularda Türkiye'deki menkul kıymet borsalarının da bu tür çalışmaları yapmasını arzu ediyoruz. Bu sayede KOBİ'lerin gerek yatırım, gerekse uluslararası alana açılarak Türkiye'yi ayağı yere daha sağlam yere basan bir ekonomi şekline sokmamız mümkün olacaktır.

Başkan- Sayın Hocam; buyurun efendim.

Prof. Dr. İzzettin Önder- Sayın Başkan, teşekkür ederim. Prof. Orhan Dikmen ve Prof. Dr. Sevim Görgün benim hocalarımdır. İki hocanın karşısında konuşmak hayli zor olsa gerek. Bu durumda biraz heyecanlı olmamı mazur görürsünüz herhalde. Bu heyecanımı dağıtmak için biraz başka konulardan bahsedeyim. Sayın Keşçi yüksek oranlı ağır vergilerden şikayetçi oldu. Ben de biraz size şikayette bulunacağım. Vakıf üniversiteleri öğretim üyelerine 4.000 Dolar maaş verirken, kamu kesiminde aynı elemana sadece 900 Dolar dolayında maaş verilmektedir. Bunun tabii iki yönü var. Birincisi, nedenini ve nasıldığını anlayamadığım bir biçimde, belki de kasıtlı olarak kamu üniversitelerinin çökertiliyor olmasıdır. İkinci olarak da, "devlet memurları vergi ödemiyor" düşüncesinin sakat ve yanlış olduğudur.

Sevgili öğrenci arkadaşlarım, özellikle sizlerle ilgili bir sohbet kurmak istiyorum burada. Çünkü, dinleyiciler arasında bulunan değerli hocalarımız ve üst düzey bürokratlarımız bu konulara oldukça aşınalardır.

Yeni Dünya Düzeni konuları konuşulurken, farkında olmadan çok ciddi beyinsel ve düşünsel kaymalar yaşıyoruz. Bu süreç, güçlü çıkar çevrelerinin toplumu hakimiyet altına alma çabalarının doğal sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesi yoğun bombardıman altında kalan toplum, büyük bir kesimi ile, çarpıtılmış bir algılama ortamında, yönlendirilmiş isteksel-düşündürme mağarası içinde görüş ve fikirlerini oluşturmaktadır. İlginç olan; böylesi toplumsal düşün-

sel yanlığı, farkında olunmadan sürdürülmektedir. Bu nedenle, tartışmamıza geçmeden söz konusu düşünsel engellere değinmemiz kaçınılmaz olmaktadır.

Söz konusu düşünsel engellerden birincisi, IMF'nin ülke durumları ile yorumlama tekniğidir. Dikkat edilirse, IMF'nin değerlemelerinde yatırımlar, teknoloji düzeyi, istihdam vb. gibi temel ekonomik alt-yapılara fazlaca itibar edilmeden, sadece kamu kesimi borçlanma gereksinimi, faiz haddi, enflasyon ya da cari açık gibi sonuçlara bakıldığı görülür. Kısacası, reel değişkenler ihmal edilerek, parasal ve uç göstergeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Şu anda Türkiye tam da böyle bir program üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Reel değişkenler ihmal edilmekte, hatta bastırılmakta, sonuçların parlak çıkmasına çalışılmaktadır. Bu yönü ile, uygulanan program tam da bir bastırma programıdır. Bu gidişle belki enflasyon bastırılır, ama Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri ne olur, bunu bilemiyorum.

Düşünsel çarpıtmalardan ikincisi ise, neoklasik iktisat teorisi çerçevesinde teknolojinin gelişmesi ile, insan boyutlu düşünceler sisteminden sermaye-mekanik bir düşünce ve algılama sistemine geçilmiş bulunmaktadır. Globalleşme ile daha da yoğunlaşan bu düşünce çarpıtması, tamamiyle insan ve istihdam boyutunu ihmal etmekte ve tüm algılamaların sermaye açısından yapılmasına yol açmaktadır. Bu çok ciddi bir retorik ve düşünsel sapmadır.

Globalleşme, günümüzdeki görüntüsü ile, merkez ve hakim sermayenin tüm dünyayı kaplama ve kapsama hareketidir. Başka bir deyişle, ilk algılandığı biçimi ile globalleşme, tüm tarafların rıza ve tercihi ile bir araya gelmeleri değil, merkezin çevreye yayılma ve çevreyi istila hareketidir. Bu yönü ile globalleşme, kapitalist dünyada yaşanan emperyalist akımının yeni bir görüntüsü ve uygulamasıdır. Bunun sonucundadır ki, globalleşmenin hızlanması sonucunda zenginler daha zengin, fakirler ise daha fakir oluyorlar. Bu gelişme, ünlü İsveçli iktisatçı Myrdall'ın "Kutuplaşma" teorisinin bir tezahürüdür.

Kutuplaşma teorisi çalışıyor olduğu halde, bunu fakirleşen bölgelerin farketmemesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, tüm dünyayı kaplayan teorilerin merkezde üretiliyor ve çevreye yayılıyor olmasıdır. Böylece, tüm dünya sorunları ve çözümleri merkezin gözü ile görüyor. kendi sorununa yabancılaşan çevre içinde yaşadığı ve göreceli fakirleştiği ortamı algılayamıyor. Çevrenin algılamasını körelten ikinci olgu ise, çevrenin göreceli fakirleşme yaşarken, aynı anda mutlak iyileşme yaşıyor olmasıdır. Kendi için-

de iyileşme yaşayan çevre, merkeze göre fakirleştiğini algılayamıyor ve da tepki geliştiremiyor.

Küreselleşme karşısında algılamamızı körelten diğer bir düşünce mağarası da, tarihsel bilincimizin köreltilmiş olmasıdır. Tarihsel bilincin köreltilmesi, sermayenin devinim kurallarını ve işleyişini gizlediğinden dolayı, günümüzün küreselleşme olgusunun sermayenin nasıl bir devinimi ve gereksinimi olduğunu algılamamızı engellemektedir. Eğer güçlü bir tarih bilinci geliştirmiş olsaydık, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde yaşamış olduğumuz "sosyal devlet" olgusu ile bugünkü "globalleşme" olgusunun, sermayenin devinim kurallarının benzer sonucu olduğunu anlayabilirdik. Böylece hem geçmişini anlayıp, hem de geleceğe yönelik tahminde bulunabilme olanağına kavuşabilirdik. Böyle bir bakış açısı, devleti ekonominin dışında tutan neoklasik iktisattan sonra, devlet müdahalesini zorunlu kılan Keynesgil politikalara niçin geçtiğimizi açıklayabilir. Bunun da ötesinde, devamla, niçin Keynesgil ekolü terkedip şimdilerde de Yeni Sağ iktisat denen arz yanlı ekonomiye geçtiğimiz anlaşılır olmaktadır.

Son dönem oluşumlarına baktığımızda, Buchanan'ın "Democracy in Deficit" kitabında Keynesgil iktisadi anlayışın niçin reddedildiği açıkça görülmektedir. Sermayenin devinim sürecini -bırakalım sokaktaki vatandaş- ortodoks iktisatçıların en ünlüleri bile anlamamıştır. Örneğin, 1944 yılında Bretton Woods anlaşması yapılırken İngiltere'nin temsilcisi konumunda olan ünlü iktisatçı Keynes bile sermayenin bugünkü küreselleşme eğilimini öngörememiştir.

Meselelere politik olarak yaklaştığımız zaman bu hatalara düşebiliriz ya da bu sonuçları kamuoyundan saklama yoluna gidebiliriz. Ancak, akademik bir çatı altında ve akademik disiplin içinde ileriye öngöremek ya bilimsel yetersizlik ya da kullanılan bilimsel yöntemin yetersizliği anlamına gelir. Neoklasik iktisat öğretisi ve ekolünün bizi sürüklediği körlük tam da budur. Ben bu tür düşünce sapmalarını Eflatun'un "düşünce mağaraları" olarak niteliyorum.

Tüm bu farklı görünümsergileyen oluşumlar demetini tetikleyen gücü anlayabilmek için "sermaye" olgusuna eğilmemiz ve onun dönüşüm kurallarını anlamamız gerekmektedir. Ne var ki, böyle bir bilgilenmeyi neoklasik öğretinin içinde gerçekleştiremeyiz. Bu dönüşümleri algılayamadan, bugünkü küreselleşmeyi de tam olarak algılayamıyoruz ve buna bağlı olarak geliştirdiğimiz önlemler de fazla sağlıklı olamıyor. Nitekim, bugün Türkiye'de uygulamaya koyduğumuz programa baktığımızda, "Currency Board" tipinde bir

Merkez bankası oluşturmaya ve "Mali Disiplin" adı altında kamu kesimini çökertmeye çalışıyoruz.

Günümüzde mature olan, yani teknoloji boyutu çok gelişen ve olgunlaşan sermaye, kar hadlerinin daralması karşısında, bir yandan yeni üretim ve pazar alanları açmaya, diğer yandan da kamunun faaliyette bulunduğu alanları da kendisine açmaya çalışmaktadır. Bu gelişmelerin birinci boyutu küreselleşme, ikinci boyutu ise özelleştirme. Görülüyor ki, küreselleşme ve özelleştirme, mature olan sermayenin iki farklı tepki biçimidir. Bu tepki biçimlerini devletin verimsizliği ya da özel kesimin daha verimli çalışıyor olması çarpıtmaları ile açıklamak akademik bir yaklaşım olmamaktadır. Nitekim, MAI denen metin taslağına baktığımızda, sermayenin hakim niteliğini tüm çevreye yaymaya çalıştığını rahatlıkla görmekteyiz.

Şimdi şuna bakalım: Küreselleşme gerçekleşirse sonuçları neler olur? Bu gelişmeyi ünlü teorisyenlerin teorileri bağlamında açıklamaya çalışırsak şunları söyleyebiliriz. Örneğin, Meade ya da Samuelson teorilerine baktığımızda, ulusal sınırların kaldırılması ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesinin dünya refahını arttıracak yönünde bir sonuca ulaşırız. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ile, faktör fiyatlarının eşitleneceği ileri sürülmekte, böylece gelişmekte olan ülkelerde de refah düzeyinin yükseleceği hükümüne varabiliriz.

Globalleşmenin emek ve ücretler üzerindeki etkilerine baktığımızda, gelişmiş ekonomilerde ücretlerin göreceli olarak gerileyebileceğini öngörebiliriz. Ücretlerin geriletilmesi sadece sermayenin avantajına değil, aynı zamanda istihdamın artışına da katkıda bulunacak diye bakılmaktadır. Zaten, gelişmiş ekonomilerdeki işsizliğin temel nedeni olarak sendikaların ücretleri yapay olarak yüksek tuttuğu ve gerilemesine izin vermemesi gösterilmektedir. Bilindiği gibi, Friedmancı çözümlerde, işsizlik sorunu ücretlerin geriye esnek kılınması ile, enflasyon sorunu ise kamu açıklarının önlenmesi ile halledilebilir.

Ücret konusuna Türkiye bağlamında baktığımızda, sermayenin verimi konusunu da gündeme almamız gerekmektedir. Batı sermayesi genellikle verimi yüksek olduğundan dolayı, ücret düşüşü karşısında üretim artışına ya da ekonomik gelişmeye sahne olabilir. Oysa Türkiye ekonomisi genelde sermaye/hasıla katsayısı yüksek olduğundan dolayı, ücretlerin yükselmesi işsizlik boyutunu arttırabileceği gibi, yatırımları da geriletebilir. Türkiye'ye gelecek olan Batılı sermayenin ise fazla teknoloji-yoğun olmasını beklemek doğru değildir. Kısacası, Türkiye'nin sermaye yapısı

karşısında, globalleşme sonucunda göreceli avantaj kaybı ortaya çıkacaktır. Kaldı ki, buradaki tartışmalarımızda MAI kuralları dikkate alınmadı. MAI'nin hayata geçirilmesi ile, zaten yabancı sermayenin teknoloji getirmesi, yerli eleman kullanması ya da ihracata katkıda bulunması söz konusu değildir. Bu nedenle, MAI karşıtı grubun temel hedefi bu metnin oluşması ve yürürlüğe girmemesidir.

Başka bir açıdan yaklaştığımızda ise şu durumu karşılamaktayız: ODTÜ'den bir meslektaşımızın yapmış olduğu basit bir araştırmaya göre, İSO'nun yayınlamış olduğu 500 Büyük Firma raporunda kar/ücret oranı ortalama olarak "bir" dolayındadır. Ancak, dış sermaye destekli ve teknoloji boyutu büyük firmalara doğru çıktığında, bu oranın "dört" ya da "beş" gibi yüksek değerlere ulaştığını görmekteyiz. Yüksek teknoloji kullanan işletmelerde mutlak ücret düzeyi de ortalamanın üzerindedir. Bunun anlamı, mutlak yüksek ücret düzeyinde yüksek sömürü oranının geçerli olmasıdır.

1980'lerde bu tür ilişkilere bakılmadan çok ciddi hatalar yapılmıştır. Globalleşmenin bu boyutunda Türkiye'nin sermaye alımı karşısında kar/ücret oranına, hatta ihracat geliri / kar oranına dikkat etmesi kaçınılmazdır. Zira, gerek ücret üzerindeki yüksek sömürü payı, gerekse ihracattan elde edilen yüksek döviz geliri, yüksek kar payı olarak yurt dışına transfer edildiği zaman, böyle bir ekonomik faaliyetten ülkenin ve ekonominin fazlaca bir kazancı olamayacaktır.

Bilindiği gibi, tarım ve sanayi ülkeleri arasında oluşan ekonomik bir ilişkide, dış ticaret hadlerine bağlı olarak, tarım ülkesi kaybeder sanayi ülkesi kazanır. Benzer biçimde, ileri teknoloji ülkesi ile birinci sanayi ülkesi ekonomik ilişkiye girdiğinde de birinci sanayi ekonomisi kaybeder, ileri sanayi ülkesi kazanır. Türkiye, tekstil, demir-çelik ve otomotiv sanayi kolları ile tipik bir birinci sanayi aşaması ülkesi görünümündedir.

Bu sanayi aşamasının Türkiye açısından yarattığı en büyük risk ise KOBİ'lerdir. KOBİ'ler hem siyasetçiler, hem yerli sermaye, hem de dış sermayenin işine yararlar, Türkiye için çok büyük bir risk oluşturmaktadır. KOBİ'ler eleman istihdam kapasitesi ile siyasetçilerin; ucuz girdi temin kapasitesi ile de hem yerli hem de dış yatırımcıların işine yaramaktadır. Japonya'nın kalkınma modelinde de "slum industries" dedikleri, sendikasız, sigortasız emek çalıştıran ve sermayeye ucuz girdi sağlayan "gecekondu kuruluşları" önemli olmakla beraber, bunların teknolojiye girmeden sadece ufak işletmeler olarak kalmaları, uzun-dönemde

Türkiye'nin avantajına değildir. Teknoloji ile donatılmış küçük tip işletme başka şey, bizim KOBİ modeli ise bundan tamamıyla farklı, çok başka bir şeydir.

Tüm bu açıklamaların ışığı altında şunları söyleyebiliriz. Günümüzün gelişmeleri karşısında devletin artık maliye politikası ya da ülke kalkınması gibi konularda söz sahibi olması düşünülemez. Devletin bundan böyle tek görevi, mali disiplin görüntüsü altında asgari kamusal işlevleri yerine getirmek ve bütçe dengesini sağlamaya çalışmaktır. Bunun anlamı ise, artık güçlü sermayenin, tamamıyla kendi kuralları çerçevesinde, ulusal çıkarları ihmal ederek, kar motivisi ile ulusal ve uluslararası ekonomileri kaplıyor olmasıdır. Bundan böyle, bölgesel kalkınma, gelir dağılımı, teknoloji, istihdam vb. gibi konular hiçbir biçimde kamusal işlevler arasında yer almayacak ve tüm bu dokuların gelişimi uluslararası sermayenin devrim ilkeleri çerçevesinde gerçekleşecektir.

Yıldırım Aktürk- Bir sorum Sayın Karaosmanoğlu'na, bir sorum da Sayın İzzettin Önder'e...

Sayın Karaosmanoğlu'na sorum şu: Özellikle Dünya Bankası ve IMF gözüyle, globalleşen dünyada Türkiye'nin haklı yerini alabilmesi için finans sektöründe yapması gereken -kendi ifadeleriyle- asgari reçete nedir? Bir de karapara... Maalesef vergi reformunda geri adım attıktan sonraki tabloyu Türkiye ekonomisi açısından değerlendirmelerini isterim.

Sayın Önder'e de sorum şu: Teknolojide bir anlamda kendine has milli yönlendirmenin şart olduğundan bahsettiler. Buna belki örnek olarak Güney Kore'yi vereceklerdir; ama maalesef hüsrana dolu örnekler de vardır. Bir tanesini ben telaffuz edeyim; İngiltere. Dolayısıyla acaba ortamın hazırlanması, ortamın teknolojiyi alıcı bir ülke haline gelmesi yeterli bir unsur olmayacak mıdır? Devletin bundan ötesine müdahalesinin yanlış noktalara getireceğine katılmazlar mı? Teknoloji parkları gibi altyapılar kurulmalı ve organize sanayi bölgeleri şeklindeki sanayinin gelişmesinde de esas felsefe bu olmuştur 80'den beri. Yoksa, "ille şu sahada teknoloji üreteceğiz" dediğimizde, maalesef TÜBİTAK'ımızın da gayretleri ortada; yanlış adımlar da atılabilir, kaynaklar da heba edilebilir diye düşünüyorum.

Talat Saral- Sayın Başkan, değerli meslektaşım Sayın Tefik Altınok'a bir sorum olacak; o da şu: Faiz dışı bütçe fazlası kavramı, son 4-5 seneden beri yaygın olarak kullanılmaya başlanıyor. Acaba bu gerçekten programın veya bütçenin performansını ölçmede ciddi bir kriter midir, ölçek midir; yoksa bir tür teselli

arayı mıdır? Yani, önce bütçemizde ücretleri kuşa çeviriyoruz, yatırımları yüzde 20'lerden yüzde 5'e indiriyoruz, ondan sonra da "Şayet bu kadar faiz ödemeseydik, bütçemiz bu kadar fazla verirdi" diyor, sanal bir fazlalıktan bahsediyoruz. Bu konudaki görüşlerini öğrenmek istiyorum.

Adnan Gün- Sayın Tefvik Altınok'tan 2000 yılı istikrar programının bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini değerlendirmesini istiyorum.

Halil İbrahim Ayaz- Sayın Tefvik Altınok, paradan 6 sıfır atma işini bana soruyorlar, ben cevabımı veremiyorum; galiba biz bunu iktisatta okumadık da. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

Besim Üstünel- Panelistlerin sözünü ettiği siyasi istikrarla yabancı sermaye gelişimi arasındaki ilişkiyi sormak istiyorum. Konuşmacılar -Tefvik Bey başta olmak üzere- "Yabancı sermaye, siyasi istikrar olduğu zaman geliyor, olmadığı zaman gelmiyor" dediler. Ben, son 50 yıllık Türk ekonomik tarihine bakıyorum, çok ters yönde bir ilişki görüyorum. 1950'lerde başlayan istikrarlı bir 10 yıl; siyasi bakımdan istikrarlı, çoğunluk var. 1983'ten sonra başlayan, 8 yıl süren siyasi istikrar dönemi, Anayasayı neredeyse değiştirecek çoğunlukta bir parlamenter güce sahip Özal dönemi. Buna karşılık, bunların hiçbirinde yabancı sermaye gelmemiş veya doğru dürüst gelmemiş. Buna karşılık, 1961 seçiminden sonra gelen ve 4 yıl kalan İnönü Başbakanlığındaki azınlık hükümetlerinin veya koalisyonların dalgalı bir dönemi... Siyasi istikrarı zar zor temin etmiş; fakat ekonomide istikrarı çok başarılı bir şekilde sürdürmüş; hem büyümeyi, hem yüzde 3-3,5 civarında enflasyonu başarmış.

Siyasi istikrar önkoşul bile sayılsa, acaba yeterli koşul mudur? Mesela, Sayın Atilla Karaosmanoğlu'yla İnönü Hükümeti zamanında planlamada çalıştım. Daha sonraki dönemde; istikrar arayan bir siyasi iktidar olduğu zaman, bütün güçlüklerle karşın ekonomide de istikrar sağlanıyor. Yine sanıyorum son bir yıllık deney; bu da inşallah daha 3-4 yıl sürecek. Çok güç gerçekleştirilen bir siyasi koalisyon; ama siyasi istikrarı ve ekonomik istikrarı sağlamak için hepsi azmetmişler. Yani, ekonomik istikrarın sağlanmasını amaçlayan ve bunu başaran bir siyasi iktidar, siyasi istikrarı da beraberinde getirebilir mi? Birinci sorum bu.

İkinci sorum da şu: Yabancı sermaye konusunda, yıllardan beri -20 yıl, belki daha fazla- yanlış analiz yapıyoruz. Yabancı sermaye ile ilgili konuşan bütün panelistlere şunu sormak istiyorum: Bir ülkenin yabancı sermaye ihtiyacı, yurtdışı tasarruflardaki eksikliği

kapamak için midir, yoksa beraberinde teknoloji ve know-how getirdiği için midir? Bunu bilerek hareket edersek, sanıyorum o zaman daha doğru bir seçim yaparak, ekonomimize daha fazla istikrar ve büyüme katkısı getirecek şekilde olabilir mi?

Burçay Alkan- Benim sorum, İzzettin Önder'e olacak: Konuşmanızda, küreselleşmenin nereye doğru gidebileceğinden bahsettiniz. Türkiye böyle bir küreselleşme süreci içindeyken, nasıl bir yere gelir ya da nasıl kalkınır, neleri uygulaması lâzım?

İsmail Ertürk- Sayın Altınok'a soruyorum: Sayın Bakanımız, konuşmasında, nabızın ve de ateşin iyi olduğunu söyledi; ama hepimize göre biraz yüksek. Şimdi bu nabız ve ateş, belirlenen 3 yıllık istikrar programı sonucunda normale indiğinde, sürekli yüksek enflasyonla yaşamış olan veya o yüksek enflasyon içinde gelişimini sürdüren sanayimiz bundan nasıl etkilenecek?

Hükümet, yine bu istikrar programıyla ilgili olarak, -ben de tekstilciyim, tekstil ihracatı yapan bir şirketin sahibiyim- özellikle önümüzdeki iki yıl için doları belli bir kurda sabitledi. Önümüzdeki 2 yılda tekstil sanayiinin geleceğini Sayın Keşçi nasıl görüyor?

Yine bunun sonucu olarak, yüksek enflasyonla yaşayan bir finans kesiminde, bankacılığın önümüzdeki süreç içinde ciddi kriz yaşayabileceğini düşünüyor musunuz? Bunu da Sayın Adnan Memiş'e soruyorum; herhalde bu konuyla en fazla ilgili olan siz olacaksınız.

Oğuz Yıldırım- Sorum, Sayın Tefvik Altınok'a olacak: Kendisinin de belirttiği gibi, Yabancı Sermaye Derneği üyesiymiş, Yönetim Kurulunda herhalde. Hükümetle Yabancı Sermaye Derneği'nin bir çalışması var mı? Varsa, Davos Ekonomik Forumuna gidilirken, 23 milyar dolarlık bir pakette sizin de projeleriniz var mıydı? Davos'tan sonraki aşamalarda, Türkiye'ye gelen yabancı sermayede ne gibi değişiklikler oldu? Çünkü takip ettiğim kadarıyla, projelerin 12.6 milyar doları silah alımına ayrıldı. Sonuçta istikrar programı yürütüyoruz; üretime ve imalata ayrılması gereken paranın 12.6 milyar doları silaha ayrıldı. Geriye kalan yaklaşık 12 milyar dolar da yine altyapıya ayrıldı; yani Kırıkkale Lağım Projesi örnekleri var. Bunlarda sizin bir katkınız oldu mu? Hükümete bir proje verdiniz mi?

Metin Soydaner- KİT'lerle ilgili olarak Sayın İzzettin Önder hocama sormak istiyorum. Zarar eden KİT'lerin satışını belki psikolojik olarak kabul edebilir; fakat kâr eden KİT'lerin satışına ne diyorlar?

GELENEKSEL TÜRK İÇKİSİ

Görüş mesafeniz ne kadar?

Otoyol

Otoyol'un sunduğu avantajlarla, önünüz daima açık.

Yüksek teknolojiye sahip Turbo ve Turbo Intercooler motorlar, az yakıt tüketerek tasarruf etmenizi sağlar.

2 yıl veya 100.000 km garantiye sahip tüm Otoyol araçları, aynı zamanda yüksek ikinci el değerine de sahiptir.

Otoyol, ISO 9002 standartlarına sahip, her zaman ucuz ve kolay bulunur yedek parça avantajlarıyla sizlere en iyi satış sonrası hizmeti sunar.

Otoyol'un yerli üretim avantajına sahip araçları ve TSE belgeli yetkili servisleri ile gerçek kalite ve güveni daima yaşarsınız.

Yetkili servislerimizde yapılan her işlem ve takılan her yedek parça, 6 ay Otoyol garantisi altındadır.

Otoyol araçlarını kullananlar, servis sorunu yaşamazlar. Yetkili servislerimiz, tatil günlerinde de hizmetinizdedir.

Nerede olursanız olun; Otoyol'a bir telefon uzaktasınız. Aracınız ve siz, Otoyol "24 saat acil servis" hizmetiyle, 24 saat güvendesiniz.

Otoyol'dan
IVECO

İkinci sorum da Tefvik Altınok Beye: Enflasyon, bir hükümet politikası olarak son 20 senede kasti olarak uygulanmıştır; çünkü burada dar gelirli kesimlerden diğer sanayi veya ticari kesime bir kaynak transferi vardır. Bunun neticesinde, Türkiye'ye katkısı ne olmuştur? Biraz yakın zamanda gazetelerin açıkladığına göre de, milli gelirimizde de bir düşme olmuştur, bunu nasıl açıklıyorlar?

Serkan Verimli- Sorumu İzzettin Beye yöneltmek istiyorum: Küreselleşmenin hep olumlu görüşlerini algılamak istedim; fakat şu da bir gerçek ki, dünyanın en zengin 380 kişinin geliri, en fakir 2 milyar insanın gelirine eşit. Gelecek 15-20 yıla bakacak olursak, bu dengelerin nasıl değişeceğini, buna yönelik iktisat politikalarının ne olması gerektiğini biraz açar mısınız?

Murat Şahbaz- Benim iki tane sorum olacak; ilki, Sayın Karaosmanoğlu'na: IMF'ye verilen niyet mektubu çerçevesinde uygulanan ve genel adı enflasyonla mücadele olan politikalar var. Bu politikalar, farklı ülkelerde çeşitli handikaplara sebep olmuş. Mesela Brezilya ve Arjantin örnekleri verilebilir. Bu politikalar yakın dönemde başarıya ulaştığında, ülkemizde de aynı handikaplara sebep olabilir mi? Eğer böyle şeyler olursa, ne gibi önlemler alınmalı?

İkinci sorum Sayın Keşçi'ye: Tekstil sektöründe önemli bir vergi kaybının, kayıtdışı ekonominin olduğu iddia ediliyor. Kendisi buna inanıyor mu? Eğer inanıyorsa, tekstil sektöründeki kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınabilmesi için teklileri var mı?

Başkan- Sayın Tefvik Altınok'tan başlayarak, sorulara yanıt vermelerini rica ediyorum. Buyurun.

Tefvik Altınok- Diğer sualler konusunda da fikir var; ama soru yönlendirilen değerli panelistlerin hakkını kullanmamak için sadece kendime yönlendirilen suallere cevap vermemin daha doğru olacağını düşünüyorum.

"Sadece faiz dışı bütçe fazlası, performans ölçme-de yeterli midir?" Hayır, değildir. Çok kısa cevap verirsem, böyle cevap veririm; ama olayı değerlendirirken hep bir ekonomik değerlendirme, genel değerlendirme ya da ekonominin belirli bir yere yönlendirilmesi konusundaki değerlendirmeler yapılırken, olayın sadece bir noktaya teksif edilmesinin hep yanlış olduğu kanaatimi her vesileyle söylemişimdir. Dolayısıyla "Bir tek bütçe fazlası olaya deva olur mu, çözüm yolu bu mudur?" şeklinde yaklaşımı yanlış bulurum. Bu nedenle de "Bir tek bu konuyu hedef alarak veya bir tek bu konunun üzerinde durarak programın uygulan-

masında nereye gideceğiz; performans kriteri olarak öngörülen bu fazlanın verilmesi, meseleyi çözer mi?" şeklindeki bir yaklaşım tarzı, noksan bir yaklaşım tarzı olur, noksan bir değerlendirme olur görüşümdedir.

Bu nedenle de diyorum ki, eğer programa 2 tane hedef koymuşsak; bunlardan bir tanesi enflasyonla mücadele, diğeri de dengeli bir kalkınmayı bu süreç içerisinde sağlamak ise, bu programın içerisinde yer alan 3 tane temel direktif dediğimiz 3 temel direktifin her birine ayrı ayrı bakmak lâzım. Bunlardan bir kısmı, söylediğim gibi, yapısal reformlardır; bunlardan bir kısmı, mutlaka yapılması gereken kamu kesimi finansman açığının kapatılmasıdır. Hatta bunun dönüp fazlaya dönüştürülmesidir ve bu yapılırken de, -Sayın Bakan da burada ifade ettiler- bütçede bugün ne cari harcamalarda, ne de yatırım harcamalarında bir tasarruf imkânı kalmamıştır. Tek tasarruf yapılabilecek yer, transfer harcamalarıdır. Transfer harcamalarının içerisinde de en büyük kalemi oluşturan harcama kalemi, neredeyse transfer harcamalarının tümüne yakın kısmı ve bütçenin de toplamda yüzde 55'lik kısmı, sırf faiz ödemelerine giden bir büyüklüktür. Bu büyüklüğü eğer siz geriye çekebilirseniz, işte ondan sonra başlarsınız normal mali politikaları, mali disiplini temin edecek politikaları uygulamaya. Bu nedenle, olaya tek başına bütçe fazlasıyla bakmamak lâzım.

Bizim bütçemiz, bana soruyorsanız, artık Türk ekonomisinde ekonomiyi yönlendiren bir manivela olmaktan çıkar hale gelmiştir; çünkü kamu kesimi sadece bütçeden ibaret değildir, bütçe dışı fonlar neredeyse bütçe kadar bir büyüklüğe ulaşmıştı bir tarihlerde, şimdi ceste ceste bunların ortadan kaldırılması söz konusudur. İktisadi Devlet Teşekkülleri başı başına bir olaydır. Sosyal güvenlikte verilen açıklar, tarım desteklemeleri, hangisine bakarsanız bakın, yine kamu kesiminin finansman açığı dediğimiz olayın içerisinde değerlendirilerek, üzerinde durulması gereken hususlardır derim.

"2000 yılı istikrar programı, bankacılık sektörüne nasıl etki yapar?" Şurası bir gerçek: 2000 yılı istikrar programı diye değil, ben 3 yıllık istikrar programının ve enflasyonla mücadelenin özellikle faiz politikasında -çünkü, biz, kuru bir taraftan sabit tutarken, öbür taraftan da faizlerin düşmesini bekliyoruz. Bunda en ufak tereddüdümüz yok ki, enflasyonun aşağıya çekilmesinin en büyük etkisini göreceğimiz kesim, mali kesim olacaktır. Özellikle nasıl devletin faiz giderleri azalıyor ise, bizim de mali kesimden ya da paradan para kazanma döneminin bittiğinin bilinci içerisinde, bankacılık sektörünün de artık paradan para kazanma

şansını yitirmeye başladığını dikkate almamız lâzım. Çok enteresandır; Güney Amerika ülkelerinde enflasyonla mücadelede bulunan ülkelerin yapısına baktığımızda, ilk karşımıza çıkan gerçek; en başta etkilenen sektör, mali sektör oluyor ve bunların içerisinde de bankalar, en fazla bu işten zarar gören demeyeceğim, ama eğer gerçek bankacılık faaliyetlerine yönelmiyorsa, bundan büyük sıkıntı yaşıyorlar. Çünkü, bir taraftan gelirleriniz azalıyor, faiz ödemeleriniz de belki bu nedenle azalıyor; ama diğer taraftan sizin sabit harcamalarınız niteliğinde olan personel gideri gibi, amortisman gibi ve saire gibi konular, sizin maliyet unsurlarınız olarak, maliyetlerinize giren kalemler olarak hâlâ eski büyüklüklerini devam ettiriyorlar. İşte bu ikisinin arasındaki farkı görebilen bankalar, ayakta durabilecek olan bankalardır ve Hazine bölümleri de -aranızda Hazine bölümünde çalışan var mı bankalarda- bilmiyorum ama ilk etkilenen kesimin de hazine bölümleri olduğunu bilmemiz icap ediyor.

"Paradan 6 sıfır atılabilir mi?" Evet, çok rahatlıkla atılır. 1980 yılından beri gerek Hazine, Maliye Bakanlığında, gerekse Başbakanlığa geçtiği günden beri, üzerinde durduğu konulardan bir tanesidir, Merkez Bankasıyla birlikte. "Peki 80 yılından beri üzerinde duruyorsunuz da bugüne kadar niye uygulamadınız?" diyorsanız veya "Neden uygulanmadı" diye soruyorsanız, onun cevabı da şurada: Enflasyonist ortamlarda yeni para birimine geçtiğiniz andan itibaren, enflasyonunuzun da sizin tek haneli hale gelmiş olması lâzım. Aksi takdirde, yüzde 100'lere varan veya yüzde 50'lerin üzerinde dolaşan bir enflasyonist ortamda, sizin yeni paranızın değer kaybetmesi de her yıl yüzde 50-60'lık her neyse enflasyonunuz, o oranda değer kaybedecektir ve yeni gelen para da 3 sene sonra yeniden eski paranın haline dönüşmüş olacaktır iki sıfırı attığınız takdirde. Şimdi birike birike 20 yılda 6 tane sıfıra geldi. Dolayısıyla 6 tane sıfırın bir anda atılması, herhalde bu işe neşter vurmak açısından bakılırsa, en uygun yol olarak bana görünmektedir.

"Siyasi istikrarla yabancı sermayenin ilişkisi..." Sayın Hocam sordu diyorum çünkü kendileri benim gerçek hocalarım; Mektebi Mülkiye'de bana iktisadi öğreten, Sayın Besim Üstünel'dir; bu hususu burada açıklamaktan gurur duyarım. Hep şunu söylüyorum: Olaya sadece bir tek yönüyle bakmak yanlış olur diyorum. Siyasi istikrarsızlığın sebep olduğu sonuçları da, neticeleri ile birlikte değerlendirmek gerekiyor. Dolayısıyla siyasi istikrarsızlık dedikçe, hep şunu kastettim: Siyasi istikrarsızlık, size bütçe açığını da getirmiştir, size iktisadi devlet teşekküllerinin yanlış çalışma sistemini de getirmiştir. Siyasi is-

tikrarsızlık, bu kuruluşlara yapılması gerekenlerin yapılmamasına da sebep olmuştur. Bugün değerlerinin belki iktisadi anlamda sıfıra inmesine yol açan da bu zihniyettir. Siz 20 yıl süreyle bu işletmelerde hiçbir yatırım yapmazsanız bu kuruluşların iktisadi değerlerini sıfıra indirmiş olursunuz. Böylece bu kuruluşların, sadece arsaları için özelleştirilmesine yol açabilecek noktaya neden olursunuz. Ancak, ne olursa olsun, bir yerde sermaye birikimi yoksa, bir yerde eğer beceri ve bilgi birikimi mevcut değilse ve o konuyu bilen, bu işe niyetlenen bir müteşebbis grup yok ise, bu işin nasıl yapılacağını da bir yerde düşünmek gerekir. Sayın Önder'e belki burada söylenmesi gereken -ki, kendilerine direkt olarak bu sual tevcih edilmiştir- özel sektörün gelişmesine yol açacak zemin oluşturulduktan ve kalkınma için yeterli sermaye yabancıların da katkısıyla sağlandıktan sonra Kamunun devre dışına çıkması gerçeğinin bilinmesidir.

Biz ekonomiyi öğrenirken bize öğretilen; "kalkınma gerçekleştirilecekse, bu kalkınma için mutlaka birilerinin tasarruf etmesi icabeder." Ancak, tasarruf ister mecburi olsun, ister vergi şeklinde olsun, isterse kişilerin kendi arzu ve istekleri ile olsun, bu yoksa ve bunlar da yatırıma kanalize edilemiyorlarsa, o ülkenin kalkınmasından söz edilemez. Peki siz kalkınmanın olmadığı bir yerde, hocaların ücretlerini nasıl arttıracaksınız? Devlete giden belirli kaynaklar yoksa, o yatırımları veya enfrastrüktürel yatırımları neyle gerçekleştireceksiniz? Her şeyi devletten beklemeye kalkarsanız, bunu kim yapacak; devletin verimsizliğini kim önleyecek? Bütün bunları dikkate alarak ben olaya baktığımda, eğer yabancı sermaye de bu ülkenin kalkınmasında bir manivela, bir alet olarak kullanılabilirse, bunun kullanılması gerektiğinden yanayım. Ama yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmemesinin nedenlerinin başında; dediğim gibi, sadece siyasal istikrarsızlık değil, siyasi istikrarsızlığın sebep olduğu diğer pek çok etkenin var olduğunu göz ardı etmememiz lâzım. Biraz evvel bir tek örnek verdim, "enflasyon muhasebesi" dedim. Sadece bu örnek değil, bununla paralel yürümekte olan ekonomik şartların, ekonomik istikrarsızlıkların da dikkate alınması lâzım ve bunların her birinin ayrı ayrı yabancıların üzerine etkisinin var olduğunu bilmemiz gerekir. Ancak bunlar ortadan kaldırılabılırsa, o zaman yabancı sermayenin Türkiye'ye gelebileceğini zannediyorum, ben şunu hiçbir zaman düşünmüyorum, onu açıkça söyleyeyim.

Biz, ekonomik sistemimizi serbest ekonomi piyasası şartları içerisinde, bu mekanizmanın içerisinde görmeyi kabul ettiysek başlangıçta, bunun şartlarına uygun olarak bir ekonomik düzen oluşturmak zorun-

dayız. "Efendim serbest piyasa ekonomisi burada dur- sun, başka şeyleri de devlete yaptıralım" yaklaşımı, benim kafamda yanlış bir yaklaşım tarzı olarak tebel- lür ediyor, gerçekleşiyor. Bu nedenle de, ben diyorum ki: Eğer yabancı sermaye Türkiye'ye gelmiyorsa ne- denleri vardır. Şimdi düşünün; bir Türk, yatımcı ola- rak Togo'ya giderken, o ülkede neler oluyor, kaç yıl içerisinde kaç tane ihtilal oldu, hangi konularda neler yapılmakta, herhalde bilmek istersiniz. Yabancı ser- maye gelip Türkiye'de yatırım yaparken ilk dikkat edeceği hususlar, sanıyorum oturup, önce siyasi istik- rar, arkasından da ekonomik istikrar var mıdır, yok mudur; buna bakma zorunluluğunu hissetmek zorun- dadır diye düşünüyorum.

"Bu 3 yıllık programdan sanayi nasıl etkilenir?" Sanayinin de hiç şüphemiz olmasın ki, artık bir gerçeği görmesi lâzım: Bugün Türkiye'de yaşamakta olan tüm insanlar, 20 yıldan beri enflasyonla iç içe yaşıyorlar. Düşünebiliyor musunuz, 1980'de 10 yaşında olan be- nim oğlum, bugün 30 yaşında; ama enflasyonun dışın- da hiçbir şey bilmiyor; gerçek hayata veya gerçek reel ekonomiye dönük kararları alabileceğini de zannetmi- yorum. Peki benim oğlum alamıyor da, diğerlerinin çocukları bunu alabiliyor mu veya genç nesil bu konu- da ne biliyor? Ben sizlere açıklıkla ifade edebilirim ki, hiçbir şey bilmiyor. Bizler dâhi bu yaşa geldik, hâlâ ekonomik düşünmenin ötesinde olaylara yaklaşıyoruz, sadece enflasyonun etkileriyle ortaya çıkabilecek or- tam içerisinde kararlar alıyoruz; şunu ben açıklıkla söyleyeyim. Özel sektördeki tüm kuruluşlarda da gör- düm, yaşadım, 15 yıldan beri de bunu yaşıyorum. Herkes şimdi parasını nasıl değerlendireceğini, nasıl paradan para kazanacağını düşünüyor. Halbuki bu dö- nem bitiyor. Bu dönem bittiğine göre, gerçek anlamda sanayinin oturup, şimdi "Ben, üretime yönelik neler yapmalıyım?" sorusuna cevap araması lâzım. Peki üre- timde bulunan işletmelerin ne yapması lâzım? İşte iş- letmeci arkadaşlarımızın okulda öğrendiklerini ve teo- ride öğrendiklerini şimdi yavaş yavaş hayata geçtikle- rinde uygulamaya koymaları lâzım. Mademki paradan para kazanamıyoruz; demek ki finansal gelirlerimiz sıfıra iniyor veya çok azalıyor. O zaman ben şimdi pa- zarlamayı nasıl yapacağım, ürettiğim malın maliyetini nasıl düşüreceğim, piyasa şartlarında fiyatlandırmamı nasıl yapacağım, stoklarımı nasıl yapacağım, sipariş- lerimi ne edeceğim? Bu soruların cevaplarını düşün- meye başlamak zorundasınız.

"Sanayi nasıl etkilenecek?" dersiniz; eğer gelirle- rindeki azalış enflasyonla birlikte ürettiği malı satar- ken fiyatlandırmayı ona göre yapacak bir biçimde ve finansal gelirleri sıfırlanmışken, o zaman ilk yapılacak

işin, ilk düşünülecek konunun maliyetler olduğu inan- cındayım. Eğer maliyet girdilerinizi belirli bir yere çe- kemezseniz, bu piyasada yaşama şansınız, inanınız ki çok güç olacaktır. Dolar sabit kurla sabitlendi, bu bir süre için sabitlendi, bu devam etmeyecek. Biliyorusu- nuz bir bant, simetrik bant içerisinde 18 inci aydan sonra Merkez Bankası kuru serbest bırakmaya başla- yacak. Önce 7,5'lük, ondan sonra 15'lik, daha sonra da 22,5'lik bir bant içerisinde, kurun piyasa şartları içeri- sinde oluşmasını sağlayacak.

Elbette bir çelişki vardır; yani teorik açıdan olaya baktığınız zaman, siz "Serbest piyasa mekanizması içerisinde kurları Merkez Bankası olarak sabitleye- mezsiniz veya "sabit tutmaya yönelik bir karar ala- mazsınız" dersiniz, haklısınız; ama unutmayalım ki bir psikolojik etkiyi de göz ardı edemezsiniz. Bu böy- ledir; ama Merkez Bankası bunu böyle söylemek zo- rundadır, Hazine de bunu böyle söylemek zorundadır ve bu kurlara uyulması gerekir ki bu program başarıya ulaşsın diyebilelim.

Soru- En çok etkilenecek sanayi kollarından isim vermek mümkün olabilir mi?

Tevfik Altınok- En çok etkilenecek sanayi kolla- rı; ihracat yapanlar dahil olmak üzere, maliyetlerine dikkat etmeyen tüm sanayi kuruluşlarıdır.

Efendim, son soru, "Yabancı Sermaye Derneğinin bir projesi var mı? YASED olarak siz Davos'a bir pro- je gönderdiniz mi?" şeklindeydi. Yabancı Sermaye Derneği, herhangi bir proje hazırlamaz, Hükümete herhangi bir böyle bir proje empozisi söz konusu de- ğildir. Sadece yabancı sermayeye yönelik olarak Tür- kiye'de yapılmış olan yatırımların temsilcilerinin oluş- turduğu bu dernekte, yabancı sermayenin karşı karşı- ya kaldığı sıkıntıları Hükümete götürmek ve yabancı yatırımcıların bu problemlerini çözmek için çaba gös- termek temel fonksiyondur. Ama Türkiye'ye yatırım yapmak isteyenler de, YASED'e buradaki mevzuatı öğrenmek için, piyasa şartlarını öğrenmek için gelir- ler. Bunun dışındaki resmi müracaatlarını Hazine Müsteşarlığındaki Yabancı Sermaye Genel Müdürlü- ğü'ne yaparlar.

Başkan- Evet, Sayın Karaosmanoğlu; buyurun.

Atilla Karaosmanoğlu- Efendim, bana sorulan sorulara cevap vermeye çalışacağım; ama en son nok- tada Sayın Altınok'un verdiği cevaba bir şey ilave et- mek istiyorum: Davos toplantılarına eski yıllarda ka- tılmış bir insan olarak, bizim Hükümetimizin bir proje listesiyle gittiğini duyduğum zaman, büyük hayretler

içinde kaldım; çünkü Davos toplantıları, proje tekliflerinin konuşulduğu yer değildir.

Bunu böyle söyledikten sonra, küreselleşme konusunda şunu söyleyerek cevaplarımızı değerlendirmenizi istiyorum: Küreselleşme olayı, mikro ekonomik bir olaydır. **Uluslararası karşılıklı dayanışma** denilen devir, İkinci Dünya Savaşından sonra başlayıp, küreselleşmeye kadar gelen uluslararası tek taraflı veya çok taraflı anlaşmaları içeren makro ekonomik bir olaydır. Orada bir devlet istediğini, öbür devletle müzakere ederek yapar; ama küreselleşme olayı, mikro ekonomik bir olay olduğu için ve yüzbinlerce, milyonlarca aktör bunun içinde yer aldığı için, "bunu özel sektör yapmasın, devlet yapmasın, devlet niye bu işleri yapmıyor" diye soru sormanın gerçekçilikle bir ilgisi yoktur.

Sayın Aktürk'ün sorduğu bir soruyla başlıyorum: "Türkiye'deki bankacılık sektörü, küreselleşmede haklı yerini alabilecek mi? Yerini alması için ne yapılmalı?"

Bu soruyu, geçenlerde Türkiye'nin en önemli bankacılarından birine sordum. Mali sektördeki evliliklere baktığımız takdirde, mesela ilk büyük evlilik, biliyorsunuz **Travellers - City-Corp** arasında oldu ve olduğu zaman şunu ilan ettiler: "Biz, 10-15 sene içinde 1 milyar müşteriye hizmet edeceğiz." İçinde bankacılık da var, sigortacılık da var, diğer şeyler de var. Tabii durum bununla da sınırlı kalmadı onun arkasından çok daha büyü bir mali kuruluşu yaratan Deutsche Bank birleşmeleri oldu. Benim, bankacımıza sorduğum soru şuydu . Bu durumda Türk iş dünyasına bundan 10 sene sonra bankacı olarak, Türk bankacıları olarak siz mi hizmet edeceksiniz, yoksa küreselleşen bankalar mı hizmet edecek? Eğer siz, "Biz hizmet edeceğiz" diyorsanız, bu hizmeti yapabilmek için, onların servis kalitesiyle, servis ücretleriyle ve davranışlarıyla rekabet edebilecek, kaynaklarıyla rekabet edebilecek ne gibi tedbirler alıyorsunuz?" Çünkü, bu sorunun cevabı büyük ölçüde orada. Bu sorunun cevabı, devletin ne yaptığında değil, Sayın Altınok'un söylediği gibi, Türkiye'de bu işle ilgili bütün aktörlerin, kendilerini daha iyi hale getirecek, rekabet edebilir hale getirebilecek neler yapabileceğinde.

Bankaların küreselleştiği dünyada ya o bankalarla işbirliği yapacaksınız veya butik bankacılığı yapacaksınız. Butik bankacılığı yapmak demek, belli bir konudaki hizmeti herkesin yaptığından daha iyi şartlarda, daha iyi şekilde müşterilerinize sağlayabileceksiniz demektir. Bankacılığın bu iki şeyi düşünesi lâzım: Bir, bankacılık standartları, kontrol standartları, mu-

hasebe standartları, sermaye yeterliliği bakımından neler yapması lâzım geldiğini çok ciddi olarak düşünmesi. İkincisi, eğer bu konuda bir şey yapamıyorsa, birleşme yönünde bazı kaygıları varsa, o zaman bir butik bankacılığı geliştirmek için neler yapabileceğini düşünmesi lâzım.

Bu şekildeki soruların sorulmasından memnuniyet duyuyorum; çünkü "küreselleşme kötüdür, şunlar oluyor, bunlar oluyor" dediğimiz zaman, bunun içinden nasıl çıkacağımızı da söyleyebilmemiz lâzım. Genç arkadaşlarımızdan birinin sorduğu soru, o bakımdan çok önemli. Türkiye bu değişme sürecinde ne yaparsa yaşayabilir konusunu hepimizin teker teker düşünüp, cevabını aramamız lâzım.

Kara para konusunda söyleyebileceğim bir şey yok. Kara para denilen şey ve spekülatif sermaye hareketlerinin, dediğim gibi, Amerikan Merkez Bankası Başkanının da şikâyet ettiği gibi, bir şekilde uluslar arasında bazı kurallara tâbi tutulması lâzım. G20'ler kuruldu; 20'leri 7'ler kurdu, başkanını 7'ler seçti, çalışma programını 7'ler tayin etti, kimlerden meydana geleceğini de 7'ler kararlaştırdı. Şimdi bu bir başlangıç noktası; fakat bu başlangıç noktasından sonra 20'lerin bazı şeyleri yaparak kendi yeteneklerini ve pazarlık güçlerini ispat etme imkânı var. Türkiye'nin bu bakımdan önünde önemli bir imkân var; ama bu imkânı kullanabilmesi için, Türkiye'nin kendi sorunlarını ve kendisinin temsil etmek durumunda olduğu benzer ülkelerin sorunlarını ve onlarla işbirliğini nasıl yapacağını ve toplantılara giderken oraya dinleyici olarak değil, katılımcı olarak nasıl gidilebileceğini önceden hesaplayarak hazırlık yapması lâzım. Bunu yaptığı takdirde orada söz hakkı sahibi olabilir ve gelişmenin nasıl olacağını tayin etmek hakkını kazanabilir.

7'ler, 20'leri kurarken, "bunlar da şikâyet etmesin" diye yapmadılar, 20'lerin kurulmasına sebep, şunun fark edilmesi oldu: Küreselleşen sermaye hareketleri açısından dünyada herhangi bir ülkenin başına gelen bir problem, -büyük bir ülkede olması şart değil, Tayland'ın başına gelen problem- bütün dünyada bir zincirleme etki yaratabilir. O halde, bunlara çözüm ararken, üç tarafın bir araya gelmesi lâzım. Bunlardan birisi, sanayileşmiş ülkeler; ikincisi, gelişmekte olan, yükselen piyasalar denilen piyasalar; üçüncüsü de, bunlara kaynak sağlayan kuruluşlar, sermaye kuruluşları. Bunlar bir araya gelmediği takdirde, dünyanın bu şekilde parasal bir krize girmesini önlemenin imkânı yok. Mesele burada, mesele sadece bizim meselemiz değil, onu da bilelim. Bugün herkesin söylediği ve gerçek olan bir şey var; gerçi herhangi bir ülkenin

elinden ulusal egemenlik erkinin alınması kolay değil, imkânı yok; ama ulusal egemenlik erkinin operasyonel gücünün kullanılması sınırlanıyor, uluslar ötesine çıkıyor veya yerelleşiyor. Uluslar ötesine çıkmasında veya yerelleşmesinde yapılacak bazı şeyler var. Uluslar ötesine çıkmasında dikkat edilecek şey şu, bugün mevcut uluslararası kuruluşların hepsi, 1945'lerin, 1950'lerin dünyasına göre kurulmuş kuruluşlardır. Bunların o dünyanın mimarisi içinde kendilerine verilmiş olan rolü oynaması gereği belli davranışları yaratmıştır. İkincisi, bugün gelişmekte olan yeni dünyada, yeni ekonomik davranışlarda, yeni bir küresel mimari ihtiyacı doğmaktadır. Bunun nasıl yapılabileceğinin düşünülmesi lâzım. Türkiye, bulunduğu yer itibarıyla, nüfusunun yapısı itibarıyla ve büyüklüğü itibarıyla, burada rol alabilecek bir ülkedir, bunu göz önünde tutmamız lâzım.

"Siyasi istikrarla, sermaye akımı arasında ters yönde bir ilişki var mı?" Ben, ters yönde bir ilişki olduğunu zannetmiyorum. Bir de eski sermaye hareketleriyle, 1950-60-70'lerdeki sermaye hareketleri ve onların geliş nedenleriyle bugünkü sermaye hareketleri arasındaki farkı ayırıp, ona göre düşünmek lâzım. Şimdi şunu bilelim: Dünyada sermaye hareketleri dediğimiz zaman, Türkiye'ye gelen paralar dediğimiz zaman, bunun içinde mesela Amerika'da Kentucky eyaletinin bir şehrinin belediye çalışanlarının emekli sandığı var. O bir yatırım fonuna bu parasını veriyor ve diyor ki yatırım fonuna, "Benim bu paramı iyi bir şekilde kullan." Yatırım fonunda parayı kullanma kararını verecek olan kişi, 25 ile 35 yaşları arasında; çünkü 35-40 yaşından sonra yanıyorlar bunlar; yani başka işlere geçiyorlar, bırakıyorlar veyahut emekli olup dinleniyorlar. Adam karar veriyor, bu kararı verirken şunları yapmak durumunda. Uluslararası Rating kuruluşları bu ülke hakkında ne diyor? Para Fonu, Dünya Bankası ve saire bu ülke hakkında ne diyor, ona göre karar veriyor.

Dünya Bankası'ndaki son görevim sırasında, Dünya Bankası'nın hazine işleri benim portföyüm içinde olduğu için, uluslararası kredi kurumlarıyla bankanın kredi notunun son müzakerelerini yapmak durumunda oluyordum. Onlarla yemeklerde ve dışarıda konuşmalarımız sırasında öbür ülkelerle kredi notunu nasıl verdiklerini sorduğum zaman, çeşitli kuruluşlarda aldığım cevapların hepsi aynı yöndeydi. Bu değerlendirme konusunda oldukça kompleks endeksler kullanılıyor ve endekslerin içerisinde artık siyasi istikrar meselesi de girmiş durumda.

"Yabancı sermaye, tasarruf açığını kapatmak için mi, yoksa teknoloji know-how u sağlamak için mi

önemlidir, onun için mi getirilmelidir?" meselesi... Tabii dünyada bugün sermaye kıtlığı diye bir şey yok. Bir ihtiyacımız olduğu zaman sermaye bulabilirsiniz. Zaten artık işgücü sermayeye gitmiyor, sermaye işgücüne gidiyor. Fakat, mevcut teknolojiyi, o teknolojinin gerektirdiği verimlilikle kullanabilen ve bu kullanmayı ücretler itibarıyla makul bir maliyet seviyesinde yapan ülkelere doğru sermaye geliyor. Yalnız, sermayenin teknolojiyi de beraberinde getirdiği, yeni teknolojiyi de beraberinde nasıl getirdiği meselesi üzerinde biraz durmak lâzım.

Uluslararası büyük şirketlerle yapılan anlaşmalarında, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin o kuruluşların merkezlerinde yapıldığını bilmek lâzım. Bundan birkaç yıl önce Sussex Üniversitesinde **Keith Pavitt** isimli bir arkadaşımın yaptığı bir çalışma var. O çalışmada küreselleşmenin en yavaş geliştiği alanın bilim ve teknoloji araştırma ve geliştirme alanları olduğu ortaya çıkmış vaziyette. Bunu bilerek hareket edelim; ama kendimiz teknolojiyi geliştiririz, yaparız derken de şunu bilmemizde yarar var: Bugün dünyada kayıtlı bütün teknoloji patentlerinin ve lisanslarının yüzde 95'i, 200 tane uluslararası şirketin elinde. Bunu da bilmemizde yarar var.

"IMF'ye verilen niyet mektubu, politikalar açısından problem çıkarırsa, ne yaparız?" meselesi... Burada yani kusura bakmayın, bir-iki dakika bir şey söylemek istiyorum: Hiç kimse bizi IMF'ye gitmeye zorlamıyor. IMF'nin bütün politikalarının alınmasında, Türkiye'yi IMF'de temsil eden temsilcilerin; yani icra direktörlerinin IMF'nin kurulduğu birinci günden bugüne kadar imzaları var. IMF'nin yürüttüğü politikardan hiçbiri, Türkiye'nin haberi olmadan geliştirilmiş veya kararlaştırılmış politikalar değil.

Başınızı derde sokacaksınız, ondan sonra bu dertten çıkmanın çaresini doğru olarak kendiniz formüle edemeyeceksiniz; ondan sonra IMF'ye gideceksiniz, bir program vereceksiniz, program tutarlı olmayacak. IMF size, "Başka ülkelerin tasarruflarıyla ben bir kaynak biriktirmiş vaziyetteyim, bu kaynakları size kullanırmak için o ülkelere karşı sizin aldığınız kaynaklarla meselenizi halledeceğinizi ve bir daha bu duruma düşmeyeceğinizi onlara söyleyebilmek durumundayım" diyecek ve ondan sonra siz IMF'den şikâyet edeceksiniz. Böyle bir şey, gerçekçi bir davranış değil. IMF'ye gitmemek, en iyi yollardan bir tanesi; ama gitmemek, probleminiz olduğu halde gitmemek değil, IMF'ye gitme problemini yaratmayacak bir şekilde davranmak en iyi çözüm yollarından bir tanesi. Buna rağmen, her ülke zaman zaman IMF'ye

gidebilir; fakat orada neler yapılacağı konusunda meseleyi siz kendi programınız olarak almadığımız, sahıplenmediğiniz şekilde, bunun başarılı olmasına imkân yok.

Gazetelerde de çıktı biliyorsunuz, 17 tane program yapıldı Para Fonuyla Türk Hükümetleri arasında. Bunlardan hiçbirisi başından sonuna kadar uygulanmadı. IMF'nin program uyguladığı diğer durumlarda problem çıkan ülkelerin hemen hepsinde hareket etmekteki gecikme veya, programı halka anlatmak, açıkça ne yapılacağını ve bunun sonuçlarının ne olabileceğini anlatıp, onları karar iştiraklerini sağlamak yoluna gidilmediği için, olaylar çıkmıştır. Çeşitli çıkar grupları arasında; yani sivil toplum örgütleri, sendikalar, işadamlarının grupları veya odalar ve saireyle bir çıkar dengelemesi yapılmadığı için, karşılıklarına problem çıkmıştır.

Şunu da söyleyerek bitireyim: Belki yanlış anlaşılır, Sayın Aktürk bana "Seni bile sağa çektiler" dedi, Ben, bu konuda; yani küreselleşmeye ne karşı, ne onun tarafında olan bir insan değilim; sadece küreselleşen bir dünyada benim ülkemin, benim insanların bundan en büyük yararı ne şekilde sağlayabileceğini bulmaya çalışan bir insanım ve hepimizin de böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Bunu ararken şunu bilelim: "Efendim küreselleşme, serbest piyasa ekonomisini geliştirir, serbest piyasa ekonomisi de demokrasiyi geliştirir; onun için küreselleşme iyidir." diye düşünmek yanlış bir değerlendirme olur. Çünkü olaylar bu söylenenin tersine gelişir. Demokrasi, rekabetin iyi bir şekilde yapılabilmesi imkânını sağlar ve rekabetin iyi bir şekilde yapılabilmesi durumunda, küreselleşme daha sağlıklı bir şekilde gelişebilir. Aksi takdirde, "küreselleşme oluyor, oh ne iyi, biz de hiçbir şey yapmadan bundan yararlanabiliriz" kavramı, "küreselleşme kötü, buna karşı bir cephe alalım" kavramı kadar yanlış ve kötü bir kavram.

Başkan- Efendim, Sayın Keşçi'yi zannediyorum fazla yormayacağız. Ağırıklı olarak tekstil sektörüne yönelik soru aldılar. Buyurun efendim.

Doç. Dr. Güngör Keşçi- Tabii onun dışında, konuşmam sırasında çok fazla siyasi istikrar, ekonomik istikrar ve bunun getirdiği Türkiye'nin imajı konusundan bahsettiğim için, zannediyorum bu konuda bir-iki şey söylemem gerekecek.

Dikkat ederseniz, yabancı sermaye ve siyasi istikrar olarak söylemedim. Bunu bilinçli olarak söyledim; çünkü yabancı sermaye konusuna uluslararası finans imkânları diye bakıyorum. Eskiden elbette emperyal-

izm vardı; zaman içerisinde bu emperyalizm, kültür emperyalizmine ya da sermaye emperyalizmine dönüştü. Elbette hâlâ uluslararası güçler, piyasaları kontrol altında tutmayı arzu ederler. Elbette piyasaların da ya da Türkiye'nin, Türk ekonomisinin de, Türk ekonomisinin yöneticileri ve birimlerinin de bu konuda dikkatli olması gerekir. Teslim olmak değil, teslim almak ya da yönetilmek değil, yönetmek; izleyen değil, izlenen olmak bizim, bu kadar tecrübeli, eğitimli insanların başarılı olması imkânını veriyor bizlere.

Bunu başarabilen bir sektörün mensubuyum; KOBİ'lerden oluşan bir sektör. KOBİ'lerden oluşması bir sakınca değil, bu bir olgu; aynı küreselleşmenin bir olgu olması gibi. KOBİ'lerden oluşan büyük bir sektör, Türkiye'yi aşağı yukarı 20 yıldan beri birçok sıkıntılardan kurtarmışsa, bunun değerini bilmek; bundan istifade ederek -Sayın İzzettin Önder'e katılıyorum- teknolojiye know-how'a yatırım yapmak, araştırma yapmak, yeni sanayi alanlarına, geleceğin sanayilerine yatırım yapmak ve Türkiye'yi geleceğe taşımak da bizlerin görevi. Özellikle geleceğin yöneticisi olarak da, iktisat öğrencilerinin görevi.

Siyasi istikrarın, yabancı sermayeden ya da uluslararası finans imkânlarından Türkiye'de yararlanılabilmesi üzerinde etkisi var. Siyasi istikrar, demokratikleşmeyle, ekonomik istikrarla birbirini izleyen bir sıra takip eden şekilde ilişkili. Bunu sağlayamamışsak, her 10 yılda ihtilal olmuşsa, ihtilalden sonra da en düzgün gittiğini düşündüğümüz ekonomi yönetimi bile, değişik şekillerde güdümlü yönetim olarak nitelendirilmişse ve uluslararası piyasalarda, "acaba bunun arkasından ne gelecek?" diye izlenmişse, daha sonra da bazı tartışmalar ve siyasi istikrarsızlıklar olmuşsa, elbette uluslararası finans imkânlarından yararlanmanız pek mümkün olmaz. Nitekim Türkiye'nin kredi notu BB'lerdeyken, *Libor artı 0,25*'lerle borçlanabilme imkânı varken, şimdi bu itibarı kaybettik. Yavaş yavaş çok düşük seviyelerden, biraz daha yukarıya doğru çıkmasını bile sevinçle karşıyoruz.

Aslında ekonomi yönetimlerimizin elbette kamunun yönlendirmesinde çok dikkatli olması gerekiyor. Biz, 94 krizini hiç unutmuyoruz. 94 krizi, Türkiye'nin hakketmediği bir krizdi, beklenmedik bir krizdi; ama o sıkıntının altında, yine bu sektörün başarısıyla, katkısıyla çıktık. Daha sonra yaşadığımız Uzakdoğu krizinden ihracata dönük sanayici olan hazır giyim sektörü etkilenmedi; bildiğiniz gibi yüzde 14, yüzde 9 seviyelerinde her yıl artışlarına devam etti. Şu anda da bu katkısını sürdürmeye devam ediyor; ama mutlaka siyasi istikrarı, ekonomik istikrarı ve Türkiye'nin ima-

junı, demokratikleşmeyi tamamlayarak gerçekleştirebilirsek, uluslararası piyasalarda Türk malına, "Made In Turkey" kavramına daha büyük bir itibar kazandıracamız ve uluslararası piyasalardaki payımızı artıracamız. Bu açıdan, siyasi istikrarın uluslararası finans imkânlarının Türkiye'de kullanılabilmesi açısından çok büyük önemi var.

Uluslararası finans imkânlarından yararlanmaktan amacımız, yurtiçi tasarruf açığını kapatmak değil elbette, teknoloji transferi için ya da teknoloji know-how getirmek için. Türkiye'nin uluslararası piyasalarda pay sahibi olması lâzım. "Orada kullanacağız" dememin nedeni, ileri teknolojiyle üretimde, bunun yanında istihdamı da sağlayarak, sosyal sorunları, sosyal barışı sağlamak niyetiyle ve muhakkak ki, yatırımları sadece Türkiye'de değil, uluslararası piyasalara taşıyabilme niyetimiz de yatıyor.

İstikrar programını nedeniyle sanayi sektörü, özellikle tekstil sektörü, önümüzdeki iki yıl nasıl etkilenebilir? Sayın Altınok, demin bir soruya cevap verirken, "Çok etkilenen sanayi sektörleri içerisinde en çok etkilenen hangileridir?" sorusuna, "İhracatçı olan sanayiciler; ama maliyetini bilmeyen bütün sanayiciler" diye cevapladı. Biz, ihracatın en büyük payını oluşturan sektör olarak, istikrar programı açıklandığında, gerek kurların belli bir süre -devlet müdahalesidir sonuçta- devlet müdahalesiyle belli bir çizgide tutulacağını; ama buna karşılık enflasyonun o seviyeye çekilemeyeceğini, dolayısıyla dahili maliyetlerimizin yüksek, giderlerimizin yüksek, gelirlerimizinse sabit bir yerde kalacağını, bundan dolayı da zarar göreceğimizi biliyorduk. Bunu açıkça söyledik ve buna rağmen, Türkiye'nin bu programı mutlaka uygulaması gerektiğini, bu nedenle buna uymamız gerektiğini, bizim desteklediğimizi söyledik. Eğer Türkiye'nin büyük bir sektörü olarak kamu otoritesi tarafından dikkate alınıyorsa, biz o desteği verdik ve şu anda da bu desteği sürdürüyoruz. Hangi noktada sürdürüyoruz; şu anda biliyorsunuz dolar ve Euro sepetinde doların hızla yükselmesi nedeniyle, dolar bazında 3 ayda yüzde 9,8 civarında bir artış, mark bazında yüzde 3,2 civarında bir artış söz konusu oldu. Bu noktada bile, programdan bir sapma söz konusu, şu açıdan: Çünkü, Türkiye'nin ihracatının en büyük kısmı, yüzde 85'i Euro bölgesine gidiyor. Euro bölgesine giden bu ihracatın geliri, dolayısıyla bizim tahmin ettiğimiz de altında. Belki Hükümetin ya da kamu otoritesinin sepeti ayarlamasında Euro'nun o zaman daha yüksek olması nedeniyle ters bir hazırlık; onun çok kısa bir sürede tamamen tersine dönmüş olması nedeniyle beklenmedik bir zarar oldu.

Biz buna da katlanıyoruz; fakat siyasi istikrarsızlık konusunda size bir örnek daha göstermek istiyorum: Biliyorsunuz pamuk, Türkiye'nin stratejik bir hammaddesi ve tekstil sektörünün en büyük girdisi. Hükümetin bir kanadı olan TARIŞ vasıtasıyla fiyatlandırılır. Burada pamuk üzerinde bir spekülasyona neden olacak şekilde popülist bir yaklaşım, Hükümetin razı olduğu bir yaklaşım ile, pamuk fiyatları aralık ayından şubat ayının ortasına kadar, dolar bazında yüzde 65 oranında zam yapıldı. Biz, "destek veriyoruz" dediğimizde, ortada popülist yaklaşım. Enflasyon hedefi yıl boyunca yüzde 20-25; ama iki ay içerisinde dolar bazında yüzde 65, pamukçuların deyişleyle yüzde 95 oranında Türk lirası bazında zam yapıldı. Bu ekonomik istikrarı ve siyasi istikrarı konusunda insanı düşündürüyor.

Bir başka konu, istihdam üzerindeki ağır yükler. Bu yük, SSK açığını kapatmak üzere yapılan değişikliklerle, Hükümetin IMF'den aldığı bir program üzerine oldukça yüksek bir maliyet olarak geldi. İşverene ayda kişi başına aşağı yukarı 30 milyon liralık bir yük yüklendi. Bu, eğer 1000 kişi çalışıyorsa fabrikada, aşağı yukarı ayda 30 milyar civarında, yılda yaklaşık 400 milyar lira civarında bir yük getirdi. Böyle bir şeyin altından kalkmaya, bilmiyorum hangi sanayi dayanır? Hele hele Sayın Altınok'un, "Maliyetlerinizi iyi hesaplayın" dediği bir dönemde, böyle bir yükün Hükümet tarafından yüklenmesini çok yadırgıyoruz. Buna rağmen, ilk dönem şöyle bakıyoruz: 6 aylık süre içerisinde program esas itibariyle epeyce yerine oturacak ve bundan sonra bu tür hatalar yapılmayacağını, popülist yaklaşımlardan vazgeçileceğini umarak, bundan sonraki dönemde (zaten biz girdilerimizi reel olarak ya da bir başka deyişle, pek reel olmasa da döviz bazında yapıp, gelirlerimiz de döviz bazında olduğu için) belli bir dengeye oturacak.

Genellikle ihracat kesimi kayıtlı olduğu için, maliyet hesaplarını da iyi bilen kimselerdir; enflasyondan kazanmak değil, üretimden, reel faaliyetten kazanan kimselerdir. Dolayısıyla uluslararası piyasalardaki payını arttırmaya devam edecekler. Şunu da belirteyim: Uluslararası piyasalarda bir taraftan ekonomilerdeki yüzde 3-3,5 civarındaki büyüme, bir taraftan bizim en büyük pazarlarımız olan Avrupa Birliği ve Amerika pazarlarında yüzde 6 civarında hazır giyim talebindeki artış; bizim için hem tekstil, hem hazır giyim sektöründe önümüzdeki iki yıl içerisinde önemli başarılar sağlayacağını gösteriyor. Yeter ki Hükümet programın arkasında dursun.

Kayıtdışı ekonomiyle ilgili bir soru vardı. Türk sanayininin yüzde 26'sını hazır giyim sektörü, tekstili

de birlikte sayarsak herhalde daha yüksek bir oranda temsil ediyoruz. Devlet Planlama Teşkilatı'nın yazılı rakamlarına göre, yüzde 50 oranında kayıtdışı ekonomi söz konusudur. Bu ekonomi içerisinde bu kadar kayıtdışı varken, elbette en büyük sektörde oransal olarak demesem bile, hacim olarak en büyük kayıtdışının olduğu bir gerçektir. Bunu herhangi bir hesaba dayanarak söylemiyorum; ama yüzde 50'si kayıtdışı olan bir ekonomi yönetiminde herhalde bu sektöre de bu kadar önemli bir şey yansiyacaktır; yani en azından bu oranda gidecek olursak, sektörde kayıtdışı vardır. Bundan nasıl kurtulunur? Kurtulmanın yolu; istihdamın üzerinde ya da ekonominin üzerinde devletin yükü bu kadar ağır olmazsa, yüzde 75-yüzde 60 gibi bir vergi ve sigorta yükü olmazsa, o zaman herhalde insanlar daha gönüllü vergi ve sigorta primi gibi devlete verecekleri katkıyı daha rahat verebilir; aksi takdirde, ekonomiden kaçırırsınız. Ya yabancı pasaportlu denen, yabancı kaçak işçiler gelir Türkiye'ye ya da içerideki kaçak çalışma daha da artar. Herhangi bir şeyi ifade etmek istemiyorum ama bu bir gerçek. Şu anda içinde yaşadığımız; ama üstüne daha da fazla gittiğiniz zaman sanayi çökertecek olan, sanayinin çare arayacağı bir gerçektir. Çaresi, devletin de reel maliyetlere girmesi.

Enflasyon hâlâ tek rakamlı noktalara düşmüyor ama bir an önce enflasyon muhasebesini de devreye soksalar, reel olarak maliyetleri düşürseler, zannediyorum 1-1,5 milyon insanın üzerinden vergi yükünü tüm seçmenlere aktarsalar, herhalde iyi olur. Amerika'da, vergi verene **taxpayer**, Türkiye'de de seçmen denir; bu çelişkiyi ortadan kaldırmak lâzım.

Başkan- Sayın Keşçi, teşekkürler. Buyurun Sayın Önder.

Prof.Dr. İzzettin Önder- İlk olarak Sayın Aktürk'ün sorusuna yanıt vermek istiyorum. Sayın Aktürk, IMF'nin görüşü doğrultusunda haklı. Zira, IMF yetkilileri de aynı şeyi söylüyor: "Siz ortamı hazırlayın, gerisini sermaye halleder." Ancak, ben bu görüşe karşıyım. Burada, bana yöneltilmiş olmamakla beraber, Sayın Üstünel'in sorusu ile birleştirerek, şöyle bir ifade bulunmak istiyorum. Türkiye iktisat tarihine baktığımızda, başarılı gibi gözüken iki dönem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1930-1945 devletçilik dönemi ki, bu dönem Türkiye'nin sanayileşmesinin temelini atıldığı dönemdir. İkincisi, ise, planlamanın ilk dönemleri olan 1962-1974 aralığıdır. Bunlar dışında kalan, 1923-1929, 1950-1958, 1975 sonrası ve özellikle 1980 sonrası uygulanan piyasa ekonomisi ve serbesti dönemleri Türkiye'yi bugünkü konuma taşımış

bulunmaktadır. Yani herşeyin piyasaya bırakıldığı serbest dönemler toplumsal sorunların çözümlendiği dönemler olarak görülemez.

Türkiye birinci döviz darboğazına 1929'larda girmiştir. 1950 dış ticaret liberalizasyon kararı Ağustos 1958 moratoryumunu getirmiştir, 1979'larda "bir cente muhtaç" hale geldik. 1980 politikalarının sonucu ise, dünya kadar dış ve iç borç ile elverişsiz bir ekonomik altyapı biçiminde karşımızdadır. Açıktır ki, sermaye kârlılığı esas alır. Oysa kârlılığın verimliliğe denk düştüğü tek koşul, hiçbir biçimde uygulanmamış olan tam rekabettir.

Sayın Aktürk'ün vermiş olduğu Güney Kore örneği de pek yerindedir. Belki biraz fantazi gibi gelecek, ama dünyamız, maalesef üçüncü paylaşım savaşını yaşıyor. Bu savaş toprak için değil, sermayeler arasında yapıldığı için, finans piyasalarında cereyan etmektedir. Burada amaç, karşıt sermayenin birikim yapma ve teknolojiye ulaşma kanallarını tıkamaktır. Böyle baktığımızda, sermayenin devinimi, ya büyük sermaye küçük sermayeyi yutacaktır, yani "take-over" olgusu, ya da sermayeler birleşecektir, yani "merger" olgusu. Güneydoğu Asya'da tüm dünyayı elverişli ürünlerle donatan firmaları, herhalde, ABD'de konuşlanmış olan büyük sermaye rahat bırakmayacaktı. Bırakmadı da! Doğal olarak, ekonomik krizin koşullarının oluşturulması gerekiyordu ve oluşturuldu da.

Kalkınma sürecinde kamunun yönlendirilme ve planlama faktörü fevkalade önemlidir. Bunun en tipik örneğini de Japonya'da MITI (Ministry of International Trade and Industry) uygulamasında görmekteyiz. Ancak, MITI'nin rolü azaltıldığında Japon ekonomisinin seyri de değişti.

Sermaye verimliliğe önem verecekse, buna katılmamak mümkün değildir. Ancak, yine Türkiye örneğine baktığımızda, korumacı ve ithal ikameci dönemlerde dünya zenginleri arasına ünlülerimizi sokabildiğimiz halde, ekonomimizi aynı düzeylere taşıyamadık.

Sayın Üstünel'in sorusu ile bir noktaya da kafam takıldı. Türkiye'de siyasal istikrarsızlığın olduğu doğru olmakla beraber, bunun Batılı yatırımcıları niçin ürküttüğü anlaşılır gibi değildir. Zira, hemen her askeri darbenin ilk bildirisinde Batı'ya ve anlaşmalarımıza sadık kaldığımız ifade ve garanti ediliyor. Hatta denebilir ki, yaşanan askeri darbeler Batılılar için bir tür garantidir, çünkü bu tür darbelerin temel özelliği solu bastırmadır. Dolayısıyla, bu tür çalkantılar iç politika

SOSYAL VE
POLİTİK DERGİ

ABONE OLAN HERKESE
%40 İNDİRİM

**Öğrenci ve Öğretim üyelerine
%40 + %50 indirim**

Bilgi için: Kesişim Yayıncılık ve İletişim Hizmetleri

Tel: (0 212) 288 70 70-71 Faks: (0 212) 288 62 36 e-mail: npq@harsay.com.tr

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI	KONU	SAYI	KONU
268	Keynes ve Keynesçilik	365	İktisat Teorisinde Son Gelişmeler
290	Bunalan Ekonomilerde Ortodoks "Heteredoks" İstikrar	366	Kapitalizm ve Azgelişmişlik: Kalkınma
291	Türkiye'de Solun Tarihinden Avusturya İktisadı ve Keynes Sonrası	367	İktisadının Sonu mu?
305,306	Üniversitelerin Özerkliği, Körfez Krizi	368	Türkiye'de Sermaye Devlet Siyaseti (22.İktisatçılar Haftası)
313	Kadın Hakları, Avrupa Topluluğu ve Türkiye	369	Sendikalar ve Küreselleşme
314	Değişen Dünya ve Yeni Sağ	370,371	İşgücü, Esneklik ve Sermaye
331	Türkiye Ekonomisinde Enflasyon İşsizlik İlişkisi, Anwar Shaikh ile söyleşi	372	Gelişme, İtaat ve Değişim
332	Dış Ticaret ve Kalkınma Sorunu, Türkiye'de Sendikalaşma ve Bazı Özellikleri	373	Reel Sosyalizmin Krizi ve Gelecek
333	Üçüncü Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi	374	Seçim Sistemleri, Temsil Krizi ve Türkiye
341	Sosyal Demokrasi Krizinde	375	Uluslararası Sistemdeki Değişimler ve Türkiye
342	Büyüyen Asya Şans mı Tehlike mi?	376	Üniversiteler Bilim ve İktisat
343	İslamcılar Strateji Arayışında	377	Kadınlar ve Çalışma Yaşamı
344	Sanayileşme Stratejisi	378	Finans, Rant, ve Küresel İlişkiler Açında Türkiye
346	Para Krizi Bir Kez Daha Gösterdi; Çıkış Yok	379	Enflasyon, Eşitsizlikler ve Engeller
347	Globalleşme Kıskaçında Türkiye	380	Türkiye'nin Dinamikleri (23.İktisatçılar Haftası)
348	Krizden Çıkış İçin Son Hamle Özelleştirme	381	Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI
349	24 Ocak Kararları İle 12 Eylül'e, 5 Nisan Kararları İle Nereye	382	Globalleşme ve Devlet, Genç İktisatçının Meslek Rehberi
350	İslam Ekonomisi	383	75. Yılında Cumhuriyet
351	Kriz ve Değişim, Medya Kültürü, İç ve Dış Göç (19.İktisatçılar Haftası)	384	Kriz
352	Yeni Sağ'da İkinci Perde	385	Konsolide Bütçe: Durum ve Beklentiler
353,354	Solun Yeni Ekonomi Politikaları	386	Yeni Dünya Düzeninde Türkiye
355	Ekonominin Gerçekleri (94'ten 95'e)	387	Sermaye Piyasaları ve Bankalar
357	Çalışma Hayatında Esneklik ve İstihdama Etkileri	388	Türkiye'de Siyasetin Boyutları
359	Gümrük Birliği mi, İslam Ortak Pazarı mı?	389	İktisat Metodolojisi
360,361	Sosyal Güvenlik Sistemi: Sorunlar ve Çözümleri	390,391	Yüzyıl Biterken Geleceğe Bakış (24. İktisatçılar Haftası)
362	Küreselleşme Ulus Devlet ve Kimlik	392,393	Sosyal Demokrasi
363	Türkiye'nin 97 Yılı Bütçesi	394	Devlet-i Aliyye'nin Mirası
364	Eğitim Politikaları	395	Ulaştırma Ekonomisi
		396	Seçmeler -İktisat Yazıları-
		397,398	Bütçe ve Maliye Politikaları
		399	Bir Dönemecinin Eşiğinde Türkiye -AB- Avrasya
		400	Borsanın Gelişiminde Kurumsal Yatırımcılar

Sürekli izlemek istiyorsanız **ABONE** olun.

İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti
Cumhuriyet Cd. Ceylan Apt. 27/6 80090 Taksim İstanbul
Tel: (0212) 2505034 - 2356155 Faks: (0212) 2551773

E-posta: ifmc@isbank.net.tr

ve paylaşım için önemlidir, ama Batılılar açısından önemli değildir. Diğer taraftan, şu anda yaşadığımız ve koalisyon olarak ifade edilen siyasal iktidar gerçek anlamda bir koalisyon olmayıp, bir tür birlikteliktir. Zira, bunların hepsi sermaye partileridir. Sosyolojik anlamda koalisyon, toplum katmanlarının siyasette temsil edilmesini ifade eder. Örneğin, İsrail'de heterodoks nitelikli çok maliye politikasının uygulandığı dönemde böyle bir koalisyon vardı, çünkü emekçiler de siyasette temsil ediliyordu.

Sözünü etmek istediğim diğer bir nokta da ekonomi-maliye ilişkisidir. Bu tartışmayı yaparken Maliye Bakan'ının da burada olmasını arzu ederdim. Bence güçlü maliye güçlü ekonomiyi yaratmaz. İlişki tam tersinedir; güçlü ekonomi güçlü maliyeyi yaratır. Önemli ve asıl etkili olan alt-yapıdaki ekonomidir. Ekonomi güçlü olduğu derecede emeği, devleti ve sosyal kurumları gereken biçimde destekleyebilir. Aksi halde, hem bu kurumlar destekten yoksun olur, hem de sermaye kayıt-dışına kayabilir. Bugün Türkiye'de yaşadığımız kayıt-dışılık dahil her türlü sıkıntıyı bir yönü ile de sermayenin verimliliği açısından görmemiz gerekmektedir. İşte bundan dolayı ben sermaye verimliliğine çok önem veriyorum. Oysa, DPT'nin yayınladığı "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler" kitabına baktığımızda, sermaye/hasıla katsayısının giderek yükseldiğini görmekteyiz. Bunun anlamı, sermayenin verimliliğinin giderek düştüğüdür.

Teknoloji meselesine geldiğimizde, buradaki can alıcı mesele "kararın kimde" olduğu konusudur. Eğer karar Batılı sermayedarda ise, doğal olarak, kendi kar motifi ile hareket eder. Sermayenin nasıl karar vereceği konusu hakkında bir fikir sahibi olabilmek için MAI müzakerelerine ve oradaki hükümlere bakmamız yeterlidir. Buna göre, yabancı sermaye, gittiği ülkeye teknoloji götürmeye, yerli eleman kullanmaya, yerli girdi almaya ve ülke ihracatına katkıda bulunmaya zorunlu değildir.

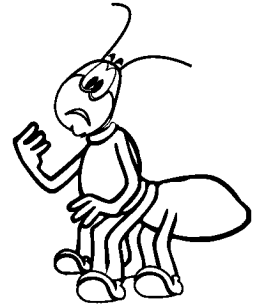
Metin Bey'in sorusuna çok hızlı bir yanıt vereyim. Bence, KİT'lerle ilgili özelleştirme operasyonu çok doğru ve yerinde yapılıyor. Sayın Yaramancı'nın mimarı olduğu yasaya da uymayan özelleştirme uygulaması doğal seyri içinde doğrudur. Zira, yasa bir aldatmacadır, yasanın amacı da bu idi. İktisat ile aşına olan herkes bilir ki, dünya örneklerinde de olduğu gibi, özelleştirme aynen böyle, Türkiye'de yapıldığı gibi yapılır. Çünkü, özelleştirmenin amacı budur.

Yukarıda da ifade etmiş olduğum üzere, özelleştirme, canavarlaşan sermayenin kendisine yeni kar alanı açma gayretinin ekonomi-politik görüntüsüdür.

Bunun verimlilikle falan doğrudan bir alakası yoktur. Ünlü İngiliz iktisatçısı Millward ve ünlü ABD iktisatçısı Stiglitz açıkça ifade etmişlerdir ki, bir ekonomik faaliyeti devlet yapıyor diye, teorik olarak verimsizlik söz konusu olamaz. Yoktur böyle bir şey!

Düşüncelerimizi doğru mantıklara oturtmak zorundayız, diye düşünüyorum. Türkiye'de ne KİT sorunu KİT'lerden ne de devletin sorunları devletten kaynaklanmaktadır. Aslında KİT ya da devlet sorunu olarak karşımıza çıkan meseleler ekonominin işleyiş bozukluklarının KİT'lere veya devlete boca edilmiş görüntüleridir. Örneğin, KİT'lerde, hatta devletin bazı kesimlerinde de aşırı istihdam olduğu doğrudur. Böylesi aşırı istihdam politikası yanlıştır, ama sorunun kökenine indiğimizde, sorunun kaynağının başka yerlerde olduğunu görüyoruz. Türkiye'de nüfus artışı yatırım artışı ile emilemiyince, karşımıza gizli işsizlik, marjinal kesimler vb. gibi sorunlar çıkmaktadır. KİT'lerde siyasal istihdam konusu da yanlıştır. KİT'lerde çalışanların hepsi siyasal amaçlı istihdam konusu olsa dahi, şu soruya yanıt bulmamız güçleşmektedir: Nasıl oluyor da, devlet 1,7 milyon dolayındaki memurunu, hiçbir siyasal kaygıya düşmede, eziyor da, bunun dörtte biri ya da beşte biri kadar KİT çalışanını siyasal amaçla kayırıyor? Bunda bir mantık olabilir mi! Açıktır ki, mesele çok farklı yerlerde, ama meselelerin topluma yansıtılması kasıtlı olarak farklı yapılmaktadır.

Başkan- Katıldığınız için çok teşekkür ediyorum; sizin adınıza da panelistlerimize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Geçmişten Günümüze Türkiye'de İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi

2.Gün

27 Nisan 2000 Öğleden Sonra

Saat: 14.00

Oturum Bşk. : **Talât Saral**

Panelistler : **Prof.Dr. Taner Berksoy**
Prof.Dr. Türkel Minibaş
Yard.Doç.Dr. Mustafa Özel
Prof.Dr. Ergun Türkcan

Mehmet Yavuzkan- Konumuz, "Geçmişten günümüze, Türkiye'de iktisat politikalarının değerlendirilmesi."

Oturum Başkanımız Sayın Talat Sarâl. Sayın Sarâl, 1964 yılında Fakültemizin Maliye-İktisat Bölümü'nden mezun oldu. Maliye Bakanlığı Müsteşarlığı görevinde bulunduktan sonra, şimdi Nuro Holding Mali ve İdari İşler Koordinatörlüğü görevinde.

Prof. Dr. Sayın Taner Berksoy, İktisat Fakültesi 1966 mezunu. İngiltere Cambridge Üniversitesinde iktisat doktorası yaptı. 67-87 arasında Hacettepe Üniversitesinde görev yaptı. 1988 yılında profesör oldu. 1987 yılında Marmara Üniversitesi'ne katıldı, 1999 yılında Bilgi Üniversitesi'nde görev aldı. Halen Bilgi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı olarak görev yapıyor.

Prof. Dr. Türker Minibaş, lisans eğitimini 1975'te fakültemizde tamamladı. 1983'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde doktora, İktisat Teorisi ve İktisat Tarihi ana bilim dalında doktor, 1987 yılında doçent, 1995'te de uluslararası iktisat ve iktisadi gelişme dalında profesör oldu. Cumhuriyet Gazetesi ekonomi köşe yazarı olan Minibaş'ın, küreselleşme, çok taraflı yatırım anlaşmaları, para alanında makaleleri vardır. "Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı", "Çağ Atlama Serüveni" adlı iki basılı kitabı bulunmaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi, İktisat Fakültesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısıdır.

Dr. Mustafa Özel, 1956 yılında Ağrı'da doğdu. Ağrı Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi mezunu. İstanbul Bankası Ekonomik Araştırmalar Merkezi Müdürü, Türkiye Dış Ticaret Derneği Araştırma Müdürü olarak görev yaptı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde iktisat tarihi yüksek lisansı ve doktorası yaptı. Doktora tezi, "Japonya'da Kapitalizm ve İktisadi Düşünce." 1999 yılından beri Beykent Üniversitesi'nde Uluslararası iktisat ve yönetim düşüncesi dersleri veriyor. Yayımlanmış çalışmalarından bazıları şunlardır: "Birey, Burjuva ve Zengin", "Piyasa Düşmanı Kapitalizm", "Amerikan Yüzyılı'nın Sonu", "Yöneticilik Dersleri".

Prof. Dr. Ergün Türkcan, 1940 yılında Muğla'da doğdu. 1962'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye ve İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 1972'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora yaptı. 1979'da Gazi Üniversitesinde doçent oldu. 1966-67 ve 1970-71 yıllarında Sussex Üniversitesi OECD bilim politikası araştırma biriminde araştırmacı olarak görev aldı, 1978'de aynı üniversitenin 'Kalkınma İktisadi Enstitüsü Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen' seminerine katıldı. 1965-74 yıllarında TÜBİTAK'ta araştırmacı ve idareci, 1974-75'te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda planlama ve koordinasyon Başkanı, 1975-76 Ankara Belediyesi'nde Hazine Müdürü, 1976-78'de Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi, 1978-82'de Gazi Üniversitesi'nde doçent, 1978-80'de Devlet Planlama Teşkilatı'nda Ekonomik Planlama Bölümü'nde ekonomi müşavirliği görevinde bulunan Sayın Türkcan; 1988-97 yılları arasında Gazi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde profesör, 1997 yılında Ankara Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde profesör, 1986-96 yılları arasında da Türkiye Sosyal Bilimler Birliği'nde Başkan olarak görev yapmıştır. 1993'ten itibaren TÜBİTAK'ta başkan danışmanı, ayrıca 2000 yılından itibaren Bilim ve Teknoloji Politikası Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Ben, Sayın Saral'ı ve konuşmacılarımızı kürsüye davet ediyorum.

Başkan (Talat Saral)- "Geçmişte ve günümüzde Türkiye'de iktisat politikalarının değerlendirilmesi" konulu, aslında bir yönüyle sabahki toplantının devamı niteliğinde olacak toplantımıza başlıyoruz. İlk konuşmayı, Yard. Doç. Dr. Mustafa Özel, ikinci konuşmayı Prof. Dr. Türkel Minibaş, üçüncü konuşmayı Prof. Dr. Ergun Türkcan ve son konuşmayı da değerli hocamız Prof. Dr. Taner Berksoy yapacaklar. Buyurun efendim.

Yrd. Doç. Mustafa Özel- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Ben, 20 yıl önce üniversite son sınıftaydım; o zaman da, 24 Ocak Kararlarının üzerinden birkaç ay geçmişti. Aynı bu salonlarda toplanıyorduk ve şu anda aramızda bulunmayan çok değerli ilim adamlarının ve işadamlarının panellerini takip ediyorduk. Hatırlayabildiğim kadarıyla, Oturum Başkanlığı umumiyetle Ali Koçman Bey yapardı. En sağ başta Ertuğrul Sosyal Bey otururdu ve MESS'in ya da işverenlerin görüşlerini dile getirirdi. Osman Nuri Torun Bey, Şişecam'da bulunmasına rağmen, eski bir DPT'ci olarak, kamuya daha yatkın veya daha "solcu" diyebileceğimiz görüşler ileri sürerdi. Demir Demirgil Hocamız, Homo-Türkus vesair kavramlar icat ederek bizi kırıp geçirirdi ve böyle canlı bir ortam içerisinde o tartışmaları yapardık. Ama umumiyetle bize şunları söylerlerdi: "Artık kafalarımızı değiştirmenin zamanı geldi, her şeyi serbest pazar ekonomisine bırakmamız lazım." Aradan 20 yıl geçti; bakalım o serbest pazar ekonomisi neleri başardı, neler yaptı; bu hafta boyunca zannederim bu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız.

Ben, konuşmamı üç önerme üzerine kurmaya çalışacağım:

- 1- Ekonomik tarihin motor gücü, teknolojik yaratıcılıktır.
- 2- Teknolojik yaratıcılık, bireysel değil; toplumsal niteliklidir.
- 3- Hiçbir toplum, bu niteliği ilelebet devam ettiremez. Bayrak, dünya coğrafyasında eldeğiştirir.

Günümüzün önemli iktisat tarihçilerinden Joel Mokyr, teknolojik yaratıcılığın başlıca dört kaynağı vardır, diyor:

- "1- Yatırımlar (sermaye stokunu arttırmak),
- 2- Ticari genişleme (hedef pazarı büyütme, mübadele ağını genişletme),
- 3- Ölçek (ekonomik işletmelerin boyutlarını büyütme suretiyle maliyetleri düşürme, böylece tek-

nolojik yaratıcılık sürecini kolaylaştırmak, hızlandırmak ve riskini azaltmak),

4- Bilgi stokunu arttırmak.

Yaşayan, en büyük dünya tarihçisi kabul edilen William H. McNeil, insanlık tarihinin son bin yılını iki eşit parçaya ayırıyor. Birinci 500 yıl; (1000-1500), dünya ekonomisine Uzak Doğu egemenliği dönemidir. Daha kesin anlamda, bir Çin egemenliği; kendine yakın bölgeleri doğrudan, fiili olarak etkisine alan, kendisine uzak bölgeleri de en azından nüfuz alanı içinde tutan bir ülke. İkinci parçasını (1500-2000) Uzak Batı egemenliği olarak anlatıyor. Bir anlamda, dünya sistemi içerisinde Avrupa'nın yükselişi dediğimiz hadise, aynı zamanda Asya'nın düşüşüne tekabül etmektedir ve biraz önce sıraladığım teknolojik yaratıcılıkla irtibatlı toplumsal özellikleri hem Asya'nın yükselişine, hem de Avrupa'nın yükselişine aynı şekilde uygulayabileceğimizi söylemektedir.

Hiçbir bölgenin dünya tarihi içindeki yükseliş ve düşüşünü bir-iki faktörle açıklamak mümkün değildir. Yine de, Mokyr'in yukarıda işaret ettiği hususların çok önemli olduğuna inanıyorum. 1498 yılında Portekizli amiral Vasco de Gama, Ümitburnu'nu dolaşarak Doğu Afrika'ya gittiği zaman; Afrikalılar, Gama'nın üç parça gemiden oluşan donanmasına hiç şaşır-mamışlardı; çünkü yaşlı dedeleri kendilerine, yıllar önce ipek giysili beyaz 'hayaletlerin' çok daha muhteşem gemilerle bu kıyıları ziyaret ettiğini anlatıp durmuşlardı.

Dedeleri, doğruyu söylüyorlardı; çünkü 1418 yılında Amiral Cheng He idaresindeki Çin donanması, Hint Okyanusunu da aşarak Doğu Afrika kıyılarına kadar 7 destansı sefer düzenlemişlerdi. Bunlar sadece askeri birer sefer değil, aynı zamanda büyük birer ticaret seferi idi. İpekli kumaşlar ve porselen karşılığında, Afrika'dan mücevher, kıymetli taşlar ve fil dişi götürüyorlardı.

Ancak, 1433'ten itibaren Çin Yönetiminin Ming Hanedanının, iç siyasi sebeplerle aldığı kararlar yüzünden Çinliler içe çekilmeye başladılar, denizlerden uzak durmaya başladılar, hatta belirli bir ölçeğin üzerinde gemi yapılmasını bile yasakladılar. Yani biraz önceki iktisat tarihçisinin ilkelerine dönersek; ölçeği küçülttüler, ticari ağlarını daralttılar ve çaptan düştüler.

Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi iktisat tarihine değil de, hiç değilse son 50 yılımıza baktığımızda; Çin'in kaderine az-çok benzetebileceğimiz bir durum görüyoruz. Tamamen örtüşmesi mümkün değil; ama

az-çok benzetebileceğimiz bir durum. 1950-2000 arası 50 yılı, ben de biraz önceki tarihçi gibi iki eşit parçaya bölebileceğimizi düşünüyorum; 1950-75, yaklaşık olarak petrol krizine kadarki dönem, 1975-2000.

Birinci dönem, iktisatçıların "Konratieff A Safhası" diye adlandırdıkları muazzam bir genişleme dönemidir; ekonomik büyüme, fiyat istikrarı, işsizlik, bütün göstergeler olumlu gelişmektedir. Hatta iktisat tarihçilerinin tespitlerine göre, kapitalist sistemin son 500 yılı içindeki en yüksek ekonomik büyümenin, genişlemenin sağlandığı dönemdir; ama bu 1950-75 arası dönemdeki genişlemeden ve ardından gelecek dönemde meydana gelecek gelişmelerden en fazla yararlanabilecek olan sanayi işletmeleri, işte bu safhada uygun ölçekte kurulabilmiş olan işletmelerdi.

Türkiye de, bu dönemde ciddi bir şekilde sanayileşme hamlesinin içine girdi; ama Türkiye'nin bu dönemdeki sanayileşmesi, en aşırı şekliyle içe dönük bir sanayileşme oldu. İthal ikameci demiyorum; çünkü ithal ikameci demek, dış dünyayı tamamen unutmak anlamına gelmez; ama adeta dış dünyayı tamamen unuttuğumuz, sadece Türkiye pazarına üretim yapmayı hedeflediğimiz bir sanayileşme oldu. Petrol krizine kadar bu tür sanayileşmenin sıkıntısını fazla hissetmedik; ama petrol faturası kabarmaya; üstelik Almanya, Japonya gibi ülkeler, petrol faturasının maliyetini kendi ara mallarına ve nihai mallarına yedirebilme yeteneğini gösterdikten sonra, bizim ara malları ithalatımız da pahalılaşmaya başlayınca, Türkiye döviz konusunda iyice sıkışmaya başladı. Bizim 24 Ocak Kararları dediğimiz hadise, aslında *döviz sıkışıklığına bir çare arama* arayışıydı.

Dünya ekonomisi ikinci 25 yılda (1975-2000) bir Konratieff B-safhasına girince, Türk sanayileşmesi-

nin zaafı gün yüzüne çıktı. B safhalarında büyüme hadleri düşer, enflasyon yükselir, çekirdek güçler arasındaki rekabet kızıştığından kâr hadleri azalır. Bu dönemde sadece Doğu Asya ülkelerinde yüksek büyüme sağlandı, onun da birinci derecedeki sebebi endüstriyel relokasyonlardır. Yani, içeride ücret hadleri yükselen ve kar marjları düşen sanayileşmiş ülke şirketleri, emeğin ucuz, talebin yüksek olduğu küçük bir bölgeye sanayilerini kaydırırlar. Bunun için sanki önce Latin Amerika tercih edilmişti. Fakat, stratejik nedenlerle Doğu Asya'ya öncelik verildi. Böylece dünya genelinde büyüme hadleri düşer-

ken, Doğu Asya'da yüksek bir büyüme dalgası yakalandı.

Türkiye 1970lerin ortalarında petrol krizine yakalandığında, sanayi işletmeleri neredeyse hiç ihracat yapmıyordu diyebiliriz. Gerek petrol faturasının kabarması, gerek Almanya, Japonya gibi rekabetçi ülkelerin petrol maliyetini ara mallara ve nihai mallara yedirebilmeleri sonucunda, Türkiye ve benzeri ülkelerde kaçınılmaz bir döviz krizi yaşanmaya başlandı. Türkiye'yi 24 Ocak 1980 kararlarına götüren bu süreçtir. (Petrol krizi açık bir Amerikan manipülasyonuydu. Yoksa, Suudi kralı veya İran Şahı böyle bir halı tek başlarına yiyemezlerdi. ABD bir taşla iki kuş vurmak istiyordu: 1. Rekabetçilikte kendi şirketlerine yaklaşmakta olan Batı Avrupa ve Japon Şirketlerine, yüksek petrol faturası nedeniyle ilave yük getirmek. ABD hem diğerleri kadar dış petrole bağımlı değildi, hem de dünya petrolünü aşağı yukarı Amerikan firmaları dağıtıyordu. 2. Bağımsızlıklarını yeni kazanan ve birçoğu petrol ithal etmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerini ekonomik kısıkaca alarak, fazla ileri gitmelerine engel olmak. Nitekim petrodolarlar Batı bankalarında birikerek, sonradan bu ülkelere borç olarak plase edildi ve insanlık tarihinin en büyük borç krizi yaratıldı. Bugün Üçüncü Dünyanın Birinci Dünyaya borcu 3 trilyon doları aşmaktadır.)

1980-90 döneminde, içedönük sanayi şirketlerinin dış pazarlara açılması, ölçek büyütüp rekabetçi hale gelmesi için muazzam bir ihracatı teşvik politikası uygulandı. O dönemde ihracatın hayali bile güzeldi! Fakat, önceki çeyrek yüzyılda kurulmuş sanayi işletmelerinin teknolojik transformasyonundan ziyade, ülkeye getirilecek döviz miktarına odaklanıldı.

1980 yılında, Türkiye'nin büyük sanayi firmaları-

na baktığımızda; ihracat satış oranı yüzde 1-2 dolayındadır; ama beklenirdi ki, 80-90 arası çok yüksek ihracat teşvikleriyle, bu büyük sanayi şirketleri dışa açılabilirler. Ben, o yılları yaşayan bir insanım, Dış Ticaret Derneğinin birkaç yıl Araştırma Müdürlüğünü yaptım. Belki birçoğunuz hatırlayacaksınız, Pakdemirli'nin meşhur ihracat seferlerini; bir hafta Bağdat'taydık, öbür hafta Tahran'a gidiyorduk, dönüp Bükreş'e gidiyorduk, dönüp Moskova'ya gidiyorduk. Genç Türkler, ellerinde bond çantalarla hemen hemen bölge pazarlarını pamuk tarlası gibi atıyorlardı ve bir anda 2-2,5 milyar dolarlık ihracatımız, 12-13 milyar dolara kadar yükselmeye başladı. Ancak, 10 yıl sonra dönüp büyük sanayi şirketlerine baktığımızda; büyük şirketlerin, dışa açılma konusunda çok ciddi bir çaba göstermediklerini görüyoruz.

Elimde, 1990 yılına ait İstanbul Sanayi Odası'nın raporu var; "500 Büyük Firma". 500 büyük firmanın ortalaması yüzde 10; en büyüklerinin, hepimizin evlerimizde eşyasını kullandığımız en büyüklerin ortalaması ise yüzde 5'in altında. Üretilen 100 malın 95'ini yine iç pazara, sadece yüzde 5'ini dış pazara satıyorlar; yani o yüksek voltajlı ihracat hamlesi, büyük sanayi sermayesini küreselleştiremedi, küresel pazara yönelmedi, rekabetçi hale getiremedi. Bu şirketler büyümeye devam ettiler; ama içeride de enflasyon varlığını sürdürdü.

Enflasyon demek, reel gelirlerin azalması demektir; özellikle sabit geliri insanların her yıl ceplerinden belli bir paranın "aşırılması", iç talebin kısılması demektir. İç talebin düştüğü, reel gelirlerin azaldığı, büyük sanayi şirketlerinin de dış pazara yönelmediği bir dönemde, bu şirketler varlıklarını nasıl sürdürebilirlerdi? Buna, iç borç mekanizmasıyla bir cevap bulunmaya çalışıldı. 1990-2000 veya 1990-1999 arası dönemdeki uygulandığı şekliyle, Türkiye'de iç borç mekanizması, yüksek reel faizli kamu borçlanması, 1990'larda verimsiz büyük sanayi sermayesini kurtaran can yeleği oldu; büyük sanayi sermayesine bir can yeleği fırlatılmıştır. Bir tek rakam, bunu ispata yeter: 1998 yılında 500 büyük firmanın kârları içerisinde faaliyet dışı gelirler; yani faiz gelirlerinin oranı yüzde 88'dir; kazandıkları 100 liranın 12 lirasını faaliyetlerinden, 88 lirasını ise devlete verdikleri borcun faizinden elde etmişlerdir; yani sanayici değil, âdeta birer Galata Bankeri olmuşlardır. Kısır sanayi sermayesi küresel pazara açılmamakta, ölçeği büyütüp ticaret ağını genişletmemektedir. Bu soruna yapısal cevap aranmadıkça, hiçbir çaba sonuç vermeyecektir.

İşte şimdi bu durumu tersine çevirmeye, bu durumu olumlu bir noktaya götürmeye yönelik olarak, be-

nim radikallik bakımından 24 Ocak Kararlarına benzettiğim bir meşhur *Merkez Bankası kararları* alındı. Ben, ana hatlarıyla bu programın taraftarıyım, tutması için de duacıyım. En azından bizi enflasyon belasından kurtaracak kadar, mevcut enflasyonu bir yılda hiç değilse yüzde 40'lara, ondan sonra yüzde 30 civarına indirecek kadar bir performans göstermesi için de en iyi dileklerimi, temennilerimi sunuyorum; fakat ciddi olarak Türkiye'de büyük sanayi sermayesini küresel rekabete açmadıkça, problemin çözülebileceği kanaatinde değilim.

Çözüm için üç şey öneriyorum: 1. Büyük sanayii ile küçük ve orta ölçekli sanayi arasında mutlaka karşılıklı besleyici ilişkilerin kurulması lazım. Bunun da yine en iyi örneklerinden birini Japonya'da görüyoruz. Keza Almanya'da, Alman sanayiinin de belkemiğini küçük ve orta boy şirketler almaktadırlar. Japonya'da büyük bir sanayi şirketinin çevresinde 4-6 bine yakın birinci, ikinci, üçüncü müteahhit şirketler görmekteyiz. Yani, orada küçük sanayi sermayesiyle büyük sanayi sermayesi, birbirlerinin hasmı ya da rakibi değil; birbirlerinin tamamlayıcısı, küresel pazarda destekçisi durumundadır. Buna benzer sistemleri, biraz da kamunun desteğiyle kolaylaştırmak gerekiyor.

2. Bölgesel pazarda etkinlik. Hiçbir ülke, kendisine yakın gelir gruplarındaki ülkelere mal satmadıkça, ihracatçı ülke haline gelmez; ihracatçı ülke haline gelmedikçe de, sanayileşmesine dinamizm kazandıramaz. Japonya, ana sermayesini, 19. Yüzyılın son çeyreğinde Avrupa pazarlarını değil, Asya pazarlarını ele geçirecek sağlamıştır. Japonlar, üç İngiliz malını en kötü şekilde taklit ederek Asya pazarını İngilizlerin ellerinden çıkarmışlardır. Bu üç mal, -şimdi gülümseyeceksiniz- kibrit, sabun ve şemsiyedir.

Şimdi 80'li yılları hatırlıyorum; biz de bölge pazarını, güneyi ve doğuyu çok ciddi bir şekilde avcumuzun içine almaya başlamıştık. İran, Irak, Libya gibi ülkelere yılda 1 milyar doların üzerinde mal satar hale gelmiştik. Artık ondan sonraki bölgede komünist sistemin çözülmesiyle beraber kuzeye ve Doğu Avrupa'ya doğru yönelecektik, bu pazarlar da bizim etki alanımıza girmeye başlayacaktı; ama dikkat ederseniz, 80'lerin ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde siyasi manevralarla bütün bu pazarlar önümüze kapatıldı, Türkiye bu pazarlardan adeta dışlandı. Birinci mesele budur; Türkiye'nin sanayileşmesini istiyorsak, bölgesel pazarlar içerisinde etkin hale gelecek jeopolitik adımların atılması lazım.

Önümüzdeki dönemde iki problem bizi beklemektedir; biri ümit verici, diğeri daha karanlık. Dünya

sistemi, şu anda yeni bir Kondratieff A safhasının, belli sanayi sektörlerinin sürükleyiciliğinde yeni bir açılma döneminin eşliğinde; ama aynı zamanda finans sermayesinin muazzam ölçüde egemen olduğu, dolayısıyla krizin kaotik bir geçiş evresinin de yine kapağa geldiği bir dönemde yaşıyoruz.

Şu anda dünyada bir günlük mal ticareti, "cross border" dediğimiz sınırdan sınıra mal ticareti 20 milyar dolar civarındadır; oysa bir günlük para trafiği 2 trilyon doların üzerine çıkmıştır. Yani, para ya da parasal değerler ticareti, reel mal ve hizmet ticaretininin 100 mislinin üzerine çıkmış bulunmaktadır. Tarihçi Brodel'in ifadesiyle, "Finansal genişleme, dünya ekonomisinde her zaman bir sonbahar işaretidir, arkasından mutlaka kış gelmiştir." Dolayısıyla bir yandan şu anda finansal sektörün hakimiyeti yüzünden kaotik, kritik bir döneme doğru yol alıyoruz, bir yandan da yeni öncü sanayilerin eşliğinde yeni bir hamle başlatılabilir. Türkiye'nin her iki gelişmeye de kendisini hazırlaması lazım.

Başkan- Efendim, ikinci konuşmacımız, Sayın Prof. Dr. Türkel Minibaş. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Türkel Minibaş- Sayın Başkan, sevgili konuklar ve çok değerli öğrencilerimiz; efendim bu yılki İktisatçılar Haftası'nın geçmiştekilerden çok daha farklı bir yere oturduğunu düşünüyorum. Bu yüzden de, konuşmacı olmaktan dolayı doğrusu çok mutluyum. Birinci nedenim, haftanın isminden geliyor; "Değişen Dünyada Türkiye'nin Yeri." Yani, artık Türkiye'nin küreselleşme sürecine nasıl eklemendiğini açık ve net bir şekilde bu toplantılarda konuşabiliyoruz. İkincisi, böyle bir toplantının eklemelenmenin alemlendiği bir döneme rastlaması; yani 1980 politikalarının -ki, Türkiye'nin siyasi tarihinde en önemli kırılma noktalarından biridir- 80 süreciyle birlikte üzerinden geçen 20 yıl içinde, nasıl küresel dünyaya eklemeleniyoruz, hangi politikalarla eklemeleniyoruz; bunların aleni görüldüğü daha açık bir deyimle bir tarihe tanık olduğumuz bir dönemde yapılmış olması. Bir üçüncüsü ise, bu panelin konusu; "Geçmişten bugüne iktisat politikalarını değerlendirmek", geçmişten geleceğe dönük öngöründe bulunabilme şansımızın olduğu bir dönemde yapılmış olması.

Tabii geleceğe dönük öngöründe bulunmak çok kolay değil, özellikle gelecek belirsizliklerle ve bilinmezliklerle dolu olduğuna göre. Ne var ki, artık iktisat alanı, bildiğiniz gibi birçok kantitatif aletleri kullanma alanlarımızın da genişlediği bir dönemde. Öte yandan, artık küreselleşmenin zeminini oluşturan uluslararası anlaşmaların temellerinin oluşmuş olması ve bunun

gerektirdiği -veya isterseniz "dayattığı" deyin, nasıl yorumluyorsanız- reformların "bir bir yapılmaya başlandığı bir süreçte olduğumuz için", öngöründe bulunmak çok da zor değilmiş gibi geliyor bana. Öte yandan, tabii bir nokta daha var, o da karar alma mekanizmalarındakileri -ki, sabah Oturumunun son tartışmalarında üstünde duruldu- yani bu politikaların uygulayıcılarını, artık geçmişe göre daha şeffaf değerlendirebiliyoruz.

Eskiden siyasetçi dediğiniz, kelifelli adamdı; ama şimdi öyle değil; biz artık o kelifelli adam diye güvendiklerimizi sorgulayabiliyoruz, ilişkilerini çözebiliyoruz, onların -isterseniz daha bilimsel söyleyelim- çıkar gruplarıyla kendi çıkarlarının örtüşmelerini veyahut zıtlıklarını artık birbirinden ayırt edebiliyoruz, bunları daha net görebiliyoruz. 1940-50'lerdeki kadar kör bir şekilde iktisat politikalarının uygulanış biçimlerine yaklaşmadığımızdan, öngöründe bulunmanın daha kolay olduğunu düşünüyorum.

Geçmişten bu yana iktisat politikalarını değerlendirirken, belki şöyle bir ayrımı yapmak mümkün; yani siyasal kırılma noktalarına göre bir ayrım yaptığımızda, tahminlerimizi 1945 dönemi ve 1980 gibi iki ciddi ayrım, iki temel kırılmanın üzerine oturtabiliriz. Böyle olduğu zaman, tabii beraberinde o siyasi gelişmeleri de ciddi bir şekilde irdelememiz gerekiyor; ama sermaye birikim süreçleri açısından baktığımızda, bu süreçleri daha kısa aralıklara oturtmamız mümkün. Örneğin 1930; yani sermaye birikimi sürecinin bu politikalarla bütünleşme göstermesinden dolayı olduğu bu süreçte, devletin bütün altyapı ve girdilerin üretiminde yer almaya başladığı bu süreci görüyoruz.

Hemen arkasından, belki diğer bir nokta; tabii ki işte o 1945'lerdeki başlayan serbestleşme dönemi. Ki, bu bize başka bir açılım getirecek; devletin sermaye birikimi süreciyle nasıl uyum içinde olduğunu gösterecek; ki, 30'larda da aynı uyumu sürdürmüştü. Çünkü, kapitalist devlet biçiminde; yani kapitalist sistemdeki devletin, bu sermaye birikimi süreçlerinden farklı bir seyir izlemesini beklemek, doğrusunu isterseniz hiç de anlamlı değil bana göre. Ancak, belki salondaki arkadaşlarımız, Saraçoğlu'nun 1942 yılındaki liberal ekonomiye geçtiği yılları hatırlamayabilirler veyahut yine 1946'da Recep Peker'in yapmış olduğu devalüasyonla, uluslararası işbölümünde nasıl bir sermaye birikim sürecine hızlilik kazandırıldığı dönemi hatırlayabilirler. Peker'in çok ilginç bir sözü var; o dönemde devalüasyonun yapılmasına karşı olanlara şöyle diyor: "Aksi halde, dünya ticaret nizamı içinde tecrit edilecektik." Ki, öyle bir devalüasyon ki, savaşın hemen

arkasından gelişmiş ekonomilerde fiyatlar daha yüksekte, stoklar erimişken, genç nüfus eridiği dönemde yapılmış olması açısından, birikim sürecine ciddi bir katkıdır.

1960 dönemi; 1961 planlamasıyla başlayacak olan ithal ikameci politikalar dönemi. Sayın Özel'le tartışabiliriz bunu. Bu kadar kısa bir sürede, bir tartışma yaratmak istemiyorum açıkçası. Ancak, ithal ikameci politikalar döneminin bir nevi kurallara uygun olarak yapıldığını da düşünüyorum; çünkü devlet, elindeki araçları, yerli sermayenin oluşabilmesi, yerli sermayenin -evet- iç pazara yönelik olması için, ucuz girdi sağlayarak, ucuz hammadde sağlayarak, -ki, daha sonra 1971 12 Martında ucuz emek sağlayarak- birikim sürecine çok

ciddi bir katkıda bulunmuştur. Ancak, bu katkıların içinde 1980, tam bir kırılma noktasıdır; çünkü 1980, bir önceki iktisat politikalarından farklı bir açılımı getirmiştir. 1980, dünyada artık bizim gibi ülkelere, liberal iktisat politikalarının, ultraliberal iktisat politikaları diyebileceğimiz politikaların önerildiği yıllardır ki, 1985'de Türkiye de dahil olmak üzere meyveleri toplanırken, gelişmiş ekonomiler aynı süreçte artık yeni bir durgunluk dönemine girmiştir.

Bu sermaye birikim süreçlerine eğer biz bir yanıyla da uluslararası alandaki; yani uluslararası krizin dalgalarının yükseliş dönemleriyle denk getirmeye kalkıştığımızda şunu görüyoruz: Türkiye gibi ülkeler, krizi ithal etmişlerdir; dış borçlanmayla ithalat yoluyla ithal etmişlerdir. Ama bir tarafıyla da baktığınızda, bu bir uluslararası işbölümüdür. Savunmuyorum; yani "böyle olmalıdır" demiyorum; ama hiçbir ülkeyi uluslararası konjonktürden bağımsız olarak uygulanan iktisat politikalarını irdelemenin doğrusu mümkün olmadığını inanıyorum. Çünkü, dikkat ettiğimizde, bu iktisat politikalarının kullanıldığı dönemlerdeki uygulamaları sokaktaki halk şöyle değerlendirir: "Kötü iktisatçılardı" veya "Kötü siyasetçilerdi." Aslında siyasetçiler kötü değildir, onları biz seçeriz; politik tercihlerimizi ekonomik tercihlerimizle örtüşeceğine inandığımız için seçeriz. Ancak sonra örtüşmediğini gördüğümüz an; yani bizim çıkarlarımızın tersine hareket ettiklerini gördüğümüz an, "kötü siyasetçi" deriz. Eminim ki DSP'ye oy veren herkes, ismine oy verdi; emekten yana olacak, gelir dağılımını düzelterek. Refah Partisine de bunun için oy verdi; çünkü "adaletli

gelir dağılımı, adil düzen" dedi. Bunları sloganlarında da ifade ederler; ama ne zamanki biz enflasyonun düşmediğini, satın alma gücümüzün artmadığını, elektrik faturasına zamların devam ettiğini görürüz; o zaman bizim çıkarlarımıza ters düştüğü için, kötü siyasetçiler olur.

İşte dünyada ikinci savaş sonrasındaki uluslararası toplantılar; yani GATT toplantılarına baktığınız zaman; ticaretin serbestleşmesi üzerine yapılan bütün bu toplantıların, bizim ülkelerin de kendi krizlerinin, ekonomik ve siyasi krizlerinin örtüştüğü dönemlerdeki yaptırımlarla hemen hemen denk düştüğünü görebiliyoruz. Dolayısıyla tabii ki iktisat politikalarının tarihsel olarak değerlendirilmesi, cumartesi günü Oturumda tamamen açık olarak yapılacaktır. O yüzden, oraya girmek istemiyorum; ama 1980 sürecinin geçmişten kopuk olarak değerlendirilmemesi gerektiğinin altını çizmek istiyorum.

1980 sürecinin ekonomik kararları, politikaları üç tane temel ayak üzerine oturuyordu. Bunlardan bir tanesi, serbest piyasa modeliydi; yani mal ve hizmet üretiminde artık serbest piyasanın kuralları geçerli olacaktı. Ancak bu, sokaktaki insana, "enflasyonu düşürmek" olarak söylendi. İkincisi, tamamen dışa açılan sanayileşme modeliydi ve bu, sokaktaki insana, artık döviz rezervlerimizin eridiği, döviz krizi içerisinde bulunduğumuz, ciddi bir enerji bunalımında olduğumuz -ki, bir taraftan elektriklerinizi kesiyor, Sana yağı bulamıyorsunuz, ampul bulamıyorsunuz- böyle anlatıldı. Üçüncüsü ise, devletin tanımının değişmesiydi; çünkü 1980'li yıllarla birlikte gelen iktisat politikaları, 1960'ların ortasındaki uluslararası krizin yeniden yükseliş noktalarına gelirken, artık bu ülkelere sisteme problem çıkarmadan eklenmeleri içindi.

Kusura bakmayın, ben hiçbir istikrar programının, salt o ülkelerin ekonomilerini kurtarmak için olduğuna inanmam; bir iktisatçı olarak da inanmamam gerekiyor, bilim insanı olarak hiç inanmamam gerekiyor. Bu, kuşkuculuğumdan kaynaklanıyor; ama tabii ki o ülkeler, bu kriz süreçlerinde kendilerinin yapısal sorunları da dahil olmak üzere, uyguladığınız istikrar programları yapısal sorunları çözmediği sürece, -1980 politikaları çözmemiştir- daha önceki istikrar politikalarının da, programlarında yer alan politikaların da

Türkiye gibi ülkeler, krizi ithal etmişlerdir; dış borçlanmayla ithalat yoluyla ithal etmişlerdir. Ama bir tarafıyla da baktığınızda, bu bir uluslararası işbölümüdür.

doğrudan yapısal sorunları çözmeye yönelik olduğunu söylememizi biraz güç buluyorum. İşte böyle baktığınız zaman; bu geçen süreçte devletin tanımı, yeni süreçte farklı olmak zorunda. Hemen dönüp bakıyoruz; sabahleyin Sayın Karaoşmanoğlu, çok taraflı yatırımlardan, iki taraflı yatırım anlaşmalarından bahsetti; bu anlaşmaların maddelerine baktığımız zaman veyahut üstünde oturduğu zemine baktığımız zaman, zaten devletin tanımının da değiştiğini görüyoruz; çünkü artık serbest piyasa modeli dediğimiz zaman, burada devletin üretimden, fiyatlamadan, pazarlamadan, bütün bu alanlardan, gelir dağılımı düzenlemek adına da olsa, yerli sanayii özendirmek adına, teşvik etmek adına dahi olsa, artık çekilmesi gerekiyor; yani desteklememesi gerekiyor.

Şimdi bütün bu süreç içinde, bu devlet o zaman tabii ki farklı bir devlet tanımını gündeme getirecek. Zaten artık Anayasadaki o yazılı sosyal devletin yerini, yine ulusal devlet, daha güçlü bir ulusal devlet; ama sosyal devletin işlevlerine sivil toplumun yüklenmediği bir sosyal devlet alacak. Mesela bu akşam çok ciddi bir toplantı var, Kuruçeşme Divan'ında. Sivil toplum örgütlerinin ekonomideki yeri üzerine, bunu da işadamlarımız yapıyor ve geldiğimiz süreç budur. Bunları net görmemiz gerektiğine inanıyorum.

Son istikrar programı; yani niyet mektubuyla geldiğimiz son noktaya baktığımız zaman; doğrusunu isterseniz, ben de meselenin sadece IMF'ye gidip gitmemek olduğuna hiç inanmıyorum. Ortalıkta böyle bir sorun yok; bu, tamamen bu yeni süreçte Türkiye gibi ülkelerin de ama niyet mektuplarıyla, ama niyetsiz mektuplarla sorun çıkarmadan; yani maliyetlerin düştüğü, yabancı sermayenin önündeki -daha doğrusu, "dış kaynaklar" diyelim; artık sermayenin yabancı, yerlisi pek kalmadığına göre- sınırlarının kalktığı, bu tür yasal engellerin ortalıktan kalktığı bir süreç içinde baktığımız zaman; zaten niyet mektubu da Türkiye bürokratlarıyla IMF bürokratlarının birlikte hazırladığı bir niyet mektubu olduğuna göre; "yapmalı mıydık, yapmamalı mıydık" veya "IMF bize dayattı" diye düşünmenin anlamsızlığını düşünüyorum.

Son olarak şunu söyleyeyim: Değişen dünyada Türkiye'nin yerini görmek için, Dünya Bankasının son raporunun birtakım verilerine baktım; veriler aynen şöyleydi: Türkiye, 132 ülke arasında Gayri Safi Milli Hâsılasına göre 22., 3 bin 160 dolarlık kişi başına milli geliriyle 85 inci sırada. Satın alma gücü 4 bin 500 dolar; ki, kişi başına gelirden üstün, demek ki kayıtdışı. Gayri Safi Milli Hâsılasının yıllık ortalaması yüzde 4,3 artarken, kişi başına gelirimiz yüzde 2.1 artıyor.

1980-90 sürecinde; yani ilk 10 yılda Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla yüzde 5.4 artarken, 1990-98 arasında bu düşmeye başlamış, yüzde 4.2 ve enflasyonla herhalde en uzun yaşayan ülke.

Bu değişen koşullar içerisinde Türkiye'nin nasıl bir rol alacağını sormak gerekirse; doğrusu öncelikle hangi araçlarla ve hangi yolla olacağını tartışmamız gerektiğine inanıyorum; ama siyasetiyle iktisadiyatının bu kadar zaman zaman ortak çıkarlarda bütünleştiği; ama zeminlerinin farklı olduğu bir ülkede çok ciddi tartışmaya gerek duyduğumuz inancındayım.

Başkan- Efendim, şimdi söz sırası Prof. Dr. Ergun Türkcan'da.

Prof. Dr. Ergun Türkcan- Değerli meslektaşlarım, sevgili öğrenciler; ben, çok dar bir konuda birkaç hususa değinmek istiyorum; o da Türkiye'nin teknolojik geriliğiyle ilgili bir husus. Bunu daha iyi belirleyebilmek için de, hemen hemen aynı tarih çizgisinde yani yakın tarihi birbirine çok paralel bir ülkeyle Güney Kore ile bir mukayese yapmak istiyorum.

Bu iki ülkeyi almanın sebebi şu: Modern tarihte yahut yakın tarihte kurumsal ve siyasi yapıları hemen birbirleriyle paralel birtakım aşamalar gösteren bu iki ülkede, birisinin; yani aynı sınıfta okuyan iki öğrenciden bir tanesinin, tarihten gelen bazı avantajlarına rağmen sınıfta kalması, ötekisinin ise sınıfını başarıyla geçmesinin çok kısa bir hikayesini anlatmak.

Bir-iki rakam vereyim: Buradaki arkadaşların hemen hepsinin bildiğini varsayarak, Türkiye'yle ilgili rakamları vermiyorum. Kore, 1962 yılında adam başına milli geliri 87 dolar olan bir ülkedir. 1960'ta toplam ihracatı 41 milyon dolar; bir numarada demir cevheri, iki numara tungsten cevheri ihraç etmektedir. 1970 yılında ihracatı büyümektedir, 835 milyon dolarlık total ihracat içinde 141 milyon dolarlık tekstil; 1980'de de tekstil bir numarayı almaktadır; ama artık 1980'de 17,5 milyar dolarlık ihracat yapan bir ülkedir; fakat enteresan bir şey vardır: elektronik, Kore'nin iki numaralı ihracat kalemidir. 5 milyarlık tekstille 2 milyar dolarlık elektronik mal ihraç etmektedir. 1993 rakamı elinde; bir numaralı ihracat malı elektrondur, 24 milyar dolarlık elektronik mal ihraç etmektedir; bu rakam, ihracatının yüzde 29,5'idir. O yılın ihracatı 82 milyar dolardır. Bu, çok basit bir karne notu, karnedeki notlardan bir tanesi. Peki benzerlikler nedir, nitelik ayrılıkları nedir? İşin tabii bir sürü kurumsal, ekonomik parametrelerini bir kenara bırakarak, sadece teknoloji politikası açısından ikisini karşılaştırmak istiyorum.

Şimdi bu teknoloji, biliyorsunuz ki neoklasik iktisatta tamamen ekzojen bir faktördür, iktisatçının konusunu dışındadır; bu, sadece üretim fonksiyonlarında faktör proporsiyonlarıyla ilgili bir sorunsal olarak ortaya çıkar. Kalkınma iktisadında da **Harrod-Domar'** modeli, sermaye hasıla katsayısının içeriğini belirler. Ancak, bunun dışında, iktisat teorisinde, teknoloji, üretimi tamamen ekonominin dışındadır; iktisatçı, modeline sokmaz, çünkü, teknoloji serbest bir maldır.

Şimdi yeni iktisat modelleri, "New Economy" teknolojiyi içselleştiren teoriler çıkmıştır. Fakat Türkiye, sonuna kadar neoklasik geleneğin içinde kalmıştır. Nasıl kalmıştır? 1960'tan alıyorum; çünkü 1960'tan önce, 1930'larda Türkiye'nin iktisat ve tekno-ekonomik politikasında daha sonraki aşamada Güney Kore'ye benzeyen devlet müdahalesi ve makro teknolojik tercihler olduğunu görüyoruz; ama onlar, eski bir döneme ait olduğu için, mukayese sistemine almıyorum. 1960'dan başlatırsak, başlangıç noktası da enteresandır; 1960'da, önce Kore'de bir darbe olur, Sigman Rhee devrilir; bizde de Menderes devrilir bir ay kadar sonra, 27 Mayıs'ta. Bunlar siyasi olaylar, bunların sebepleri üzerinde durmamıza gerek yok; fakat bu iki rejimin getirdiği daha rasyonel bir yaklaşım içinde, iki ülke de planlamayı kabul eder.

Bizde, 1961'de Planlama Teşkilatı kuruluyor, 1962'de plan yapılıyor; -Birinci Plan modelini kuran ve DPT'yi kuran Sayın Karaosmanoğlu da aramızdadır; tabii, benim değindiğim hususları çok rahatlıkla değerlendirecektir- 1963 yılında planlama dönemi başladı. Kore, 1962 yılında planlı bir ekonomiye geçti. Biz, planda teknolojiyi ihmal etmiş değiliz; çünkü, 1963 yılında TÜBİTAK diye bir kurumun; yani Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun kurulmasını öngördük ve aynı yıl 278 sayılı kanunu çıkararak, bu kurum da kuruldu. Kore'de bu biraz daha gecikmiş bir yapı: 1966'da KİST kurulmakta; yani "Korean Institute Science Technology"; 1967 yılında MOST dedikleri, "Ministry of Science Technology" kurulmaktadır. Arkasından diğer enstitüler kurulmuştur.

Kore, sistemik altyapıyı hazırlayarak, teknoloji politikasını hazırladı. Biz de bu politikayı hazırladık; fakat bir ülke, eğer kendisi teknoloji üretmiyorsa, bütün teknoloji stokunu dışarıdan teknoloji transferi yoluyla ithal eder. Bu, legal yoldan, (**disembodied**) değilimiz "içerilmemiş", teknoloji anlaşmalarıyla da olabilir; büyük ihtimalle, doğrudan yatırımlar şeklinde "makınaya içerilmiş" (**embodied**) gelen yabancı sermayenin, yabancı yani sermaye malları içerisinde ge-

lebilir. Ama, teknoloji üretmeyen bir ülkede, hemen hemen bütün teknoloji stokunu yabancı teknoloji olarak kabul edebilirsiniz. Bütün mesele; burada bu ülkenin, bu yabancı teknolojiyi kendi teknolojisini üretmek üzere alıp almama niyetine bağlı bir politika senaryosu kurmasıyla ilgilidir.

Türkiye'de 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edilmiştir, o zamandan beri çalışmaktadır; plan sistemi içinde de çalışmıştır, şu anda da çalışır. Bu, çok önemli kaynaklardan biridir; fakat bu pasif bir şeydir; yani yabancı sermayenin canının isteyip istememesine bağlı olarak, buradaki şartları kendine göre değerlendirip, gelip gelmemekte serbest olduğu bir sistemdir. Siz, gelirken ona bazı kayıtlar koyabilirsiniz, bazı şeyler isteyebilirsiniz; ama bizim sistemimizde, bunun içinde çok az bir teknoloji kaydı vardır; yani "Ben, bu teknolojiyi istemem, şu teknolojiyi isterim; şöyle yapacaksın, böyle yapacaksın" kaydı hemen hemen yoktur. Yaklaşım şudur: Mevlana usulü, nasıl gelirse gelsin, aman gelsin. Bizim yerli firmaların da "şu teknolojiyi alayım, bu teknolojiyi yapayım, bu teknoloji daha iyi" şeklinde değil de, "bir yabancı ortakla bir şey üretelim, o bir teknoloji getirsin" yaklaşımı vardır, onların da bir teknoloji bilinci yoktur ya da o zamanlar yoktu.

Kore bunu böyle yapmamaktadır. Kore, sistemde tamamen büyük firmaları yaratan, büyük firmalar yoluyla planlama yapan bir yapıdır. Biz, büyük firmaları yaratmak için "büyük firmalar inşallah çıkar" diyerek; daha çok küçük firmalara teşvikler vermişizdir. Bu küçük firmaların içinde bazıları büyümüşlerdir; bunların bir kısmı ticaret sermayesinden, bir kısmı tarımdan gelmiştir. Ancak, bu firmaların hiçbirine devlet, bu firmalar arasında bir koordinasyon sağlayarak belki bir firmaları grubuna bir belli teknoloji politikası empoze etmemiştir; yani "sen şunu yapacaksın, sen gemi yapacaksın, sen elektronik yapacaksın" dememiştir.

Bilirsiniz ki, bir planlamada ne kadar az sayıda ve toplulaştırılmış firma (üretici) olursa, sistemi o kadar kolay kontrol edebilirsiniz; o kadar etkinliğiniz artabilir. Şimdi, çok sayıda küçük firmalarla bu işe başlanmış olması bir dezavantajdır. Bunun da avantajları vardır; ama Kore **Çebol** (Chebols) sistemiyle, bugün - 12 tane olduğu söyleniyor; bu sayı değişir, ama - 10-12 tane holding- bu firmalar bir kâr amacından öte, - tabii ki kapitalizmin temelinde kâr amacı vardır- uzak bir hedefle belli teknolojileri almak üzere işbölümü yapmışlardır.

Elimde, Prof. Linsui Kim'in, -çok önemli bir Koreli araştırmacıdır- çalışmaları var, bir sürü örnek-olay

var. Örneğin Hyundai'nin nasıl bir teknoloji transferi yaptığını, bilinçli teknoloji transferi yaptığını ifade etmektedir. Bu, otomobil yapan bir firmadır. Bizim Anadol'la da çok enteresan paralellikler gösteriyor. 1967'de Hyundai, araba yapımına karar veriyor ve çok yeni bir firmadır. 1968'de 614 tane araba yapmıştır. - niçin söylüyorum; 1967, Türkiye'de Anadol'un ilk çıktığı tarihtir- ondan sonra her sene yanına bir sıfır koyarak, üssel olarak araba üretimini artırıyor. Hyundai'nin ilk problemi şu: 26 tane firmaya, "Ben, kendi tasarımı yapacağım" diyerek müracaat ediyor; hemen hepsinden tersleniyor: "Veririz lisansı, bu lisans altında üretim yaparsınız." İlgî çekici bir benzerlik daha var; bu bizim Anadol da Ford yapımıydı, Cortina motoru üzerine plastik bir dökme idi. Onlar da Ford'la anlaşmış, SKD sistemiyle bunu yaptılar; fakat sonunda bütün zorluklara rağmen bir tasarım kapasitesini yırtar yırtar, bağıra çağıra aldılar; çünkü ne yapmak istediklerini biliyorlardı.

Şunu söylüyorum: Bugün muhterem Koç ve diğer muhterem sanayici Türk büyükleri, hâlâ lisans altında üretim yapıyorlar. Kore'nin arabalarına biniyorsunuz ve araba çeşidi bakımından, miktar bakımından altıncı sıradadır, milyonlarca araba üretmektedir; yalnız Hyundai değil. Bu işte bilinçli, ne istediğini bilerek, sistematik teknoloji transferi yapmak gerekir; çünkü teknolojiyi bilinçli olarak, teknoloji üretmek amacıyla alırsanız, ancak teknoloji üretiyorsunuz. Yoksa, "inşallah günün birinde biz de teknoloji üreteceğiz" diyerek sadece arz yanı kuvvetli, işte "biz, araştırma yapalım" dediğiniz zaman, hiç kimse gelip sizin araştırmalarınızı satın almıyor. Bu, şimdi vaktim olmadığı için, anlatamayacağım TÜBİTAK ya da Türkiye'nin teknoloji politikalarının 35 yıllık sürecidir. Eğer sorular olursa, bunları geliştirerek yanıtlarım.

Başkan- Efendim son konuşmacımız, Prof. Dr. Taner Berksoy.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Bana verilen konu, "Geçmişten günümüze Türkiye'de iktisat politikalarının değerlendirilmesi". Program kitapçığının 4'üncü sayfasındaki listeye bakarsanız, geçmişten günümüze iktisat politikalarının nasıl bir devinim ve dalgalanma içinde olduğunu görebilirsiniz. Birkaç tanesini söyleyeyim: 1974 yılındaki İktisatçılar Haftası'nın konusu, "Sanayinin neresindeyiz?"; yani o tarihte bir sanayileşme derdimiz var, böyle bir hafta düzenlemiştik. 76 yılında, "Türkiye ekonomisi ve IV. Beş yıllık plan"; yani bir plan kaygımız var. 1978 yılında, "Azgelişmiş ülkeler ve Keynes'gel teori" diye bir azgelişmişlik kaygımız var; bunu Keynesyen teoriyle anlamaya

çalışmışız. 1979 yılında gene "Sanayileşme sorunu ve azgelişmiş ülkeler." 1979 ile 1982 arasında bir kesinti var; paradigma değişiyor. 1984 yılında, "Piyasa ekonomisine geçerken" diye başlamışız. Ondan sonra aşağıya doğru bakarsanız, 1996' da "Dünya nereye gidiyor; küreselleşme ve Türkiye'ye kadar gelmişiz, o gün bugündür de bunu konuşuyoruz. Bu seneki de, "Değişen dünyada Türkiye'nin yeri." Yani, bir şeyler değişiyor; biz de o değişim içinde kendi yerimizi arıyoruz.

Benim anladığım kadarıyla, bu oturumda bizden istenen şey; "bu devinim içinde iktisat politikaları nasıl bir görünüm gösteriyor?" sorusunu irdelemek. Geriye dönük olarak bakıyorum da; iktisat politikaları da aynen bu şekilde deviniyor; yani bizim kaygılarımız, kendi aramızda konuştuğumuz, geniş toplantılara konu olarak belirlediğimiz şeylerle iktisat politikasının dönüşleri arasında hemen hemen birebir bağlantı var. Tabii imparatorluk dönemini, Osmanlı'yı bilmiyorum, oraya girmek gerekir mi; ama Cumhuriyetten bu yana bakarsanız, birkaç tane iktisat politikasının kırıldığı noktalar var. İşte dünyaya nispeten açık, piyasacı bir arayışla başlıyoruz. 30'lardan itibaren müdahaleci, devletçi döneme geliyoruz. 50'lerin başında ufacak bir liberalleşme deneyimimiz var, ortasından itibaren biraz ekonominin zorlanmasıyla yine müdahalecilik, 60'larda çok koyu, 70'lerde bunu devam ettiriyoruz. 80'lerde yeniden serbestleşiyoruz, piyasalara dönme çabamız var.

Peki devinim, bizim özgün tercihlerimizden mi kaynaklanıyor, ekonomimizin kendi itmesinden kaynaklanıyor. Bizim, iktisat politikalarındaki bu kırılma, dönme noktalarımız, dünya ekonomisindeki kırılma ve dönmelerle, dünya ekonomisinde iktisat politikası anlayışıyla birebir çakışıyor. Dolayısıyla geçmişten günümüze Türkiye iktisat politikalarını değerlendirdiğimiz zaman; belki 30'lardaki birkaç noktayı istisna tutarsak, özgün bir iktisat politikası tercihimiz ve uygulamamız yok diye düşünüyorum.

Peki dünyadaki iktisat politikası anlayışı niye dönüyor, nasıl dönüyor? Temel bir paradigmanın etrafında, âdeta böyle pandül gibi sallanıyor. Pandülün bir ucunda serbestleşme, dışa açılma, liberal bir dünya ekonomisine entegre olma, eklemleme anlayışı; öbür ucunda da, en koyu bir şekilde bir kumanda ekonomisine devinme var. Bu ikisinin arasında, dünyadaki iktisat politikası anlayışı da belli uygulamalara temel teşkil edecek şekilde anlayış itibarıyla da değişiyor. Bunun altında da, "düşünelim, yatalım; ertesi sabah kalktığımızda çok hoş bir politika bula-

lim" falan gibi bir şey de yok. Dünya ekonomisindeki reel dalgalanmalar, reel krizler, netice itibariyle âdeta refleks olarak yeni politika düzenlemelerini gündeme getiriyor; âdeta uyarıyor, kısıktırıyor ve bakıyorsunuz, belli bir krizin arkasından bu salınım bir tarafa doğru yönlenmeye başlıyor. O yönlenme kendi krizini doğurduğu zaman da, ters tarafa doğru salınıyor; benim gözlediğim şey bu.

Biliyorsunuz, 20. Yüzyıl, o optikten bakarsanız; ulus-devletlerin kurulması, ulus-devletlerin kendi egemenlik alanlarında tanımlanmalarının yüzyılı. Tabii bunu iktisat politikası bağlamında indirgeyecek olursanız da; kendi ekonomi sınırları içinde, kendi ekonomilerini düzenleme anlayışı, bu yüzyılın başındaki iktisat anlayışıyla çok uyumlu bir şey değil. Yüzyılın başındaki iktisat anlayışı; serbest, bütün dünyayı tek bir şey gibi gören, serbest ticarete dayalı, piyasalara dayalı bir anlayış. Smith'ten bu yana iktisat anlayışı öyle geliyor, en ucunda da Alfred Marshall var.

Ben, hep şöyle düşünürüm: İktisat politikalarını kim düzenliyor, kim formüle ediyor, kurguluyor; bu bilgi nereden ürüyor, kim üretiyor, kim taşıyor diye düşünürüm. Hep de kafamda -itirazınız varsa, sonra tartışırız- şöyle bir şema var: Bunun öğreticileri var; genellikle üniversite eğitimi alanında bu tartışılıyor, öğretiliyor. Onlar reel şeylere bakıyorlar; orada dengeler bozulduğu zaman kendi paradigmalarını değiştiriyorlar. Dolayısıyla bir öğreticisi var, bir öğreneni var; neticede öğrenen de uygulayıcı oluyor; yani bürokrat oluyor, iş hayatında yer alıyor ve saire...

Yüzyılın başına bakarsanız; öğreticilerde, öğrenenlerde, dolayısıyla uygulayıcılarda bütünüyle bir liberal iktisat anlayışı var. Karşısında da, tamamen bunu dışlayan, bunun değişmesini öngören bir Marksist akım var; ama iktisat politikalarına egemen olan anlayış, liberal bir anlayış. Bu, benim bilebildiğim kadarıyla, ufak tefek tartışmalarla 1929 krizine kadar geliyor. 1929 yılında dünya ekonomisinde reel bazda inanılmaz bir çatlama var. Krizin arkasında da, bu defa o iktisat politikası pandülü ters tarafa salınıyor; yani "bu kapitalist ekonomileri mutlaka müdahale altında yeniden düzenlemek lâzım."

İlk Keynesgil düşüncenin çıkışına bakarsanız; Keynes kurguladığı iktisat anlayışında, *piyasa ekonomilerinin makro düzeyde dengelerini kendiliğinden*

kurma imkânının olmadığından hareket eder ve öyle piyasalardan, o anlayıştan çok da kopuk bir şey değildir. Tabii Marks'tan esinlendiği noktalar olduğu sonradan çok konuşulmuştur; ama Keynes'in kendi kafasındaki çözümleme, bir piyasa ekonomisine dönük çözümlemedir. Diyor ki, "Piyasa ekonomilerinin belli özellikleri var, bunlar makro düzeyde dengeyi kendiliğinden sağlayamazlar; müdahale etmemiz lâzım." Bu belli koşullarda doğru; dolayısıyla genel

bir çerçevenin belki özel bir konumu olarak alınabilecek, o özel konuma uygun olarak yazılabilecek bir politika reçetesi iken; bakıyorsunuz, 50'li yıllardan itibaren yavaş yavaş, âdeta ite ite alanını genişletiyor ve bir tür **konjonktürü düzenleme** politikası haline geliyor. Daha sonra baktığımızda da, ekonomileri canlı politikası haline getiriliyor.

Kapitalizmin kendi içinde var olduğunu düşündükleri yetersizlik ve dolayısıyla ikinci savaşın arkasından yavaş yavaş dozu artan müdahaleci bir yöne doğru bir salınma var. Bu, benim tespit edebildiğim kadarıyla 60'lı yılların sonuna kadar geliyor. 70'li yılların başında, o paradigmanın sıkıntısı var. Petrol krizini falan beklemeyin; petrol krizi, zaten pişen bir krizin üstüne gelip, onu birden su yüzüne çıkaran bir şey. Ama aslında o dönemi yaşayanlar, okuyanlar gayet açık bilirler ki, 60'lı yılların sonunda bu müdahaleci anlayış, o dönemin yeni ulus-devletlerinde, az gelişmiş olan devletlerinde bir kalkınma anlayışı haline getirilmiş. Müdahaleci anlayış ekonomiyi itmek, daha hızlı büyütmek, öndekilere daha hızlı yetişmek için bir araç haline getirilmiş ve 60'ların sonlarında tıkanmış kalmış, nefesi kesilmiş. Sanayileşmiş ülkeler de, ekonomileri hep belli bir denge konumunda, işsizliği en az düzeyde tutacak şekilde ısınmışlar, ciddi bir enflasyon baskısı altındalar ve verimliliklerini, dinamizmlerini de kaybetmişler. 60'ların sonu böyle bir şey ve arkasından da kriz geliyor zaten.

Bakın, 70'li yıllarda petrol krizi diye tanımladığımız; bana kalırsa, o dönemin iktisat politikası anlayışının nefesi kesilmeden başlayan, üstüne de petrol krizi gelince, -ikisini de irtibatlandırmak kolaydır, isterseniz onu da tartışırız- o kriz de ikinci büyük çatlama. Biz onu stagflasyon diye söyler geçeriz; ama o müdahaleci düşüncüyü değiştirme zoru taşıyan bir kırılmadır. Nitekim ondan sonra da pandül, tekrar serbest tarafa doğru dönmüş. Krizi aşma refleksi olarak

kapitalizm, bir kere daha serbestleşmeyi, kendi içindeki gelişme dinamiklerini, rekabetin ittiği gelişme dinamiklerini, verim artışından kaynaklanan gelişme ivmelerini yeniden yakalamak gibi yeni bir iktisat politikası anlayışına doğru dönmüş ve onun bizi bugün getirdiği nokta, bugün küreselleşme dediğimiz nokta.

Bu, dünyadaki durum; biz ne yapmışız? Biz, -şöyle aklınızdan bir geçirin- birebir buna uygun davranmışız. İlk yırtılmanın olduğu 1930'larda, sonradan devletçi olarak tanımladığımızı ekonomiyi müdahale seti altında bir yerde tutabilme yoluna sapmışız. Özgün bir şey değildir. O dönemde bakarsanız, 29 krizinden bunalan hemen hemen bütün ülkelerde bu var. Arkasından zaten müthiş bir durgunluk geliyor, ondan sonra da savaş. Savaş zaten müdahale demektir. Dolayısıyla bizi 40'lara kadar getiren müdahaleci bir politika var. Biz de bunu yapmışız.

Savaşla birlikte, hatta hemen savaşın ardından dünyada bu anlayış değişiyor; yalnız bütünüyle rekabetçi, serbestçi de olmuyor, yani bugünkü düzene doğru sapmıyor. Nedeni de çok basit: Savaşın çıktığımızda, yıkılmış bir dünya var; o dünyada piyasaları işletip, piyasaların dinamikleriyle yeniden yıkılan dünyayı kurmak mümkün değil. En azından belli bir süre için kaynak tahsisıyla yapılacak bir yenilenme olması lâzım. İşte onun için uygun kurumlar kurulmuş, uygun ilişkiler tanımlanmış, âdeta geometrik bir titizlikle kurulmuş ve ondan sonra da Keynesçi müdahale alanı yavaş yavaş dünyada da, bizde de genişlemiş.

Bizim özgün tarafımız nedir? Bizim özgün tarafımız, bunu alıp en ucuna kadar taşımaktır. Sanki "dünya ekonomisinde bir kere daha bir devinme olmayacak", "müdahale altında sanayileri kurmak, geliştirmek, ekonomiyi de geliştirmek, bir ilahi düzendir" gibi kavramışız. Bizim 70'li yıllarımız, "sadece dövizde tıkandı" dersenez, yanılırsınız; her alanda tıkanıdığını görüyorsunuz.

Siz, bir ekonomiyi dünyadan koparırsanız; o ekonomide üretim yapanın verimlilik kaygısı, teknolojik gelişme kaygısı olmaz, öyle bir merakı da olmaz. Dolayısıyla o rejim, belli tıkanıklıklar getirmiştir. Ondan sonra da 70'leri kendi sokak kavgalarımızla geçirirken, dünya zaten tekrar serbestliğe, serbest piyasa ekonomisine ve iktisat politikalarını da ona göre düzenlemeye doğru döndüğü zaman, biz bir süre kendi yağımızla kavrulma telaşından sonra, 80'lerde geldiğimiz nokta aynıdır.

Bizdeki şey de dünyadakine benziyor; öğreticide, öğrenende ve uygulayanda da bu salınımlara uygun

olarak zihniyet dalgalanmaları oluyor gayet tabii. Ben fakülteye geldiğimde kıdemli hocalarımız ve daha az kıdemli olan hocalarımız vardı. Kıdemli hocalarımız, Keynes ve müdahaleciliği anlamakta zorlanırlardı. İsimlerini söylesem, size bir şey ifade etmez şimdi; ama onlar serbestçi, piyasacıydı. Daha az kıdemli hocalarımız, bizi yetiştirenlerdir. Onlar da serbestleşmeyi çözmüşlerdi; ama anlamak istemezlerdi, daha çok Keynesçi, müdahaleciydiler. O dönemde yeşeren zihniyet de oydu, biz de öyle yetiştik. Benim kariyerimin uzunca bir süresi hep bunlarla geçti. Sanayileşme, ithal ikamesi, hangi politikalar, hangi planlama, nasıl programlama ve saireyle geçti ve "serbest", kötü bir şey gibiydi; yani ticaretine, ithalatına müdahale etmeyen ülkeden ödümüz patlardı. "İthalatta müdahaleyi kaldırdığımız zaman, iflahımız kesilir, bütün dövizi tüketim mallarına veririz" sözleriyle yetiştik. Biz de şimdi dünyanın gittiği tarafı anlamakta zorlanıyoruz, aynen ben geldiğimde kıdemli hocalar nasıl Keynes'i ve müdahaleciliği anlamakta zorlanıyorsa, kusura bakmayın, benim neslim de küreselleşmeyi anlamakta zorlanıyor.

Küreselleşme, zor iş; yeni bir şey sanıyorsanız, cumartesi günü burda, tarihçiler konuşacaklar; hiçbir yeni tarafı yok, birkaç tane özgün tarafı var. Ama kapitalizm, her krize geldiğinde ya iktisadi ilişkiyi içeriye çekip kapatıyor ya da dışarıya taşıyıp serbestleştiriyor. Bu alanda özgün bir şey yok ve bugünün teknolojik imkânlarıyla zor. Küreselleşmenin en yeni boyutu bu; **her şeyi birbirine ve anında bağlayabiliyor.**

Buna karşı iki tavrımız olabilir; "yok böyle bir şey" deriz ya da "var; ama ben karşıyım" deriz. Kusura bakmayın, ben bu tartışmayı çok fazla anlamıyorum. Dışarıda yağmur yağıyor, siz de yok varsayıp dışarıda dolaşıyorsunuz. Yahu ıslanırsınız ya da "yağmur yağıyor; ama ben yağmura karşıyım" deyip yine ıslanırsınız. Milli namusumuzdan vazgeçiyormuşuz gibi anlaşılıyor. Hiçbir şeyden vazgeçmenize gerek yok; ama anlamak zorundasınız.

Şöyle bir şeyle bitireyim; isterseniz sonradan tartışırız: Yine iktisat politikası bağlamında söylüyorum; küresel dünya, iktisat politikalarınızı belli bir şekilde, belli bir biçimde yeniden düşünüp, düzenlemenizi gerektiriyor. Bunu yapmazsanız ne olur; 94 krizi olur. 1994 krizi, maalesef benim neslimden bir iktisat hocasının bu işi -anlamaması demek, ayıp tabii de- işte "yağmur yağıyor; ama ben karşıyım" demesinden kaynaklanıyor.

Başkan- İktisat politikalarımız açısından geriye doğru baktığımızda dönemleri görüyoruz:

Birincisi, Türkiye, 1961'den beri yurtdışına toplu olarak işçi göndermiştir. Bu, Cumhuriyet tarihimizin, bana göre, NATO'ya katılmadan sonraki en önemli ekonomi kararıdır -NATO siyasi bir organizasyondur, ama aynı zamanda ekonomik fonksiyonları da olmuştur ve olmaktadır- ve Türkiye'ye katkısı (iki rakam olarak ifade edeyim) 1964-99 döneminde resmi kanallardan Türkiye'ye döviz transferi 65 milyar dolardır. Şu anda da övünüyoruz; "Merkez Bankamızın kasalarında, 23 milyar dolar döviz rezervi vardır" diyoruz, ama işin öteki tarafına bakmıyoruz. Bu dövizin yarısı, yurtdışındaki Türkiye'nin Türk ekonomisine vermiş olduğu **uygun kondisyonlu, orta vadeli** bir kredidir, hatta uzun vadeli bir kredidir. 11,5 milyar doları, -yaklaşık 12 milyar dolara da çıkmış olabilir- işçi dövizleri adı altında Merkez Bankası'nda takip ettiğimiz hesaptaki paralardır. Bu paralar, Türk ekonomisini geçmişte de büyük badirelerden kurtaran dövizler olmuştur, bugün de Türk ekonomisinin en büyük döviz kaynağıdır.

İkincisi, Türk ekonomisinde 80'li yıllarda yapılan bir **kamu yönetimi operasyonu** vardır, 1984 operasyonu... Bu operasyonda, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur. Maliyeden Hazine Genel Sekreterliği, Ticaret Bakanlığında Dış Ticaret Genel Sekreterliği, sonradan Planlama Teşkilatımızdan da Teşvik Uygulama Dairesi alınarak bir ucube yaratılmıştır. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı... Bu, **muslukları tek elde toplama** politikasının bir sonucuydu ve ekonomi yönetiminde **çok başlılığı** yaratmıştır. Bugün de bunun sancılarını hâlen yaşamaktayız.

Gerçek bir demokraside, son sözün siyasi otoritede olması lâzım. Bir bakıma **özerk statüde** teknik bakanlıklar kurulması, geçmişte yaşanan müdahalelerin önlenmesi endişesinin etkisiyle olmuştur. Ama bunların nereye varacağını, bu çok başlı ekonomi yönetiminde, (Türkçemizde güzel bir söz vardır; "Horozu bol olan çöplükte sabah olmaz") ne tür kargaşayla karşılaşacağımızı ve ekonomi yönetiminin karar almasında ne tür sıkıntılar yaşanacağını ilgililer, zamanında yeterince düşünmeden, daha çok pratik yolu düşündüler. Bugün ne sorunlar yaşadığımızı maalesef görüyoruz. Bundan sonra görmemesini temenni ediyorum.

Diğer bir önemli konu; kamu yönetimi kadrolarındaki şişkinliktir. Bakınız 1950'de Türkiye'nin nüfusu 20 milyon 400 bin, toplam memur sayısı, (fiilen memur olanların sayısı) 173 bin. 2000'de Türkiye'nin nüfusu 65 milyon (97'de tahmin ediyorum, 62,5. Milyon) ve memur kadrosu sayısı 2 milyonun üzerinde. 50 yılda Türkiye'nin nüfusu 3-3, 5 kat artarken, memur sayısı 10 katın üzerinde artmıştır. Geçen süre içe-

risinde sosyal devlet anlayışından kaynaklanan hizmet genişlemesinin de etkisiyle, bunun yarısının o anlamda olduğunu kabul edersek; diğer artış oranının yapay, politikacı baskısıyla, devlet kadrolarında hizmet görmek amacı olmaksızın yaratılan şişkinlik olarak değerlendirirsek, bunun Türk ekonomisine getirdiği yükleri de düşünmemiz gerekir. Bunun sonucu olarak da, Başbakanlıkta özellikle büyük bir şişkinlik ortaya çıkmıştır. Başbakanlık, bir nevi minyatür bakanlıklar topluluğu haline gelmiştir. Cumhuriyet tarihinde ilk defa 55. Hükümet döneminde hizmet bakanlıklarından daha çok devlet bakanlığı; yani icracı bakanlık yerine, ricacı bakanlıklar kurulmuştur. Bu durum 56. Hükümet döneminde önemli ölçüde kısıtlanmış; ama hâlâ (koalisyonlar döneminde) devam etmektedir. Bunun büyük bir zafiyet teşkil ettiğini vurgulamak istiyorum.

Geleceğe yönelik olarak: Birinci olarak şunu belirtmem lâzım; VIII. Plan dönemi hazırlıkları içerisindeyiz, 2001-2005 döneminde VIII. Plan uygulanacaktır. VIII. Plan, bu bakımdan çok çok önem taşımaktadır; çünkü birinci olarak, Avrupa Birliği'ne adaylık süreciyle örtüşmektedir. İkinci olarak, bölgesel planların önem kazandığı bir dönemdir. Artık Türkiye, genel merkezi plandan, bölgesel planlara doğru gitmek zorundadır. GAP planının yanında, Doğu Anadolu'nun kalkınmasını öngören Doğu Anadolu'nun kalkınma planı (DAP) ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasını öngören DOKAP planı bunlardan üçüdür. Bunun dışında ayrıca vadi planları da var. Artık Planlama Teşkilatımızın sadece Anayasa öngördüğü için, yasalar öngördüğü için değil, gerçek anlamda ekonomik planlamaya; ama serbest piyasa düzeni içinde ekonomik planlamaya, bölgesel planlama anlamında önem vererek, bu konuda geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, dolayısıyla iç göç olgusunun bu yolla dizginlenmesi, frenlenmesi ve büyük kentlerimizin mega köylere dönüşmesinin önlenmesi gerekmektedir.

Geleceğe yönelik olarak düşündüğümüzde, bana göre üç temel hedef vardır; *birincisi* (en yakın olanı), adaylık süreci içerisinde gereken önlemleri alarak, (bunların kendimiz için de gerekli olduğuna inanarak), bir an önce *AB ile masaya oturma sürecini tamamlamak*; yani tam üyelik müzakereleri için masaya oturmak, *ikinci olarak*, 10'uncu büyük ekonomi olma konusunda (10'uncu büyük pazar değil, "pazar"la "ekonomi" kavramı arasında, Batılıların bizi 9'uncu büyük pazar olarak nitelendirmesiyle, 10'uncu büyük ekonomi olma arasındaki kavram farkına dikkatinizi çekerim), VIII. Plandan başlayarak gerekli önlemleri almamız gerekmektedir.

Üçüncü olarak da, Cumhuriyetimizin 100. Yılı kutlayacağımız 2023 yılı için şimdiden genel stratejileri hazırlamamız gerekmektedir.

Diğer önemli bir konu; gelir dağılımı giderek akil almaz boyutlara ulaşan çarpıklıkları sergilemektedir. Esas politika, ekonomik büyüme ve kalkınma ise de, aynı zamanda kalkınmayı sağlarken, gelir dağılımındaki çarpıklıkları gidermenin de, (en azından törpüleme), ekonomik politikanın vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu unutmamamız gerekmektedir.

Çağlar Özgür- Sorumu Sayın Taner Berksoy'a soracağım: 20. Yüzyıl boyunca dünya ekonomisinin devinimini bir pandülün salınımına benzettiniz. Peki sizce gelecekte bu pandülün tekrar diğer tarafa doğru yönelmesinden bahsedebilir miyiz, yoksa sizce de tarihin sonu mu geldi? Daha açacak olursak, kapitalizmin krizleri, küreselleşme ve serbestleşme şeklinde izlenen, gelişen bu iktisadi yolun durmasına, pandülün yönünün tekrar değişmesine sebep olabilir mi, buna yetecek güce ulaşabilir mi?

Sermin Güngör- Taner Berksoy'a ve Türkel Minibaş'a bir sorum olacak. İlk olarak Türkel Hanıma sormak istiyorum: Dün NTV'de sizin bir konuşmanızı izledim ve orada 6 sıfır atılmasıyla ilgili olarak yapısal değişiklikler yapılması gerektiğinden ve insanların tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi gerektiğinden, insanların çok fazla tüketime eğildiklerinden ve tasarruf yapmadıklarından bahsettiniz. Bu yapısal değişikliği nasıl gerçekleştirebiliriz, insanların tüketim alışkanlıklarını nasıl değiştirebiliriz?

Bir de Taner Berksoy'a da bir soru sormak istiyorum: Sizin, Cumhuriyet Gazetesi'nde bir yazınız vardı, "Kaygı ve Korku" diye. Orada insanların bu programa çok büyük kaygılarla ve korkularla yaklaştığından bahsediyordunuz. Zannediyorum hepimiz böyle yaklaşıyoruz. Dolayısıyla en ufak bir gelişme, olumlu ya da olumsuz olsun, bizim bu kaygılarımızı etkiliyor. Benim burada merak ettiğim bir şey, petrol fiyatları. Petrol fiyatları, bu program hazırlanırken 18 dolar üzerinden düşünülüyordu; fakat şimdi 23 dolar civarında seyrediyor zannedersen. Bunun etkisi ne olacak programa, bunu öğrenmek istiyorum.

Biröl Başkan- Sorum hem Sayın Berksoy'a Sayın Minibaş'a olacak; ikisinden birisi cevaplayabilir. Türkiye'de beş dönemde, farklı farklı iktisat politikalar izlenmiş olabilir; ama her dönemde aynı olan özellikler var mı? Sayın Minibaş, "Biz, ekonomiyi toplumdaki politikadan, sosyal hayattan ayrı inceleyemeyiz" demişti, bunun bağlamında her bir döneme ait ortak yönlerin neler olduğunu öğrenmek istiyorum.

İkinci sorum da Sayın Berksoy'a: Devletin şu anda yeni almaya başladığı rolün doğuracağı sakıncalar neler olacak? İktisat yazınında son dönemlerde tartışılan, 'politikacıların elinden takdir hakkının alınıp, politikaların belli kurallara bağlanması', daha güçlü bir devlet olgusuyla karşılaşmamız neticesini vermez mi?

Soru- Bugün Türkiye, hızlı tren fonksiyonunu tam manasıyla meydana getirememiştir oysa Avrupa'da doğrudan doğruya saatte 500 kilometre giden raylı sistem vardır. Bizde doğrudan doğruya -gerek kara sistemi, gerekse demiryolu sistemi- trafik nedeniyle 40 kilometre üzerinden gidiyor. Acaba bizdeki otomotiv sanayiinin (yani 40 veyahut da 50 tane markasının olmasının) bu bakımdan, Türkiye ekonomisine büyük bir yük getirmiyor mu? Acaba biz, Avrupa memleketleriyle neden bu hususta bir eşdeğer politika takip etmiyoruz?

Hilâl Bozkurt- Benim sorum, Taner Berksoy'a olacak: Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası dönemde büyümedeki istikrarsızlığı ortada; üç yıl ardı ardına yüksek oranda büyüyemiyor veya bir yıl eksi 6 küçülürken, ertesi yıl yüzde 8 büyüyebiliyor. Krizden çıkış noktasında talebin etkisi çok büyük, ekonominin bu kadar çabuk toparlanmasındaki ana etkenler neler olabilir?

Ercan Taşçukur- Sorum, Türkel Hocama olacak: 'Sosyal devletin üstlendiği misyonun sivil toplum örgütlerine dağıtılabilirliği' şeklinde bir şey söylediler. Bunun nasıl yapılacağını merak ediyorum. Öte yandan Avrupa'da, sosyal devletin yapısında değişme var mı, yok mu diye baktığımız zaman; mevcut kurumlarının rasyonalizasyonundan öte bir şey yapılmadığını görüyoruz; yani bu konudaki harcamalarda pek bir azalma yoktur. Bu yapıyı da göz önünde tutarak, nasıl bir değerlendirme yaparlar; onu sormak istiyorum.

Ersan Güler- Ben, Sayın Ergun Türkcan'a bugün değinilmeyen bir konu olan GAP hakkında soru sormak istiyorum. GAP'ta yatırımların arttırılmasıyla üretimin arttırılması arasında bir gecikme var. Acaba bu GAP yerine dünya ölçeğinde 5-6 tane ihracata yönelik firma kurulsaydı ve bunların da teknolojik üretim yapması sağlansaydı, bunun ülkemizde yaşanan enflasyona ve teröre etkisi olumlu olur muydu, olursa ne ölçüde olurdu?

Levent Yazıcı- Mustafa Özel Hocama soracağım: Son dönemde Avrupa Birliği üyelik başvurumuz kabul edildi, enerji merkezi haline geldik, PKK terörü sona erdi, boru hatları Türkiye'ye verildi, IMF kredi

musluklarını açtı, enflasyon düşürülüyor. Türk lirasından sıfır atılacak ve bugün, sorunsuz bir şekilde yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi var. Bunlar tesadüf mü?

Metin Sosyolener- Hocam Prof. Türkcan'a sormak istiyorum. Seattle grubundaki ayaklanma mı, dayanışma mı?

İkinci sorum, Sayın Minibaş'a: Enflasyonist politika, Türkiye'deki son 20 sene içerisindeki bilinçli bir politika mıdır? Kaynak aktarımının bir yerden bir yere aktarımı vardır. Bunun Türkiye genelindeki yararı nelerle olmuştur?

Üçüncü sorum da Sayın Berksoy'a: Sovyet sisteminin çökmesiyle globalleşmenin meydana çıkması arasındaki ilişkiyi biraz açarlar mı?

Erdem Yılmaz- Benim sorum Taner Beye olacak: Siz, özgün politika üretmediğimizi belirttiniz. Sizce önümüzdeki dönemde küreselleşme için de böyle özgün bir politika üretebilecek miyiz veya eğer üretebilirsek de, bunun kurgusu nasıl olmalı? Ayrıca, şöyle bir görüşüm var; bunu doğru bulur musunuz, bilmiyorum: Türkiye'de çözümün, rekabetin artırılmasıyla olabileceğini düşünüyorum; yani ülke içinde ekonomide çok büyük bir kontrol var, büyük gruplar hakim. Yurtdışına açılırsa bile, yine de büyük grupların olacağını, rekabet olmayacağını düşünüyorum. O yüzden devletin biraz da düzenleyici olarak rekabeti arttırması gerektiğini düşünüyorum. Doğru buluyor musunuz?

Nurcan Bulut- Mustafa Beye sormak istiyorum: Büyük ölçekli sanayi sermayesinin küreselleşemediğinden bahsettiniz, büyük ve orta ölçekli sanayilerde karşılıklı ilişki kurulması gerektiğini belirttiniz. Peki KOBİ'ler, büyük sanayiler küreselleşemediyse, bunları nasıl küreselleşmeye adapte edebiliriz? Bu konuda ki düşüncelerinizi almak istiyorum.

Türkel Hanıma sorum ise şöyle: İstikrar politikalarının sadece o ülkenin sorunlarının çözmek amacıyla yapılmadığını belirttiniz. Peki şu anki Hükümetin uyguladığı istikrar politikasının başka hangi ülkeleri ilgilendirdiğini belirtir misiniz?

Üçün sorum ise Ergun Beye: Bir teknoloji politikasından bahsettiniz. Türkiye'de böyle bir politikanın varlığından habersizim. Hepimiz de biliyoruz ki gençlerin teknolojiyle, bilimle uğraşmak isteyen birçok insanın önü engellenmektedir. Bu teknoloji politikası hakkında bilgi verebilir misiniz; ne zaman başladı, nasıl yürüyor? Bilgi verirseniz sevinirim.

Başkan- Buyurun.

Aynur İnanoğulları- Ben, Türkan Hanıma sormak istiyorum: Yeni sermaye birikim trendi ve neoliberal politikaların buna etkisini biraz açıklayabilir mi?

Burçay Alkan- Ulusal kalkınmanın yavaş yavaş iflas etmesi gibi bir durum var; gerek ulus-devletlerin ve devletin bir anlamda ekonomideki payının gittikçe azalması gibi tartışmalar yaşanıyor. Bu durumu ülkemiz açısından düşünersek, Türkiye bu küreselleşme sürecinde, bu belki de küresel kalkınma diyebileceğimiz sürece daha mı çok dahil olmalı, yoksa ulusal kalkınmaya mı dönmeli? Bunu Türkel Minibaş'la Taner Berksoy'a sormak istiyorum.

Oldaş Pınar- Ergun Türkcan'a sormak istiyorum: Türkiye'de yapılan özelleştirme faaliyetleri iç borcu kapatmak amacıyla mı yapılıyor, yoksa alınacak olan dış borçlara teminat olarak gösterilmek amacıyla mı yapılıyor?

Mustafa Bereketli - İktisatçılar Haftası'nda, değişen dünyada Türkiye'nin yerini anlamamız açısından bir örnekleme gösterilmesini istiyorum. İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan iki Akdeniz ülkesi olan İspanya ve Türkiye'nin son 50 yıllık dönem içerisinde fiyat artışlarıyla birlikte fert başına gelir düzeyi ne olmuştur ki, yerimizi tespit edelim. Bu soruya isteyen cevap verebilir.

Başkan- Efendim, sorular son buldu. Şimdi cevaplara geçiyoruz. Tespit ettiğim kadarıyla, 17 soru sorulmuş değerli konuşmacılara. Bu sefer tersine çeviriyoruz konuşma sırasını; en çok soru yöneltilen esasına göre Prof. Dr. Taner Berksoy Hocamız, bu sorulara cevap verecek.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Kusura bakmayın, isimlerinizi ve -kime sorduğunuzu önceden söylemediğiniz için- sorularınızın bir kısmını kaçırdım; onun için yanlış bir şey söylersem affedin.

Soru- En son sorudan başlayabilir misiniz?

Prof. Dr. Taner Berksoy- En kolayı o; bilmiyorum.

Soru- O zaman yerimizi nasıl anlayacağız?

Prof. Dr. Taner Berksoy- Yerimizi zaten öyle anlamayız. Ashında haksızlık ettim, onu sonunda söyleyeyim ben size. Yeri, ona bakarak da anlamayız; ona bakarak anlamaya kalkarsak, bizim geçen seneki durumumuz perişan, geri gittik. Konumuzda da çok farklı bir değişim olmadı. 80'li yılların başından itibaren, İspanya'daki büyüme ve istikrara, bizdeki bü-

yüyememe ve istikrarsızlığa bakarsak; sanıyorum aramızdaki mesafe, bire iki düzeyinde açıldı. Yani onlar ciddi bir şekilde öne gittiler, biz de patinaj yapmakla meşgulüz.

Birinci sorudan başlayayım: Çağlar Bey, bir pandülden bahsedip, "bu yeniden döner mi" diye sordu. Eğer pandülse, mutlaka döner. Benim ona pandül demem tesadüf değil; çünkü geriye dönüp 100-150 senelik bir döneme baktığımızda, öyle dönüyor. Orada önemli olan, şunu tespit etmek: Kapitalizm, kendisini yeniden üretmekte; sıkıntıya düştüğü zaman, kendi içinden bir çözüm üretiyor. Bu kapitalizmin krize karşı refleksidir. En azından 20. Yüzyılda 3 tane bu tür refleksi var. Hatta bir tanesinde karşısında ciddi de bir rakip var, Sovyet Blokunun olduğu dönemde bu tür refleksleri yok, kapitalizm bitiyor. O zaman da başkaları, "tarihin sonu gelecek" diye öngörüyorlardı.

Küreselleşme, kapitalizmin çok ciddi bir refleksidir. Seattle, arkasından DS Washington'daki olayları da göz önüne alırsanız, şu anda küreselleşmenin olumsuz sonuçları da bir miktar yoğunlaşmaya, tespit edilip analiz edilmeye başlandı. Bu sistemi sıkıştırdığı anda -hiç tereddüdünüz olmasın- pandül geri gelir. Geri geleceğinin işaretleri de var, isterseniz bir tanesini hatırlatayım: 97 yılının sonbaharında, Asya'da başlayan ve hızla yayılıp dünyayı tehdit edecek diye algılanan bir kriz var. 97'nin sonu, 98 yılının başını düşünürseniz; Asya krizinin yayılması sonucunda, iktisat çevreleri dünyanın aynen 29 krizine benzer çok büyük bir depresyon tehdidi altında olduğunu konuşuyordu ve çözüm olarak da "bir şey yapılınsın" deniliyordu.

"Bir şey yapılınsın" demek, "müdahale edilsin" demektir ve müdahale edildi. Müdahale de çok güzel bir biçimde kurgulandı. Denildi ki, "Dünya ekonomisini sürükleyebilecek olan bir yer, küresel ölçekte müdahale etsin." O dönemin en canlı, en güçlü ekonomisi Amerika Birleşik Devletleri'ne, müdahale edilebilecek organı, ajansı, federal rizör ve faiz müdahalesi yaptırıldı ve federal rizör, iki kez peş peşe faiz oranını düşürmek suretiyle, bu tehdidi, en azından bu tehdit algılamasını ortadan kaldırdı.

Bakın bu, pandülün arada bir kaçak yapıp geri dönmesi demektir. Dolayısıyla pandül bir tarafa savrulduğu zaman, orada kalır. Kalırsa, pandül olmaz zaten; o devinen, salınan bir şeydir. Sanıyorum bu salınım devam eder. Ne kadar zamanda geri gelir bilmiyorum; ama en azından bugün itibarıyla eleştirilmeye başlandığını düşünecek olursanız, pandülün geri gelme ihtimali var. Yalnız, bunu, kapitalizmin sonu diye düşünmeyin; -zaten tarihin sonu bir saç-

malıktır- çünkü her refleksinde biraz güçlenerek çıkıyor olaydan.

Sermin Hanımın bir sorusu vardı. Ben bu "Kaygı ve Korku" yazısını ne zaman yazdığımı bile hatırlamıyorum; içinde ne vardı, onu da bilmiyorum; ama benim şimdi şöyle bir gözlemim var: Bir program var, bu programın ne yapmak istediği, nasıl yapmak istediği belli. Tabii buna dönük şeyler de var, eleştiriler de var. Programın kendi içinde iç tutarlılığının zayıf olduğu noktalar ve hedeflerinde abartı var gibi görünüyor. Bir de benim görebildiğim kadarıyla, 3 noktada gerçekten kaygı uyandıracak risk unsurları var. Bunlardan bir tanesi kamu dengesinde. Kamu dengesinde öngörüldüğü şekilde hedefe yaklaşamaz iseniz, enflasyon hedefine uygun bir kur politikası izlediğiniz için, kuru o şekilde götürdüğünüz için, Türk lirasında çok ciddi bir aşırı değerlenme olur ve dolayısıyla biz yıl bitmeden büyük bir devalüasyon baskısı altında kalırız. Bu tür bir program uygulamasında, yüksek oranda devalüasyon bütün işi alt üst eder; ikinci risk noktası da bu.

En önemli üçüncü risk noktası da, kamu dengesini tutamayacak; yani işi daha cıvıttacak, dolayısıyla arkasından bütün bu baskıları yaratabilecek olan bir siyasi destek gevşemesidir. Dolayısıyla en büyük risk de orada. Şu anda garip bir iktidar var, bir üçlü koalisyon var ve aralarında garip de bir bağlantı var. Demin bir arkadaşımız sordu, "Bunlar tesadüf mü?" diye, arada bir ben de düşünüyorum, tesadüf mü acaba diye; ama bu programın arkasında duruyorlar. Onun arkasından gelmesi gereken niyet mektubunda çok açıkça yazılan bazı yapı düzenlemeleri var, bunların çoğunu da yapmış vaziyetler ve bugünkü haberlere bakarsanız, bu tarım satış kooperatiflerine ilişkin yasada hemen bu cumhurbaşkanlığı sıkıntısı ortadan kalktıktan sonra Parlamente'ye gelecek gibi. Dolayısıyla bunları yapan bir iktidar, programın arkasında duruyor demektir. Duruyorsa, kamu finansmanında bir gevşeme olmaz, dolayısıyla çok ciddi bir kur baskısı da ortaya çıkmaz.

Şimdi, bu programa bir de bedel ödeniyor. Esas siz gençlerin anlamasını istediğim şey de belki bu. Bunu kamuda çalışanlar birinci günden itibaren ödüyorlar; yani zamlarını yüzde 15'ten aldılar, bir yüzde 10 daha verilecek. Bu arada enflasyon tutulamaz da hızlı giderse, çok ciddi bir reel gelir kaybı olacak ve çok büyük bir bedel ödenecek. Bakın, ilk altı ay için verilen yüzde 15'in, üçüncü ay sonunda yüzde 13,5'i gitti, fiyatları tutamadık; tutamazdık da zaten, o başka tartışma. Dolayısıyla bu insanlar, gayet tabii şimdi be-

deli ödedikten sonra, "Bundan bir kere daha cayılır mı, bunun arkasındaki destek ortadan kalkar, programın ipi kaçır, biz gene hızlı enflasyon ortamına döner miyiz, biz bu bedeli, bir kere de boşu boşuna mı ödedik" kaygısı var, korkuları var. Benim o yazıda esas vurgulamak istediğim buydu ve bu doğru bir korkudur. O korkuyu henüz gideremedik; çünkü programın arkasından dikkat ederseniz peş peşe yeni krizler yaşamaya başladık. Durup dururken bir cumhurbaşkanlığı krizi çıkarttık, bana kalırsa hiç gereği yoktu. Biri bir makamı terk edecek, yerine de biri oturtulacak, bu kadar basit bir iş. Onu bile kriz tehdidi haline getirdik. Dolayısıyla o korku hâlâ var ve haklı bir korku olarak düşünüyorum bunu.

Petrol fiyatı, yüzde 19'dan hesaplandı, hâlâ yüksek gidiyor. Büyük ihtimalle, bu 'yüzde 19' yıl ortalamasıdır; onun yıl içine bakmamız lâzım. Programın hedefleri açısından da çok büyük etkisi olmaz. Kaldı ki, eğer enflasyon etkisini kastediyorsanız, o programla ilgisi yok. Yılbaşında devraldığımız enflasyon trendinin içinde, 27 dolarlık petrol fiyatı da var. Oradan buraya petrol fiyatı, dün itibarıyla sanıyorum 23 doların altına geldi; onun da bir bastırıcı etkisi olur. 19'dan hesaplanması çok önemli değil. Daha önemli bir şey var; programın büyüme hedefi, 99 yılının eksi 2 ile biteceği tahmini üzerine oturuyor. Yüzde 5,5'lik hedef, onun üzerine oturuyor. Halbuki biliyorsunuz, 99 yılı eksi 6.4 oldu. Sanıyorum başlangıç değerlerindeki sapmadan kaynaklanan en büyük sapma, büyüme oranında olacak. 4 civarına gelebilirsek bu sene, iyi bir performans. Bilmiyorum, sorularınızı cevapladım mı?

Birol Beyin bir sorusu var; "İktisat tarihçileri 5 döneme ayırıyorlar" diyor. Cumartesi iktisat tarihçileri geliyor buraya, onlarla bu konu konuşulabilir. "Dönemlerde aynı özellikler var mı?" Esas soru bu. Nasıl bir dönemleme yaptığınız önemli değil. Dönemlerin tabii çok belirgin bir özelliği var; pandül ne tarafa giderse gitsin esas, sermaye birikimini özel alanda yapmaktır. Bakın Türkiye'de devletçiliğin uygulandığı dönemde de sermaye birikiminin alanı özel alandır. En koyu müdahalelerin yapıldığı, Türkiye ekonomisinin dışa neredeyse kapatıldığı dönemde de modelin aslı özel alanda sermaye birikimidir, son dönem küreselleşme veya dışa açılma döneminde de aynıdır. Dolayısıyla bu, her dönemin temel özelliğidir. Bunu isteyen özel sermaye birikiminin çıkarlarını şey yapmak için bu pandül salınıyor ki, dediğimize göre bu, kapitalizmin içinden doğuyor, bunda haklılık payı da vardır veya birileri bilerek yapıyor diye de okuyabilirsiniz.

"Devletin yeni dönemdeki rolünün sakıncaları var mı?" Var. Sosyal devlet anlayışından sadece bizde değil, bunun çok yerleşik olduğu Avrupa'da dâhi uzaklaşmış vaziyette. Tabii orada da bunun sakıncaları ortaya çıkıyor; ama bizim gibi, "dayanışmacı bir sivil örgütlenmeye biraz daha yabancı" olan ülkelerde, bunun sakıncaları daha fazla ortaya çıkıyor. Dolayısıyla devletin en azından gelişmenin sosyal boyutuna bu kadar ilgisiz kalmayı sürdürebileceğini sanmıyorum. Bununla ilgili, küreselleşmeye dönük ciddi yerlerden gelen eleştiriler var. Bir tanesi, IMF'den ayrılan Stiglitz diye Amerikalı bir iktisatçı var, bu konuda en doğru şeyleri söylüyor; "IMF, sosyal boyutu olmayan, standart, ülkelere göre olmaktan ziyade, tek bedene göre biçilmiş bir elbise giydirmeye kalkıyor. Arada bir kime giydirdiğini de şaşırıyor." Yani, Uganda için yazılmış şeyi getiriyor Türkiye'ye, aynı metin. Hatta adamın dediğine göre, bir tanesinde, Uganda adını da bir-iki sayfada silmeyi unutmuşlar. Türkiye veya hangi ülke için yapıyorsa, o ülke için derken, arada Uganda lafı da geçiyor imiş. Dolayısıyla bu tür eleştiriler var. Devletin, bu sakıncaları giderecek bir yere geleceğini düşünüyorum.

Bakın, buradaki esas ayırım şu: Devlet, toplumsal yönünü korurken veya sosyal yönünü kollarken bu işin; fiyat mekanizmasını ne kadar bozacak, nereden bozacak, bundan ne kadar bir maliyet doğacak, bu maliyeti kim, nasıl üstlenecek? Bu işin esası budur. Eğer fiyat mekanizmasını bozacak şekilde bir sosyal yarar yaratmaya çalışıyorsanız, o sosyal yararı bazen maliyetleri silecek kadar büyüyebiliyor. Türkiye'deki, devletin ekonomiye müdahalesine bu mantıkla bakarsanız, devlet büyük bir ihtimalle yarattığı sosyal faydadan çok daha fazla sosyal veya ekonomik maliyet doğuruyor. Bunu dengeleyebilmesi lâzım; maliyet yararın üzerine çıktığında, mutlaka onu çözebilmesi lâzım; ama toplumsal yararlar da çok düşmeye başladığı zaman, onun da mutlaka bir çaresine bakması gerekir. Buradaki kriterim, "o mekanizmayı nasıl bozuyor?". Bu, şu anlama da gelmesin; "o mekanizma mutlaklıdır, kabul edilmelidir." Yok, kabul etmeyebilirsiniz. Ekonomide gerekli önlemleri alırsınız. Gerekli önlemler de gayet açıktır: Üretim araçlarını kamulaştırırsınız, kaynak tahsis kararlarını merkezden alırsınız; çok ciddi sosyal faydalar olur, ciddi maliyetler de olur, maliyetleri de örtersiniz.

Bir arkadaşımız, "Sovyet çöküşüyle küreselleşme arasındaki bağlantıyı nasıl kurarsınız?" dedi. Çok ciddi sosyal maliyetler doğuran bir rejim, açık rejimlerin karşısında tutunamamıştır. Sovyetlerin çöküşünün temel nedeni budur. Tamamen ekonomik yarar üzerine

kurulu bir şey, daha doğrusu bireye dönük şeyleri asgaride tutan bir rejim, açık ekonomiler karşısında dayanamamış, çökmüştür. Küreselleşmeyle bağlantısı budur. Tabii Sovyet rejiminin kendi iç işleyişinde ürettiği iç dinamikler var. Çöküşte onun da etkisi var; ama sorunuzda o olmadığı için, değinmiyorum. Fakat iç işleyişindeki dinamiklerin çarpıklığının ürünlerini bugün görüyoruz. Sovyet ekonomisi, mal ihraç etmekten dışında, başka şeyler ihraç etmeye başladı. Oradaki birikimin yönleneceği açısından bunu çok önemsiyorum, altını çizerek söylüyorum;.

Bir başka soru; ulusal kalkınmanın iflasi, devletin küçültülmesi... "Küreselleşmeye mi, ulusal kalkınmaya mı dönmeliyiz?" Bu soru, birinci konuşmada kullandığım mantığım dışında bir soru. Ben diyorum ki; dünya ne tarafa dönerse, biz de biraz gecikerek, biraz sıkılarak, biraz çatlayıp patlayarak o tarafa doğru dönüyoruz. Dolayısıyla bizim şu anda kendimize özgü, "Ulusal kalkınmaya dönüyoruz, ekonomiyi dışa kapayacağız, küreselleşmenin dışına taşıyacağız ve kendi yağımızda kavrulacağız" gibi bir seçeneğimiz yok. İnşallah böyle bir seçenek olduğunu düşünüp, buna meraklanan apoletli veya apoletsiz rejimler de olmaz; çünkü o zaman çökeriz. Onun için buradan kaçış yok, küreselleşmeyi çözümleneceğiz, kendi istediğimiz şekilde yararlarını alıp, zararlarını da asgari düzeye getirecek bir çözüm bulacağız. Başka kaçış yok, "Biz, ulusal kalkınmaya dönelim" yok.

Şöyle bir görüşüm var: Küreselleşme bir sürü şeyin üzerinden geçti. İki şeyin üzerinden net olarak geçtiği kanaatindeyim ve bunu nerede söylersem de arkasından kavga çıkıyor, belki burada da çıkar. Bir, Batı anlamında klasik muhafazakârlığı yaşama alanı bırakmamıştır; yani küresel dünyada muhafazakar olamazsınız. İkincisi, tek ülke sosyalizmi. Tek ülke sosyalizmi, işte o ulusal kalkınmacılığın şeyidir veya üçüncü dünya solculuğuna hiçbir alan bırakmamıştır, onun da üstünden bütünüyle geçmiştir.

Başkan- İkinci sırada, Sayın Prof. Dr. Minibaş var; buyurun efendim.

Prof. Dr. Türkel Minibaş- Efendim sorulardan bir tanesi; "İzlenen ekonomik politikaların özelliklerinin ekonomik ve sosyal yapıyla olan bağdaşlılığı bir de uluslararası krizlerle bağdaşlılığı." Uluslararası krizlerle bağdaşlılığından zaten hem ben bahsettim, hem Taner Berksoy bahsetti; ama bir kez daha söyleyeyim: Dünyadaki kriz ivmelerinin yükseldiği bütün dönemlerde, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler krizi gecikmeli olarak alırlar; ama daha şiddetli alırlar ve o yüzden de baktığınız zaman, yılı yılına örtüşmese da-

hi, bir ile iki-üç yıl farkla o krizi ithal ettiğimizi -ki, şimdi zaman boyutları daha da azaldı- görüyoruz.

Bu soru gelince, aklıma başka şeyler geldi. Ben, Türkiye'de Coca Cola ile ithal ikameci politikaların uygulanmaya başladığı yıllarda çocuktum. Benim çocukluğumda, buzdolabı, çamaşır makinesi yoktu. Frigidaire vardı bazı evlerde, -tel dolap dönemi ben Frigidaire'i de marka değil, buzdolabı zannederdik. Biz, Coca Cola kapaklarından çıkan harfleri biriktirerek, buzdolaplarıyla, çamaşır makineleriyle çalıştık. Harfler de şöyleydi: A, R, Ç, E, L, İ, K. Hiç unutmam, R pek çıkmazdı. Arada sırada birine çıktığı yazardı gazetelerde ya da resmi hep çıkardı ve çıkanlara Arçelik veriyorlardı. Türkiye, ithal ikameci politikalarlardı. Sonra Sayın Demirel'in, "Halkım ucuz petrol kullanır" dediği gibi 73 petrol krizi sonrasında biz bütçeden petrolü finanse ederken, sonunda da 70 sente muhtaç hale geldiğimizde ben gençtim.

Ben değil; ama benden önceki gençler ve benim yaş kuşağımın, sokaklarda, "Onlar ortak, biz pazar" diye dolaştığı yıllardı. Biz, bölgeselleşmeyi de, bölgesel birliktelikler içinde yer almayı da böyle öğrendik. Sonra Marlboro sigarasıyla sınıf atlayıp bir üst sosyal sınıfa geçmeyi öğrendiğimizde de 24 Ocak 1980 kararlarıydı. Türkiye, biraz önce söylediğim o üçlü; yani serbest piyasa, dışa açılma, devletin değişen rolünün üç temel üzerine oturan 24 Ocak 1980 istikrar politikalarıyla sisteme eklenirken, biz tabii halk olarak öyle algılamadık. Biz, bunu bir üst sınıfa ait olmak, herkesin eşit olabileceği, sınıf lafının kalktığı bir süreç olarak algılamadığımızdan veyahut öyle denildiğinden, ekonomi politikalarıyla sosyal yaşam, -sosyal politikalar demiyorum- birbirine örtüşür durumda gidiyordu. Tabii ki buna uygun iktisadi sosyal politikalarına baktığınız zaman; bütün o 80 öncesinin planlı kalkınma döneminde hızlı kalkınma, hızlı büyümenin Türkiye'deki yeri, emek-yoğun teknoloji, tarımdan sanayiye geçen; yani emeği sanayide kullanmayı hedefleyen bir politikaydı.

Böyle baktığınız zaman, Türkiye'de politikaların; ekonomik ve sosyal yapıda hiç de böyle birbirinden ayrılmadığını, atbaşı gittiğini görüyoruz. İyi gidiyor derken, ben tabii kurallara uygun gidiyor demiyorum. Biraz önce söylediğim, sermaye birikim sürecinin gereksinimleri doğrultusunda gidiyor; yani siz bir taraftan o ithal ikameci politikalarla dayanıklı tüketim mallarını üreterek iç pazara yönelik üretim yapan kamu iktisadi kuruluşlarının girdileriyle gayet ucuz, maliyetleri düşük, rehabet ortamında üretim yapan bir sanayileşmeyi yaşıyorsunuz bir yanda, bir yanda da on-

ların kullanıcısı haline geliyorsunuz. Böyle baktığımızda, tabii ki Türkiye'deki devletin yeni küreselleşme sürecindeki yeni rolüne alışmak, pek kolay olmayabilir.

Doğrusunu isterseniz, ben Taner'den biraz daha farklıyım. Her ne kadar küreselleşmeyle ilgili çok sayıda yazı yazsam da, küreselleşmeyi anlamakta zorlanmıyorum. O kadar iyi anlıyorum ki, küreselleşme sözünü ettiğimiz zaman, gözümde dolar-mark işaretleri falan oluyor. Aslında onun da iyi anladığımı biliyorum; ama kıdem sırasına göre öyle diyor.

Şaka bir yana, anlaşılacak bir tarafı yok. Sermaye, önünde ne zaman engeller olduysa, ne zaman krize girdiyse, bu krizden çıkacak politikalarını da üretti. Biz, iktisat derslerinde, klasik iktisadi, neoklasikleri anlatırken, hep bir tek şeyi söyleriz: "Her arz kendi talebini yaratır." Yani, her şeyin pazarı vardır. Fiyatlar, piyasada belirlenir. Onun için, "ürettiğiniz her malın muhakkak ki karşılığında bir pazarı vardır" diyorsunuz; ama bunun ortaya çıktığı süreç, zaten o pazarın da olduğu süreç. Kolonyal dönemle yaratmışsınız o birikimleri, pazarlar var, birinci-ikinci savaş; ama geliyorsunuz, ikinci savaş sonrasında tıkanıyorsunuz. O güne kadar, bu kadar aleni vaziyette hiç devletten söz etmiyoruz, Keynesyen politikalarda olduğu gibi. Keynesyen politikaların devreye girmesi, sistemin artık kilitletiği noktada; yani stokların birikmesiyle birlikte açlık, yoksulluk, işsizlik beraberinde, yeni pazar yaratma şansınız yok. O zaman ne yapacaksınız; devletin, piyasalara müdahalesi gerekir ki, savaş sonrasında, tamamen Keynesyen politikalarla yaşadığımız bir süreç.

Biz, belki Türkiye'de bunları okuduk da, hocalarımızın yazdıklarını okumadık. Bence bütün sıkıntı buradaydı; çünkü ders kitaplarında böyle demiyordu. Ders kitaplarında, Keynesyen politikalara göre, Y eşittir C artı G; devlet harcamalarını arttırdığımız zaman, ekonomide çarpan mekanizması artarak gayet güzel gelir artıyordu. Ancak, oradaki devleti hiç sorgulamadık. İşte 60'ların ortasına gelindiği süreçte, artık sistemin yeni bir dönemle karşılaşması; yani stagflasyon sürecinde krizin yeniden yükselmeye başlaması; ama o güne kadar tanımadığımız bu yeni kriz ortamında sistem olarak "bir dakika" dedik.

"Şimdi sevgili devlet, sen bir kenara gel"; ama kolay iş değil bu. Devleti bir yana atmanız için, bunu yaratacak mekanizmaları da oluşturmanız lâzım. Devlet, o güne kadar yol-su-elektrik olarak size geri gönderirken aldıklarını; eğitim, sağlık, ucuz girdi olarak üretirken, şimdi artık bundan yavaş yavaş çekilecek.

"Bu yeni rolün sakıncaları yok mu? Şu anda kimin sorduğunu hatırlayamıyorum. İşte küreselleşmeyi algılamamız burada zorlaşıyor; çünkü bu yeni rolde artık maliyetleri düşürecek kıstaslardan bir tanesi de -ki, sabah KOBİ'ler adına konuşan beyefendi, çok açık söyledi: "Üstümüzden kaldırın şu vergileri, sigorta paylarını" dedi- bundan böyle sosyal güvenlik paylarının azalması, sosyal güvenlik paylarının işverenin üzerinden alınması. Sosyal güvenlik sisteminden devletin çekilmesi, yerine özel emeklilik fonları, özel hastaneler... Devlet yine olacak, olmayacak değil. Bu böyle birdenbire, bir gecede sihirli bir değnek gibi olmaz. Küreselleşmeyi anlıyorum; çünkü eğer sorun, sermayenin sorunuysa, sorun sermayenin kâr hadlerinin artış hızının düşmesinden kaynaklanıyorsa, bunu arttırmaya uğraşıyorsa, tabii ki bunun gerektirdiği her şeyi yapacaktır, bunu anlayabiliyorum. Bunun bir kısmına baktığınız zaman; sadece emeklilik değil, bir tarafından artık devletin sektörler üzerindeki ağırlıkları da değişecek. Ecevit'in 29 Eylüldeki Amerika gezisinde; IMF, niyet mektubu öncesinde kesin şart koştu; en büyük pazarlıklardan biri buydu, tarımın piyasa ekonomisine açılmasıydı.

Tarımın piyasa ekonomisine açılması demek; günde 10 tane ekmek yiyen bir ülkede, küreselleşmeyi anlamakta, üzerinde durmakta zorlaştığınız bir süreç başlıyor demektir. Yani bu "Devlet artık ucuz tohum, ucuz kredi, destekleme alımlarıyla bunu sağlayamayacak" demektir. Şu anda Standart&Pours, kredi notumuzu yükseltti; ama karşılığında verdiğimiz bir şey de vardı. Bir karşılık olarak da söylemiyorum bunu. Niyet mektubunda yer alan, evvelsi gün kabul edilen, peşin vergi denetiminin 6 aydan 3 aya çekilmesi idi. Ancak, bir şeyi daha şart koştu; o da, tarım birliklerinin özleştirilmesi idi ki, Recep Önal, bugün büyük olasılıkla bu konunun da çözüleceğini söyledi.

Şimdi bütün bunlar zaten gösteriyor ki, devlet yavaş yavaş bu sektörel alanlarda da üretimden çekiliyor. Bunun ortaya çıkaracağı sorunlara karşı önlemlerimizi alıyor muyuz; almadığımız kesin. Yani, şöyle yapıyoruz: "Bir dakika, yaptırmayız." O sırada siyasetçilerin çıkarlarıyla, -çıkartırken, sakın olaki aklınıza rüşvet yemeleri falan gelmesin; bundan hiç söz etmiyorum- kendi çıkar grupları adına orada var olmak. Onların da bir görevleri var; bir politik güç oluşturmak, o politik gücün bağlantıları... Türkiye'nin Tarım Bakanı, aynı iyi niyet mektubunun ön mektup yapıldığında, Adana'da "Hayır, öyle bir şey olmayacak" diye çiftçiye söz verdi. Sabah haberlerinde yayımlandı bu ve ben ancak gülebildim; çünkü öbür tarafta da mektup imzalanıyor; ama onun seçmeni o.

Bir iktisatçı olarak, duygusal davranmamamız gerektiğini ve iyi irdelememiz gerektiğini düşünüyorum. Önemlidir, Türkiye'nin nüfusu hâlâ tarımsal bir nüfustur. Tamam, Avrupa Birliği masasına oturmamızın zamanı; ama ben de size neyle oturacağımızı soruyorum, hangi ürünlerinizle? Geçen zaman zarfında, pazar için ne sektörel bir çeşitlemeye gitmişsiniz? Biz hâlâ şu mantıklayız: Elimize üç tane yüzük, iki tane de fermuar alırsak, pazar bulabileceğimizi zannediyoruz ve ihracatçılar geçmişteki bu anılarını anlatarak sadece nostalji yapıyorlar.

Krizin yükselme dönemlerinde, kimse iki tane pazarı kimseye bırakmaz;

biri tekstil-konfeksiyondur, biri gıdadır. Buradaki herkes iktisatçı olduğu için, nedenini açıklamıyorum; ama bir ikinci önemli sektör, ulus-devletin değişen rolü içinde "enerji"ydi ve Türkiye artık kamu hizmeti tanımını, uluslararası tahkim mekanizması sürecinin başlamasıyla -zaten kamu hizmeti tanımından vazgeçtiğinden- iyice değiştirdi. Demek ki bundan sonra kamu hizmeti diye tanımladıklarınızın da, piyasa ekonomisi kurallarına göre fiyatları belirlenecek. Bütün bunlara karşı; "Niye cep telefonum fazla geliyor, elektrik faturası niye 20 milyon geliyor?" diye düşünüp şikâyet edeceği değil. Bunun içinde hangi mekanizmalarla duracağını, bence çok ciddi tartışılması gerektiğine inanıyorum.

"Ulusal kalkınma mı, küresel kalkınma mı?" Böyle bir şey olmaz kardeşim. Ne küreselleşme, bölgeselleşme birbirlerine alternatif şeylerdir; ne ulusal kalkınma, küresel kalkınma diye bir şey olur. Çünkü, eğer dünyadaki uluslararası konjonktür içinde hep söylediğimiz bu, deminden beri anlatmaya çalıştığımız da bu. Savaş öncesi dönemlere veya savaş sonrası dönemlerine baktığımız zaman, o dönemlerde sizin ithal ikameci politikalarla, ulusal modellerle var olmaya çalışmanız, zaten o dönemin doğaldı. Yani, şimdi diyorlar ya, bazı iktisatçılar ile siyasetçiler, "80 öncesi döneme mi dönüyoruz?" diye. Dönemezsiniz, yok böyle bir şey. O dönemde de küreselleşemediniz zaten. Bu, kapitalist sistemin bildiğimiz, şu anda ismini küreselleşme diye koyduğumuz bu son sürecinde, siz de kapitalizmi kabul etmiş bir ülke olarak ve bunun içinde yer almaya çabalayan bir ülke olarak zaten küresel modeller içinde var olmaya çabalayacaksınız.

Son olarak şunu söylemek istiyorum: İstikrar po-

litikaları, -tekrar ediyorum- tabii ki salt ülkeler için konulmaz; bunların sisteme, doğru bir şekilde eklenmesi için yapılır. Zaten baktığınızda, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu da, enerji reformu da budur ve çıkan Bankacılık Yasamızdaki değişme de buna entegrasyon içindir zaten. Ama, burada çok çeşitli tartışmalar vardır. Ben, bölgesel bütünleşmelerin de küresel bütünleşmeye entegre olmanın bir yolu olduğunu iddia edenlerden bir tanesiyim.

Altı sıfır atmaya gelince... Her şeye, bir mozaığın bütünleri olarak baktığınızda; "bir toplam eğer tüketim kalıplarını, davranış kalıplarını değiştirmeden..." de-

dim, doğru; ama hiçbir zaman için paradan sıfır atmak, enflasyonu önlemek için kullanılan bir araç değildir. Paradan sıfır atma operasyonu, bir operasyondur. Paranın tasarruf etme ve ölçü birimi olma işlevini gerçekleştirmek adına olan bir tasarruftur; yani tahribata karşı yapılan bir şeydir. Şimdi burada biz niye yapmaya kalkıyoruz; ona gelince, devalüasyon beklentilerini kırmak için olur. Zamanlaması, bugün yapılırsa yanlışdır -ki, zannetmiyorum- ancak kuvvetli bir istikrar politikasıyla uygulandığında başarılıdır. Eğer ciddi bir istikrar politikasıyla; yani o programı uygulamakta kararlı olan Bir Hükümetle değilseniz, katiyetle başarısızdır. Bunların örnekleri de Latin Amerika ülkeleridir. Başarılı olduğu ülkeler de vardır; De Gaulle Fransa'sı, İsrail örneği, Finlandiya gibi.

Geçtiğimiz cuma günüydü, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Cim bom bom sesleriyle açıldı ve Süren'in hisseleri tavan yaptı. Bu, çok tarihi bir olaydır. Galatasaray'ın gollerinden daha da tarihidir. Eğer bir ülke borsa gibi sermaye piyasası alanında bu kadar ciddi bir alanda bu kadar duygusal davranabiliyorsa; cumhurbaşkanı A oldu, B oldu diye hisse senetleri düşüyor, çıkıyorsa, cumhurbaşkanının akraba resimleri çıkardıklarının -son sözüüm buydu, çok kapalı söyledim- aile fotoğraflarına göre prim yapıyorsa; eğer bir borsada yol üzerindeki bir amele, elektrik teline kazma salladı diye bir saat elektrikler gidiyorsa; o ülke ancak bu kadar küreselleşir, başka da sözüüm yok.

Başkan- Çok teşekkür ederiz, yeterince dengeyi de sağlamış oldunuz, yalnız dengeyi sağlamak için, Sayın Hocama iki dakika süre veriyorum. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Taner Berksoy- İki soru var, atlamışım kusura bakmayın; ama ondan önce bir şeyi mutlaka söylemem lâzım: Küreselleşmeyi anlamak, gözünüzü kapayınca dolar-mark görmek değil. Gözünüzü kapadığınız zaman niye dolar-mark görüyorsunuz; onu anlarsanız, biz niye küreselleşme işini beceremiyoruz, onu da anlarsınız.

Bakın, küreselleşme dediğiniz zaman neyi anlayacaksınız? İçeride enflasyonu pompalayacaksınız -öyle bir soru var- kamu açık verecek. Kamu açığını, enflasyonu pompalayıp enflasyon vergisiyle kapamaya kalkacaksınız. O arada küreselleşmeden, ne kadar küreselleştikten, ne kadar açıldığımızdan bihaber olduğunuz için, faiz oranlarını aşağıya çektiğiniz anda, küreselleşmeyi anlamıyorsunuz, görmüyorsunuz demektir. Bu ortamda faizi çektiğiniz takdirde, dışarıya çok ciddi bir sermaye çıkışı olur. O sermaye çıkışı, sizi çok yüksek oranda devalüasyon yapmaya zorlar, devalüasyon da sizi yere çakar. "Küreselleşmeyi anlıyorum" dediğiniz zaman, bunu göreceksiniz. İster dolarla, ister mark terimleriyle, ister TL terimleriyle görün; ama bu görünür. Küreselleşmeyi anlamak budur.

Bununla çok bağlantılı bir şey var; bir arkadaşım, "Rekabetin artması gerek" dedi. Tabii, rekabetin artması gerek. Eğer küreselleşen bir dünyaya siz de açıldıysanız -ki, konuşuyoruz, açılmama gibi bir şansınız yok- açılmayan Sahranın altında kalan ülkeler dünyadan düşüldü, yoklar artık bu dünyada, üzerlerinde konuşulmuyor bile. İşte bakın, Madagaskar'da sel felaketi oldu; bir hafta sonra oraya ihtiyacın 1/30'u gitti. Dolayısıyla Türkiye gibi, bu coğrafyada, bu ölçekte bir ekonomi, bir ülke, bir toplum, "Ben bunun dışında kalacağım" diyemez. Açıldığı takdirde, şunu yapamayacağınızı anlamamız lâzım: Küreselleşen dünyaya açılan bir ülkede, Tofaş Fabrikası kurduramazsınız. O arabaları bu ahalie satamazsınız.

Türkcan'ın lafını hatırlayın, bakın kim küreselleşiyor; daha önceden dalgayı hissetmiş, yapısını ona göre ayarlamış, Hyundai'yı yapıp satan. Son ayın ithal arabalar listesinde, Türkiye'de Hyundai birinci sırada, Hyundai ithal ediyoruz. Onun için rekabeti mutlaka kamçılacaksınız, kışkırtacaksınız, sağlayacaksınız. Bana kalırsa, kapitalizmi terbiye etmenin başka yolu yok. Kapitalizmin terbiyesizleşmesi, rekabetten kaçmasıyla olur. Ne kadar rekabetten kaçarsa, o kadar terbiyesizleşir, o kadar ahlâkı bozulur, etrafa yayılır. Dolayısıyla Erdal arkadaşımın sorusuna cevap bu.

Özgün politika şudur: Stratejik tercihleriniz varsa, kaynak kullanımındaki etkinliği fazla zorlamadan, kaynakların bir kısmının oraya akmasını sağlayabilir-

siniz. Arkadaşlarım değindiler; dünya ekonomisinde üretim bazında kabuk değişiyor. Yeni teknolojiler, yeni sanayiler var ve bunlar, önümüzdeki dönemin sanayileri. Eskiler bitecek anlamında değil; ama önümüzdeki dönemin üretici olan, birikime dönük olan sanayileri bunlar. Bunların içinde stratejik tercihiniz varsa, etkinliği fazla bozmadan, kaynakları bir miktar oraya kaydırabiliyorsanız, özgün politika budur. "Yok, çiftçiye genel fiyat üzerinden destekleme veririm. Söke'deki en kapitalist çiftçiye bunu veririm, Şırnak'ta sıkışmış adama da şunu veririm" dediğiniz zaman; ne yaptığınız işin manası vardır, ne de küreselleşmeye karşı en ufak bir iddianız olabilir. Bir süre daha ısrar ederseniz, sahra altı ülkelere dönersiniz.

Bir arkadaşım, "Biz bu krizlerden niye böyle çok kısa zamanda çıkıyoruz?" diye sordu. Ekonomide tabii müthiş de bir dinamizm var. Bir de o yüksek oranlı büyümeyi biz yapay olarak, talebi kışkırtarak götürüyoruz; götüremediğimiz zaman düşüyor ekonomi. O dozda büyümeyi de zaten götüremezsiniz. Yani Türkiye ekonomisinin -açık söyleyeyim- yüzde 9'luk bir büyüme oranını sürdürülebilir kılması mümkün değil. Ama niye öyle oluyor? Benim birtakım spekülasyonlarım var, onu karşılıklı konuşuruz.

Başkan- Efendim, üçüncü konuşmacımız, Sayın Prof. Türkcan. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Ergun Türkcan- Türkiye'de araba fabrikası kapasitesini sordu bir beyefendi. Bizde, en fazla 60-70 bin 100 bin, dünyadaki ortalama kapasite 250-300 bin'dir;; ama bunlar tam araba fabrikası sayılmaz, bir ileri SKD: "semi knock-down". Türkiye'de 7 tane araba fabrikası var ve bunlar SKD yapıyorlar, bazı parçaları burada yapıyor; yani adam malı satmak, ihraç etmek yerine, burada yapıyor. Gümrüklerden çok, iç vergilerle korunan bir araba sistemi.

Globalleşmeyi, ben de öyle dolar işaretiyle anlamıyorum; Magellan'ın dünya seyahatini tamamladığı 1500'lerde dünya globalleşmeye başladı. Önce merkantil kapitalizm, sonra endüstriyel kapitalizme gidiş; şimdi post-endüstriyel, endüstri-ötesi kapitalizme geçişin krizlerini yaşıyor. Öyle bir süreç, gökten gelme bir süreci yaşamıyoruz; yani bu kadar açık geliyor bana. Şimdi bu bağlamda Kore hikayesine geleceğim yani GAP'la Kore'yi nasıl bağlayacağız?

Bir arkadaşımız, GAP'ı sordu. Diyor ki, "Bu yatırım yaptık da ne oldu?" Tesadüfen, ben Enerji Bakanlığında iken, bu Aşağı Fırat Projesi, olarak bir enerji sistem projesi olarak başlamıştı. Sonra GAP Projesine dönüştü. İşte barajlar yeniden revize edildi.

Atatürk Barajı yoktu, onun yerine iki tane baraj vardı; teknik izahata girmeyeyim. Şimdi bu şu anda 30 milyar dolara yakın harcanmış ve harcama taahhüdüne girilmiş olan bir sistemdir. Bunun bir enerji sistemi olarak kalmasını ben tercih ederdim; çünkü bu toprakları sulayarak ve bol miktarda bizim popülist politikalarla su vererek öldüreceğimiz kanaati var bende. Çünkü bu konuda hiçbir politika yok ve unutmayın ki, 1984'te Atatürk Barajının temelini atıldığı anda da Güneydoğu meselesi ve meşhur örgüt ortaya çıkmıştır. Bunların tesadüf olduğunu düşünmek zordur. Su meselesi, çok kritik bir meseledir.

Küçük bir anekdot anlatmak istiyorum: 1973 yıllarıydı, TÜBİTAK'ta, Başkan -o zaman Genel Sekreter- bana bir yazı gönderdi. "Korean Electronic Research Institute", böyle bir şey. Adamlar diyorlar ki, "Siz bir araştırma kuruluşunuz. Biz de elektronik endüstrisine girmek istiyoruz. Bu alanda araştırma yapmak istiyoruz. Siz herhalde bizden daha ileri durumdasınız -"ki, biz o zaman Nevtron (sanayici Nevzat Bey'in) radyosu, bir de Iskra'nın cross-bar santrallerini yapıyoruz; yani bizim ileri olduğumuz durum da o kadar'- bize yol filan gösterin." Biz de güldük. yani "siz aç karnınızı doyurun" dedik, kendi kendimize. O sıra Kore'nin durumunu biliyorsunuz; adamlar hala aç. Pek güldük; sanki bizim durumumuz çok ileriymiş. O sırada petrol krizi çıktı: 1974.

Petrol krizi konusunda, Taner Berksoy'la aynı fikirde değilim; yani benim bu konuda da ayrı bir tezim vardır. Petrol krizi, esasında petrol krizi değil, bir dolar krizidir; çünkü petrol krizinin; yani arzı kısıtlamanın hiçbir mantığı yokken, Amerika'nın kontrolündeki petrol firmaları ve petrol üreten devletlerin (OPEC) orkestrasyonu bir petrol krizi yaratılmıştır. Bu, doları kuvvetlendirmek, Amerika'nın hegemonik elini güçlendirmek içindi. Çünkü, zaten 1967'de trafik akışı kesilmiş olan Süveyş Kanalı ve büyük süper tankerler mevcutken o zaman kısıtlanmayan arzı kısıtlamanın hiçbir anlamı ve imkânı da yoktu. Amerika olmasaydı, bu kısıtlanmazdı.

Olay şuydu: Burada Schumpeterian bir kavramla açıklama yapmak isterim: Başka bir uzun dalga; başka bir teknoloji "cluster"ına gidiyordu. Bu teknoloji demeti, daha az enerji tüketen yeni mikro teknolojiler ve elektronik bazında bir teknolojik devrimdi. Kimisi buna dördüncü teknoloji devrimi diyor. Bunu anlayan anladı, Koreliler anladılar; ama Türkler anlamadılar. O sırada sevgili arkadaşlarımızdan bir tanesi Maliye Bakanıydı. Artan fiyatlar dolayısıyla petrol fiyatlarını arttırmadı. O yüzden Türkiye'nin nispi fiyatları o gün-

den itibaren öyle bir bozuldu ki, daha toparlayamıyoruz. O 1980'i bize getirdi. Zaten, 1980, Türkiye'nin kendi içsel dinamikleriyle değil, dışarıdan gelen bir şeydi.

İşte bu kırılma noktasında Kore, (o sırada büyük emek-yoğun teknolojilere; tekstil, gemi yapımı vesaireye giren ülke) birden bire şu kararı verdi: "Ben, ileri teknolojilere geçeceğim." Bu teknolojiler, tamamen devletin de firmalara empoze ettiği, belli teknolojiyi alıp üretme talimatıyla yapıldı. Biz bunları hep atladık. İşte orası hem teknoloji politikaları, iktisat politikaları, yani nispi fiyatların kaydığı an. Türkiye'nin tekno-ekonomik anlamda kaydığı an, o noktadır.

Biz, bütün paramızı toprağa yatırdık. Şimdi bu hepimize tuhaf gelir, hatta bu yüzden başımıza da bir sürü dert geldi; yani biz GAP'ı her zaman yapabiliydik. Su orada duruyor; fakat bir elektronik endüstrisine girmiş olsaydık, yaratacağımız gelir daha büyük olurdu. Bakınız, adamın 1993'teki elektronik ihracatı tek kalemde 25 milyar dolar. Biz, bu barajları her zaman finanse edecek bir kaynağı bulurduk, zaten çoğunu kendimiz finanse ettik; ama bakınız iki türlü finansman çıkarmış bu: Bir, bu barajların yapımı; ki henüz sadece elektrik enerjisi üretimi için kullanıyoruz ve onlar da buraya gelirken yüzde 20-25 kayba uğruyorlar; çünkü orada tüketmiyorsunuz, burada tüketmiyorsunuz. İki, ortaya çıkan siyasi durum dolayısıyla bütçeye yüklenen güvenlik masrafları da bunun en az dört katıdır. Dört katı artı bir de bunu koyarsanız, yüz milyarlarca liralık bir yanlış kararımızın faturası gibi geliyor bana; bu da ayrı bir şey. Bu bakımdan, bu petrol krizi, nispi fiyatlar yani yeni teknolojilere tam geçecekken, biz burada ne teknolojiyi anlayabildik, ne de nispi fiyat kavramını; popülizm dolayısıyla burada trenini kaçırdık.

İşte orada treni kaçırmayan, bu bizim Asya Kaplanları dediğimiz Kore, Tayvan, ve Japonya'nın kendisidir. Çünkü Japonya, o sırada araba endüstrisini kurdu; arabaları, az benzin yakan... Dört silindir, Amerika'da yoktu. İşte bu devrimin sonunda Amerika'ya araba yapmayı öğreten millet durumuna geldiler. Amerika, arabanın vatanıdır. Detroit'te Honda fabrika kurup, Amerikalılara arabanın nasıl yapılacağını, "lean" teknolojileri öğrettiler.

Bir arkadaşımız, Seattle'den, WTO'dan bahsetti; yani buradaki kavgalardan bahsetti. Onun devamı, ikinci perdesi de Washington'da oynandı; belki 3-4 yerde daha oynanacak. Siz, bunu solcuların filan yaptığını zannetmeyin; öyle bir şey mi kaldı dünyada? Bunlar çevreci, feminist, oradaki işsiz takımı ve bun-

ları tahrik edenler. Evet, bunları sistem tahrik ediyor; aynen böyledir, neden böyledir? Bakınız, çünkü sistemin değiştirilmesiyle ilgili işareti Stiglitz vermiştir. Stiglitz, "Bu sistem değişmelidir" diyor; ama bir gerekçe koymak lâzım, "Adamları bağırılmamız lâzım, bunu değiştirmek için." Bu adamlar solcu değildi. "Yeni solculuğun" hakim olduğu Amerika'da, Vietnam için bar bar bağırılırken o zaman niçin hiç kimse 1818 H Street'in önünde kavga çıkarmıyordu? Sosyalizmin en güçlü olduğu dönemde ne Dünya Bankası, ne de IMF'i hatırlayan yoktu. Niçin şimdi hatırlanıyor? Ben, Washington'da ya da Seattle'de bir olay çıkmadığını söylemiyorum; bu bir sol hareket değil. Bu, sistemin kendini -sistemler, biyolojik organlar gibidir-kendini aşılmasıdır. Aşı nedir; o mikrobun öldürülmüş ve yumuşamış bir şeklini vücudunuza enjekte edersiniz. Aşı, sizi gelecek esas mikroba karşı korusun diye bir uyarı sistemi, bir bağışıklık verir. İşte bunu hazırlıyor ve dikkat ederseniz, IMF sistemini en üst düzeydeki iktisatçılar ve politikacılar; başta Blair, Clinton, eleştirmeye başladı.

Sistemi değiştirecekler, kapitalizm başka bir aşamaya giriyor. Bunu en iyi, kapitalizmin yüksek rahipleri bilir. Bu bakımdan, çok heyecanlanıp da, "Sol hakim oldu, IMF öldü" diye düşünmek yanlış. IMF'yi öldürecekler tabii, yerine başka bir şey geçecek; çünkü başka bir banka, başka bir finans sistemi doğuyor. IMF'nin artık bir fonksiyonu kalmadı. Mesele budur, yerine başka bir şeyler gelecek. Yani bu sistemler, her zaman ebedi köşe taşları gibi konulmamış. Katolik Kilisesinin değiştiği, yobazlığın hakim olduğu bu sistemin değiştiği yerde, 50 yıllık kurum tabii ki değişecek. Onun için çok heyecanlanmayalım.

Yani dikkat edin, Yeşiller nükleer enerjiye karşı bağırır, çağırırlar. Allah aşkınıza, sadece bir soru sorayım; Siz, dünya denizlerinde 20 küsur gemi ve bilmem ne kadar uçak, helikopter daha ne kadar bilmem ne, bunun finansmanını sizin gibi böyle çevreyi çok seven insanlardan toplanan 50 kuruluşlarla mı finanse ediyorlar? Arkasında kim var, bir düşünün.

Efendim, ondan sonra, "Türkiye'nin teknoloji politikası var mı?" Vardır. O bayan arkadaşımız gelirse, ben Türkiye'nin yani BTYK (Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu) kararlarını ayrıntılarıyla takdim edebilirim. Türkiye 1995 Haziranından itibaren teknoloji politikası yapmaya başlamıştır. Bu, teknoloji üretmeye çalışan firmalara yardım şeklindedir. Ayrıntılarını ben kendisine takdim ederim. Yani ayrıntılarına girmiyorum; çünkü bu apayrı bir konferans.

"Özelleştirme ne amaçla yapılıyor?" Bunu Sayın

Maliye Bakanına sormak daha iyiydi, ona sormak lâzımdı. Bu bir kere kamu açığını kapatmak için, moda uymak için, özel sermayeye, az biriktiğini düşündükleri özel sermayeye biraz daha katkıda bulunmak için olabilir. Yani, aslında ne için verilerse versinler, çok da anlamlı değil. Bu sistemin içinde; yani özellikle TELEKOM'u devletleştirseniz; devletleştirmesiniz, satsanız, satmasanız ne olacak?.. Hepinizin elinde bir tane cep telefonu var. Yarın öbür gün belki düz telefonu kullanacak adam çıkmayacak; yani teknoloji değişmektedir. İnternetin olduğu bir dünyada, artık hiç mektup gönderip alıyor musunuz? Yani hatırlayan var mı, mektup yazmayı bilen var mı aranızda, kaldı mı?..

Soru- Böyle ileri görenen teknolojiler, aslında medeniyeti de geriye götürüyor aslında.

Prof. Dr. Ergun Türkcan- Ben de çok özlüyorum, ben de çok özlüyorum. Haklısınız, ona hiç itiraz etmiyorum.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Özel- Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Ergun Hocam, "Sona kalan, donakaldı" demişti. Benim durumumu düşünün artık; ama bereket, sorular az, çok kısa konuşacağım; ama bir-iki noktaya işaret etmek istiyorum:

Petrol fiyatlarıyla oynanmasının bir Amerikan manüplasyonu söylemek, Anti-Amerikancılık falan değil; yani bu, rekabette Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın Amerika'yı yakalama neticesinde, Amerika'nın zorunlu olarak başvurduğu bir tedbirdir. Çok olağan bir tedbirdir; çünkü petrol üzerinde en fazla fiili hakimiyet kuran Amerika devleti ve Amerikan şirketleriydi. Amerika, Batı Avrupa ve Japonya kadar petrole bağımlı değildi. Petrol fiyatlarını yükseltmek de, Suudi Kralının veya İran Şahının altından kalkabileceği bir iş değildi; yani büyük bir güç devreye girmiş olmasaydı, bu manüplasyon yapılamazdı. İki, özellikle sömürgeciliğin sona ermesiyle çok sayıda yeni devlet piyasaya çıktı, dünya sistemine çıktı.

Bugün 200 devletten söz ediyoruz; bunların dörtte üçü aşağı yukarı 50 yıl önce yoktu. Bu ülkeler, siyasi bağımsızlıklarını kazanırken, iktisaden bağımlı hale getirilmeliydiler. Petrol dolarları nereye gitti; Batı bankalarında birikti ve bu siyasi egemenliğini kazanmış olan ülkelere borç olarak verildi. Şu anda dünyanın yarısı, zengin ülkelere yaklaşık 3 trilyon dolar borçludur. Borçlu olan da Türkiye'nin hâlâ Cumhurbaşkanı olan zatın deyişiyle, "Borçlu olan da, hiçbir

siyasi ve askeri konuda masaya yumruğunu vurarak konuşabilecek güçte olmaz."

Bir başka nokta da küreselleşme. Küreselleşmenin esas itibarıyla bu ulaştığı aşamada sermayenin yerkürenin her tarafında serbestçe dolaşabilmesi, buna karşılık emeğin dolaşamaması anlamına geldiğini de unutmayalım. Şu anda sermaye, işte tahkim yasaları ve saire ile Çin dahil olmak üzere, komünist, kızıl Çin dahil olmak üzere, her yere rahatlıkla girebiliyor; ama dünyanın hiçbir yerinden zengin ülkelere çok sağlam bir gerekçeyle vize almadan hiç kimsenin gitmesi, yerleşmesi, hele çalışması mümkün değildir. Bunları göz ardı ederek küreselleşmeyi tartışamayız.

Önemli bir noktaya daha işaret edeyim, sorulara geçmeden: Ölçek üzerinde çok durmuştum. Hocam da otomotiv sektörünü örnek gösterdi. Bütün anahtar sektörlerde kritik zaman aralıkları vardır. Otomotiv sektöründe hem Japon tecrübesi, hem de Kore tecrübesi, bu kritik zaman aralığının 8 yıl olduğunu göstermiştir. Japonlar 1957-64 arasında 800 bin kapasiteye ulaştılar. Koreliler 1980-87 arasında 800 bin kapasiteye ulaştılar. Bu kapasiteye ulaşamayacaksanız, o sektörü geliştirmesiniz, belki daha kârlı çıkarsınız. Belli bir ölçeğe ulaşmadan, o sektörü geliştirmek mümkün değildir. Türkiye'nin temel problemi bu, sanayileşme bakımından.

Sorulardan birisi Nurcan Hamının: "Büyük ölçekli sanayi şirketlerin küreselleşemediğini, küresel pazara açılmadığını söylüyorsunuz. Pek KOBİ'lerle ilişkileri, nasıl onları ve KOBİ'leri küreselleştirecek, ilişki nasıl olacak?" Japonya, buna en güzel örnektir. Japonya'da sanayi şirketlerini sayıca yüzde 99'u KOBİ'dir, küçük ve orta boy işletmelerdir. Bunların Japon sanayiine katma değerleri yüzde 40-45 dolayındadır. Japon ihracatına doğrudan katkıları yüzde 10 dolayında; ama büyük şirketler aracılığıyla Sogoşoşalar, Keyretsu'lar aracılığıyla katkılarıysa yine yüzde 40 dolayındadır. Bu kadar muazzam bir katkıları vardır.

Peki bunlar nasıl örgütlenmişlerdir? Mesela Toshiba dediğimiz zaman, Toyota dediğimiz zaman, bizim aklımıza 8-10 fabrikası olan ve bütün üretimini o 8-10 fabrikada yapan şirketler gelir. Böyle bir şey yok. Toyota'nın birinci halkasında 400'e yakın müteahhit şirket vardır, taşeron diyelim isterseniz. Onların her birinin ikinci bir halkasında sayıları 4-6 bin arasında değişen ikinci bir kategori vardır ve bunların herbiri, arabanın belli bir parçasıyla ilgili son derece uzmanlaşmış şirketlerdir, odaklanmış şirketlerdir. Burada tıpkı lazer ışığı gibi, lazer biliyorsunuz, çok zayıf bir ışıktır; ama onu teksif ettiğiniz için kayayı bile de-

lebilirsiniz. Enerjilerini teksif ettikleri için, bu birleşmeden muazzam bir güç doğmaktadır.

Ben, bunun Türkiye'de de olabileceğini söyledim; yani küçük sermaye ile büyük sermaye arasında bir hasımlık meydana getirmek, sanki bunlar birbirinin rakibiymiş, verimsiz olanın meydanı küçüklere bırakmış gibi bir sonu değil; tam aksine, herkesin bütün bu yaşananlardan alacağı dersi alarak, muayyen bir işbirliği içerisinde küresel pazara açılmaları gerektiğini söylüyorum.

Bir arkadaşımız da, Türkiye'deki yeni durumu tasvir etmeye çalıştı; "AB ile ilişkiler yumuşadı, Türkiye bir enerji merkezi haline getirilmeye çalışılıyor, PKK meselesi hemen hemen sona erdirildi, IMF ile belli bir ilişki kuruldu. Acaba Türkiye yeni bir uluslararası ilişki ağının içine mi çekiliyor veya bütün bunlar tesadüf mü?" dedi. Tabii bir komplo teorisi üretecek durumda değilim; ama şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Türkiye, politik ilişkilerinden, devlet olarak politik ilişkilerinden, politik ittifaklarından yeterli ekonomik randımanı sağlayabilmiş bir ülke değildir bugüne kadar. Türkiye, kendi güvenliği, geleceği açısından, Amerika'yla ya da başka güçlerle elbette ittifak kurabilir; ama Türkiye'nin, sistemin merkezindeki gerginlikleri kendi çıkarına değerlendirdiği söylenemez.

Şu anda dünya sisteminin merkezinde muazzam bir gerginlik, bir tansiyon yaşanmaktadır. Tansiyonun doğası şudur: Batı Avrupa ve Doğu Asya, Japonya, Çin eksenli Doğu Asya, iktisadi güç bakımından Kuzey Amerika'ya yetişmişlerdir; ama siyasi ve askeri güç bakımından bu iktisadi varlıklarını ifade edebilecek donanımda değildirler. Dolayısıyla iktisadi güçlerini siyasi ve askeri alana da yansıtmak istemektedirler. Batı Avrupalılar, NATO'nun şemsiyesi altında bulunmaktan rahatsızdırlar. Bir Avrupa ordusu kurulmak istenmektedir. Amerika ise, tam aksine NATO'yu ayakta tutarak, Avrupa Birliğinin genişleme imkânlarını, daha da daraltırsak, Almanya'nın genişleme imkânlarını sınırlamak istemektedir; yani tahdit etmek istemektedir. Herkes kendi geleceği bakımından son derece rasyonel mantıklı davranmaktadır.

Türkiye, iktisadi ilişkilerinde 2/3 nispetinde Avrupa'yla iş yapmaktadır, coğrafi yakınlıktan ve tarihi ilişkilerden ötürü; ama siyasi ilişkilerini yüzde 90'a, hatta yüzde 100'e yakın bir şekilde Amerika ile yürütmektedir. Bu, siyasi ittifakın iktisadi rantını yeterince yiyememekle sonuçlanmaktadır. Bir tek örnek vereyim: ABD'nin yıllık ticaret açığı 300 milyar dolara yaklaşıyor; ama bu 300 milyar doların 1 milyar dolarını Türkiye'den çıkarıyor. Türkiye, 1,5 milyar dolarlık

mal satıyor, 2,5 milyar dolarlık mal alıyor. Yani dünyanın bütün ülkeleri Amerika'ya daha fazla mal satar-ken, sadece en önemli müttefiklerinden Türkiye, tersi bir durumda görülüyor. Bunu açıklamak mümkün değildir. Bir örnek daha vererek konuşmamı bitireyim, vakit ilerledi: Mesele Hyundai firması, 1987 yılında Amerikan pazarına açıldığı zaman, 1 yılda 250 bin araba sattı, ikinci yıl 260 bin araba sattı. Bunu sadece rekabetle, sadece iktisadi bir olay olarak görmek mümkün değildir.

Türkiye'de tekstilcilere sorun; -şimdi kategorilerini hatırlamıyorum- bilmem penyenin hangi kategorisinde Amerikan pazarına ihraç edilen mallarda Amerikan ithalatının yüzde 1.25'ini biraz geçti mi, kota koyuyorlar. Halbuki Türkiye'nin toplam ihracatını, 50 bin otomobilin değerini tutmaz. Bundan şunu çıkarıyorum: Türkiye, birtakım ilişkilerin içerisinde, her zaman da olacak; ama Türkiye'de politik ilişkiden ekonomik rant çıkarabilecek zihniyetin henüz hakim olduğunu söyleyemeyiz. Bana göre bunun işareti, Türkiye'de, iyi çalışabilen, verimli olabilen bir savunma sanayiinin kurulup kurulmayacağı, bunun kriteri olacaktır. Yani Türkiye'de savunma sanayii ciddi bir şekilde kurulma yoluna girerse, Türkiye'nin siyasi ilişkilerini çok iyi değerlendirdiği kanaatine sahip olacağız.

Başkan- Efendim, toplantının soru-cevap kısmını bu şekilde tamamlamış oluyoruz; ama bu konularla ilgili olarak direkt bana soru yöneltilmiş olmamakla beraber, izninizle 5 dakika içinde bazı konulara değinmek istiyorum.

Birincisi, GAP Projesiyle ilgili. GAP 1964-2000 döneminde, 14,5-15 milyar dolar harcanan kamu ağırlıklı bir entegre bölgesel kalkınma planıdır. Toplam projenin tutarı 32 milyar dolardır. Gerçekleşme oranı fiziki olarak yüzde 43'tür. Bunun temel nedeni, finansmanının yüzde 95 ölçüsünde kamu kaynaklarına dayalı olmasıdır. Yalnız VIII. Planda, GAP 95'te tünellerin açılmasından sonra gerçek bir bölgesel kalkınma planı haline dönüştüğü için, özel sektör yatırımları da bölgede giderek yaygınlaşmaya başladığı için, daha gerçekçi anlamda bölgenin kalkınmasına büyük katkılar sağlayacaktır.

Diğer bir konu, KOBİ'ler. KOBİ'ler üzerinde durmak lâzım; çünkü hem üretimde, hem istihdamda büyük katkıları vardır; ama KOBİ'lerin şu andaki krizinin temel nedeni, sadece içinde bulunduğumuz ekonomik olumsuzluklar değil, Kuzeyden ithal ettiğimiz Uzakdoğu krizinin uzantısı da değildir. Aynı zamanda Gümrük Birliği nedeniyle Avrupa Birliği'nden ithal ettiğimiz kriz de KOBİ'leri etki alanı içerisine almış-

tır. Bunu unutmamak lâzım çünkü etkisini giderek ithalat kalemlerimize baktığımız zaman göstermektedir. Kapanan işyerlerinde temel etki, tüketim malı ağırlıklı olarak, Avrupa orijinli ithal mallarının Türk piyasasında, giderek Türk tüketicisinin tüketim kalıplarını değiştirmesi sonucunu doğuran bu olumsuzluklardır. Bunun üzerinde özellikle durmak lâzım.

Niye böyledir? Kısaca ifade edeyim: Türkiye 1966 yılında Avrupa Birliği (AB)'nden, mali yardım da almak için Gümrük Birliği'ne girmiş, ama AB'den Gümrük Birliği sayesinde mali yardım bekleyen Türkiye, AB'ye Gümrük Birliği yüzünden mali yardım yapar duruma düşmüştür. 1987 Nisanında dilekçemizi verdik, 1988 yılından itibaren, daha önceki gümrük indirimlerini de telafi edecek ölçüde indirim yapmaya başladık. 1988-2000 yılı arasındaki bu indirimlerin Türk ekonomisine olumsuz yansımalarını -özellikle kamu finansmanında- dikkate aldığımızda, bu yolla KOBİ'ler düzeyinde yarattığı *haksız rekabeti* ve ayrıca Gümrük Birliği'nden sonra teknik anlamda ortaya çıkan *trafik sapmasını da* dikkate aldığımızda, her yıl ortalama 2 milyar dolar Avrupa Birliği'ne yardım etmekteyiz.

Bugün Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi Helsinki'de tam üyeliğe aday ülke olarak ilan etmesinin temel nedenlerinden birisi de, Gümrük Birliği'nin bu haliyle devamıdır. Bir rivayete göre, -dolaylı olarak söylenmektedir- tam üyelik 15 yıldan evvel olmaz; ama hiç değilse Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayarak masaya oturmak, ondan sonra da Maastricht Kriterlerini yerine getirme konusunda masada müzakere etmek için çok önemli bir aşamayı gerçekleştirmek için uğraşmamız lâzım. Ancak, Avrupa Birliği bu konuda da bizi oyalayacaksa, o zaman Gümrük Birliği de aynı şekilde devam edemez. Bu çok önemli bir unsurdur, medyamız olayın bu yönü üzerinde nedense durmaktadır. Onların bize lütfedip verdikleri 100 milyon Euroyu çok büyük yardım olarak kamuoyuna sunmaktadırlar.

Biliyorsunuz Gümrük Birliği nedeniyle bize 3,2 milyar dolar yardım edeceklerdi, bunun yüzde 10'u bile Türkiye'ye gelmemiştir. Mali protokolden doğan aşağı yukarı 3-4 milyar dolarlık yardımlar da, bir kalemde Gümrük Birliği yüzünden silinmiştir, o da ayrı bir yaradır.

Gümrük Birliği'yle ilgili olarak, İspanya bağlamında bir şey daha söyleyeyim: İspanya'nın gelişmişlik düzeyinden bahsediliyor. İspanya, Portekiz ve Yunanistan 1980'li yılların başında tam üye olurken, İspanya, Gümrük Birliğini kabul etmemiştir. Türkiye ise,

13 aday ülke içerisinde Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği ilişkisinde olan, daha doğrusu tüm ekonomik imkanlarını Avrupa Birliği'ne açan tek ülkedir, kota uygulaması devam ettiği halde... İspanya, üye olarak karar masasında oturma imkanı olduğu halde; bütün yardımlardan, fonlardan faydalanma imkanı olduğu halde, Gümrük Birliği ilişkisini kabul etmemiştir. İspanya'nın gelişmesindeki önemli nedenlerden birisi de budur. Bunu özellikle vurgulamakta yarar vardır.

Enflasyon diyoruz hep. Şu dört konu, eşdönemli olarak gerçekleştirilmediği sürece, enflasyonu özledığımız tek haneli rakamlara indirmek, hayal olur; ama ben gelecekte ümitliyim. Nedir bunlar? Birincisi, ekonominin dış dengesini sağlayacaksınız. Dış ticaret açığı olarak 28 milyar dolarlık ihracat, 48-50 milyar dolarlık ithalat yapıyoruz. Aradaki fark, büyük bir rakam; ama cari işlemler dengesi itibarıyla baktığımız zaman, birkaç milyar dolardır, makul düzeydedir, orada bir dengeyi sağladığımızı söyleyebiliriz.

İkinci olarak ekonominin bu dış dengesiyle ilgili, eşdönemli olarak ekonominin iç dengesini sağlayacaksınız. Bu da kamu finansmanıdır, kamu finansmanı açıklarının giderilmesi lâzım. Bir arkadaşımız dedi, "Özelleştirmeyi niçin yapıyoruz?" diye. Özelleştirmenin gerçek anlamda nedeni, **verimli olmayan kamu işletmelerinin ekonomiye kazandırılmasıdır**. Ekonomiye kazandırılması, ama verimli olmayanların ekonomiye kazandırılmasıdır ve bunları ekonomiye kazandırmak, özel sektör eliyle olursa; ekonomide de tekelleşmeye meydan vermemek. Bunu sağlama imkânı varsa, yapmakta yarar vardır. Ancak, özelleştirme gelirlerinin -yasada da hüküm vardır- özellikle kamu borçlarının ödenmesinde değil; yatırımların artırılmasında kullanılması lâzım.

2000 yılı bütçesindeki rakamları hatırlayalım: 46 katrilyonluk bütçede, kamu yatırımları miktarı sadece 2,4 katrilyondur; yani yüzde 5'ler düzeyindedir. Bu düzeyde bir yatırımla Türk ekonomisinin, şu anda 86 katrilyonluk devam eden 5 bin küsur projesini gerçekleştirmesi mümkün değildir. GAP Projesi'nde olduğu gibi, 30 yılda ancak gerçekleştirilebilir bunlar. Özellikle özelleştirme gelirleri, önemli bir aşamaya gelmiş ve sadece kaynak yutan, hiçbir şey üretemeyen temel alt-yapı yatırımlarına kazandırılırsa, onların bitirilmesinde kullanılırsa çok daha önemli olur. Ama bir siyasi tercih olarak, Hükümet, bunu öncelikle kamu finansmanı üzerindeki borç yükünün azaltılması için borç ödemedeki kullanmaktadır.

Diğer bir üçüncü unsur, *zam* meselesidir. Enflasyonu önlemek, fiyat düzeyinin sürekli olarak artması-

nı önlemek demektir. Şimdi Hükümet, ekonominin tümü için karar alıyor; ama kendi kontrolü altında olan yüzde 50'ler civarındadır, diğeri özel sektörün kontrolindedir. Şimdi yüzde 100 için karar alır da, "yüzde 25 enflasyon düzeyinde tutacağım" derse; özel sektör ise, kendi kur politikasında, yüzde 50-40'ı uygularsa (Gerçi TÜSİAD'ın, üyelerine bu şekilde bir genelgesi vardır; "Biz de bugün politikaya tüm üyelerin uymasını istiyoruz" diyor. Ancak, öyle tahmin ediyorum ki, bu hiçbir büyük işletme yüzde 25 düzeyinde fiyat ve kur politikasını tespit etmemektedir.) bu ne demektir? Devlet kontrolü altındaki yüzde 50'de yüzde 25'i uygulayacak; özel sektör olarak diğer yüzde 50 yüzde 40 olarak uygulayacaksınız, toplamı yüzde 65 eder. İkiye bölerseniz 32,5. O halde bu seneki enflasyon rakamının yüzde 25 düzeyinde olması bana göre çok zordur. Ama yüzde 30-35 düzeyinde dâhi başarılı sayılmalıdır. Ve bu ekonomiden yararlanan herkesin, enflasyonla mücadele konusunda duyarlı olması ve fiyat politikasını buna göre belirlemesi şarttır.

Zamlar gerçekleşen enflasyona göre değil, belirlenen hedefe göre yapılmalıdır. Bir dönem; işletme veya faaliyet dönemi feda edilecek, herkes geriye doğru gerçekleşen enflasyona göre zam beklentisi içinde değil, ileriye doğru öngörülen enflasyona göre bir beklenti içinde olacaktır, bu kaçınılmazdır. Eğer geriye doğru enflasyon hesabıyla ileriye doğru zam yaparsanız; enflasyonu geleceğe taşımış olursunuz. Bu çıkış yolu değildir.

Bunun *dördüncü* ve çok önemli bir şartı da beklentilerdir. Enflasyon konusundaki beklenti kırılmadığı sürece, enflasyonla (diğer üç şartı yerine getirseniz dâhi), mücadele etmeniz oldukça zor olur. Bu da uygulanan programlara, kamuoyunun desteği demektir, *inandırıcılık* demektir. Bunun da gerçekleşmesini temenni ediyorum.

Efendim, bu düşüncelerle bugünü tamamlamış oluyoruz. Benim bir özdeyişim var, kısaca özetlemek isterim: Hayâl etmeden düşünmek, düşünmeden planlamak, planlamadan uygulamak, uygulamadan sonuç almak mümkün değildir.

Hepinize iyi hayaller, iyi düşünceler, iyi planlamalar ve iyi uygulamalar diliyorum.

Küreselleşen Dünyadan Türkiye'ye Bakış

(Prof.Dr. Esat Çam'a armağan)

3.Gün

28 Nisan 2000 Sabah

Saat: 10.00

Açış : Şükrü Elekdağ
Oturma Bşk. : Prof.Dr. Gül Günver Turan
Panelistler : John McMarthy
Nicole Pope
Prof.Dr. İlater Turan

Vahap Adıyaman- Sayın Prof.Dr. Esat Çam, daha önce Fakültemizde dekanlık görevini üstlendi. Ayrıca, önce Siyaset İlmî Kürsüsü Başkanlığını, reformlardan sonra da, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanlığını yaptı. Emekli olduğu 1996 yılına kadar da Başkanlığını sürdürdü.

Çeşitli makaleleri ve "Siyaset İlmîne Giriş", "Devlet Sistemleri", "Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar ile İktisadi İktidar" kitapları yayınlanmıştır.

Armağanını vermek üzere, Profesör Toktamış Ateş'le, Profesör Esat Çam'ı kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. Esat Çam- Efendim, bu güzel takdimden sonra bir şeyler söyleme isteği duydum. Bugünün ne kadar anlamlı olduğunu ve benim yaşamımda ne denli büyük etkiler yaratacağını dile getirmek isterim. Bu armağanı, "anısı" olarak değil, "armağanı" olarak almak beni son derece sevindiriyor. Armağanı, evimin en mutena köşesine koyup, zaman zaman geçmişi ve geçmişe dayalı mutlu anılarımla, özellikle arkadaşlarımla birlikte geçmiş olduğunu hatırlayacağım ve bana kuşkusuz büyük bir mutluluk kaynağı olacak. Bu, mutluluk kaynağı olacak durumu yaratan ve bu imkânı sağlayan İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti yöneticilerine teşekkür etmek isterim.

Cemiyet hakkında bir-iki kelime söylemek isterim. Cemiyetimizle, Fakültemiz arasındaki ilişkiler başlangıçta pek sıkı değildi; gevşek bir ilişki vardı. Cemiyet kendi tarafında, Fakülte kendi tarafında, organik bağı olmayan iki ünite gibi hareket ediyordu.

Dekanlığım sırasında, o zamanki Cemiyet Başkanı Nihat Batur Bey Fakülteye gelip de, "bu ikili durumu tekli durum şekline dönüştürelim" diye bir öneri getirdi. Öneri rasyonel bir öneri olduğundan dolayı tarafımdan da benimsendi ve o zamandan sonra Fakülteyle Cemiyet arasındaki ilişkiler giderek yoğunlaştırıldı. Artık Cemiyetin, devamlı Fakülteyi ön planda tutarak birtakım eylemler yapması ve örneğin emekli hocalara "anısına" armağanlar vermesi, kuşkusuz bu bağı, rasyonellik yanında duygusallık cephesiyle de tamamlanmış olacağından, Cemiyetin etkinliklerini daha da anlamlı kılacaktır. Tabii burada Cemiyetin vefa ilkelerine ne denli bağlı olduğunu da görmüş oluyoruz,

Prof. Dr. Toktamış Ateş- 1960'lı yıllarda, dördüncü bir eleman olarak, o zamanki Siyaset İlmî Kürsüsüne girdiğimde, Esat Hocam, İlater Turan Hocam ve Önder Arı Hocam Bölümdeydi. İşte o günden, 1990'ların sonlarına, 2547 Sayılı Yasaya rağmen sürekli yükselen bir trend izlerken, maalesef geçen sene ağır bir darbe aldık; ümit ederim geçici olsun.

Efendim, Sayın Hocamız müsaade ederlerse, şu anda salonda bulunan Kürsümüzün sizden sonraki en kıdemli öğretim üyesi İlater Turan'ın bu plaketi vermek zahmetine sokmak istiyorum.

Sizin kurduğunuz bölümün en genç üyesi Ayşe-gül Komşuoğlu'nun da, şu andaki bölümün elemanlarının duygularına tercüman olarak, size vermek istediği bir buket çiçek var; gönülden efendim.

Prof. Dr. İlater Turan- Efendim, çok teşekkür ederim. Toktamış'ın bu jesti, aslında bizim bu kürsüyü ne kadar güçlü bir dayanışmayla yürüttüğümüzün de bir göstergesidir. O bakımdan, hem Toktamış'a, bana bu fırsatı verdiği için çok teşekkür ediyorum. Ancak bu hatırayı birlikte vermezsek, ikimizden biri böyle bir şereften mahrum olacak. Esat Beyin bir elini ben, bir elini de Toktamış sıkacak herhalde.

Prof. Dr. Esat Çam- Duygulanmamda ne kadar haklı olduğumu, bu tablo bir kere daha ispatladı.

Vahap Adıyaman- "Küreselleşen Dünyadan Türkiye'ye Bakış" adlı panelimizin ilk tartışmasını açmak

üzere Emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ı kürsüye çağıracağım.

Sayın Şükrü Elekdağ Galatasaray Lisesi mezunu. İstanbul Yüksek İktisat İcraat Okulundan mezun. Arkasından iktisat doktorasını Paris Hukuk Fakültesi'nde yapmıştır.

Dışişlerinde çalıştığı dönemlerde, NATO Dairesi Genel Müdürlüğü, Japonya Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Büyükelçilik yaptıktan sonra emekliye ayrıldılar; fakat Dışişlerinde çalışanların bir özelliği de, emeklilikten sonra eskisine nazaran daha da faal olmaları galiba. Bilkent'de hocalık yapmaktadırlar; yüksek lisans ve doktora programlarına katkıları bulunmaktadır. Aynı zamanda Milliyet Gazetesinde de, köşe yazarı olarak, haftada bir yazı yazıyor.

Sayın Şükrü Elekdağ'ı kürsüye çağırıyorum.

Şükrü Elekdağ- Konumuz, "Küreselleşen Dünyadan Türkiye'ye Bakış". Ben konuşmamda, önce küreselleşmenin ekonomik-finansal ve siyasal-hukuksal alanlardaki sonuçlarını ele alacağım. Bunların ülkemiz üzerindeki etkilerine değineceğim. Bunu takiben, ortaya çıkan tablo karşısında, Türkiye'nin ne gibi tedbirler alması gerektiği üzerinde duracağım, bunu irdeleneceğim. Son olarak da, küreselleşme perspektifinde Türkiye'nin hangi hedeflere yönelmesi gerektiği üzerinde duracağım.

Bugün yaşadığımız dünyada, artık uzak ve yakın ayrımlarının pek bir anlamı yok. Bilgisayarlar ve internet yoluyla kurulan dünya çapındaki enformasyon ağıyla, iletişimde zaman ve mekân sınırlarının elektronik sinyal hızıyla kat edilmesi, dünyayı gerçekten küresel bir köy haline getirdi. Bu gelişme, uluslar ve toplumlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin yoğunlaşmasına ve hızlanmasına yol açarak, ekonomik, siyasal, hukuksal, sosyal, kültürel ve çevresel alanlarda birçok ortak değer, standart ve uygulamanın, devletlerin sınırlarını aşarak, dünya çapında yayılması ve büyük ölçüde de kabul görmesi sonucu doğurdu.

Bu anlamda globalleşme, küreselleşme, durdurulması mümkün olmayan ve yarattığı çok boyutlu deği-

şimin azameti açısından da, nefes kesici bir süreç niteliğini kazanmış bulunuyor. Kanımca dünya, sanayileşme devriminden çok daha dramatik bir dönüşüm yaşıyor. Küreselleşme, ülkeler arasında keskin bir hiyerarşi yaratarak, küreselleşenler veya küreseller ve yereller diye, dünya ülkelerini iki gruba ayırıyor. Bunlardan yeni devrime ayak uyduramayan ülkeler; yani küreselleşemeyip yerel kalanlar, yeni dünyanın sunduğu fırsatlardan yararlanamayacakları gibi, az gelişmişlik kaderlerini çok daha zor değiştirebilecekleri bir ortamda yaşayacaklar.

Şimdi, küreselleşmenin ekonomik açıdan etkileri üzerinde duralım. Küreselleşme, ekonomik açıdan etkisini, dünyanın liberal ekonomik bir düzene göre şekillenmesinde ve devamlı genişleyen tek bir dünya pazarı yaratma doğrultusunda gösteriyor. İlk

bakışta, bu durumun tüm dünya ülkeleri için büyüme açısından büyük fırsatlar yaratacağı ve dolayısıyla refaha yol açacağı düşünülebilir. Küreselleşen pazarın muhteşem fırsatlar yarattığı doğru; fakat kimler için sorusunu sordüğümüz zaman, ortaya o kadar da iç açıcı bir durum çıkmıyor. Zira araştırmalar, küreselleşme sürecinin ülkeler arasında önemli gelir farklılaşmalarına ve büyük adaletsizliklere yol açan bir nitelik taşıdığını ortaya koyuyor. Ünlü sosyolog Sigmund Baumann "Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları" adlı eserinde, yeni ortamın yarattığı koşulların son derece eşitsiz olduğunu, yeni teknolojileri üreten ülkelerin gerçek anlamda küresel hale gelirken, bilim ve teknoloji altyapısından ve gerekli eğitimden yoksun, gelişme halindeki ülkelerin ise, yerelliklerine sapanıp kaldıklarını vurguluyor.

Bauman diyor ki: "Sahneyi düzenleyenler de, kuralları koyanlar da, yeni teknolojileri üreten bu küreseller. Gerçekten de, gelişmiş ülkeler iletişim, teknoloji ve bilgi donanımındaki gelişmişliklerini, bu yeni ortamda azami avantajla kullanırken, bu araçlara ve donanıma sahip olmayan, kalkınma sorunlarını da henüz çözememiş olan, gelişme halindeki ülkeler ise, küreselleşmenin yarattığı rekabet koşullarıyla baş edemez duruma düşüyorlar, tabii düşecekler. Bu durumun bir sonucu olarak da, düşük ve orta gelir düzeyindeki ülkelerin, küreselleşen dünya pazarından, ticaret yoluyla fazla yararlanmaları mümkün olamıyor. Nite-

kim, Birleşmiş Milletlerin 1999 İnsani Gelişme Raporu, küreselleşmenin aşırı zenginlere daha hızlı para kazanma fırsatını verdiğini, açık seçik ortaya koyuyor. İfadeler benim değil; rapordan aldığım ifadeler.

Rapora göre, en tepedeki 358 küresel milyarderin toplam serveti, dünya nüfusunun yüzde 45'ini oluşturan 2 milyar 300 milyon insanın toplam gelirin eşit. Yine rapora göre, küresel servetin sadece yüzde 20'si, dünya nüfusunun yüzde 80'inini oluşturan, gelişmekte olan ülkelere ait. En kötüsü de, - Burada rakamlara fazla girmeyeceğim; sizleri rakamlara boğmak istemiyorum- yoksul ülkelere ayrılan küresel gelir payının gittikçe küçülmesi.

Bu bulgular, Bauman'ın eserindeki şu görüşü doğruluyor. "Küreselleşme, aşırı zenginlere daha hızlı para kazanma fırsatını vermiştir. Bu bireyler, en son teknolojiyi, büyük miktarda paraları, aşırı bir hızla, dünyanın etrafından döndürmek ve spekülasyon yapmak için kullanılmaktadırlar. Ne yazık ki bu teknoloji, dünyanın yoksul insanlarını etkilemiyor. Aslında küreselleşme bir paradoks. Çok az sayıda insana çok büyük faydalar sağlarken, dünya nüfusunun üçte ikisini dışarıda bırakıyor ya da kenara itiyor." Bunlar, Bauman'ın ifadeleri.

Küreselleşmeye yöneltilebilecek eleştiriler burada bitmiyor tabii. Son 10 yılda dünyayı sarsan finansal krizlerin faturası da küreselleşmeye ve bu olgunun yarattığı aşırılık ve dengesizlikleri düzeltme hususunda parmaklarını dahi kılmıdınmayan, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na çıkartılıyor.

Tabii eleştirilerin bir bölümü de, dünya ticaret sistemini, zengin devletlerin ve çokuluslu şirketlerin çıkarlarına göre düzenlediği iddia edilen Dünya Ticaret Örgütü'ne yöneltiliyor. Bana sorarsanız, bu eleştiriler büyük ölçüde gerçeklere dayanıyor. Örneğin, 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan finansal kriz, küreselleşmenin etkisiyle, bütün dünyaya süratle yayıldı ve çok tahripkâr sonuçlar yarattı. Esasında göz göre gelen bu krizin önlenmesi için, Uluslararası Para Fonu da hiçbir önlem almadı; bunları anımsıyoruz. Bu konularda uzmanlığıyla tanınan Fransız yazar Rene Passe, daha Temmuz 1997 de, Le Monde Diplomatique'te yayınlanan bir makalesinde, sermaye ve finans kaynaklarının başıboşluğu ve yoğun hareketliliği yüzünden, ekonomilerin kontrol edilemez bir durum

yansıtıldığını vurguluyordu; daha 1997'nin ortasında, ünlü Passe bunları söylüyordu.

Rene Passe'nin yaptığı hesaplara göre, sırf spekülatif, dövizler arası finans işlemlerinin günlük toplam hacmi, 1 300 milyar dolara erişmişti. Bu miktar, ticari mübadele hacminin; yani dünya ticaretinin 5 katıydı ve neredeyse, tüm dünya merkez bankaları rezervlerinin 1 500 milyar dolarlık toplam hacmine eşitti. Rene Passe şu sonuca varıyordu: Bu durumda, hiçbir devlet, piyasaların spekülatif baskılarına birkaç günden fazla dayanamaz.

Evet, Passe'nin söyledikleri kurallara bağlamayan ve kontrol edilemeyen bir Pazar kapitalizminin bünyesinde, kendi kendini imha eylemini taşıdığını teyit ediyor. Hiçbir tezinin doğruluğu kabul edilmese bile, Karl Marks'ın, bu hususta haklı olduğunu teslim etmemiz lazım.

Evet Fransız uzmanın bu gözlemlerinin doğruluğu kuşku götürmez. Uluslararası para fonuyla Dünya Bankası'nın piyasa anarşisini önlemek için, muhakkak ki harekete geçmeleri ve paniğe kapıldığında çılgınlaşan sermayenin dünya ekonomisinde büyük tahribata yol açmasını önlemek maksadıyla, bazı düzenlemeler yapmaları gerekiyor. Bunun yanında, devletlerin de, bireysel bazda, kendilerini bu anarşinin feci sonuçlarından korumak için önlemler almaları zorunlu. Bu da, makro dengeleri sağlıklı tutmak, kapasitelerinin üstünde borç almamak, bankacılık sistemlerindeki zafırları gidermek, spekülatif amaçlı sermaye girişlerine müsaade ederken dikkatli olmakla mümkün olur.

Değerli dinleyiciler, Romalıların mitolojik tanrısı İanus gibi, küreselleşmenin de, bir başı iki yüzü var. Biri çirkin ve abus bir yüz, diğeri de güzel ve gülüm-

seyen bir çehre. Ben, konuşmamda şu ana kadar hep bu başın çirkin yüzüne baktım. Şimdi bir de, küreselleşme olgusunun diğer yüzüne bakalım; yani gülümseyen yüzüne.

Bu yüzüyle küreselleşme, muazzam yeni kaynaklar yaratan bir süreç. Bu süreç, dünya ticaretini artırarak, refaha katkıda bulunuyor. Yeni teknolojilerde bir devrim yaratıyor. Dünya nüfusuna zengin bir hizmet yelpazesi sunuyor. Sermayeye akışkanlık kazandırarak, verimli yatırım alanlarına erişimini sağlıyor. Gezegimizin en ücra köşelerini izolasyondan kurtararak, küresel pazara entegre ediyor. Hukuka ve insan haklarına evrensel bir yaklaşım kazandırıyor ve dünya çevresel sorunları üzerinde bilinçlenme yaratarak, bunlara ortak çözümler üretilmesini gündeme getiriyor. Ayrıca ticaretin serbestleşmesine ve sınırların kalkmasına yol açarak, firmaların geleneksel pazarlarının dünya pazarı haline gelmesine ve rekabetin küresel bazda gerçekleşmesine yol açıyor. Bu bağlamda, son 50 yılda, uluslararası ticaretin dünya gayri safi milli hasılasının önünde seyrettiğinin altı çizilmelidir. Anılan dönemde ticaret 17 kat artarken, dünya hasılası sadece 6 kat artmıştır. Bu şekilde artan ticaret hacminin, dünyada büyüme ve istihdam kaynağı olduğu bir gerçek; bunun altını çizelim.

Diğer bir husus da, gelişme yolundaki ülkelere yönelik özel yabancı sermaye akımlarındaki muazzam artıştır. Örneğin 1990 da 18 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1997 de, 140 milyar dolara yükselmiştir. 1990 da 17 milyar olan net portföy yatırımları, 1997 de, aşağı-yukarı 70 milyara yükselmiştir. Banka kredileri, resmi sermaye yatırımları ve diğer yatırım türlerini de dikkate alırsak, dünyada her yıl yatırıma yönelik 400 milyar dolara yakın bir kaynağın mevcudiyeti görülüyor. Tabiatıyla, uzun vadeli finansman imkânı sağlaması ve beraberinde teknoloji ve çağdaş üretim teknikleri getirmesinden, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, en avantajlı sermaye girişidir.

Türkiye'ye 1990-1999 döneminde, yılda ortalama 600 milyon dolar civarında -benim hesabıma göre 640 milyon dolar oluyor- yabancı sermaye girdiği dikkate alınır, ülkemizin bu muazzam kaynaklardan yararlanmakta yaya kaldığı anlaşılır. Dünyada artık, yabancı sermayeye karşı tutum alan ülke kalmamıştır. Tüm gelişme halindeki ülkeler, yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için büyük bir rekabet içindedir.

Şimdi değerli dinleyiciler, tekrar küreselleşme sürecine dönelim. Konuşmamın başında da ifade ettiğim üzere, devletler küreselleşmenin ortaya çıkardığı so-

runlarla baş edebilmede gösterdikleri performansla göre, küreseller ve yereller diye iki ana gruba ayrılacaklar. Baumın'ın ifadesiyle, "küreselleşen bir dünyada yerel kalmak, toplumsal sefaletin göstergesini oluşturacak". Bu durumda Türkiye'nin birinci grupta; yani küreseller grubunda yer alarak, bu sürecin yarattığı fayda ve zenginlikten pay alabilmesi büyük önem taşıyor; ancak bunun için de, Türkiye'nin bu yeni ortamda, oyunun yeni kurallarını çok iyi kavraması ve ona göre oynaması gerekecek. Bu amaçla, yeni koşulların gerektirdiği teknolojik, yönetsel ve yasal düzenlemeleri gerçekleştirecek, etkin bir devlet stratejisi oluşturması, yaşamsal bir önem kazanıyor.

Kanımızca, bu strateji çerçevesinde alınacak önlemlerin başında, Türkiye'nin küresel piyasa mekanizmalarından dışlanmaması ve bunlara fiilen katılabilmesi için, teknolojik altyapı ve donanımın, yurt çapında, en mükemmel şekilde tesisi gerekiyor. Bu alanda eğitilmiş insan gücünün yetiştirilmesi de son derece önemli; ama iş burada bitmiyor. Türkiye'nin küreselleşmiş dünya pazarındaki yerini koruması ve genişletilmesi için, rekabet yeteneğini artırması zorunlu. Bunun için de, Türkiye'nin AR-GE kapasitesini, bilgi üreten ve bilgi alış-verişi yapan bir düzeye mutlaka çıkarılması, kritik önem kazanıyor. Aynı zamanda, ülkemizin, sürükleyici ileri teknoloji alanlarında sıçrama yapmasını sağlayacak bir bilim ve teknoloji politikasına ihtiyaç var.

Nihayet, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkemize celbi açısından, ünlü İngiliz banker Rotscheld'in şu sözlerinin daima akılda tutulması gerekli: "Su nasıl yer çekimine göre akarsa, sermaye de, siyasi ve ekonomik istikrara yönelir." Bu bakımdan Türkiye, doğrudan sermaye yatırımlarından yoğun şekilde yararlanmak istiyorsa, istikrarlı makro ekonomik politikalar izlemeyi sürdürmeli, mali sistemini daha sağlıklı hale getirmeli, özelleştirmede yakaladığı ivmeyi devam ettirmeli ve yabancı sermayeyi özendirici yasal düzenlemelerde rakip ülkelerin arkasına düşmemeye özen göstermeli.

Şimdi değerli dinleyiciler, küreselleşmenin çok etkili olduğu bir diğer alanı, insan haklarına saygıyı ele alalım. İnsan hakları; insanın onurunu, haysiyetini ve değerini savunduğu ve nihai amacı toplumsal barış ve herkes için eşitlik ve adalet sağlamak olduğu için, özünde evrensel bir nitelik taşıyor; ancak küreselleşme, bu alandaki kavram ve sorunların uluslararası platforma taşınmasına ve bu kulvarda hukuki ve ahlaki standartların oluşmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle, geleneksel egemenlik kavramı bir

devrim geçirmiştir. Devletlerin kutsal bir hak addettikleri, işlerine müdahale edilmemesi ilkesi, insan hakları açısından, geçerliliğini tamamen kaybetmese de, büyük ölçüde yitirmiştir. Bugün artık, devletlerin insan haklarına saygıdan kaynaklanan sorunlarının, münhasır yetki alanlarına giren bir iç sorunu olduğunu iddia etmeleri hayli güç olmaktadır. Artık hiçbir devlet, kendi yurttaşlarına karşı baskıcı, acımasız ve özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalara yönelip, sonra da "ben kendi yurttaşima istediğim gibi muamele ederim" diyememektedir.

Bugün bir devletin meşruiyetinin ve saygınlığının baş göstergesi, o devletin insan haklarına,

hukukun üstünlüğüne, kişisel hak ve özgürlüklere gösterdiği saygıyla, sağlıklı işleyen, istikrarlı bir demokrasiye sahip olmasıdır. 21. asra girerken Türkiye'nin büyük iddiaları var; dünya devleti olmak istiyor, Avrasya'da bir güç merkezi olmasından bahsediyor; ama maalesef böyle iddiaları olan Türkiye'nin insan hakları alanındaki performansı bu alanda son yılda bazı somut adımlar atılmış olmasına rağmen, maalesef yeterli olmaktan uzak. Esasında Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren, giderek artan bir şekilde, dünyada insan hakları ihlallerinin en geniş ölçüde vuku bulunduğu ülkeler arasında sayılmaya başlandı. Söz konusu insan hakları ihlalleri bakımından Türkiye, Birleşmiş Milletlerde ve bu kuruluşun resmi belgelerinde Çin, Cezayir, Kuzey Kore, Kongo, Endonezya, Uganda, Yugoslavya, Rusya gibi ülkelerle aynı kategoride mütalaa edilen bir ülke durumunda. Her yıl, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna raporlar tarafından sunulan insan hakları raporlarında, ülkemiz ağır insan hakları ihlalleri açısından kuvvetli eleştirilere maruz kalıyor.

Türkiye'nin, Avrupa Konseyindeki durumu da, hiç iç açıcı değil. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine kişisel başvuru hakkını tanıdığımızdan bu yana, Türkiye aleyhinde alınan kararlarda, demokrasimize ve iç hukuk sistemimize yönelik ağır tespitler, tenkitler, suçlamalar yer alıyor. Bu kararlar nedeniyle, Türkiye'nin insan hakları sicili ve itibarı zedeleniyor. Türkiye aleyhinde içtihatlar oluşuyor ve Türkiye'nin hukuk alanındaki uygulamaları ile iç hukukunun Avrupa hukuk düzeniyle uyumlu hale getirilmesi talepleri devamlı gündeme geliyor. Avrupa İnsan Hakları Mah-

kemesinin, özellikle Güneydoğu Anadolu mahreçli şikayetlerle ilgili olarak verdiği kararlar maalesef Türk yargısına güvensizliği dünyaya ilan eden bir içtihat ortaya çıkardı. Bu tür şikayetlerde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kendisine başvurudan önce iç hukuk yollarının tüketilmiş olması koşulunu Türkiye

söz konusu olunca aramıyor. Bu şekilde Avrupa Mahkemesi Türk adalet sistemini geçersiz addediyor, kendini bunun yerine koyuyor ve Türkiye de acz içinde bu durumu kabulleniyor.

Şimdi burada son derece üzücü bir değerlendirmeyi açıklayayım. Batıda artık, Türkiye dendiği zaman, işkence ve kötü muamelenin

kol gezdiği, düşünce fikir ve inanç özgürlükleri üzerinde ağır kısıtlamaların bulunduğu, adaletin bağımsız ve etkin olmadığı, gazeteci ve yazarların fikirlerinden dolayı hapsedildikleri, insanların kaybolduğu ve haber alınmadığı, yargısız infazlara kurban gittiği ve bütün bunların faillerinin yakalanmasında güvenlik ve hukuk sisteminin aciz kaldığı bir ülke hatıra gelmektedir. Hazin; ama gerçek bu.

Görüleceği üzere Türkiye bir yol ayrımına gelmiştir ve insan haklarıyla demokratikleşme alanında, eksikliklerini bir an önce gidermek durumundadır. Burdan hareketle Türkiye sadece küreselleşmeye uymakla kalmayacak, Avrupa Birliğiyle tam üyelik müzakerelerine başlayabilmek için önkoşul olan, Kopenhag kriterlerini de yerine getirmiş olacaktır.

Burada, Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylık statüsünü kazanmasının ülkemizi Avrupa ile bütünleşme, çağdaşlaşma ve refah yolunu açmış olduğunu belirtelim. Adaylık önemli bir gelişme; ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmesine ilişkin tartışmaların bugün hâlâ Avrupa medyasında ve siyasal çevrelerinde devam ettiğini de gözden kaçırmayalım. Bu tartışmaların odağında Asya kökenli, -bunlar benim ifadelerim değil- geri kalmış ve İslam Dininden bir milletin Avrupa'ya uyum sağlayamayacağı ve Avrupa kültür ve uygarlığını yozlaştıracağı gibi, ırkçı ve bağınaz görüşler yatıyor. Esasında Avrupalı, Avrupa kültürünün ruh ve özünün, Hıristiyan değerlerden kaynaklandığına inanır. Bilinçaltına işlemiş bir önyargıyla da, geleneksel olarak Türkleri kendinden saymaz. Bu hususlar dikkate alındığında,

Bugün bir devletin meşruiyetinin ve saygınlığının baş göstergesi, o devletin insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, kişisel hak ve özgürlüklere gösterdiği saygıyla, sağlıklı işleyen, istikrarlı bir demokrasiye sahip olmasıdır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığına kabul edilme-
siyle, bir bakıma Avrupa'nın kendini aştığını söyle-
mek yanlış olmaz

Avrupa Birliği'ne adaylığının gerçekleşmesi, Tür-
kiye'ye de büyük hamleler yaparak kendini aşma ve
tarihi misyonunu gerçekleştirmeye uygun bir ortam ve
motivasyon sunuyor. Nedir bu tarihi misyon? Batı
Dünyasında çoğulcu demokrasi ve sanayii toplumu-
nun sadece Hıristiyan uygarlık ortamında gelişip boy
atabileceği hususunda, sarsılmaz bir inanç vardır. Ja-
pon demokrasisine, bu ülkenin bir istisnası olarak ba-
kılır. Oysa Türkiye, İslam Dinini, laik devlet yapısı,
çoğulcu demokrasi ve piyasa ekonomisiyle bağdaştır-
ran bir sistemin dünyadaki tek uygulayıcısı olarak, bu
tezi çürütememe ve İslam alemiyle, Türklük dünyası
için parlak bir model ve cazibe odağı olabilme
imkânına sahip yegâne ülkedir. İşte bu, Türkiye'nin
tarihi misyonudur; ancak Türk modelinin başarısının
dünyaca tartışmasız kabul edilmesi şu üç şarta bağlı-
dır: Bunlardan birincisi; Türkiye'nin insan hakları ve
temel hak ve özgürlükler alanındaki eksikliklerini gi-
dermesidir. İkincisi; Türkiye de iç barışın kalıcı bir
şekilde sağlanarak, terörün bir daha hortlamayacak şe-
kilde gömülmesiyle, ülkemizde etnik ve dinsel kim-
liklerin dışlanmadığı, demokratik hoşgörü bazında siste-
me entegre edilmesidir. Üçüncüsü de; Uluslararası
Para Fonuyla yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde
yürürlüğü konulan ekonomik istikrar programının ve
yapısal reformların kararlılıkla uygulanmasıdır. Bu
hedeflerin gerçekleştirilmesi, Türkiye'ye AB'ye tam
üyelik kapısını açarken, aynı zamanda ülkemize, Müs-
lüman, laik, demokratik modelin dünyadaki yegane
temsilcisi olarak, hem Batı, hem İslam, hem de Tür-
kölük dünyasında çok özel bir konum sağlayacak ve
doğu ile batı arasında köprü rolünü etkin biçimde oy-
natarak, bölgesel barış ve istikrara da katkıda bulun-
mak imkânını verecektir.

Görüleceği üzere, tarihin Türkiye'ye biçtiği mis-
yonla, Avrupa Birliği üyeliği, birbiriyle örtüşüyor.
Türkiye'nin bu tarihi misyonu üstlenebilmesinin
önkoşulu, istikrarın devam etmesidir. Cumhurbaşkanı
seçiminin yarattığı sorunlar artık aşıldığına göre,
halihazır hükümeti oluşturan koalisyon partileriyle
liderleri, yakın zamana kadar sürdürdükleri dayanışma
ve güven havasını tekrar yaratarak ve bundan böyle
oy kaygılarını, popülist politikaları, ayak oyunlarını,
parti çıkarlarını bir yana bırakarak, tamamen partiler
üstü bir yaklaşımla, sadece ulusal çıkarlar etrafında
kenetlenmelidirler. Bunu yapabildikleri takdirde, her
türlü zorluğu göğüsleyebilecek ve Avrupa Birliği'ne
tam üyeliğin gerektirdiği ekonomik, hukuki ve siyasi

reformları yapabilecek bir güç ve imkâna sahip
olacaktır.

Unutmayalım, tarihi misyonunu gerçekleştirebile-
cek güçteki ve saygınlıktaki Türkiye'nin yolu, Avrupa
Birliği'nden geçiyor.

**Prof. Dr. Gül Günver Turan (Oturum Başka-
nı)**- Bu çok derin ve detaylı konuşmadan sonra, konu-
ların iktisadi, siyasi ve sosyal yönünü tartışmak üzere,
panelin bu ikinci bölümünü açıyorum.

Panelin bir özelliği, panel başlığının bana ilk ba-
kışta biraz ters gelmesidir. Dünya küreselleşiyor ve bu
küreselleşen dünyadan Türkiye'ye bakılacak. Bu dün-
ya, acaba hangi dünya? Türkiye küreselleşmeden na-
sibini alamıyor mu? Dünya, gerçekten küreselleşiyor
mu? Küreselleşme ne ki? Bu soruların yanıtlarını, kis-
men Sayın Elekdag verdi; ancak bir süreç daha var ki,
buna kısmen dokunuldu. Avrupa Birliği'nden söz edi-
lirken, bölgeselleşme sürecinden söz edilmiş oluyor.
Demek oluyor ki, küreselleşme, yanısıra bir bölgesel-
leşme süreci de gerçek hayatın bir parçası. Acaba böl-
geselleşme, bazı konularda daha ağır mı basıyor? Ak-
la gelen sorulardan bir tanesi.

Sanırım bazı konularda küreselleşmenin ağır bas-
tığını, diğer bazı konular da ise, bölgeselleşme kavra-
mının daha yerinde olacağını söylemek mümkün. Ko-
nuşmacularımıza baktığımızda, bunlardan ikisinin, ge-
leşmiş Batı dünyasının vatandaşları olduğunu gözlü-
yoruz. Belirli bir bölgenin temsilcileri olarak görüle-
bilirler. Nicole Pope, İsviçreli bir gazeteci. Eşiyle be-
raber Türkiye hakkında yazmış, Türkiye hakkında
hâlâ yazıyor. Son kitapları, 1997 senesinde yayınlan-
mış olan "**Turkey Unwiled Atatürk and After**" ki-
tabıyla tanınıyor. Bu kitap sonradan Amerika da tek-
rar basıma girdiği zaman ismi hafif bir değişikliğe uğ-
ruyor; ama içerik aynı kalıyor. Nicole Pope, Le Mon-
de Gazetesiyle, **Centernational** muhabirlerinden. Kü-
reselleşmeden payını alan Türkiye'mizde, İnternet ara-
cılığıyla Pope'u aradığımda, Turkey Updaite adlı bir
web sitesinin kurucularından olduğunu gördüm. Ken-
disi gibi Türkiye'de yaşayan, Türkiye'de oturan, sanı-
rım 5-6 muhabiriyle beraber, Türkiye'ye ilişkin çeşitli
siyasi, sosyal içerikli haberleri bu siteden de yayınlı-
yorlar. Kendisini ilk kez tanıyorum, görüyorum. De-
mek ki, farklı çevrelere rağbet ediyoruz.

Diğer yabancı konuğumuz John McCarty Ameri-
kalı; ama yarı Türk de sayılabilir. Kendisini ve eşini,
Aylin McCarty'i tanıma imkânım oldu. Kendisiyle il-
gili ek bilgi bulmak ümidiyle, dün akşam yine İnter-
net'e başvurmuştum. **In Beirings** Hollanda Bankası-

nın web sitesine girdim; ancak şansım yoktu; sadece Beşiktaş'taki bürosunun adresini buldum. Ne var ki, Mezunlar Cemiyeti, John McCarty'nin özgeçmişini hazırlamışlar ve bana sundular; okuyayım:

1946 da Massachusetts'de doğmuşlar. Lisans eğitimi ve yüksek lisansını Almanca ve ekonomi dallarında *Tavs* Üniversitesinde, doktorasını *Türbingen* Üniversitesinde ve *Bebsın* Yüksekokulunda tamamlamışlar. ABD Ordusu, onur nişanına sahiptir. 1971 yılından itibaren uluslararası bankacılığa soyunmuşlardır. Batı Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye'de *Staeits Trade Bank*, American Expres Bank ve 1991 den itibaren *In Berings* de olmak üzere, ticaret ve yatırım bankacılığı alanlarında, birçok idari görevlerde bulunmuştur. 1978 de American Expres Bank İstanbul Şubesi için ön hazırlık çalışmaları hazırlamış, bundan sonra da, 1980 yılında, Şubenin ilk Yatırım Bankacılığı Genel Müdürü olmuşlardır. Türk *Fobray* Komisyonu Yönetim Kurulu, TÜSİAD, Türkiye'deki Avrupa Birliği İş Topluluğu Sekreterliği, Türk Amerikan Konseyi, Türk İngiliz İş Konseyi, *Tavs* Üniversitesi Uluslararası Danışma Heyeti üyeliği yapmışlardır.

Son konuşmacımız ise, bizim dünyamızdan; Türkiye'den. Bilgi Üniversitesi Rektörü, aynı zamanda Uluslararası İlişkiler Profesörü İlker Turan. Kendisini yakından tanıyorum.

Farklı alanlarda çalışmakla beraber, arada da olsa, bugün olduğu gibi, aynı masa etrafından buluşabiliyoruz ve artık sözü, bu masa etrafında toplanmış olan basının, finans kesiminin ve akademi kesimlerinin bu üç temsilcilerine bırakıyorum.

John McCarty- Öncelikle Sayın Elekdağ'a açış konuşması için teşekkür etmek istiyorum. Ben, Sayın Büyükelçi ile ilk kez Washington'da, Türkiye'nin dış elçilik servisini çok zor durumda bırakan ASALA teröründen önce tanışmıştım. Kendisini tekrar görmek çok güzel.

Eğer doğru çevirebilirdiysem konumuz: "Değişen dünyada Türkiye'nin yeri". Burada olmanın diğer bir güzel yanı ise, Türkiye'yi değişime zorlayan güçlerin bu odada bulunması. Ben, Türkiye'yi 21. Yüzyıla genç neslin taşıyacağına ve teknolojik açıdan, finansal açıdan, kültürel açıdan ve sosyal açıdan lider bir konuma getireceğine inanıyorum.

Sizlere Türkiye'nin günümüzde, değişen dünyada bulunduğu noktayı anlatabilmek için kimi istatistikler vermek istiyorum. Bunu yaparken Türkiye'nin yeri ile dünya çapındaki mali gücü arasında bağlantı kuracağım. Çünkü, bence beğensek de beğenmesek de dün-

yamızdaki hiyerarşi ile mali güç arasında bir bağlantı mevcut. Bu, bize Türkiye ile rakipleri arasında nasıl bir ölçüm yapıldığı konusunda fikir verebilecektir. Türkiye'yi küreselleşme trendi içinde inceleyeceğim. Bunu yaparken, döviz kurunu esas alan istikrar programının uluslararası pazarlarda nasıl karşılandığından yararlanacağım. Devamında, Aralık ayından itibaren tahvil piyasaları, hukuk ve özelleştirme alanlarında yapılanlardan bahsedeceğim. Ve bitirirken de Türkiye'nin uluslararası kredilendirme kuruluşlarındaki statüsü hakkında ayrıntılı bilgiler vermeyi düşünüyorum.

Öncelikle ING-BARRINGS'in Aralık ayından itibaren gözlemlediği kalkınma oranlarını vermek istiyorum. Otoriteler tarafından gösterilen kararlı çabalar ve önemli gelişmelerin sonucunda, IMF 3 yıllık ve 4 milyon dolar değerindeki stand-by anlaşmasını onayladı. Bu gelişmeler sonucunda hükümet yeni gelir kaynakları yaratmayı başardı ve büyük mali ayarlamaları sağlayabilecek duruma geldi. Bu yapısal değişimleri, özellikle özelleştirme ve bankacılık konularında kolaylaştırmak ve kamu harcamalarını ile devletin borçlarını azaltmak için yeni kanuni düzenlemelere gidildi. Bunun amacı enflasyonu etkili bir şekilde azaltmaktır.

Otoriteler, Dünya Bankası'ndan aldıkları kredilerle tarım alanında, bankacılık sektöründe ve sağlık ile sosyal sigorta alanlarında yapılan reformları desteklemektedir. Bu gelişmeler, hükümete, enflasyonu 2002 yılında günümüzdeki yüzde 69 oranından, tek haneli rakamlara düşürmek konusunda çok büyük bir şans vermiştir. Bu yılın ilk çeyreğindeki büyük değişimlere karşın, yıllık enflasyon oranı halen yüksek durumdadır. Ayda yüzde 2 ve bunun sonucunda da her ay, yıllık oranda yüzde 1 oranlarında düşen enflasyon, Aralık ayında belirlenmiş hedef olan yüzde 20'den uzaktır. Gecikmeler, özel sektörün tekrar ücret görüşmeleri yapmasına neden olmaktadır. En önemli özel sektör kollarında yapılan geriye dönük incelemeler de göstermektedir ki, tüketici fiyatlarıyla enflasyon oranı hükümetin planladığı gibi yüzde 25 oranlarında değil, yüzde 30-35 oranlarında gerçekleşecektir. Ancak, burada özellikle altını çizmek istediğim bir nokta var ki, bizce en önemli olan konu istikrarlı bir düşüş trendinin olmasıdır. Rakamlar trende göre çok önemsizdir.

2000 yılında beklenenin üzerinde çıkabilecek olan tüketici fiyatları ile enflasyon, Türk Lirasının değerinin değiştirilmesi operasyonunu riske sokmaktadır. Bu, arttırılmış rekabet gücü planını baltalayabilir. Bunun sonucunda ise, ihracat sektörü daha da sıkıntı-

ya girecek ve borçlarını ödemeyenler ve iflaslar artacak, daha ileride de borçlanmanın artmasına paralel olarak bankacılık sektörünün problemleri artacaktır. Rekabet gücünün kaybedilmesi mutlaka engellenmelidir. Bunun için fiyatların düşürülmesi ve faiz oranlarının aşağıya çekilmesi ile üretimlerin ve yatırımların artması sağlanmalıdır. 2000 yılından sonra devam edecek olan gerçek değer artışı, yeni döviz değişim oranı mekanizması ile azaltılmıştır. Bu da Türk Lirasına gelecek senenin ortalarından itibaren daha geniş bir hareket imkânı sağlayacaktır.

Özelleştirmenin hızlandırılması için öncelikli olarak yapısal reformların bu yılın ilk yarısı içinde yapılması gerekmektedir. Özelleştirme Dairesi bu yıl içinde özelleştirmelerden 3,1 milyon dolar ve toplam özelleştirmelerden de 5,2 milyon dolar gelir beklemektedir. Enerji ve uluslararası iletişim alanlarında yapılacak özelleştirmelerden de bu yıl ek olarak 4,5 milyon dolar beklenmektedir. Mayıs ayının sonuna kadar Türk Telekom'un hisselerinin yaklaşık olarak yüzde 20'sinin satılması ve üçüncü GSM lisansı sözleşmesinin fiyatı bizim açımızdan çok iyidir. Böylelikle toplam miktarın vergiler dahil olmak üzere 3 milyon dolara ulaştığını ve toplam hedef olan 5,2 milyon doların çok ciddi bir hedef olduğunu görmekteyiz.

Geçmiş veriler, kimi insanların kafasında programın yürüyüp yürümediğine dair sorular oluşturmakta. Ben ve bankam endişe ettiğimiz sürece bu bir gerçek olarak kalacak.

Kısa dönemde karşımızda iki önemli risk bulunmakta. Öncelikle enflasyonda halen belirgin bir düşüş trendi yakalanamadı ve büyük ihtimalle mayıs ya da haziranı beklemek gerekecek. Eğer bu trend belirmezse, Merkez Bankası'nın devalüasyon politikası üzerinde baskı oluşturacaktır. Enflasyon düşüş oranının Ocak, Şubat ve Mart verileri gerçekçi değildir. Özellikle geçen sene sonunda istikrar programı devreye sokulduğunda enflasyonun artıyor olması buna bir delildir. İkinci bir risk ise, mali sektördeki beklenen gelişmenin gerçekleşmemesidir. Eğer, beklenen gelir elde edilemez ve bu eksiklik masrafların kısılmasıyla kapatılamazsa, bu da programın aksamasına neden olacaktır.

ING Bank, Türkiye'nin ana yatırım kaynaklarının tekrar düzenlenmesi gerektiğini düşünüyor. Öncelikle iç politikaların sağlamlaştırılması gereklidir. Bugünkü Koalisyon Hükümeti, Parlamentoda çoğunluğu elinde tutmakta ve daha önceleri imkânsız sayılabilecek değişiklikleri yapabilme gücünü bulundurmaktadır.

Ayrıca, jeopolitika da Türkiye'nin lehine gelişmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, Balkanlarda oluşabilecek dengesizliği önlemenin ne derece önemli olduğunun farkındadırlar. Yönetimler takım halinde ve bugüne kadar görülmemiş bir şekilde problemlerin üzerinde çalışmakta, beklenen mali hedeflere ulaşmak için politikacılar beraber çalışmaktadır. Bunun sonucunda yurtiçi ve yurtdışı borçlanmalarda büyük düşüşler görülmektedir. Böylece gelecekteki mali performans, daha pahalı olan iç borçlanma yerine dış borçlanmanın seçilmesi ve iç borçların özelleştirme gelirleriyle ödenmesi ile artırılabilecektir. Helsinki Konferansı'ndan sonra Avrupa Birliği üyeliği konusunda beliren ümit uzun dönem mali değişikliklerini yapılabılır kılmaktadır. Ancak önümüzdeki dört ay çok önemlidir.

Biraz da piyasaların programa olan yaklaşımından bahsetmek istiyorum. Verilere göre 30 Türk özel sektör şirketi halka açılarak yarım milyon dolar kazanmışlardır. Bu gelişme, Hükümetin TÜPRAŞ'ın bir kısmını 1,2 milyon dolara özelleştirmesinden öncedir. Türkiye iki senelik yokluğundan sonra uluslararası piyasalarda başarılı olmuştur. Birlikte çalışan sektörler uluslararası marketlerle Türkiye'yi ekonomik umutları ve azimli enflasyon programı için cesaretlendirmektedirler. Fitch-Ibca, dün Standard&Poors'a katılarak Türkiye'nin kredi notunu tekrar inceleme kararı aldı. Bu iki kuruluş da belli özel sektör bankalarının notunu yükselttiler. Bu ufak gelişme bile piyasaları etkilemeyi başardı. Kredi notundaki bu yükselme daha ucuza kredi bulabilmek anlamına gelmektedir. Hükümet zaten bu yıllık hedefinin yüzde 50'sini, yılın ilk dört ayında gerçekleştirmeyi başarmıştır. Geçen hafta hükümet hedefi olan 6 milyon doların 3,65 milyon dolarına ulaşmayı başarmıştır. Bu, Türkiye'nin programının piyasalardaki güçlü etkisini açıklamaktadır.

Artan bir kredi notu ile birlikte özelleştirmeden gelecek olan gelirler Ankara'nın çabalarını hızlandıracak ve kısa dönemde yüksek faizle iç borçlanmanın yerini uzun dönemde dış borçlanma alacaktır. İç borçların yüzde 75'inin bu yılın ilk üç ayında üstesinden gelen hazine, yılın ikinci yarısında da yüzde 57 ile yüzde 70 arasında bir iç borç ödemesi planlamaktadır. Bu faiz oranlarında büyük bir düşüşe neden olmuştur. Aralık ayında 80'ler civarında olan faizler bugün 30'lar civarındadır. Bazı görüşlere göre, kısa sürede çok fazla yol alınmıştır. Ancak şu bir gerçektir ki, faizlerdeki bu düşüş devam edecektir, çünkü yeni hükümetin iç borç açığı kapanmaktadır.

Türk şirketleri için uluslararası eşit finans şansının iki önemli sonucu olacaktır. Bu, sadece finans şir-

ketlerinin büyümesine değil, küçük aile şirketlerinin de performanslarının artmasına neden olacaktır.

Türk sektörleri için halka açılmak, şeffaflığı da beraberinde getirmek zorundadır. Halka açılma konusunda en büyük planlar Turkcell için yapılmaktadır. Turkcell şu anda Türkiye'nin lider GSM operatörü durumundadır. Turkcell'in yüzde 15 hissesinin yaklaşık olarak 3 ila 4 milyon dolar arasında bir fiyatla satılması planlanmaktadır.

Biraz da uluslararası kredilendirme kuruluşları ve bunların Türkiye'ye uluslararası alandaki etkilerinden söz etmek istiyorum. Önde gelen kredilendirme kurumları olan Moody's, Standard&Poors, Ibca ve diğerleri genellikle bir ülkeye verilen kredi notu konusunda birbirleriyle tutarsızlık göstermektedirler. Bunun nedeni nedir? Biz *Investment Bank* olarak dünya üzerinde çeşitli yatırımcılara kredi açmaktayız. Dolayısıyla, bu kredilendirme şirketleri arasındaki tutarsızlığın nedenini bilmek durumundayız. Bu nedenle geçen sene bir araştırma yaptık. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, bu kuruluşlar için enflasyon oranlarında hızlı bir düşüş kredi notunun artırılması için yeterli bir sebep-ti. Bizim modelimize göre pek çok yılın ortalama enflasyon değeri, kredi niteliği için en önemli ekonomik veriyi oluşturmaktadır. Yıllar boyunca hiper enflasyonun acısını çekmiş olan ülkelerin enflasyonu düşürme çalışmaları desteklenmelidir. Bu şu anda Türkiye'nin bulunduğu noktadır ve bizim, Türkiye'nin 3,6 milyon dolara ulaşarak programının yüzde 55'ini yılın ilk dört ayında tamamlamasını bir başarı olarak görmemizin sebebidir. Moody's ve Standard&Poors'un bazı verilerini inceleyerek Türkiye'yi diğer bazı ülkelerle karşılaştırdım. Kredi notlarına baktığımızda Türkiye'nin çok ilginç bir çevresi olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin Standard&Poors'a göre notu B+ iken, Moody's'e göre notu B1 seviyesindedir. Arjantin B1 ve Brezilya da B+ olarak kredilendirilmiştir. Kazakistan'ın kredi notu Türkiye ile aynı olarak B+ ve B1'dir. Lübnan B1 ve Venezuela da Türkiye ile aynı olarak B ve B1 olarak kredilendirilmiştir. Bu gerçekçi midir? Fiyatlara bakalım: Türkiye'nin en önemli başarısı, 30 yıllık Euro bonosunu çıkartmasıdır. Altı ay önce Türkiye'nin bunu yapabileceği kimin aklına gelirdi? Çok azımızın. Türkiye'nin 30 yıllık bonosunu Venezüella, Brezilya ve Arjantin'in bonolarıyla karşılaştırdım. Türkiye'nin faiz oranı yüzde 11,1, Venezüella'nın yüzde 15, Brezilya'nın yüzde 14, Arjantin'in yüzde 12 ve Kazakistan'ın ise Türkiye ile aynı olarak yüzde 11 oranındadır. Benim için şu anda Kazakistan'ın durumu ile Türkiye'nin durumu arasında bağlantı kurabilmek çok zor. Ancak bunlar piyasaların bu konuda belirttik-

leri. Benim açımdan en ilginç olan kısım ise Venezüella, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerin Türkiye'nin ödemesi gerekenden yüzde 30 - yüzde 40 daha fazla ödeme yapmaları gerekmesine rağmen aynı kredi notuna sahip olmalarıdır. İstikrar programı devreye girdikten sonra ve enflasyondaki düşüş oranı devam ederse, Hükümetin hedeflediğinden daha iyi bir başarı yakalayacağını zannediyoruz. Yeter ki, hükümet harcamalar konusunda dikkatli olsun, özel sektör kendi üzerine düşeni yerine getsin. Eğer bunlar yapılırsa şu anda yüzde 11 olan faiz oranının yüzde 1-2 seviyelerine düşeceğini zannediyorum. Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki kredi kalitesi arasındaki farkları görebiliyoruz.

Konuşmamı bitirirken tekrar "Değişen dünyada Türkiye'nin yeri" konusuna geri dönmek istiyorum. 18 senedir bu ülkedeyim ve pek çok değişime şahit oldum. Bu değişimlerden büyük keyif aldım. Bu nedenle, böylesine hareketli bir çevreyi bırakıp New York ya da Londra'ya dönmek sıkıcı olacak. Size değişimle ilgili üç soru sormak istiyorum. Birincisi, daha önce de sorduğum gibi, Türkiye'nin 30 yıllık bonoyu 6 ay önce bitirebilmesini kim tahmin edebilirdi? İkincisi, Başbakan Bülent Ecevit'in böylesine bir koalisyonu, böylesine etkili bir şekilde yönetebileceğini kim tahmin edebilirdi? Üçüncüsü, kim Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığını bırakmak zorunda kalacağını tahmin edebilirdi?

Başkan- Türkiye'nin değişen dünyada yerini alması için iktisadi açıdan yapması gerekenleri çok güzel özetlediler. Temel iktisadi sorunlarımıza değindiler; bu sorunlara getirilen çözümler üzerinde durdular. Çözümlerin taşıdığı riskler üzerinde de durmaları bizim için ilginç oldu ve bu da, bu konuşmadan şu dersi almama yol açtı: 20 yıldır, kronik enflasyonla yaşamış bir ülkenin, 2 senede enflasyonu yenmesine inanmaları çok zor oluyor yabancıların. Türkiye'nin bu çabalarını sürdürdüğü, programın ilkelerinden sapmadığı takdirde, başarı şansının da yüksek olduğunu vurgulamalarından dolayı memnun oldum.

Şimdi sözü Sayın Nicole Pope bırakacağım. Zannedersem kendileri, değişen dünyada Türkiye'ye, daha çok sosyal ve siyasi açıdan bakacaklar.

Nicole Pope- İktisatçı değil de gazeteci olduğum için buraya ait değilmiş gibi geliyor. Ancak, olaylara biraz daha farklı bir açıdan bakabiliyorum. Ayrıca, sanırım küreselleşen dünyamızda politika, hukuk, insan hakları gibi konuları ekonomiden ayırmak gittikçe zorlaşıyor. Bu konu, özellikle Asya krizi sırasında çok kereler tartışıldı. Tam bir demokrasi olmadan ekono-

mi dengede tutulabilir mi sorusu bu temeldeydi. Ancak sanırım pek çok kişi bir ekonominin rayında tutulabilmesi için demokrasinin gerekli olduğu konusunda hemfikir oldular.

Bu Türkiye için elbette ki çok önemli bir zaman. Türkiye'nin önünde çok büyük şanslar var. Özellikle hükümetin açıkladığı ekonomik program çok iyi işliyor. Bunlara Avrupa Birliği konusundaki gelişmeler de eklendiğinde Türkiye'nin önündeki büyük ilerleme şansını hepimiz görebiliriz.

Sayın büyükelçi Elekdağ'ın belirttiği gibi, küreselleşme trendinin artıları ve eksiler mevcuttur; Ama küreselleşme bir gerçektir. Esas soru, bu trendden en iyi şekilde nasıl yararlanılabileceğidir. Bence Türkiye, önündekileri elde edebilmek için elinden geleni yapmalıdır. Türkiye bunu yapabilecek beceriye sahiptir.

Bence bu değişim çok hızlı geliyor. Toplumlar değişiyor, ekonomiler değişiyor. İnternet'in gelişimi ise kesinlikle bir devrim niteliği taşımaktadır. Türkiye sahip olduğu genç nüfusla bu alanlarda çok avantajlı bir konumdadır. Bence bu salonda bulunan herkes, değişimin getireceği avantajları yakalayabilmek için hazırlıklı olmalıdır. Bu, sadece Türkiye'nin bölgedeki en büyük ekonomiye sahip olması nedeniyle değil, jeostratejik konumu nedeniyle de önemlidir. Böylelikle görüyoruz ki, Türkiye daha başlangıçtan pek çok avantaja sahip. Ancak hepimizin de bildiği gibi, potansiyelinin tamamını kullanabilmekten uzak bir durumda. Türkiye, bence frenleri basılı olmasına rağmen pek çok yere gelebilmiş bir ülke, ama artık frenleri bırakmanın zamanı gelmiştir. Küreselleşen dünyanın avantajlarını yakalayabilmek için şeffaflık, açıklık ve bilgi transferi politikalarının önemini kavrayabilmek şarttır. Ekonomik ve politik konuların temelleri birbirleriyle yakın bağlantılar içermektedir. Bu konularda pek çok değişiklik yapıldığını biliyoruz; ancak halen Türkiye büyüklüğünde bir ülke, gerektiği kadar dış yatırımcıya sahip değildir. Tabii ki, bu konunun arkasındaki sorun neden dış yatırımcıların Türkiye'ye yatırım yapmadıklarıdır. Bunun en önemli nedeni, Türkiye'nin politik bir istikrar gösterememesi ya da istikrarlı ve güvenilir bir ülke olduğuna dair bir imaj sergileyememesidir. Bu, halen çok büyük bir engel olarak ülkenizin karşısında durmaktadır. Bu nedenle, istikrarlı bir hükümet ve istikrarlı bir ekonomik program ülke için büyük bir değer taşımaktadır. IMF ile ortak olarak uygulanan program büyük gelişmeler sağlamıştır ancak daha yapılması gereken pek çok önemli iş mevcuttur.

Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda yapılan demokratik reformlar halen tartışılmaktadır. Ancak, bu

reformların sadece Avrupa Birliği'ne üyelik için şart olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Çünkü Türkiye, bir Avrupa Birliği üyesi olmak istesin ya da istemesin, küreselleşen dünyada bir yer edinebilmek istiyorsa, bu reformları gerçekleştirmesi şarttır. Ayrıca, ben sizleri geleceğin liderleri ve şirket yöneticileri olarak gördüğüm için, bir gazeteci olarak Türkiye için en önemli sorunun bilgiye ulaşmak olduğunu söyleyebilirim. Bu ülkede gerek özel sektörde, gerek kamu sektöründe bilgiye ulaşmanın gerçekten çok zor olduğu konusunda herkes hemfikirdir. Çünkü, gerek özel sektör gerekse kamu sektörü bilgi vermektense korkmaktadır. Bu imaj, sadece turistler için değil, yatırımcılar için de geçerlidir. Ülkenizde herkesin her bilgiye kolayca ulaşabileceği bir sistem geliştirilmesi gereklidir. Aynen bilgisayar sektöründe denildiği gibi: "Ne görüyorsanız, onu elde edersiniz." Şeffaflık gerçekten gereklidir. Ancak sanırım bu konuda ülkenizde belli bir yerleşmiş kültür henüz mevcut değil.

Bu konuda size birkaç örnek vermek istiyorum. Biliyorsunuz, İstanbul gerçekten güzel, yeni bir hava alanına sahip. Bir magazin dergisi için bu yeni havaalanı hakkında bir yazı yazmakla görevlendirilmiştim. Havaalanına girebilmek için izin almam tam iki ayımı aldı. Çünkü çeşitli kağıtlar doldurmanız lazım, pasaportunuzu yollamanız lazım, valilikten izin almanız lazım... Bir randevu alabilmek için iki ay boyunca mektup trafiği yaşamak zorunda kaldım. Bu havaalanını yöneten özel bir konsorsiyum. En sonunda randevu gününde ben ve fotoğrafçı arkadaşım, elimizde mühürler, imzalar ve izinler olan kalın bir dosya ile havaalanına gittik. Oradaki yönetici dosyamızı inceledi ve bir mührün eksik olduğunu söyledi. Sonra bize doldurmamız için bir kâğıt uzattı ve valiliği gitmemizi ve onu, bunu, şunu yapmamızı söyledi. Sonuçta biz vazgeçtik; çünkü tam iki ayımız sadece izin almakla uğraşmakla geçmişti. Bu çok fazla bir süre. Burası halka açık bir alan ve siz halen bilgi almak için pek çok izne ve mührü ihtiyacı duyuyorsunuz. Bence artık Türkiye'nin bunlardan kurtulmasının zamanı gelmiş olmalı. Herkesin yeni ekonominin gelişmesini, internette güvenliğinin tartıştığı bir dönemde Ankara'da bazı kişilerin internete sansür koymayı ve hatta internet servisi sağlayıcılarından gerektiğinde sizin özel elektronik postalarınızı okumayı isteyeceklerini planladıklarını duyuyoruz. Bence Sayın John McCarty'nin de belirttiği gibi, katı trendlerin yok olması küresel dünyanın Türkiye'den beklediği bir gelişmedir. Tabii ki insanlar her sabah kalktıklarında yeni bir şeyle karşılaşmak istemiyorlar. Ancak doğru yönde ilerleyen bir trend herkesin dileği. Sanırım siber uzaya yeni kısıtla-

malar koymak, dünyaya pek de doğru bir mesaj vermeyecektir.

Halen Türkiye'nin atılımını yapması gerektiğine ve buna değeceğine inanıyorum. Sosyal hayatta pek çok değişiklikler olduğunu hepimiz görebilmekteyiz. Ancak, halen en önemli adımlar atılmamış durumda. Bence genç insanların, sivil girişimlerin gelmesi gerekmektedir. Kişiler liderlerini bu önemli adımları atmak konusunda zorlamalıdır. Sanırım hepimiz toplumun çok büyük bir hızla ileriye gitmekte olduğunu görebiliyoruz. Ancak politikacılar bir miktar geride kalıyor gibi. Bu nedenle, değişikliklerin yapılması sorumluluğu gençlerin üzerine kalıyor. Daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye'nin yeni bir imaja ihtiyacı var; dünyayı bu yeni imajına inandırmak zorunda. Ne yazık ki Türkiye, bu kötü imajı yüzünden özellikle hukuksal alanda pek çok eleştiri alıyor; hukuk sisteminize güvenilmiyor. Bu nedenle, özellikle ekonomik ve politik alanlarda pek çok değişiklik yapılmalı ve kişilerin bu ülkeye güvenmesi sağlanmalıdır. Türkiye ancak bundan sonra elindeki avantajları ve bu dinamik, genç ve çalışkan nüfusu kullanabilir.

Prof. Dr. İter Turan- Bu sabahki panelden, "Dünya" diye bir yer olduğunu, bunun da globalleşmekte olduğunu öğrendim; çünkü ben son 1,5 aydır, dünyada bir tek ülke olduğunu, bunun Türkiye olduğunu, onun da bir tek derdi olduğunu; bir Cumhurbaşkanı seçmek mecburiyetinde olduğunu duyuyordum. Anlaşıyor ki, aslında "Dünya" diye bir yer de var ve ilgilenmemiz gerekiyor.

Benden önceki konuşmacılar daha güncel olaylar üzerinde durdular, güncel değerlendirmeler yaptılar. Ben akademik dünyadan geldiğim için, o kadar güncel konular ve güncel örnekler üzerinde ayrıntılı olarak durmak becerisine ve birikimine sahip değilim. Şöyle bir şey sormak istiyorum: Globalleşme diye bir ifadeyi kullanıp duruyoruz. Acaba bu ne demek? Türkiye'yi nasıl etkileyeceği üzerinde durulduğuna göre, globalleşmeden ne anlamamız gerektiğini de açıklığa kavuşturmamız lazım. Hatta "global dünya" diye bir ifade kullanıldı ki, o zaman, "global olmayan bir dünya da mı var," diye bir soru akla geliyor. Malum, küre, globus ve dünya eşanlamlı kelimeler. Doğrusu nedir?

Küreselleşme dediğimiz zaman, birkaç şeyi bir arada kastediyoruz. İlk, küreselleşme derken bir süreçten bahsediyoruz. Süreç olarak küreselleşme, daha çok uluslararası alanda, malların, sermayenin, teknolojinin, bilginin ve haberin, daha hızlı, daha büyük hacimlerde, daha yagın olarak akmasını ifade ediyor.

Nedense diğer bir üretim faktörü olan emek genelde küreselleşme kapsamına alınmıyor! Küreselleşmenin sonucu olarak, ulusların arasındaki karşılıklı bağımlılığın arttığı, ülkelerin birbirinde cereyan eden olaylardan daha kolay etkilendiğinden söz ediliyor.

Ancak, küreselleşme ya da globalleşme sözünü kullandığımız zaman, çoğu zaman sadece bu süreci ve bu olguyu anlatmaktan öteye de, bir başka şeyden daha bahsediyoruz: küreselleşme bir ideoloji. Süreç olarak küreselleşme tabii ki olgularla ilgili; ama küreselleşmenin karşımıza salt bu kalıpla çıkmasıyla yetinilmiyor; bu süreç sık sık bizlere olumlu karşılansması gereken bir dizi gelişme şeklinde sunuluyor. Hatta bu gelişmeler karşısında memnuniyetsizliğinizi ifade edecek olursanız, bazılarının zamanla uyum içinde olmayan bir kişi olduğunuza dair imalı sözleri veya bakışlarıyla da karşılaşılabiliyorsunuz.

Bir ideoloji olarak küreselleşmeye baktığımız zaman, dünyanın belirli bir yöresinde egemen olan, iktisadi, sosyal ve siyasi anlayışların, dünyanın her yerinde egemen olması çabasını görüyoruz. İnsanlardan istenen, bütün dünyada tek anlayışın, tek değer, tek kurumsal yapının, insana yön veren tek anlayışın egemen olması. Bu değerler belki çok boyutlu, ama özünde uluslararası piyasa ekonomisinin mutlaka egemen olması var. Ayrıca insan haklarının değeri, yerelliğin önemi, demokrasinin vazgeçilmezliği gibi değer yargıları da ön plana çıkarılıyor. Genelde bu değerlerle birlikte, bunların nasıl uygulamaya konulacağına ilişkin kalıplar da, değerlermiş gibi, sık sık ileri sürülüyor. Bunları kabul etmeyen toplumların, globalleşmenin içinde yer almadıkları iddia ediliyor.

Üçüncü bir kullanımı da var bu kelimenin. Globalleşme, aynı zamanda bir söylem, bir ifade biçimi. Örneğin, eskiden başka kelimeler kullanarak anlattığımız şeyleri, şimdi globalleşme söylemi içerisinde anlatıyoruz. Bir örnek vereyim size; sivil toplum ve sivil toplum örgütleri. Biz evvelce bunlara, gönüllü kuruluşlar, dernekler filan derdik; şimdi globalleşme söylemi içerisinde, aynı şeyi bir başka kelime kullanarak söylüyoruz; yoksa onlarda değişen fazla bir şey yok. Aynı şekilde, belki globalleşme dahi, dünyanın bütünleşmesi gibi deyimlerin daha başka semboller kullanarak söylenmesi. Onun için, Nicole'nin kullandığı "global dünya" sözü çok dikkatimi çekti. Tercüme edecek olursanız, "dünyalaşmış dünya" gibi, biraz totolojik bir noktaya varıyorsunuz. Tam totoloji değil; çünkü globalden kastedilen sadece bir yer kürenin varlığı değil, onun parçalarının belirli bir örüntü içinde etkileşimde bulunması.

Küreselleşme sürecinde şimdi de biraz Türkiye'ye bakalım; çünkü küreselleşmenin bütün toplumlari etkilediği söyleniyor. Herhalde öyledir. Toplumsal değişme ve siyasal değişmeden söz ederken, biliyoruz ki, bu süreçler iki ayrı dinamikten etkileniyorlar. Bunlara kısaca iç ve dış dinamikler diyebiliriz. Hatta antropologlar, içten kaynaklanan değişme ve dıştan gelen değişmeyi ayırt etmek için bir terim de icat etmişlerdir. İçten gelen değişme için fonksiyon ya da işlev, dıştan gelen değişme için de, difüzyon ya da yaygınlaşma ifadesini kullanıyorlar. Mesela siyaset alanında küreselleşme; belirli siyasal değerlerin, siyasal kurum modellerinin, siyasal davranış biçimlerinin dünyada benimsenmesini öngörüyor. Aynı şekilde, iktisat için de bir benzeri model kurmamız mümkün. O zaman şöyle bir soru var: İşlevin; yani bir ülkenin iç dinamiklerinin sonucu olmayan ya da onun desteklemediği bir dizi olgunun, salt yayılma yoluyla etkili olması, bir toplumda ne gibi sonuçlar doğurur, bu sonuçlar beklenen sonuçlar mıdır, bu sonuçlar kalıcılık gösterirler mi, bunların kalıcılık kazanması mümkün müdür? Tabii sorunun yanıtını iktisadi, siyasal ve toplum alanlarında ayrı ayrı vermemiz mümkün.

Mesela iktisat alanında küreselleşme; çeşitli üretim faktörlerinin ve iktisadi faktörlerin daha kolay ve çabuk hareket etmesi ise, bu sürecin ülkelerde içsel dinamiklerle çok yakından ilişkisi olduğu açık. Bir ülkeye yatırım gelince, bu ülkede üretilen malların da dünya pazarlarına, geçmişe göre daha kolay ulaşır hale gelmesi, bir globalleşme olayı. Bunun siyasal ve sosyal sonuçları ne olacak? Şimdi siz, sadece kitaba bakıp bu sonuçları anlamaya çalışırsanız, "isitihdam, gelir ve dolayısıyla refah artacak" diyebilirsiniz, "dünyadaki işbölümü daha rasyonelleşecek" diyebilirsiniz. Şimdi ben size Rusya'yı örnek vererek, bunun kitapta olduğu gibi olmayabileceğini açıklamaya çalışayım. Mesela mafya artacak, bu kitapta yazmıyor. Ondan sonra, herkes parasını dışarıya kaçırarak; bu da kitapta yazmıyor. Devletin birinci derecede belirleyici rolü olmayan bir piyasa ortaya çıkabiliyor; özel mülkiyet, özel sermaye yaygınlaşabiliyor ama piyasa toplumu ahlâki ortaya çıkmayabiliyor; senetler ödenmiyor, özel çek -senet tahsilatı yapan örgütler ortaya çıkıyor, fiyatlar arz-talep dengesindeki değişmeler sonucu değil, bir patronun kafasına silah dayayarak düşürülebilir, Bu gibi şeyleri kitap yazmıyor; fakat bunlar da globalleşmenin bir parçası.

Şimdi Rusya'ya "sizin bir an önce piyasa ekonomisine geçmeniz lazım" "devlet mallarını özelleştirmeniz lazım" dediğiniz zaman beklenmedik bir takım sonuçlar da ortaya çıktı. Türkiye'den örnek

vermemek için Rusya'dan örnek verdiğimi tahmin ettiniz herhalde.

Özetle, piyasa ekonomisinin maddi koşullarını yerine getirdiğiniz zaman herkes bir piyasa toplumu ahlakının gelişmesini beklerken, piyasa ekonomisi dışardan gelen bir dürtüyle kurulmaya çalışıldığından, beklenmedik, istenmeyen bambaşka sonuçlar ortaya çıkarabiliyor. Yerel kültürde herkes devletten bir şey bekliyor; halbuki dışardan ithal edilmek istenen ideolojide bu yok.

Toplumsal ve siyasal değişme; iç dinamiklerin desteklemediği ve dıştan gelen bir dürtü olduğu zaman, dıştan gelen kalıplar, ideolojiler ve söylem yaygınca kullanılabilir; ama iç dinamikler globalleşme ideolojisinin içeriğiyle uyumlu değilse, ortaya şekil bakımından evrensel, içerik bakımından yerel, daha önceden pek de kestirilemeyen formlar çıkıyor.

Aslında ben sizlere, globalleşme ve etkileri üzerinde teorik bir ders vermek üzere yola çıkmadım; konumuz bu değil; ancak anlattıklarımın, Türkiye'de globalleşme sürecinin toplumsal ve siyasal etkilerini anlamakta bize yardımcı olabileceğini zannediyorum. Size şöyle bir hipotez sunayım isterseniz: Türkiye de, iç ve dış dinamiklerin örtüşmesi durumunda uyumlu değişmeler meydana gelebiliyor, bunlar yerleşiklik kazanabiliyor. İç dinamiklerle dış dinamikler arasında uyumsuzluk olduğu zaman ise, toplumda gerilimler yaşanıyor ve dış ve iç dinamiklerin birleşmesinden olumlu bir sentez ortaya çıkamıyor. Dış dinamiklere karşı direnmeler başladığı için, dış ilişkiler sorunlu bir alana dönüşüyor ve Türkiye'nin de yakın ilişkiler içerisinde olduğu dünya ile arasında büyük meseleler belirliyor.

Size iç ve dış dinamiklerin uyuşmasına bir örnek vereyim. Örneğin, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi böyle bir gelişmedir, Tek parti döneminde, cumhuriyet yerleşiklik kazanıyor. Cumhuriyet olsun mu olmasın mı sorusu siyasete konu olmaktan uzaklaşıyor, devletin etkinliği artıyor, parlamento kurumsallaşıyor. Egemen ideoloji ya da cumhuriyetin ideolojisi batılılaşma istikametinde; siyasal rekabeti, çok partili hayatı bizatihi reddeden bir ideoloji değil. Tek partili dönemde seçimler yapılarak, bir seçim altyapısı oluşturuluyor, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir noktada, siyaset geliyor tıkıyor. Sosyo-ekonomik ortama baktığınız zaman, Türkiye'de, iki savaş arası dönemde, savaş tahribatının giderilmesi başarılmış. İkinci Dünya Savaşı'nda ise ihracat artıyor, sermaye birikimi yoğunlaşıyor, ithalat yok, tasarruf var. Elde bir birikim var; ama devletin keyfi vergilendirmesine karşı

bu korunmuş değil. Halk, savaş sırasında yaşanan sıkıntılar nedeniyle iktidarı sorumlu tutuyor ve değişiklik istiyor. Genelde, hızlı bir iktisadi kalkınma ve rahatlatma arzusu var.

Bunun üzerine dış dinamikler geliyor. Dünyada bir kutuplaşma var. Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde bir baskısı var. Karşı taraf, daha çok demokrasiyle yönetilen bir blok. Batı Bloku'yla yakınlaşma arzulanıyor. Savunma ve iktisadi iyileşmenin bu şekilde sağlanabileceği düşünülüyor. İç ve dış dinamikler üst üste gelince, Türkiye, başka ülkelere örnek gösterilecek kadar sancısız bir şekilde çok partili hayata geçebiliyor.

Aynı şekilde, bir başka örnek üzerinde de durabiliriz; Türkiye'nin 1980, 24 Ocak'tan başlayarak, uluslararası ekonomiyle bütünleşme yoluna gitmesi de, yine iç ve dış dinamiklerin kesişmesi sayesinde başarıya ulaşmıştır.

Buna karşılık her zaman iç ve dış dinamikler, bu iki örnekte -birini siz geliştireceksiniz- verdiğim gibi, örtüşmeyebiliyorlar; kolay uyum içerisine de giremeyebiliyorlar. Bunun örneklerini bulmak pek zor değil. Mesela Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin anahtarlarından Atatürk Barajı'nı inşa etmeye başlayınca da, PKK terörüyle tanışıyor. Türkiye'nin Güneydoğusunda, rahatsız bir sosyal ve siyasal ortam var; -her zaman olmuştur- ancak PKK'nın doğuşu ve gelişmesi, güçlü dış dürtülerden yoksun, sadece içsel dinamiklerle açıklanacak bir gelişme değildir. Türkiye bu sorunu kendi devlet geleneği, kendi siyasal kültürü çerçevesinde ele almıştır. Türkiye'nin içinde yer aldığı dünya, Türkiye'yi kendi ideolojileri, çıkarları ve kültür filtrelerine göre oluşturulmuş formüllerle, sorunun üstesinden gelmeye davet etmiştir. Burada iç dinamiklerle dış dinamikler arasında çok ciddi uyumsuzluklar var ve -ayrıntılara girmeme gerek olduğunu zannetmiyorum- Türkiye ile, yakın bulunduğu Batılı ülkelerin arası giderek açılmıştır. Bu günlerde daha da iyi anlaşıldığına göre, bazı dış ülkeler, globalleşme söylemi ve ideolojisi altında, kendi ulusal çıkarlarına hizmet edecek politikaları Türkiye üzerinden izlemeye çalışmaktadırlar. İç ve dış dinamik uyumsuzluğunun sonucu, tabii ki, dış dünyanın etkisiyle Türkiye'nin izledikleri arasında çok büyük gerilimler oluyor.

Efendim, peki şimdi globalleşmenin siyasal sonucu ne? Ben de Sayın Elekdağ'ın bahsettiği iyimser gözlüklerle, iki-üç konuya işaret edip, sözlerimi tamamlayacağım.

Aslında globalleşmenin bir parçası, ülkelerdeki devlet dışındaki örgütlerin de giderek birbirleriyle da-

ha yakın ilişkiler içine girmesi. Bilgi, teknik, örgütsel dayanışma, maddi kaynaklar açısından bu, dünya için çok yararlı olabilecek sonuçlar doğuruyor. Gerçekten de, insan haklarının korunması, çevrenin korunması gibi alanlarda, uluslararası gönüllü kuruluşların dayanışması çok yararlı sonuçlar doğurabiliyor.

Siyasi partiler arasında da güçlenen bir iletişim var. Dolayısıyla derdini, görüşlerinizi başkalarına anlatacağınız, kendinizi dinleteceğiniz ve başka ülkelerin siyasal süreçlerini etkileyebileceğiniz kanallar artıyor. Hükümetlerin, uluslararası bir kamuoyu denetimi altında olduklarını bilmeleri, eylemlerine sınır getirebiliyor; bu iyi bir şey. Uluslararası ilişkileri düzenleyen kurallar da oluşuyor. Bu da uluslararası etkileşimin daha düzenli gitmesini sağlayacak bir gelişme.

Ennetice: Küreselleşme bir vakıa. Efendim, "ben küreselleşme taraftarıyım veya değilim" gibi saçma cümleler kurmamak lazım; bu zaten olan bir şey. Size kalan, bu olgu karşısında ne yapacağınıza karar vermeniz. Yalnız bir ihtiyatı kayıpla sözlerimi tamamlayacağım. İnsanlar belirli bir dönemde, gözledikleri gidişlerden çıkarım yaparak bir gelecek resmi çiziyorlar ve "globalleşen dünyada artık sınırlar kalmayacaktır, her şey serbest hareket edecektir, insanlar ortak değerlerle donatılacaklardır" diye tahminlerde bulunuyorlar. Bu bana Orta Çağ'ı hatırlatıyor. Bildiğiniz gibi, ilk dönemin imparatorluklar sistemi Orta Çağ'da çökmüştür, artık ufak devletler vardır. Çıkını düzenleyen herkes, Avrupa içinde serbestçe dolaşmaktadır. Bunun en canlı örneği; "Itinerant scholar" dedikleri hocalardır. Gidip kâh o üniversitede, kâh bu üniversite de, aynı Türkiye de olduğu gibi, ücreti mukabilinde (Gülüşmeler) ders vermektedirler. O dönemdeki gelişmeleri inceleyen bir kişi, ilerde sınırları olmayan, fikirlerin serbestçe hareket ettiği bir Avrupa'nın kurulmakta olduğunu size söyleyecektir. Aradan beş yüz yıl geçti. O Avrupa ki sadece bitirdiğimiz yüzyılda iki dünya savaşı gördü. İnsanların kurtulmak için büyük mücadeleler vermek zorunda kaldıkları totaliter sistemleri yarattı. İnsanların ülkeden ülkeye serbest gidişini önlemek için kimi ülke alınması çok güç vize koşulları koydu, kimi ülke ise düpedüz duvarlar dikerek insanların kaçışını engellemeye çalıştı.

Globalleşmenin, bizi sadece refaha, iyiliğe, mutluluğa götürdüğüne o kadar güvenmeyelim efendim.

Başkan - Sayın Turan'a "5 dakikanız kaldı" mesajını yolladığımda, "kara gözlüklerinizi çıkartın, biraz pembe gözlüğünüzü takın" demek için yapmıştım; fakat görebildiğim kadarıyla, bu küreselleşen ve hızlı

değişen ortamda, kara gözlüğü pembe gözlüğe, tekrar kara gözlüğe çevirmek çok hızlı oldu.

Adem Torun- Türkiye'de bir taraftan özelleştirme yapılmaya çalışılırken, diğer taraftan da IMF'nin de baskısıyla, bankalar kamulaştırılıyor. Son olarak, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen 5 bankanın maliyetinin, 5 milyar dolar düzeyinde olduğu söyleniyor. Küreselleşmeyle birlikte, sermaye hareketlerindeki akışkanlık artışı, kâr marjlarındaki daralma ve Türk bankacılığındaki diapolist yapıyı da dik-kate alırsak, gelecekte Türk bankacılık sektöründe ne gibi gelişmeler bekliyorsunuz?

John McCarty - Sanırım bankacılık sektöründeki, Dünya Bankası programı ve finansal sektördeki hukuksal gelişmeler sonucunda oluşan gelişmeler hakkında bilgi istiyorsunuz.

Geçen hafta Dünya Bankası ile beraberdim. Bu problem ile ilgili bir delegasyon yayınladılar. Bizim "hasta bankalar" diye tabir ettiğimiz bankalar hakkında neler yapılacağına dair bilgilerin ağustos ya da en geç eylül ayında bildirilmesini bekliyoruz. Bunun çok büyük ihtimalle Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmış olan programın aynısı olacağını zannediyorum. Amerika Birleşik Devletleri'nde gördüğümüz durumda, sorunun iki milyon dolar olduğu zannedilirken, sonuçta sorunun tam olarak 29 milyon dolar olduğu ortaya çıkmıştı. Türkiye'de de sorun 5 milyon dolar mıdır, ya da daha üstü müdür şu anda tam olarak bilemiyorum. Yine de her durumda Dünya Bankası'nın bu reformu destekleme sözü devam etmektedir. Programa geri dönmek gerekirse, bunun benim "iyi banka-kötü banka dengelemesi" diye adlandırdığım programa benzemesini bekliyorum. Bu programa göre pek çok borcun ya adı ya da sınıfları değiştirilmekte, ancak bunlar halen kötü borç olarak kalmaktadırlar. Bunlar kötü durumda olan bankalara aktarılmakta ve durumları iyi olan bankalar rehabilite edilmektedir. Bu bankalar ya diğer bankalarla birleştirilmekte ya da tasfiye edilmektedir. Bence bir süre daha kötü bankalar olacak. Bunlar kötü portföyleri finanse etmek için kullanılacak. Bu boşa harcanan bir miktar olacak. Buna örnek olarak Amerika'da yapılan işler incelenebilir. Dünya Bankası da bu şekilde düşünüyor.

İsmail Ertürk- Ban Sayın John McCarty'e sormak istiyorum. Türkiye, Amerika ile serbest ticaret anlaşması yapmak üzere bir girişimde bulundu. Bunda geç kalınmış mıdır? Bir de Türkiye açısından, sadece avantajları ve dezavantajları ne olacaktır? Bir şey ilave etmek istiyorum; Sayın Bill Clinton Türkiye'ye gelmeden evvel, "21. Yüzyılı, Türkiye ile Amerika,

birlikte şekillendirecek" dedi. Çok iddialı bir söz. Bu sözün altını nasıl doldurabiliriz?

John McCarty- Sanırım Sayın Clinton'ın gezisi gerçekten büyük ilgi gördü. Bence Clinton'ın burada üç tam gün geçirmesi Türkiye'ye verdiği önemin bir göstergesidir. Türkiye Amerika'nın dış ve iç politikası için önemli bir ülkedir ve Amerika, Türkiye'yi en büyük on pazardan birisi olarak görmektedir. Bu konuya büyük bir önem gösterilmektedir.

Enerji boru hatları konusuna baktığımızda ise, gerek petrol gerek gaz olsun, gerçekçi olmak gerekirse bunlardan bazılarının ekonomik açıdan pek de doyurucu olmadıklarını görmekteyiz. Bu bazı petrol şirketlerinin neden bu işten çekildiklerini açıklamaktadır. Ancak boru hatlarına Amerika'nın ve Türkiye'nin dış politikası açısından bakarsak, bunun Türkiye için büyük bir destek olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda çok büyük çalışmalar mevcut.

Yaklaşık dört hafta önce Washington'da yıllık Türk-Amerikan konferansına katıldım. Bu yıl Türkiye'deki ve Amerika'daki çok uluslu şirketlerden ve Amerika'daki hastanelerde çalışan doktorlardan oluşan toplam 4 binin üzerinde katılımcı oldu. Bu Türkiye'nin iş sektöründeki profilinin yükseldiğini göstermektedir.

Politik alanda ise, Türkiye'nin profili geçmişten gelen nedenler yüzünden halen bir miktar tartışmalı durumdadır. Bildiğiniz gibi Amerika'da güçlü bir Yunan ve Ermeni lobisi mevcut. Ancak Amerika için çok önemli ve Türkiye'nin de çok iyi ilişkileri olduğu başka bir lobi de var; bu İsrail lobisidir. Türkiye ile İsrail arasında gerek askeri, gerekse ticari açıdan çok iyi ilişkiler olduğunu görüyoruz. Bunu Amerika, Türkiye ve İsrail arasındaki üçlü bir birliktelik olarak yorumlayabiliriz. Bu gerçekten çok ümit verici. Türkiye esas olarak bölgeyi bir arada tutan temel taşı konumundadır. Ancak Türkiye, kendi isteklerini yerine getirmeli ve kendisini Amerika nedeniyle sınırlamamalıdır. Türkiye her zaman Amerika'nın en önemli partneri konumundadır. Böylece iki taraf da birbirlerinin beklentilerine zarar vermeyecek şekilde, kendi isteklerini yerine getirmeye çalışmalıdır. Bence Avrupa Birliği ve Amerika'nın desteği Türkiye'ye ihtiyacı olan desteği verecektir.

Sahide Tarhan- Benim sorum da Sayın John McCarty'e olacak. Desenfasyon programının Türk bankacılık sektörüne etkisini soracağım. Tasarruf mevduat sigorta fonuna aktarılan bankalar haricinde sadece faiz oranları ve bundan sonraki stratejileri doğ-

rultusunda ve benzer program uygulayan hangi ülkenin bankacılık sektörüne benzetebilirsiniz?

John McCarty- Bence bankalar konusunda esas sorun, son 8-10 senedir bankaların kârlarını piyasada çok dengesizce kullanmalarından doğmaktadır. Benim bankamdaki görevlerimden birisi kâr miktarımızın yüzde 40'ından fazlasını kullanmayı engellemektir. Çünkü bu eroin gibidir, bağımlılık yapar. Türk bankacılık sektöründe gördüğüm üç koldan ve gayet etkili bir çalışmadır. Bugün New York'ta, Londra'da ya da Tokyo'da bir ATM'ye gidip hisse senedi alıp satamazsınız. Ama İstanbul'da bu yapılabilir. Türkiye'de bankacılık sektörü en modern teknolojiyi kullanıyor. Bu da piyasalarda az masrafla yüksek etkinliği beraberinde getiriyor. Bir diğer banka grubu ise, ortak çalışma ve kredi açma konusunda uzmanlaşmış durumdadır. Yeni ekonomik istikrar programından ekonominin üç-dört ay içerisinde beklediği faydayı alacağını zannediyorum. Bunun, yılın ikinci yarısında gerçekleşmesini bekliyorum ancak tabii bir miktar gecikme olabilir. Ancak ekonomi toparlandıktan ve daha etkin bir hale geldikten sonra yeni kaynak arayışları ve orta vadeli kredi arayışları başlayacak, bankalar da bunları sağlayacaktır. Üçüncü kolda ise, bazı bankalar ve onların yabancı ortaklarının varlık yönetimi konusunda uzmanlaştığını görmekteyiz. Varlık yönetimi sigorta şirketlerinin primlerini yönetmekten, bireysel yatırımcılara desteğe kadar uzanmaktadır. Bu bankanın stratejisine ve şebekesine göre değişiklik gösterebilir. Bizce bankaların geliştirdiği bu üç geniş alan yatırımcılara devlet tahvili dışında yeni seçenekler de getirmektedir ve bu çok yararlıdır.

İbrahim Ayaz- Türkiye'de "Bankalar Üst Kurulu" diye bir şey kuruldu. Amerika'da böyle bir sistem var mı, bankaları kim denetliyor?

John McCarty- Ne yazık ki Amerika'da işler bir miktar daha karışık durumda. Bankaların durumu eyaletten eyalete değişmekte. Bazı bankalar federal rezervin bir parçası durumunda ki, bunlar ulusal bankalardır, bazı bankaların ise sadece buldukları eyalette çalışabilme yetkileri var. Hatta Chicago'daki Illinois Bankası gibi, sadece Chicago'da çalışabilen banka örnekleri de mevcut. Böylece büyük bir bankanın sorumlu olabileceği üç çeşit otorite mevcut. Amerika'daki bankaların en önemli problemlerinden biri bu düzenleme sorunudur. Ve ne yazık ki bu sistem işlemleri pek de geliştirmiyor.

Doç. Dr. Melih Baş- Sayın McCarty'e şöyle bir soru yöneltmek istiyorum. Bir bankacı olarak, bir şirketin kredi analizini yaparken, geleceğe yönelik fon

akımı analizi yürütürken acaba finansman giderleri hariç fon akımı analizi mi yapıyorlar ING Bank'te, yoksa finansman giderleri dahil fon akımı analizi mi yapıyorlar. Eğer finansman giderleri dahil yapıyorlarsa ve finansman giderleri hariç analizi aptalca bir şeyse, acaba IMF'nin bir ölçüt olarak kullanmakta olduğu faiz dışı bütçe dengesi kavramını anlamlılık olarak nasıl yorumluyorlar?

John McCarty - Bence banka kredileri ya da ticari finansmanlar sadaktaki iki ok gibidir. Bir günün sonunda iş sektörü en ucuz sermayeyi talep etmektedir ve hangi piyasa bunu onlara sağlarsa o tarafa kayma eğilimi gösterirler. Örneğin biz, Türkiye'nin devlet tahvillerinin Avrupa piyasalarında artmaya devam etmesi halinde, talebin bu tarafa kayacağını zannediyoruz. Şu anda yaklaşık 30 kadar Türk şirketi, uluslararası piyasada tahvil satıyorlar. Bunun nedeni, bu şirketlerin bir geçmişleri, bir ünleri ve uluslararası piyasalarda uluslararası rapor standartları 27'ye uyan şeffaf finansal bilgilerinin bulunmasıdır. Bu tür şirketler çok az sayıdadır, ancak çok iyi tanınıyorlar. Ancak, yine de her şey ne kadar sermaye harcanacağına bağlıdır. Analizler, yatırımcı ile borç alan arasında ince farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Borçlanan kişi, genellikle kısa vadede piyasadadır. Konuya ticari açıdan bakmaktadır ve ödeme koşulları önemlidir. Ancak yatırımcı, daha uzun vadeli düşünmekte ve paranın akış hızı ile ilgilenmektedir. Ortaklar ise, kârın artışı ile ilgilenirler. Ancak eğer ortada bir üretim yoksa, bir sektör yoksa ya da yönetim şirketi oluşturmak konusunda yetersizse, söylenebilecek bir şey kalmıyor. Böylece her durumda değişik bir analitik yaklaşım gerekmektedir. Müşteriye nasıl bir ürün sunacağımız, durumu nasıl analiz ettiğimize bağlıdır. Bence Türkiye'de çeşitli risk yönetimleri mevcut. Bazı bankalar uyguluyor, bazıları uygulamıyor.

Yahya Kemal Bahçedam- İltisat Hocamız tarafından globalleşme kavramı ve kapsamı geniş bir şekilde izah edildi; ama ben globalleşmeden ziyade yerel ekonomik sorunlar, uluslararası kuruluşlar veya dış kaynaklı tedbirler; yani IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği reçeteler hakkında ve ülkemizde ki bu uygulamalar hakkında bir şeyler sormak istiyorum.

25 yıldan beri çeşitli defalar bu IMF reçeteleri alındı, uygulanmaya çalışıldı, sözler verildi, ülkede devalüasyon yapıldı; ama sonuçları genellikle başarısız oldu. Belki bu seferki biraz farklı görünüyor; umut ederiz ki, başarılı olur, hepimiz de bunun semeresini görürüz; ancak globalleşme rüzgarına kapılırken veya dış kaynaklı tedbirleri alıp, uygulamaya çalışırken, ilk

başta alınması gereken bazı yerel tedbirleri unuttuyorum gibi geliyor bana.

Ekonomide yapısal reformlar yapılmıyor. Nedir bunlar? Toprak reformu, vergi reformu veya daha önemlisi. Gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek yolunda faaliyetler de görülüyor, palyatif tedbirler alınıyor gibi görünüyor. Şu anda alınan tedbirler başarılı olduktan sonra, esas önemli olan bu yapısal düzenlemelerin kendiliğinden mi geleceği, yoksa ilk başta bunların alınıp sağlam bir zemine oturtulması mı gerektiğidir.

Prof. Dr. İter Turan- Efendim bu sorunuzla iltifat ettiniz; çünkü çok bilgili olmak lazım. Benim bütün bu sorunuzda içerilenlere cevap verecek kadar bilgi dağıtığımın geniş olduğundan emin olamıyorum; ama şunları söylemek mümkün zannediyorum: Birincisi, IMF'den bahsettiniz. Bakın IMF, Uluslararası Para Fonu, adı üzerindedir; kuruluş amacına da baktığınız zaman IMF'in derdi, Türkiye'nin derterleri değildir. IMF'in derdi, paraların mübadele edilebilir, istikrarlı olması ve uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin aksamamasıdır. Bir kere onu bir kenara koyalım. Onun yanında, IMF'in kendi oluşturduğu tavsiyeler var ve bu tavsiyeler, tabii belirli anlayışlar, belirli bilgi dağıtıcı ve bakış açıları içinde gelişiyor.

Şunu da hemen hatırlamamız lazım: İktisadi dengelerinizi IMF bozmuyor, siz bozuyor, düzeltmek için destek istiyorsunuz. IMF, sanılanın aksine, size bir şey dayatmıyor. İster gider ister gitmezsiniz. Gitmeye karar verirseniz, IMF'e ikna edici programlar yapar ve götürürseniz, uygun bulup size destek verebiliyor. Çoğu zaman problem IMF ile değil. Evet bir sorun var. Her ülkenin kendi koşullarına göre değişik çözümler bulunabilecekken, IMF global ve herkese benzer reçeteler öneriyor; yerel durumlara bazen yeterince hassas davranmıyor. Bunlar eleştirilebilir. Ancak, IMF ile ilişkilere baktığımız zaman, genellikle görülen o ki, aslında yapmaları gerekeni yapmayanlar hükümetler. Siyaseten gerekenleri yapacak kadar cesur olmayan hükümetler, "hem ağlarım, hem giderim" misali, zaten yapmaları gereken şeyleri yapıp, ondan sonra kendi seçmenlerine, "ben yapmayacaktım da, IMF yaptırdı" gibi, samimiyetsiz, açıklamalarda bulunuyorlar.

Bahsettiğiniz strüktürel reformlar, bazen IMF'nin ilgi alanına giriyor, bazen ilgi alanına girmeyebiliyor. Mesela toprak reformundan bahsettiniz. Tarım gelirlerinin ulusal gelir oluşumundaki payının giderek azaldığı bir ortamda, tamamen iktisadi kriterler açısından baktığımız zaman, tarım veya toprak reformu, çok da

ilgi çekici bir reform olmayabilir; ama siz kendi toplumunuz içerisinde sosyal adaleti gerçekleştirmek arzusunda iseniz, bu reformun öneminde inanır ve onu yapabilirsiniz. Şunu demek istiyorum: IMF kendisine verilen işlevi yerine getirmeye bir faaliyette bulunuyor. IMF size gelmiyor, siz IMF'e gidiyorsunuz; çünkü ekonominizi zora sokmuşsunuz. IMF size, "il-laki şunu yapacaksınız" da demiyor. Siz, "şunları" yapabileceğinizi söylüyorsunuz, o da akıllar veriyor. "Şununla, bununla da ilgilen" diyor; ama çoğu zaman "Şu vergiyi kaldır, şu vergiyi koy, oranı da şu olsun" demiyor. Siz, "ben şu vergiyi kaldıracam, şu yeni vergiyi koyacağım, oranı da şu olacak" dediğiniz zaman, "iyi olur, kabul ettim" diyor. Bahsettiğiniz olaylar, kanaatimce, ülkelerin kendi siyasi sorumluluğunda bulunan olaylardır ve kendilerinin halletmesi gerekir. Tabii ki siyasiler ve siyasi yapı, toplumdan gelen dürtüler üzerine harekete geçen kadrolar ve kurumlar. Bazı alanlarda değişiklikler yapılamıyorsa, değişiklik yapılmaması yönündeki dürtüler daha güçlü demektir.

Şunu da ekleyeyim: Bu konuda birçok ülke, bu davranışlar açısından Türkiye'ye benziyor. Sorunlar artık idare edilemeyecek düzeye geldiği zaman, genelde çözümlere dönülebiliyor. Bakın, 24 Ocak 1980 kararlarının içeriğinin ne olacağı, Türkiye'de 1960'lı yılların ortasından itibaren bilinmekteydi. Türkiye'nin ihracat gelirlerinin ve dış alem gelirlerinin, Türkiye'nin ithalat ihtiyaçlarını karşılamadığı belliydi. İthal ikameci Türkiye ekonomisinin sürekli tıkandığı görülmekteydi. Hatta bir alışılmış bir kriz örüntüsü ortaya çıkmıştı: döviz bol, çarçur et, borçlan, ondan sonra sıkış, tedbirler al. Tabii "sıkışmanın" ileri dönemlerinde aspirin bulunmaz, otomobil lastiği bulunmazdı. İzlenen yol da belliydi: İthal ikamesine dayalı bir ekonomiyi geliştir; dolayısıyla dış bağımlılığın artsın. Buna karşılık dış gelir yaratma kapasiten azalsın. Borçlan, döviz üretme, borçlarını ödeyeme, Bütün bunlar yapıldı, sonunda öyle bir noktaya gelindi ki, bu sistemden kazançlı çıkan ithal ikamesi üzerine inşa edilmiş işletmeler bile, "bu böyle devam edemez, toptan batacağız" diyerek, aslında belki acı bir hap olan 24 Ocak Kararlarını benimsediler.

Bahsettiğiniz diğer alanlarda, şu anda yaşadığımız iktisadi politikayı da bu şekilde açıklamak mümkün. Kim derdi ki, sosyal demokrat kökenli ve bir de sağ kökenli partinin oluşturacağı bir iktidar, IMF'in desteğiyle, toplumda alışılmadık sıkılıkta bir iktisat politikası uygulansın? Kimse demezdi; ama koşullar bunu empoze etti. Belki hükümetlerin ne yapacağını zaten kendileri değil, kendilerini içinde buldukları durum daha fazla belirliyor. Bu durum da, idare edile-

meyecek seviyeye gelince, gerekenin hepsini yapıyorlar.

Özge Topçu- "Küreselleşme dediğimiz bir dış dinamik var" dediniz ve Türkiye, küreselleşmede yer alırken, "bunun iç dinamiklerimizle örtüşmesi gerektiğini" söylediniz. Peki, Türkiye'nin bu örtüşmeyi sağlarken; yani bu iç dinamik ve dış dinamik uyumunu sağlarken ne tür bir yol izlemesi gerekir?

Bir de Nicole Pope'a bir şey sormak istiyorum: "Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin önemli kriterlerinden, önemli sorunlarından biri, insan hakları" dediniz. Türkiye herhangi bir organizasyona girerken veya birçok ülkeyle olan ilişkilerinde, genellikle bu meseleyle yüz yüze kalıyor. Gerçekten durumu bu kadar kötü mü?

Yani bir tek biz de mi böyle bir şey söz konusu? Gelişmiş ülkelerde de değişik örnekler görüyoruz. Acaba biz bu konuda tek miyiz?

Prof. Dr. İlder Turan- Bakın şöyle ifade edeyim: Ben "örtüşmesi gerekir" demedim de, "örtüştikleri zaman genellikle dıştan gelen talepler yerleşiyor, yerleşiklik kazanıyor" dedim. "Yoksa ya gerilimler doğuyor ve uyarlamalar amaçlananın çok dışında istikametlerde gelişme gösteriyor" dedim ve bir de şu hususu ekledim; "karşımızda küreselleşme diye bir olgu var, buna uymak durumundayız". Şimdi, "Önce neye uyalım?" sorusuna geldiğimiz zaman; görülebildiği kadar Türkiye, iktisadi alandaki uyumlulaşmayı büyük ölçüde sağladı ve sağlıyor. Hatta şöyle bir şey anlatıldı: Avrupa Birliği, adaylık önerilen ülkelerin ekonomilerini Avrupa Birliği ortamına hazırlamak için bir uzmanlar grubu oluşturmuş ve bunu çeşitli adaylık önerilen ülkelere gönderiyorlar. Bazı değişikliklerin gerçekleştirilmesi için belirli fonları da var, destek verecekler. Adamlar Türkiye'ye gelince biraz şaşırılmışlar; çünkü Türkiye'nin büyük ölçüde uyum sağladığını önceden kestirememişler. Aslında iktisadi alanda ciddi bir sorun yok. Bu da kendiliğinden, -Nicole'in de söylediği- hangi alanda uyum sağlamamız gerektiğini bize işaret ediyor. Sayın Büyükelçi de ona işaret etmişlerdi; demokrasi ve insan hakları.

Nicole Pope- Bence Türkiye insan hakları konusunda sorunu olan tek ülke değil. Elbette ki bu sorunlar her ülkede, hatta gelişmiş ülkelerde bile mevcut. Daha önce de söylediğim gibi, insanlar elbette ki bir gecede her şeyin değişmesini beklemiyorlar. Ancak,

bence demokrasinin kalbinde olayları inceleyebilmek ve sorgulayabilmek yatmaktadır. Türkiye'nin göz ardı ettiği konu bu. Türkiye'de insan hakları ihlalleri mevcuttur; ancak bunların üzerinde yeterince konuşulmamaktadır. İnsanların bir kısmı bu konular üzerinde tartışılmasını istiyor; diğer bir kısmı ise, bunların tartışılmamasını, pozitif ve optimistik olunması istiyor. Bence bu sorunların çözülebilmesi için tartışılması şarttır. Batı dünyası, Türkiye'den en azından bazı somut adımların atılmasını bekliyor. Özellikle işkence, insan hakları ve faili meğhul cina-

yetler, Batılı ülkelerin ve Batılı insan hakları gruplarının dikkatle izlediği konular. Bu konuda gerek Parlamento tarafından gerekse Parlamento dışından çok geniş raporlar yazıldı, ancak halen bir ilerleme gerçekleşmedi. Bence esas

sorun budur. Gerçek olan, bunların Türkiye'yi seven komşuları tarafından ortaya atılan iddialar olmadıdır. Bu iddialar gerçektir, bu bilgilere bu ülkede yaşayan insanlar da sahiptir. Ancak çözüm için takip edilmesi gereken yolu izlememektedirler.

Nevin Donat- Ben sorumu Sayın İlder Turan'a soracağım. Siz, "Küreselleşme dünyaya sadece refah getirmeyecek, sorunlar da getirecek" dediniz. Seattle'daki olaylar genişleyerek sürecek mi, yoksa orada kalacak mı? Dünkü panelde Sayın Ergün Türkcan, bunların önemsiz ve geçici olduğunu savundu. Siz ne düşünüyorsunuz?

Prof. Dr. İlder Turan- Efendim, şimdi "Seattle" dediniz. Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantısı sırasında yapılan gösteriler, bununla ilgili yapılan değerlendirmeler, hatta bu toplantılara, görüşmelere katılanlarla yapılan mülakatlar, şunu gösterdi: Bu insanların önemli bir kısmı, orada yapılan toplantıyla ilgili olmayan dertleri olan, şikayetleri olan insanlardı. Genellikle herhangi bir dönemde, bir toplumda, çeşitli sıkıntıları olan ve bunların giderilmesi için örgütlenen insanlar bulunabiliyor. Psikolojide transferans veya aktarma dediğiniz bir olgu var. buna göre, sorunları olan insanlar, hiç kendi dertleriyle ilgili olmayan platformlarda başka meselelere karşı çıkarak, bir boşalma ihtiyacını karşılayabiliyorlar.

Seattle'da görülen protesto, aslında daha önce başka vesilelerle ortaya çıkan protestolardan farklı değil. Yalnız dünyada belirli bir olgu ortaya çıktıktan sonra kendi tepkilerini o olguyu vesile ederek dile getirme-

Türkiye insan hakları konusunda sorunu olan tek ülke değil. Elbette ki bu sorunlar her ülkede, hatta gelişmiş ülkelerde bile mevcut.

ye yönelmişler. Kısacası, Seattle, dertleri olanların oluşturduğu bir boşalma fırsatı gibi gözüktü bana. Biliyorsunuz arkasından bir toplantı daha oldu, oradaki protestolar daha zayıf kaldı.

Mine Katman- Benim sorum Sayın Nicole Pope'e olacak. 11 Nisanda gerçekleştirilen, Türkiye Avrupa Birliği ortaklık Konseyinin sonuçlarını nasıl değerlendiriyorsunuz ve bundan sonra, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonunu hızlandırmak için, Türkiye'nin öncelikleri neler olmalı, Avrupa Birliğinin öncelikleri neler olmalı?

Başkan- Soru, Sayın Pope'un ihtisas alanının birazcık dışına çıkıyor; ama yine sözü kendisine verdim.

Nicole Pope- Bence Helsinki Konferansı'ndan sonra pek çok pozitif gelişme oldu. Her şey yolunda gidiyor ancak bir miktar zaman alıyor. Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için ortaya koyduğu büyük çabaya belli bir yapı vermelidir. Yani demek istediğim, bütün alanlarda yapılması gereken her şey yapılmalıdır. Bütün bakanlıkların koordinasyon içinde çalışması gereklidir. Sadece politik alandan bahsetmiyorum. Unutmamalıyız ki, Avrupa Birliği'nin oturmuş, bir hukuksal yapısı mevcuttur. Bu yapının Türk sistemi tarafından kavranıp iyice sindirilmesi şarttır, bu çok büyük bir gayret gerektirmektedir. Ekonomik bütünleşme kapsamında IMF ile yürütülen program gayet iyi işlemektedir. İstikrar programının pek çok hedefi olduğu için, çalışmalar elbirliğiyle yürütülmelidir. Bu, Avrupa ekonomisi ile bütünleşmek için şarttır. Ancak daha yapılması gereken çok iş var; şu anda sadece yolun başındayız. Türkiye'nin Avrupalılarla birlikte çalışabilmesi için gereken yapı daha yeni oluşuyor. Ancak şu anda yapı çalışabilir durumda değil.

Ayşegül Alathı- İter Hocadan bir şey öğrenmek istiyorum. Ben 1974 İktisat Fakültesi Siyaset Bölümü mezunuyum. Sovyet Rusya'da komünist yapı çökmeseydi, küreselleşme bu kadar hızlı gelişebilir miydi?

Prof. Dr. İter Turan- Efendim, sorduğunuz soru çok hoş. Şöyle cevaplandırayım isterseniz. Zaten Sovyetler Birliği de, bu küreselleşmenin kurbanları arasında sayılmalıdır; çünkü dünyayla uyum sağlayamayan, dünyanın gidişiyle uyum sağlayamayan bir sistem olduğu için, her yönüyle iflas etti; iktisadi bakımdan, ahlaken, felsefe olarak, siyaseten bitti; iflas ettiği hiçbir cephesi kalmadı. Dünyadaki gelişmelerin o kadar uzağına düştü ki, o sistemi devam ettirme imkânına sahip olamadı.

Birol Başka- İter Beye sormak istiyorum. Özel-

likle İktisat Biliminin son yazılarında, takdir hakkının siyaset bilimcilerden, siyasilerden alınıp, iktisadi politikaların ve buna bağlı olarak diğer politikaların da, eğitim, sosyal, sağlık politikalarının da belli kurallara bağlanması gerektiği fikri hakim. Şu anda da o yöne doğru gidiliyor; yani siyasilerin takdir hakları kısıtlanıyor ve artık her şey bir teknokratlaşmaya doğru gidiyor. Bu bağlamda, siyasetçilerin gelecekteki önemini veya devletin rolünü tayin etmedeki önemini öğrenmek istiyorum.

Prof. Dr. İter Turan- Şimdi efendim, dediğiniz doğruysa, devletin önemi çok artıyor tabii. Siyasal bilimcilerin araştırma konusu da, parlamentolardan bürokrasiye ve partilerden bürokrasiye doğru kayacak demektir bu. Dediğiniz bir bakıma doğru, yalnız çok da yanılıya kapılmamak lazım; yani toplumlar karmaşılaştıkça, düzenlenmesi gereken alanlar arttıkça, teknik yönetimin müdahale alanlarında da bir genişleme olmaktadır. Bununla birlikte; toplumsal tercihlerin belirlendiği alan olarak siyasetin alanında bir daralma olduğu kanısında değilim. Eğer bu söyledikleriniz bir ideoloji şeklinde ileri sürülecek olursa; yani "iş teknokratlar yapar, siyasete yer yoktur" denirse, buna demokrasiye inanmış bir vatandaş olarak şiddetle karşı çıkarım. Evet, zaman zaman siyasilerimizin performansları, Türkiye'de hiç olmazsa bizleri üzebiliyor, hatta ümitsizliğe kapılmamıza sebep oluyor; ama şu soruyu sorayım: Ya onlar ve demokratik kurumlar olmazsa? Bunların olmadığı toplumların iktisaden bile daha başarılı olduğuna ilişkin kanıtlar güçlü değil. Demin, arkadaşınız Sovyetlerin yıkılışı ile ilgili güzel bir soru sordular, Sovyetler, yıkılmadan önce biliyordunuz çok "bilimsel" ve "teknik" yönetiliyorlardı. Kuralları çok belliydi, olmadı.

Uluslararası İşbölümünde Türkiye: AB ve Avrasya

3.Gün

28 Nisan 2000 Öğleden Sonra

Saat: 14.00

Oturum Bşk. : **Prof.Dr. Esfender Korkmaz**

Panelistler : **Doç.Dr. Ahmet İnsel**

Prof.Dr. Erol Manisalı

Merdan Yanardağ

Prof. Dr. Esfender Korkmaz (Başkan)- Hepiniz hoş geldiniz. "Uluslararası İş Bölümünde Türkiye" oturumunu açıyorum.

Efendim, Sayın Manisalı İktisat Fakültesi Mezun. London School of Economics'te lisansüstü çalışma yaptı. Halen Avrupa ve Ortadoğu Araştırma Merkezi Müdürü. 20 dolayında kitabı var. Avrupa, ABD ve Japonya'da 30 dolayında konferans verdi, seminerlerde tebliğ sundu. Uluslararası ekonomi, uluslararası ilişkiler ve Türkiye'nin gelişme sorunları dalında, uluslararası yayın organlarında 40 dolayında yazısı yayınlandı. Halen Cumhuriyet Gazetesi köşe yazarıdır.

Efendim, Sayın Doç. Dr. Ahmet İnsel, Paris Sorbone Üniversitesi mezunu. Halen Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim üyesi. İletişim Yayınları Genel Yayın Yönetmeni ve Birikim Dergisi yazarı. "Türkiye Toplumunun Bunalımı", "Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye", "İktisat İdeolojisinin Eleştirisi", "Solu Yeniden Tanımlamak" isimlerinde kitapları var.

Merdan Yanardağ, Siyasal Bilgiler Fakültesi 1983 mezunu. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi yüksek lisansı yaptı. 1985 yılında gazeteciliğe başladı. Çeşitli gazete, dergi ve televizyonlarda muhabir, haber müdürü, yazı işleri müdürü, genel yayın koordinatörü ve genel yayın yönetmeni olarak çalıştı, yazarlık yaptı. Halen bir televizyonda editörlük yapıyor. 1989-91 yılları arasında, Türkiye Gazeteciler Sendikası, İstanbul Bölge Sekreterliği görevini yürüttü. Çeşitli dergilerde makaleleri yayınlandı. Kitapları: "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomik ve Siyasal Model Arayışları", "Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi".

Bendeniz Esfender Korkmaz. İktisat Fakültesi'nde Öğretim Üyesiyim.

Efendim, bugünkü konumuz; "Uluslararası İşbölümünde Türkiye, Avrupa Birliği ve Avrasya". Orta Asya'da Türkçe konuşan ülkeler ve Avrupa Birliği, Türkiye'nin geleceğini önemli ölçüde etkileyecek meselelerdir. O açıdan, özellikle Rusya faktörünün de son günlerde devreye girmesiyle, Türkçe konuşan ülkeler, Türkiye açısından daha fazla stratejik önem arz eder hale gelmiştir.

Tabii öbür taraftan, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girip girmemesi açısından değil, en azından bir hazırlık dönemi içinde olması açısından, özellikle demokrasi ve insan hakları konusu çok önemli.

Ekonomik istikrar da aynı şekilde Türkiye'yi zorlayan bir unsur; ancak ekonomik istikrar konusu, demokrasi ve insan hakları konusu kadar önemli değil. Neden önemli değil? Çünkü Türkiye'nin sorunu, iktisadi istikrarsızlıktır. Bu sorun çözülebilir, Maastricht kriterlerine 3-5 yılda uyum sağlanabilir; ama demokrasi ve insan hakları bir anlayış meselesidir; bir eğitim ve kültür meselesidir, bir sosyal meseledir. Onun için bunun üzerinde bizim daha çok durmamız lâzım; çünkü sadece yasaları çıkarmakla demokrasi ve insan hakları gelmiyor. Söylediğim gibi, bu bir anlayış meselesidir ve zaten Avrupa Birliği de, demokrasi ve insan hakları üzerinde daha çok duruyor.

İktisadi açıdan Türkiye'nin sorunu istikrarsızlıktır. Eğer istikrar sorununu çözebilirsek, fert başına milli gelirin düşük olmasının önüne geçebiliriz sanıyorum. Ama uluslararası mukayeselerde artık fert başına milli gelir yerine, fert başına satın alma gücü paritesi kullanılıyor. Türkiye'nin satın alma gücü paritesi de 6.600 dolar. O bakımdan çok fazla sıkıntımız olmasa gerek. Asıl sıkıntımız, demokrasi ve insan hakları konusunda. Bu konuda hem uzun dönem gerekiyor, hem de engeller var. Özellikle Türkiye'de herkes bir sosyal statüyü kapmış ve bu statüden vazgeçmek istemiyor. Vazgeçmeyince de, demokrasi ve insan hakları konusunda, anlayış konusunda ve uygulama konusunda çok hızlı hareket etmek mümkün olmuyor. Maalesef son olaylar bu işin kötüye gittiğini gösteriyor. Örneğin Galatasaray için hepimiz sevindik; ama öldürülen 2

İngiliz için fazla üzülmeyin ve maalesef yetkililer de, henüz sorumluluk duymuş ve bunun nedenlerini açıklamış değil. Şimdi bizim bakış açımızla İngiliz insanının veya Avrupalı insanın bakış açısı bu noktada tamamen çelişiyor; eğer hazırlık yapacaksak, onların bu konudaki anlayışlarını dikkate almamız gerekiyor.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Genelkurmay Başkanlığının "izleme" şeklindeki beyanı da, Avrupalı insan tarafından anlaşılmıyor; anlaşılması mümkün değil. Bu aynı zamanda, 28 Şubat Sürecinin devamı ettiğini gösteriyor. 28 Şubat Süreci devam ederse, "demokrasi ve insan hakları konusunda ilerledik" diyemeyiz; yani hiçbir Avrupalı da, ilerlediğimizi kabul etmez. Zaten bizi aday olarak kabul etmeleri veya adaylığımızı onaylamalarının bir nedeni de, bir an önce, demokratik ve insan haklarına saygılı bir komşuya sahip olmak. Dolayısıyla bu süreç devam ederse, bu da maalesef olumsuz bir gelişme olacak; çünkü bugüne kadar 9 tane cumhurbaşkanı gelmiş. Atatürk ve İnönü'yü katmazsak, bunların 4 tanesi de, asker olarak, ihtilal şartları içerisinde gelmiş. Böyle bir görüntü, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları önünde önemli bir engeldir. Onun için, bu seçimi, sözkonusu izlenimi atabilecek şekilde yaparsak, o zaman belki bir yol almış oluruz. Bunun gibi örnekler çoğaltılabilir; ama tabii ki, ben burada sadece açış konuşmasını yapıyorum. Bu olayları tartışacak asıl arkadaşlar, değerli panelist arkadaşlarımızdır.

Şimdi -yolu açması bakımından- birinci konuşmayı, Sayın Erol Manisalı'ya veriyorum.

Prof. Dr. Erol Manisalı- Efendim, bu toplantı İsveç'te, Güney Kore'de, Kanada'da yapılmış ve *İsveç'in yahut Kanada'nın, Uluslararası İşbölümündeki yeri: Avrupa, Asya* diye bir başlık atılsaydı şunu düşünürdüm. Acaba bir İsveçli nasıl bakardı bu başlığa, bir Kanadalı, bir Güney Koreli nasıl algıladı bunu, ne anlardı ve biz ne anlıyoruz?

Bir İsveçli, bir Kanadalı, bir Güney Koreli şöyle algıladı: "Dışarıdaki değişim karşısında -ekonomik olarak düşünüyorsak- ben ulusal ekonomimi nasıl toplumsal refaha katkı sağlayacak şekilde maksimize ederim" diye bakardı. "Uluslararası konumumu nasıl daha güçlü duruma getiririm" diye bakar ve bunun araçlarını bulmaya, "1, 2, 3, 4, 5" diye sıralamaya çalışırdı. Ben de, bizim burada böyle bakmamız gerekti-

ğine inanıyorum. Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki yeri yahut işbölümü biraz rahatsız edici; çünkü sanki birileri sizi böyle bir yerlere lego gibi yerleştiriyormuşçasına bir intiba olabilir. Uluslararası değişimde, "Ne olabilir, nasıl olabilir, ne olmalıdır ve bunun araçları nelerdir?" şeklinde, buradaki bir ulusal maksimizasyon modeli, yani Türk insanının refah düzeyinin artırılması açısından, (ulusal bütünlüğü vs. gibi) "itelenip, kakalanmama koşulu ile artırılması" diye bakılması gerekir; çünkü bunun başka yöntemleri de var-

dır. Siz, pek çok alanda, ulusal kimliğinizi bırakarak da, bazı avantajlar sağlayabilirsiniz. Salt ekonomik anlamda düşündüğünüz zaman, olaya stratejik olarak bakmak gerekir. Olayın ekonomik, toplumsal, sosyal, politik, kültürel

boyutu vardır; bu temel öğeler içinde düşünmek gerekir. 30, 40, 50 yıl öncesinde belki bu kadar karmaşık düşünmüyorduk. Bugün bakıyoruz, iktisat ve kültür atbaşı gidiyor. Bir mal girdiği zaman, onu satanın kültürü de beraberinde giriyor. Ekonomik kimlik ve kültürel kimlik atbaşı gider hale geliyor ve ülkeler bunun savunması işine girmişler; yani bu savunmayı yapan, Sudan falan değil. Senegal'den, Bangladeş'ten bahsetmiyorum; Almanya'dan, Fransa'dan bahsediyorum. Amerika'ya, Japonya'ya onlar bu arayış içindeler.

Alman, fabrikasına, "Japon arabası alacaksan, git Japonya'da iş ara" diye kocaman yazmış; yani o toplumsal bilinci vermeye çalışıyor. Toplumsal bilince en fazla sahip olan bir toplum bile. Dolayısıyla, bu şovenizm falan değil; ayrı bir şey. Dünyadaki değişim karşısında, kendi toplumunu ezdirmeme, gerilere düşme veya Almanya açtıysa, daha ileri çıkma meselesi olarak bakıyor hadiseye. Ben Türkiye olarak nasıl bakmalıyım?

Burada iç yapımız ve çevre altyapımız var. Hadi-seye, "Türkiye'nin gelecek 15-20 yıl içinde, Avrupa ve Asya bölgeleri içindeki yeri ne olur, nasıl olmalıdır, neler yapılırsa neler elde edilebilir" şeklinde baktığımız zaman, önce içimizdeki ve yakın çevremizdeki altyapıyı görmemiz gerekir; çünkü bunlar, en azından orta vadede veri kabul edilmesi gereken faktörlerdir. Bunları tamamen göz ardı ederek, yok varsayarak, maksimizasyon modeli kuramazsınız; yani hem içeride, hem yakın çevremizde, ayağımızı bağlayan bazı şeyler var.

Ana hatlarıyla önce yakın çevremizden başlayacağım. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu henüz pişme

halinde. Daha volkanda duman tütüyor, lavları akıp, yerli yerine oturmamış. Patlama olmadı; dumanları hâlâ sıcak, külleri çıkıyor ve o küllerin verdiği rahatsızlık var; o bile çevreyi yakıyor. Her üçünde de; Ortadoğu'da da, Kafkasya'da da, Balkanlar'da da volkan patlamadı henüz. Balkanlar'da "çözüldü" denilen sorunlar, çözülmedi. Uluslararası uzmanların değerlendirmelerine bakıp, orada çalışan uzmanlarla konuşun, herkesin ödü patlıyor.

Bosna-Hersek, pamuk ipliğine dayalı dengeler üzerindedir; her an kopabilir, patlama olabilir. Yapay bir şekilde, orada bulunan dışardan gelmiş askeri güçlerle korunabilmektedir. Dayton Planı bir geçiş dönemidir, nihai plan değildir, nokta konmamıştır. Kosova aynı şekilde; içerde yaşayanlar ve dışardan plan yapıp, son Kosova Planını getirenler dahi, orada ne olacağını bilemiyorlar. Bağımsız bir Kosova mı, yoksa eski Yugoslavya'nın şu veya bu biçimde bir parçası mı? Amerikalı bunun net yanıtını veremiyor, Brüksel bunun yanıtını veremiyor; belirsizlik var. Bana göre volkan henüz patlamış değil.

Kafkasya'daki volkan daha büyük; hem iç dengesizliklere dayanıyor; yani sınırlar, işgaller; hem de dışarıdaki güçlerin bölgeye yönelik hesaplarına ve güç kavgalarına dayanıyor. Amerika'nın -şimdilik ortaya çıkmasa bile- özellikle Fransa ve Almanya'yla kavgası; Japonya'nın her üçüyle olan kavgası, Rusya'nın, bu bölgeyi bırakmak istememesi ve kısmen bırakma karşılığında payını artırmak istediği için yapmak istedikleri. Dolayısıyla İstanbul'da yapılan AGİT sonrası, büyük ölçüde çözüldü sanılan Güney Kafkasya bile, çözülmüş değil. Orada da volkan henüz patlamadı, sıcak küller etrafı yakar durumdadır.

Ortadoğu: Kuzey Irak'ta, açık bir şekilde, bir Kürt devleti kurulmakta. Ben bunu 1991'de Turkish Daily News'da yazdığım zaman, herkes benimle alay etmişti. "Yahu hayal görüyorsun Erol Manisalı, nereden çıkardın bunu. Amerika burada Kürt devleti kurdurarak başına bela mı alsın?" demişlerdi. Bugün adı konmamış bir şekilde kuruldu; bayrağı eksik, milli marşı eksik. Bunun bütün çevre ülkelerine getireceği şeyler var; çünkü Kürt meselesi İran'ın, Irak'ın, Suriye'nin, Türkiye'nin, bölgenin ortak bir sorunudur ve bölgedeki bütün dengeleri etkileyecektir. Neye göre? Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin önümüzdeki 10-15 yıl içinde, bu konuya ilişkin tu-

tumlarına, çizgilerine göre. Şu anda Amerika'nın tutumunu biraz biliyoruz. En azından 1992'den bu yana, son 9 yıl içindeki, yavaş yavaş geliştirdiği trendi izlediğimiz zaman, o trendin nereye gitmekte olduğunu yavaş yavaş anlayabiliyoruz.

Avrupa'da belirsizlik var. O da, Fransa ile Almanya arasındaki menfaat farklılıklarından doğan bir şey. İngiltere'yi saymıyorum; İngiltere Amerika'nın yanındadır. Onun stratejik bir ortağı olarak düşünüyorum.

Dolayısıyla, Türkiye'nin çevresindeki 3 bölgede, henüz volkan patlamadı. Bu önümüzdeki 10-15 yıl içinde, daha sıcak lavlar çıkmaya başlayacak. Bunu niye söylüyorum? Eğer benim söylediklerim doğruysa, neler olabilir? Türkiye Avrasya'nın ortasındadır, büyük potansiyel vardır. Bu hem doğru, hem eksik ve yanlış. Eğer bu söylediğim kısmen egzogen faktörler göz önünde tutulmazsa, o potansiyel, elde edilemeyecek potansiyel haline dönüşür. Her şeyde gerçekçi olmak gerekir. Bu bir fotoğraf.

Türkiye'den baktığımız zaman (bu helikopterden veya uzaydan çekilen bir fotoğraf) bir şey anlatıyor; ama her şeyi anlatmıyor. En başta söylediğim gibi, Türkiye'nin yerinde olsaydı, uluslararası işbölümüne İsveç nasıl bakardı, Güney Kore nasıl bakardı, Kanada nasıl bakardı? Bana göre hadise şudur: İç dengelerle, dışarıda değişen dengeler arasında, her ülke kendine göre, orta ve uzun vadede bir optimizasyon belirlemeye çalışırdı. Temeldeki sorun, Türkiye'deki iç dengelerden kaynaklanmaktadır. İç dengelere şekli olarak baktığımız zaman çok kolaydır. Bakarsınız anayasamız nasıl, parti kanunumuz nasıl, meclis var mı? Var. Cumhurbaşkanı seçiliyor mu? Şöyle ya da böyle, seçiliyor; daha ne istiyorsun? Normatif olarak bu da bir bakış

açısıdır; ama bir de bir iktisatçı, bir sosyolog ya da bir stratejist olarak baktığımız zaman, toplumsal katmanlar arasında, dışsallık sağlayacak şekilde, politik, ekonomik bir dengelenme var mı? O yok işte. Türkiye'nin sorunu bu. Bu karışık gibi görünen cümle ne demek? Şunu kastediyorum: Bir ülkede demokrasi varsa, bunun özde işleyebilmesi için, toplumsal bir demokrasi olması gerekir; yani işçiler varsa, bunlar siyasi temsilcilerini seçerek, mecliste ağırlıklı bir biçimde kendi çıkarlarını korumalıdır. Bir tarım sektörü varsa, kendi çıkarlarını korumalıdır. Komünist Çin'den bahsetmiyorum. Eski Rusya'dan da bahsetmiyorum. Bir Fransa, bir İsveç gibi olmak için bunu söylüyorum; yanlış anlaşılmasın.

Toplumsal dengeler bozuk. Türkiye'de bu bir medya tekeli varsa; yani büyük sermayenin belli bir bölümü medyayı tamamen eline geçirmişse, geri kalanı da şeriatçı-dinci kesim eline geçirmişse, o ülkede ne demokrasiden bahsedebilirsiniz, ne Kopenhag kriterlerinden. Bugün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne en uzak olduğu nokta, medya meselesidir. Avrupa'dan mevzuatı getirttim, isteyenlere takdim edebilirim. Öyle kısıtlamalar var ki, böyle bir şey olamaz. Yani bu medya kanunu geçerliyse, bu yapılanma varsa, ben medya olarak elimde o olanağı bulunduruyorsam, bir haftada hükümet değiştiririm, hükümet düşürürüm, hükümet kurdururum. İstedikimi yaptırırım anlayacağımız. Benim istediğim şu: Küçük sermaye de birleşip gazete ve televizyon kurabilsin; işçi sendikası da kurabilsin, tarımcılar dengelemeyi sağlasınlar; ben denge istiyorum. Büyük sermayeye karşı değilim. Büyük sermayenin o toplumsal dengelenmede yerli yerinde olmasını istiyorum. Türkiye'de bugün tek örgütlenen kesim büyük sermayedir; başka örgütlenme yoktur. Tarımcısı örgütlenmemiştir, işçisi örgütlenmemiştir. Örgütlenmişse bile şeklen örgütlenmiştir; ama ben bunu örgütlenme olarak kabul etmiyorum; Basit örnek vereyim. Fransa'da bir tarım ürününün, ithalatına izin verildiği zaman, o sektörlerle danışılır, karar ortaklaşa alınır. Bizde ne olur? İki tane bürokrat, masanın arkasında oturur, karar verir, bakanın bile ondan haberi olmaz. Ancak tepkiler gazeteye yansıtıldığında haberi olur, konu başbakana da üç gün sonra intikal eder; sorun bu. "Toplumsal denge" derken, "Türkiye'nin milli çıkarı" derken, ben bunu kastediyorum; komünizmden falan bahsetmiyorum. Ben Fransa'dan bahsediyorum, İsveç'in yapısından, Kanada'nın yapısından bahsediyorum. Katmanların birbirini yiyecek şekilde değil,

birbirine dışsallık sağlayacak şekilde olması lazım. Sorun çok basit: Aslında değişik kesimler; büyük sermaye, küçük sermaye, tarım, işçi, işveren, aralarında işbirliği yaparak, dışarıya karşı ulusal olarak baksalar; Fransa'nın yaptığı gibi, Kanada'nın yaptığı gibi; toplumsal maksimizasyonu sağlayabilirler.

Biz demokrasiyi, sadece iki-üç Kopenhag kriterinden ibaret sanıyoruz.

Ben 4. Levent Migros'a alışverişe gidiyorum; "İthal muz" teşvik ediliyor; "Sen ithal muz al, Alanya'daki muzcu kaybetsin". Ben ithal muza karşı değilim.

Öyle bir denge kuracaksın ki, Alanya'daki muz bahçeleri de bozulmayacak. Fransa'da demokrasi var; eğer muz yetiştiriyorsa, muzcusu bunu yaptırmaz; siyasi olarak ağırlığını koyar. Gerekirse -okuyorsunuz, görüyorsunuz- TIR'larını diziyorlar yollara. Hükümet yasaya aykırı hiçbir şey yapamıyor; yaparsa düşer. Sonunda onların dediği çizgiye, tarımcının dediği çizgiye gelmek zorunda kalıyor; demokrasi budur.

Biz demokrasiyi, sadece iki-üç Kopenhag kriterinden ibaret sanıyoruz. Onlar gibi yapalım biraz da; yani bu toplumsal demokrasiyi sağlayamadığımız sürece, dış dünyayla ilişkileri maksimize edemiyoruz; bir Fransa gibi, bir İsveç gibi, bir Kanada gibi, bir Güney Kore gibi... Niye? Çok basit. Büyük sermaye gidiyor, el altından Brüksel'de ayrı pazarlık yapıyor. Geliyor, küçük sermayeye bir şey söylemiyor yahut tarımcıya bir şey söylemiyor; kazık atıyor. Farkında bile değil zaten tarımcı; örgütlenmemiş. Kazığı yedikten üç sene sonra, "yahu neymiş bu" diye anlamaya başlıyor.

İtalyan ne yapıyor? 70'lerde, Avrupa Birliği'ne karşı ne yaptığını söyleyeyim. Brüksel'e kazık atmak için, İtalyan büyük sermayesi, küçük sermayesi, tarımcısı oturdu, kapı arkasında anlaştı; kavgalarını Brüksel'le yaptılar. Kendi ulusal maksimizasyonlarını sağladılar. İtalya, Rekabet Kanununu, erteledi; Brüksel'in baskısına rağmen geçirtmedi. Rekabet Kanununu geçirse, küçük sanayi batacağı; o zamanlar İtalya, küçük sanayi ile ayakta duruyordu; kavgasını Brüksel'le yaptı. Bizde ise büyük sermaye gidiyor, el altından Brüksel'le anlaşılıyor; kavgasını içerde, tarımcıyla, küçük sermayeyle yapıyor. Bu neden böyle oluyor? İçerdeki toplumsal dengelerin olmamasından dolayı oluyor.

Bunun Türkiye'nin yeriyile ilişkisi ne? Çok önemli; çünkü bunu yapamadığınız zaman, örneğin Türk Cumhuriyetlerle ilişkilerde, 1991'den beri, tamamen

el yordamıyla gidilmektedir. Stratejik, uzun vadeli plan yok. Hep, "Şu da yapılırsa iyi olur, o yapıldı, o yürümedi, ötekine başlayalım 2 sene sonra" şeklinde deme ve yanılma metoduyla gidilen, ilkel bir yöntem kullanılmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği ilişkilerinde de aynı şey olmuştur. Bir anlaşma yapılacaksa, bu anlaşmayı ilgilendiren bütün taraflarla konuşulur. Kamuoyuna açılır, ondan sonra anlaşma yapılır. Biz de el altından Brüksel'le anlaşarak, buradakileri kazıklar halde bakıyoruz hadiseye.

Çikita muzunun ithalatına getirilen kısıtlamadan sonra, bunun ithalatçısı, "Brüksel'e baş vuracağım" demiş. Çok ilginç! Amerika AB'ye muz savaşı açtığı zaman, Amerika'da bir firma bunu yapmaya kalksa, bütünüyle ezerler, ayakta tutmazlar. Niye? Adamlar dışsalığı öğrenmiş. Sektörler arasında, hatta işçiyle, işveren arasındaki bütünleşmeden de, her iki tarafın yarar sağlayacağını öğrenmişler. Biz daha kısır bakıyoruz hadiseye. Büyük sermayenin belli bir kısmı, şu veya bu nedenle, gidiyor pazarlık ediyor. Bakanları, bürokrasiyi etki altına alıyorlar.

Türkiye'de bürokrasi, ülkenin maksimizasyonuna yönelik bir konumda değildir. Somut örnek: Devlet Bakanı, bir konuyla ilgili olarak, birkaç bakanlığın bürokratını çağırıyor; "Aman, şöyle bir şey var, şuna karşı önlem alın" diyor. "Aman Sayın Bakanım, nasıl alırız. O önlemi alırsak dışarıda ne derler" diyorlar. Yaklaşım çok ilginç, "ne derler"; yani "önlem almazsak, bundan Türkiye'nin zararı ne olur diye bakmıyor hadiseye. Ne derse desin yahu, sana ne. Sen kendi çıkarını koruyorsun, dünyada herkes kendi çıkarını koruyor. Hani 1919-20, Atatürk savaş açıyor; "Aman ne derler Sayın Atatürk, nasıl yaparsınız?". Yahu sen kendi çıkarını koruyorsun, en doğal hakkın. Fransız'ın da kendi hakkını koruması en doğal hakkı, Amerika'nın da kendi ulusal çıkarını koruması en doğal hakkı. Onlar koruyor, sen de kuru.

Mitterrand, helikopter ihalesinde "Benim firmamı elediniz, ilişkileri askıya alıyorum" dedi. Ben Mitterrand'a hiç kızmadım; çok doğal bir reflektir. Kendi toplumunu koruyor adam. O birkaç milyarlık ihalenin arkasında kaç Fransız'ın iş alacağını, ne kadar firmasının gelişeceğini biliyor, çok doğal bir reflektir. Gerçek politikacının hadiseye öyle bakması gerekir. "Dışarıdaki ne der" diye bakarsanız, içerdeki dengeleri sağlamazsınız ki. İçerdeki her bir kesiminiz gider, dışarıyla kendisi anlaşır. Bazı haberler; "falanca kurumumuz Avrupalı oldu", "Ahmet Bey Avrupa vatandaşlığına" geçti gibi... Yahu Türkiye girer bunun içine. İçerden Ahmet Bey, Ayşe Hanım veya falanca dernek

giriorsa, o zaman "Ben seni teker teker ayıkliyorum" demektir bu; yani burada bizim bakış açımızı düzeltmemiz gerekir. Bakış açımızda bozukluk var, bu bozukluk da iç dengesizliklerimizden kaynaklanıyor. Ben acı bir şekilde, medyada bulunan bir insan olarak, medya için söyledim. Bunu kabullenmek lazım, doğrudur. Alın mevzuatı, bakın. Bizdeki medya mevzuatı gibi bir uygulama Avrupa'da olamaz.

Şimdi burada, uluslararası gelişmeler karşısında Türkiye'nin konumuna baktığımız zaman, ne olabilir? İçerideki bizim bozuk dengelerimiz dışarıyla olan ilişkilerimizde de bozukluğa neden oluyor; rasyonel hareket edemiyoruz. Çok basit terimle, sektörlerimiz, kesimlerimiz, katmanlarımız arasında dışsalılık sağlamıyoruz, kavgamızı dışarıyla yapmıyoruz, içeride birbirimizle yapıyoruz. Aynen siyasal partilerin kısır kavgaları gibi; bugün yapmakta oldukları, dün yapmakta oldukları ve yarın da yapacakları gibi.

Bugün Ankara'daki siyasal partiler toplumsal katmanları temsil etmiyor; belki bir tanesi hariç. Çağırınız, Uluslararası İlişkilerdeki bürokratlara sorunuz; üç aşağı beş yukarı aynı yanıt alıyorsunuz. Ben sordum; yani değişik bakanlıklardan müsteşar, müsteşar yardımcısı, bakan, tanıdığım arkadaşlarıma sordum, aynı çizgide. Çok enteresan; yani bu bir birlik değil aslında. İç katmanlar arasında dengesizliği gösteriyor; çünkü iç siyasette, parlamentoda temsil edilmesi gereken şey, açık söylemek gerekirse, içerdeki bir toplumsal refahın paylaşım meselesidir. Bu paylaşımın dengeli hâle getirilmesi, parlamentolarda olur, ayrıca buna dışardan meslek grupları, sendikalar, işveren sendikaları, işçi sendikaları, dernekler, gönüllü kuruluşlar destek verir. Dördüncü kuvvet olarak yalnız medya destek verir. Toplumsal örgütlenme bu şekilde olur. Biz bu toplumsal örgütlenmeye sahip değiliz. En basit örneğini alın, içinde bulunduğumuz sektör; üniversiteler. Vakıf üniversitelerinin, devlet üniversitelerinin Türk eğitim sistemi içindeki yerlerine baktığımız zaman, makro maksimizasyon açısından, -ekonomik, sosyal, politik, kültürel- 10 sene sonra Türkiye'nin nereye gideceğini ben bugünden biliyorum.

Sonuç: Uluslararası ilişkilerimizde iç sorunlarımız var, bunu biz çözeceğiz. Bir dostumun dediği gibi; dışarının kırbaçıyla, kamçısıyla olacak iş değil bu.

İki; yakın çevremizde çok büyük belirsizlikler ve sorunlar var; Kafkasya, Ortadoğu, Balkanlar. Bu, elimizde *dilekzojen* bir faktördür; hem bu bölge insanlarına, hem de bu bölgeyle ilgili dışarıdaki güçlere bağlı. Bu büyük güçlerin kafalarındaki çözümlerin,

Türkiye'nin milli menfaatleriyle uyuşup uyuşmadığına bağlı. Bir kısmı uyuşuyor, bir kısmı uyuşmuyor.

Türkiye'nin Asya karşısındaki konumu bakımından çok büyük belirsizlikler vardır. Somut örneğini, bugün Bakû-Ceyhan petrol meselesinde, gördü. Bu belirsizlikler karşısında Türkiye'nin en başta iç sorunları çözmesi, içerideki dengelemeyi yapması gerekir.

Başkan- Dünyadaki değişim karşısında kaybetmemek için, Türkiye'nin milli çıkarı ve dış ilişkilerde etkinlik açısından, iç katmanları dengeli kılan, toplumsal dengeleri kavrayan bir demokrasi anlayışına sahip olmamız gerekiyor.

Allah'tan ki, üniversite meselesine dokunmadı; çünkü üniversite meselesine dokunsaydı, ben bir saat konuşacaktım. Zira kolları henüz yeni budanmış, ayakları kırılmış bir fakülteyi 8 sene idare etmiş, sağlıklıla düze çıkarmış bir insan olarak, bu hususta en fazla ben konuşturdum.

İşletme Bölümü, Siyaset Bölümü, bunlar aslında İktisat Fakültesi'nin kuruluşundan beri vardı ve iktisat formasyonu böyle oluşmuş. Bunlar İktisat Fakültesi'nin temel öğeleri, temel akademik birimleri. Budanmış haliyle hepimiz yaralıyız. YÖK'ün bir talimatıyla, bir saatte bu birimler İktisat Fakültesi'nin bünyesinden çıkarılıp kapatılmıştır. Hiç, "Ben eğitim yapmak istiyorum" diyene, "Efendim, hayır sen eğitim yapmayacaksın, bölümlerini kapatıyorum" diyen bir kurum olabilir mi? Demek ki varmış: YÖK.

Geçenlerde de söyledim; bu bir toplumsal meseledir. Hocanın öğrencinin değil, bu Türkiye'nin eğitim sorunudur. Eğer bir ülkeye zarar vermek istiyorsanız önce eğitimini baltalamamız gerekir. İşte bu eğitimimizi baltalayanların kimler olduğunu da, yine biz meydana çıkaracağız ve eğitimi baltalamaya, İktisat Fakültesi'ni bu şekilde, bazı bölümlerini kapatarak, topal hale getirmelerinin hesabını soracağız. Ayrıca şimdiden sonra buna imkân vermeyeceğiz.

Bu arada, İktisat Fakültesi'nden 60 öğretim görevlisinin gittiğini hepinize ilan ediyorum. Evet, Fakülte'den 60 kişi ayrıldı. Vakıf üniversitelerinde ders vermelerine izin verilseydi, hiçbiri gitmezdi.

Efendim şimdi söz sırası, Sayın Ahmet İnsel'de. Buyurun.

Doç.Dr. Ahmet İnsel- Avrasya-Avrupa-Türkiye bağlamında bir genel değerlendirme yapmak yerine, kendimi de Türkiye'nin konduğu noktaya yerleştirmeden, ülkemizin de çeşitli menfaatleri olduğunu dikkate alarak, milli menfaatlerin tek ve yegâne olmadığını

düşünerek, bu işbölümü çerçevesinde, emek piyasasından baktığımız zaman şu andaki durum nedir ve nasıl bir entegrasyon süreci içinde veya entegrasyon olmaması süreci içinde, özellikle Avrupa'yla, -Avrasya'ya da sonra değineceğim- nasıl bir süreç tahmin edebiliriz. Bunu, daha açıkça söyleyeyim. Milli menfaatlere sadece sermayenin veya güçlü kesimin menfaatleri olarak değil, "toplumun altta kalan kesiminin menfaatleri açısından nasıl bakabiliriz" diye çalışacağım. Bu sadece bir öznel bakış açısı. Bunun nesnel olduğunu da iddia etmiyorum. Elbette başka bir yerden bakılırsa, başka türlü doğrulara da ulaşılabilir.

Şu anda gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde, aşağı yukarı üç emek piyasası veya emek düzenleme modeli var. Birçok geri kalmış ülkede olduğu gibi, ucuz emeğe dayalı, kısmi olarak düzenlenmiş bir emek piyasası modeli var. Örneğin Endonezya'da bunu rahatlıkla bulabiliyoruz. Burada vasıfsız işçiler ağırlıkta. Diğer taraftan ikinci model; -bunlar çok soyut modeller; gerçekler karışıktırlar- düzenlenmemiş veya kısmi olarak düzenlenmiş; ama görel olarak da orta pahalılıkta, ucuz olmayan emeğin olduğu emek piyasaları, örneğin Türkiye. Ne çok ucuz bir emek var, ne çok pahalı ve emek piyasası da özellikle ikili bir yapı sunuyor. Bunu İngilizce'de, içindikiler ve dışındakiler olarak tabir edebiliriz; bu tam Türkiye'ye uyan bir durum; yani bir tarafta, hiçbir sendikal haktan yararlanmayan, hiçbir sosyal güvenceden yararlanmayan bir geniş kitle. Diğer taraftan ise, görel olarak sendikal haklardan, sosyal güvencelerden yararlanan ve bir şekilde, özellikle de toplu sözleşmelerden yararlanan bir kesim; bir ikili emek piyasası kesimi. Bu ikili emek piyasasının düzenlenmiş tarafı, gerçek anlamda pazarlık gücüne sahip değil. Biraz bahşedilmiş veya tahsisli bir pazarlık gücüne sahip. Koruma altında olmayan durumu malum.

Üçüncüsü ise vasıflı emeğe dayalı ve düzenli bir emek piyasası. Bu model zannediyorum dünyada hemen hemen hiç kalmadı. 1970'lerden sonra, bunun var olduğu İskandinav ülkeleri de dahil olmak üzere, büyük ölçüde yıprandı. Avrupa ülkelerindeki süreci biraz bu çerçevede ele almak istiyorum. Yani 1930-1940'lardan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan modelden, mademki biz entegrasyonu Avrupa Birliği çerçevesi içinde düşünüyoruz... Olur, olmaz o ayrı bir şey. şimdi sadece bir projeksiyon olarak düşünüyorum. Avrupa Birliği için ne düşünüyoruz? Avrupa Birliği'ndeki emek piyasaları ki, entegrasyonda esas unsurlardan bir tanesidir. Örneğin biz, hep sermaye piyasasının entegrasyonunu konuşuyoruz, emek piyasasının entegrasyonunu konuşmuyoruz. Burada da çok

büyük bir demokrasi eksikliğinin, bir otoriter yaklaşımın egemen olduğunu görebiliriz. Sermaye piyasasındaki serbestliği dengeleyecek unsur olarak emek piyasasının entegrasyonunu hükümetimiz, Avrupa Birliği'ne giriş süreci içinde belirsiz bir tarihe erteledi. Bu da, Türkiye'deki emek kesiminin, sermaye kesimi karşısındaki pazarlık gücünü ve organizasyon gücünü büyük ölçüde azaltan bir faktör oldu.

Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, iş ilişkilerinin kurumsallaşmasını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ele aldığımızda, bunun esas olarak işveren kesimiyle işçi sendikaları arasında yapılmış bir uzlaşmaya dayalı olduğunu görürüz. Bir toplumsal uzlaşmadır. Adı böyle konulmasa da toplumsal bir uzlaşmadır. Bu uzlaşma son derece gelişmiş bir kurallar alanı getirir. Bu gelişmiş kurallar alanına Amerika Birleşik Devletleri de dahildir. Niçin Amerika Birleşik Devletleri'nin o zaman buna dahil olduğunu söylüyorum; çünkü Amerika gibi bireysel iş akdinin kutsal olduğu ülkede bile, emek piyasasında, bireysel iş akdinin üstünde, ondan daha yüksek bir hukuka dayalı toplu sözleşme hakkı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yaygınlaştırılarak tanınmıştır. Ondan evvel varolan bir şey, İkinci Dünya Savaşından sonra yaygınlaştırıldı ve emek piyasasındaki bu genel kurumsallaşma, 1970'e kadar, Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere hemen hemen bütün ülkelerde bu kritere, bu kurumsallaşmaya sadık kalındı.

Şöyle diyebilirim: Para ve rekabet politikaları bile, bu toplumsal uzlaşmanın hizmetinde araçlar olarak algılandılar. Örneğin Avrupa'da, 1950'lerden 1970 sonlarına kadar, sağ ve sol hükümetler bu toplumsal uzlaşmayı bozmamaya dikkat ettiler. Para ve rekabet politikalarının bu toplumsal uzlaşmanın bir aracı, bir türevi olarak algılanmalarına örnek olarak 1970'lerde, petrol krizinden itibaren, krizin giderek kalıcı bir kriz olmaya başladığının sinyalleri gelirken, Avrupa'da, örneğin Fransa'da ve Almanya'da, ortaya çıkan krize karşı önlem olarak, emek piyasasının düzensizleştirilmesi, esnekleştirilmesi değil, tersine emek piyasasının daha fazla düzenlenmesi önlemi getirildi. Fransa'da 1975'de *Chirac*, işten çıkarmaları daha da kısıtlayan, iş müfettişlerinin ön iznine tabi kılan bir yasa getirdi. Emek piyasasını çok daha kurumlaştıran, daha az esnekleştiren bir gelişme. Bunun toplu iş sözleşmeleri seviyesinde, Amerika'daki örneklerini bulmak mümkün. İskandinav ülkelerini almıyorum; bunlar uç örnekler; bunun daha da uç örnekleri.

Sermaye ve emek arasındaki bu uzlaşma modellerin, emek piyasasının kurumsallaşması ve düzenlen-

mesi derecesi, yanılmıyorsam 1970'lerde, kapitalizm tarihinde görülmemiş bir üst noktaya geldi. Bu uzlaşma biçimleri sürdürülebilir miydi? Bu uzlaşma biçimlerinin sürdürülebilmesi için, ekonomilerin görece olarak kapalı kalması gerekiyordu. 1950-1960-1870 yıllarının görece olarak kapalı ekonomilerinde bu sürdürülebilirdi. 1970'lerin sonunda, ekonomilerin dışa açılması sonucu gereği bu uzlaşma modeli dağıldı.

Ekonomiler dışa açıldı; birinci faktör buydu. İkinci faktör; üretimin içinde yaşanan büyük bir altüst oluştu. "İkinci sanayii devrimi" dediğimiz bir sanayii devriminin ilk adımları 1970 ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladı. Sanayii de ve üretim yapısında büyük bir altüst oluş. Üçüncü olarak da, bunların arkasından geldiği, bu sorunların önünü açtığı diyelim, bir neoliberal dalga, siyasi olarak bu uzlaşmaların değişmesine ve bu uzlaşmaların ortadan kalkmasına veya kısmi olarak geri çekilmesine yol açtı.

Bu uzlaşmayı tanımlamak için İktisat, iş ekonomisi, endüstriyel ekonomi dalında çalışan iktisatçıların kullandıkları bir kavram vardır; "Fordist uzlaşma". Henry Ford'dan esinlenen modele uygun olarak, ülke çapında "Fordist uzlaşma, global uzlaşma" modeli diyebiliriz. Bu uzlaşma esas olarak dayanışmacıydı. Bireysel akdin en yüksek değer olduğu bir ülkede - Amerika'da bile- dayanışmacıydı. Ücretler arası farklılaşma azdı. Örneğin tüm ücret hiyerarşisi sekiz vasıf etrafında oluşturulabiliyordu ve iki tür çalışma süresiyle; bütün kanun iki tür çalışma süresi içinde tanımlanıyordu; altı aydan kısa süreli kontratlar, altı aydan uzun süreli kontratlar. Onun dışında, öyle 2 saat, 3 saat, haftada yarım gün, pazar günü yarım saat gibi kontratlar yoktu.

Bütün bunlar elbette uzun sendikal mücadeleler sonunda oluşturulmuşlardı. Bu uzun sendikal mücadeleler sonunda, görece olarak homojen bir emek piyasası oluştu. Bu iyi mi kötü mü bilemiyorum; ama en azından, emekçiler cephesinden bakıldığında onları sermayeye karşı daha fazla koruyan bir yapıydı ve dayanışmanın, en azından kapitalizm çerçevesi içinde dayanışmanın somut bazı kurumlarını getiriyordu. 1970 sonlarında, eski sanayilerde bu kurumlaşma hızla dağıldı. Özellikle dış rekabet baskısıyla dağıldı ve bu dış rekabette de esas unsur ucuz emek veya esnek emek piyasasının egemen olduğu, yeni kalkınmakta olan ülkelerin standartları referans alınmaya başlandı. Tabii, bu eski sanayilerin olduğu iş kolları, klasik sendikacılığın en güçlü olduğu kolları ve bu dallarda esas olarak, bu geleneksel kurumsallaşma üst üste gelen karar, darbe ve yeni düzenlemelerle gündemden

kaldırıldı. Temel referans, ücret farklılığının çok yüksek olduğu ve esnek piyasanın egemen olduğu bazı Asya ülkelerinin emek piyasaları oldu.

Diğer taraftan küçük işletmelerin arttığı ve dolaşımıyla da hizmetler sektöründe, özellikle çok ciddi ücret farklılaşmalarının yaşandığı bir dinamik sürece girildi. Örneğin, Amerika'da bilgisayar mühendisliği, bilgisayar hizmetleri, evvelden büyük şirketlerin kendi içlerinde barındırdıkları; fakat şimdi dışarıya, piyasaya havale ettikleri sektörlerde, çok ciddi bir hareketlenme yaşandı ve ücret farklılaşması üzerinden bu hareketlenme yaşandı. Bu sektörlerde bildiğimiz gibi sendikalaşma yok denecek kadar zayıf kaldı ve hâlâ zayıf kalmaya devam ediyor.

Bireysel stratejilerin ağır bastığı, yeni tür kalifikasyonlar ortaya çıktı. Emek piyasalarındaki homojenlik dolayısıyla, 1980'lerin ortasından itibaren hızla dağıldı ve Amerika, Avrupa'da dağılmaya devam ediyor. Bunun yanında, Amerika ve Avrupa'daki büyük işletmelerde 1980 ortalarından beri gerçek ücretin aşağı yukarı kısmen sabit kaldığını, buna karşılık ücret artışlarının çeşitli kâr ortaklıkları şeklinde gerçekleştiğini görüyoruz. Kâr ortaklığı şeklinde artan ücret artışları ise, hiçbir genel kurala tabi olmadan, işkolu veya işletme bazındaki pazarlıklarla gündeme geliyor.

Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz: Batı ülkelerindeki yeni emek piyasasında, Amerika ve Avrupa'daki farklılıklara rağmen ortak özellik, yeni ücretli emek standardında dayanışmaya sırt çevrilmesi, heterojenliğin ön plana çıkartılması ve sendikal yapıların giderek eski etkilerini yitirmesi, bireysel iş akitlerinin gündeme gelmesiydi. Buna karşı sendikaların iki tür tepkisine şahit oluyoruz ki, bu Türkiye'yi ilgilendiriyor. Birincisi; sendikalar bu yeni dünya düzenindeki çalışma koşullarına ahlâki bir tepki oluşturarak, bu tepki çerçevesinde, kamuoyunu hareketlendirmeye çalışıyorlar. Örneğin Amerika'daki, Hindistan'daki çocuk emeğinin sömürülmesine karşı, Hindistan'dan gelen malların boykot edilme girişiminin, Amerikan sendikaları tarafından yapılması. Bu Amerikan sendikacılığının, kendisine kamuoyu bulmak için bulduğu bir yöntem. Hint sendikaları tarafından baktığınız zamanda, Amerika'nın himayecilik politikasının bir ifadesi. Burada da ciddi bir çelişki var. Hint sendikacılığı açısından

bakıldığında, çocuk emeğinin dünya piyasalarında sınırlandırılması, Hindistan'ın kalkınması önündeki önemli engellerden biri olarak algılanıyor.

Diğer taraftan, daha fazla etik değerler üzerinden sendikacılık; uluslararası temelde dayanışma. Bunun yakın bir örneğini, Türkiye'de yanılmıyorsam geçtiğimiz Ekim, Kasım aylarında yaşadık. Çoğumuzun gittiği Metro firmasında, biliyorsunuz bir yıldan fazla bir zamandan beri Toplu iş sözleşmesi yapılmıyordu. İşveren sürekli, işçi sendika temsilcilerini işten çıkartıp, toplu sözleşme yapmayı engelliyordu. Gıda-İş sendikası, Almanya'daki gıda sektöründeki

ilgili sendikayla temas kurdu. 1999 Ekim veya Kasım ayında, o sendika temsilcileri geldiler ve bu buradaki Metro yöneticilerine, -biliyorsunuz Metro Alman sermayeli bir kuruluştur- toplu iş sözleşmesinin kısa zamanda imzalanmaması durumunda, Almanya'da bütün sendikaların, Metro mağazalarına boykot başlatacaklarını bildirdiler ve yanılmıyorsam bir hafta içinde toplu iş sözleşmesi imzalandı.

Bu tür bir dayanışma, elbette ulusal emek piyasasındaki yıkılan dayanışmanın yerine, globalleşen alanda yapılabilecek dayanışmaların Türkiye'yi de ilgilendiren ilginç bir örneğini oluşturuyor. Amerikan sendikaları da, son Seattle ve Washington'daki yürüyüş ve protestolardan sonra, bu tür dayanışma hareketlerinin çok daha fazla gündeme getirmeyi karar altına aldılar.

Türkiye'de ise, emek piyasasında farklı bir süreç yaşanıyor. Avrupa'da, düzenlenmiş bir emek piyasasından daha az düzenlenmiş, daha esnekleşmiş bir emek piyasasına gidiliyor. Türkiye'de ise, farklı bir süreç var. Bir kere, Avrupa'ya nazaran, tarım nüfusunun ağırlığı, emek piyasasını farklılaştıran bir etmen. Diğerleri, Türkiye'de büyük sanayii kuruluşları merkezli bir Fordist uygulamayı, bir dayanışmacı uygulamayı, taşıyıcılığını yapacak bir özel işveren kesimi yok veya varsa da çok sınırlı. Daha çok, hâlâ ilkel sermaye birikimi modeli üzerinden refleksleri gelişmiş olan işveren kesimi var ve sermaye-emek ilişkilerinde bu sermaye birikimi refleksleri içinde değerlendirmeye devam ediyor. Türkiye'de işgücünün emek piyasasına katılım oranı hâlâ çok düşük. Özellikle kadın işgücünün katılım oranı çok düşük. Vasıfsız emek ağırlığı çok yüksek. Ücretli emeğin, katma değerden aldığı

Avrupa'da, düzenlenmiş bir emek piyasasından daha az düzenlenmiş, daha esnekleşmiş bir emek piyasasına gidiliyor. Türkiye'de ise, tarım nüfusunun ağırlığı, emek piyasasını farklılaştıran bir etmen.

pay çok düşük; verimliliğine oranla da çok düşük. Fiilen esnek, düzensiz veyahut çok kısmi düzenlenmiş, sadece koruma altındaki işçi kesiminin ücret sendikacılığı yapmasına izin veren, ikili emek piyasasının tüm dezavantajlarını taşıyan bir emek piyasası var veyahut sermaye açısından "tüm avantajlarını taşıyan" diyebiliriz.

Türkiye'de, içinde bulunduğumuz dönemde de, bir toplumsal uzlaşmanın ve düzenlenmiş, kurumlaşmış emek piyasasının olmadığını görüyoruz. İşveren kesimi böyle bir çabanın maliyetleri çok yükselteceğini ve dolayısıyla Türkiye'nin rekabet gücünün zayıflayacağı argümanını sürekli gündeme getiriyor. Halbuki Türkiye'nin görece olarak gerçekten pahalı diyebileceğimiz bir emek gücü var fakat emek gücü, tamamen geri kalmış ülkelerdeki, Hindistan'daki veyahut Afrika ülkelerindeki emek gücüyle karşılaştırıldığı zaman görece olarak pahalı. Vasıfsız işçi-yoğun bir emek piyasası olduğu için görece olarak pahalı. Dolayısıyla, eğitim sistemine yatırım yapmayan, vergi vermekten kaçan, vergi reformlarını sürekli erteleyen bir işveren kesimi açısından, çelişkili bir durum söz konusu.

Şunu da söyleyebiliriz: İşveren kesimi, belki de, hükümetin bu parayı eğitimde değil de, başka yerde harcayacağını bildiği için vermiyordur. Ama bu durumda yöntem, herhalde sadece vergiden kaçmak olmamalıdır. Bunun yanında, emek piyasasının dağılmasıyla ilgili, işveren kesiminin yaptığı bir ikinci tercih de yabancı kaçak işçi. Bugün Türkiye gerçekten emek piyasası açısından bir ara ülke durumunda. Son yapılan tahminlere göre, Türkiye'de 300 bin ila 800 bin arasında kaçak işçi çalışıyor. Bunlar düzenli ve düzensiz kaçak işçi ve Türkiye'deki ortalama ücretlerin, bazı durumlarda dörtte birine varan ücretlerle ve öyle gizli-kapaklı işlerde değil, kamu inşaatlarında çalışıyorlar. Avrupa'da işveren, herhalde hiçbir kamu ihalesinde kaçak işçi çalıştırma cesaretini gösteremezdi. Türkiye'de bu çerçevede bakıldığı zaman, iktisatçıların tabiriyle, "yapısal işsizlik" denen olgunun oranının çok zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda yapılmış bir çalışmayı izin verirseniz size aktarmak istiyorum; muhakkak ki, bilginiz de vardır. Seyfettin Gürsel ve Veysel Ulusoy'un yaptığı, "Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam" başlığı altında, 6-7 ay önce Yapı Kredi Yayınlarından çıkmış çalışmada, aşağı yukarı Türkiye'deki emek piyasasının çok sağlıklı, soğukkanlı bir fotoğrafını bulabildim. Burada ortaya çıkan manzara, Türkiye'de yapısal işsizliğin, mevcut işsizlik oranının çok altında olduğu, dolayısıyla, işsizliğin kaynağının ücret maliyetlerinde yatmadığını, esas olarak bir, demografik nedenle, ikincisi, vasıfsız işçi yoğun-

luğu nedeniyle meydana geldiğini en çok şurada görebiliyoruz; işsiz nüfus, tarım dışı işsizlik oranı şu anda Türkiye'de yüzde 10,5. 1999 verilerini bilmiyorum; ama herhalde 99'daki kriz nedeniyle, yüzde 11'e varması beklenebilir. Bu işsiz nüfusun da büyük kısmı lise mezunu işsiz. Dolayısıyla cahil işsiz değil ama emek piyasasının vasıfsız addettiği bir işsiz kesimi.

Bu vasıfsız işçi veya yeterli vasıfta olmayan işsizler ordusuyla beraber, diğer taraftan refah devletinin asgari kurumlarını gündeme getirmekte direnen bir hükümet, işveren, vergi veren, siyasi ve iktisadi karar yetkisini elinde bulunduran kesimler, Avrupa'yla entegrasyonun, Türkiye'nin ucuz emek, esnek emek piyasası ve vasıfsız emek modeli üzerinden yapılabileceğini zannediyorlar. Halbuki bu durumda Türkiye'nin hiçbir rekabet şansının olmadığını, Türkiye'nin "milli menfaatleri" açısından bakıldığında bunu değil, görece olarak düzenlenmiş emek piyasasını, yani Avrupa'nın giderek eski yüksek derecedeki düzenlenmiş yapısını kast etmiyorum. Ama şu anda gelmeye başladığı esneklik düzeyinde organize olmuş Türkiye'de, emek piyasasını hedefleyerek, bir ara kalkınmış ülke pozisyonu gündeme getirilmiyor. Bunun nedeni büyük ölçüde, Türkiye'deki siyaset ve iktisada empoze edilen, uzun vadeli olmayan, çok kısa vadeli bir kâr ve siyaset rantı maksimizasyonu modelinin iktisatta egemen olmasıdır. Hâlâ köşe dönmeçi felsefenin esiriyiz.

Başkan- Asıl entegrasyonun sermayede değil, emek piyasasında olması gerektiğini ifade etti. Demek ki biz, aynen Temel gibi burada da kandırılmış durumdayız; Temel bir gün, "Yahu ben nasıl geldim, nereden geldim?" diye annesini, babasını sıkıştırmış. Başlarından atmak için, "Yastığın altına şeker koyduk, ertesi gün sen çıktın" demişler. Temel birinci gün yatmış, bunu düşünmüş. İkinci gün, "Aynı şeyi ben de yapayım, benim de çocuklarım olsun" demiş. Yastığın altına şekeri koymuş. Sabahleyin kalkmış ki, bir sürü karınca; kaçıyor sağa-sola. Şapkayı almış eline, "Ulan keratolar, hepinizi bir vuruşa yere sereceğim; ama baba yüreği dayanmıyor" demiş.

Efendim, şimdi söz sırası Sayın Merdan Yanardağ'da, buyurun.

Merdan Yanardağ- Ben biraz farklı bir yerden bakmaya çalışacağım, üstelik bu oturumun başlığına da uygun bir değerlendirme yapmaya özen göstereceğim; "Uluslararası İşbölümünde Türkiye".

Herhalde ilkönce, "Uluslararası işbölümünün ne olduğunu, dünyanın bu tarihsel dönemecinde nasıl şekillendiğini değerlendirmek, bir parça tartışmak la-

zım" diye düşünüyorum. Şimdi çok moda bir kavram var; zannediyorum siz de, daha önceki oturumlarda bunu epeyce tartışmış, değerlendirmiş olmalısınız; Küreselleşme. "Küreselleşmenin ne olduğunu kavramadan, bunu tartışmadan, uluslararası ilişkilerdeki yeni yönelimleri değerlendirmeden, uluslararası kapitalizmin yeni yapılanmasını, küresel ölçekteki yapılanmasını tartışmadan, Türkiye'nin uluslararası konumunu kavramak mümkün değildir" diye düşünüyorum.

Buna kısaca şöyle bakmak lâzım: Şimdi, bu yüzyılın başında, uluslararası kapitalizm, nitel denebilecek, önemli denebilecek bir değişimi yaşadığı -ciddi bir değişimdi bu- giderek yeni sömürgecilik ilişkilerinin uluslararası planda egemen olmaya başladığı bir dönemdir bu. Çok kabaca özetlersek; üretilmiş mal ihracı yerine, sermaye ihracının başladığı, bağımlılık ilişkilerinde klasik sömürgecilik ilişkilerinin ötesinde iktisadi, siyasi, kültürel bağımlılık ilişkilerinin öne çıktığı, dolayısıyla hegemonya ilişkilerinin buna göre belirlendiği dönemdir. Bunu çok kesin çizgileriyle ifade etmek çok zordur; ama eğer 20. yüzyılın sonunu, ya da 1990'ları kabaca ölçü olarak alırsak, bu ilişkilerde önemli bir dönüşümün daha yaşanmaya başladığını söylemek gerekir, diye düşünüyorum. Küreselleşme, dünyanın neresinde olursa olsun, üretilen bütün mal ve hizmetlerin, hiçbir ulusal sınıra takılmadan, serbestçe dolaşımının sağlandığı, sermayenin dolaşımının önündeki her türden engelin ortadan kaldırıldığı, buna uygun bir bilimsel teknolojik aşamanın yaşandığı bir dönemin adıdır. Bir başka anlatımla -ki, bu çok moda bir değerlendirmedir- ulusal devletlerin gücü geriliyor, önemi azalıyor; bunun yerine uluslararası kurumların, gücü artıyor". Bu doğrudur; ama bunun yanı sıra, ulusal devletlerin yerine konulabilmiş bir başka güç, başka bir model de yok. Ancak şu çok açık ki, dünya uluslararası tröstlerin gücünün alabildiğine arttığı ve tröstler tarafından paylaşılmasının tamamlanmaya başladığı bir döneme giriyor; bu, dönemin önemli bir karakteristiğidir.

Yine bu dönemin bir başka özelliği şudur: İki kutuplu dünyanın sonunun geldiği, Amerika'nın tek, rakipsiz bir ekonomik güç olarak, uluslararası ölçekte yükseldiği bir dönemdir. Diğer bir özelliği şudur: Dünyanın 70 yılına damgasını vuran sosyalist sistemin çözüldüğü, dağıldığı, dolayısıyla başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelerin nüfuz alanlarının, egemenlik alanlarının dünya kapitalizmine alabildiğine açıldığı bir dönemdir. Bütün bunların sonucu şudur: Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerin boşalttığı bu geniş pazarların paylaşılması için, uluslararası ölçekte, kıran kırana bir mücadelenin başladığı bir dö-

nemdir. Edebi anlamda söylersek; bir üçüncü paylaşım savaşının yaşandığı bir dönemdir; bu savaşın yaşandığı alan ise Avrasya'dır.

Küreselleşmenin ideologu olarak bilinen, Amerikan dış politikasında son derece etkili olduğunu herkesin bildiği Brezezinski, "21 yüzyılda Amerikanın jeopolitik ödülü Avrasya'dır" diyor ve yine; *Avrasya'da devam eden hegemonya mücadelesinde zafer kazananların, 21 yüzyılda gezegene de egemen olacaklarını* söylüyor. Dolayısıyla, esasında önümüzdeki yüz yılda uluslararası ilişkiler -ki, buna yeni dünya düzeni de deniliyor- küresel ölçekteki ilişkiler, Türkiye'nin tam da merkezinde bulunduğu coğrafyada devam eden hegemonya mücadelesinin sonuçlarına bağlıdır. Bu bakımdan, Türkiye'deki bu birdenbire gündeme giren tartışma, "esasinda son derece önemli, dikkatle takip edilmesi gereken, önümüzdeki yıllarda, sokaktaki insanın gündelik hayatını etkileyecek, bizim gündelik hayatımızı etkileyecek, çok hayati bir tartışmadır" diye düşünüyorum.

Şimdi küreselleşmenin bir başka boyutuna daha bakmak lazım. Buna, özellikle liberal çevreler tarafından ideolojik ve pozitif bir anlam yükleniyor. Deniyor ki; "Küreselleşme ve küreselleşmeye uyum sağlanması halinde, küresel ölçekteki zenginlikten pay almak mümkündür. Ya buna uyum sağlayacaksınız ve küresel ölçekteki zenginlikten pay alacaksınız ya da bunun dışında kalacaksınız ve küresellerin dışındaki yereller arasında sefaleti paylaşacaksınız".

Şimdi, 1999'da, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bir rapordaki bazı verilerden söz etmek istiyorum. Bu rapora göre, dünyanın zenginlerinin, zenginliklerine daha fazla zenginlik katmasına yol açtı, daha hızlı para kazanmalarını sağladı. Yine bu rapora göre, dünyanın en zengin 300 kişinin dünyada üretilen değerlerden aldığı pay, dünya nüfusunun yarısını oluşturan, yaklaşık 2,5 milyar insanın aldığı payla aynıdır. Yine bu rapora göre, küresel servetin yüzde 22'sini, dünya nüfusunun yüzde 80'i almaktadır. Bir başka anlatımla, küresel servetin yüzde 78'ini, dünyanın yüzde yirmisi paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra, yoksul ülkelere ayrılan pay ya da küresel gelir, her geçen yıl azalmaktadır; yani küreselleşme gerçekten bir paradokstur. Bir yanı sıra küreselleşme, birilerini zenginleştirmektedir. Küreselleşmeye uyum sağlama halinde; yani küresel bir ülke, küresel bir şirket, küresel bir birey ya da buna ne derseniz deyin, küresel bir örgütlenme haline gelmeniz durumunda, küresel servetten pay almanız mümkündür; ancak bunun dışında kalmanız halinde, dünyanın yoksulları arasında yer al-

manız kaçınılmazdır; ama bu, herkesin küresel servetten aynı ölçüde pay alabileceği bir düzen midir? Hayır! Çünkü şu anda küreselleşme, dünya nüfusunun 2/3'ünü dışında bırakmaktadır. Önümüzdeki yıllarda belki de giderek 4/5'ini, 5/6'sını, 9/10'unu dışında bırakması kaçınılmazdır; trend budur, kaçınılmaz bir durumdur. O bakımdan, birtakım liberal ideologlar demektedirler ki; "Marks'ın her şeyi yanlış çıkmıştır". Bu doğrudur, ama kapitalizm de kenti temellerini imha eden bir eğilime sahiptir. Dolayısıyla, "kontROLSÜZ, denetimsiz, planlamayı tamamen dışlayan bir küreselleşme doğru değildir; bu gidişi bir parça denetlemek, kontrol etmek gereklidir" diye ciddi uyarılarda bulunmaktadırlar. Mesela bunlardan bir tanesi uluslararası spekülör Soros, kapitalizmin, demokrasiyi kaçınılmaz olarak, doğası gereği inkâr ettiğini ortadan kaldırmaya çalıştığını söylemekte ve uyarılmaktadır. Çok ilginç bir şekilde, kapitalizmin belki de en "radikal" denebilecek eleştirileri, dünya borsalarında oynayan, büyük paralarla oynayan, spekülasyonla büyük paralar kazanan insanlardan gelmektedir.

Bu vurguları yaptıktan sonra, süratle konuya dönmek istiyorum. Küreselleşme döneminin önemli olgularından birinin, Amerika'nın rakipsiz bir küresel güç olarak öne çıkması olduğunu belirttik. Bu neye dayanıyor? Birkaç şeye dayanıyor.

Biliyorsunuz iki dünya savaşı da, Amerika'nın topraklarının dışında yaşandı; özellikle İkinci Dünya Savaşı, Amerikan toprakları dışında yaşandı. Savaş sonrasında Amerika, dünyada yaratılan toplam katma değerın yaklaşık yarısını, kendisi üretiyor, yaratıyordu; çünkü bu savaş, hem Kıta Avrupa'sı, hem Japonya'daki gelişkin ekonomilerin yıkımıyla sonuçlanan bir savaştı. Daha sonra, Avrupa'nın büyük ekonomilerinin, Japonya'nın yeniden toparlanmasıyla birlikte, 2000'lı yıllara geldiği halde, yine dünyada üretilen toplam mal ve hizmetlerin yaklaşık yüzde 30'u, yine Amerika tarafından üretilmektedir.

Diğer yandan Amerika; bütün öncü sektörler diyebileceğimiz sektörlerde (bilgi sektörü gibi), bütün teknolojik alanlarda liderliğini korumaktadır. Tabii sadece ekonomik olarak büyük bir güç olmak, teknolojik öncülüğü elinde tutmak, küresel bir güç olmaya yetmemektedir. Aynı zamanda Amerika, benzersiz bir küresel erişimi olan askeri bir güçtür; rakibi yoktur. Japonya, ileri teknolojiye sahip, bunu üreten bir ülke olmasına ve yüksek rekabet gücüne sahip bulunmasına karşın, küresel bir güç değildir. Bugün Amerika, dünyanın bütün okyanuslarını, Basra Körfezi gibi bütün stratejik kıyıları kontrol edebilen, askeri olarak

kolaylıkla erişebilen, kıtalararası müdahale gücü, operasyon gücü bulunan bir orduya, bir silahlı kuvvetlere sahiptir. Yine bunun yanı sıra Amerika; kültürel bir hegemonyaya sahiptir. Bugün dünyada üretilen, dünya piyasalarında tüketilen televizyon programlarının ve sinema filmlerinin 3/4'ü Amerika tarafından ihraç edilmektedir. Yine bir başka yanı sıra İngilizce, bugün uluslararası bir dil; giderek kültürün bir dili haline gelmiştir. İnternet'in dili İngilizce'dir vs. Bütün bunlar bir araya gelince, küresel gücün dört unsurunun Amerika'da yoğunlaştığını görmek mümkündür; ekonomik güç, askeri güç, teknolojik öncülük, siyasal güç ve kültürel hegemonya.

Diğer bir güç odağı Avrupa'dır. Avrupa Birliği'yle kendisini ifade eder, buna bir parça, "Almanya-Fransa eksenli bir güç odağı" demek mümkündür. Diğer de, "Asya-Pasifik eksenli" diyebileceğimiz, merkezinde Japonya'nın bulunduğu bir odaktır. Bugün bir başka güç odağından daha söz etmek mümkündür. Her ne kadar büyük bir yıkıma da uğrasa, doğal zenginlikleri, ekonomik zenginlikleri, birikimi yağmalansa da, hâlâ Rusya; Sovyetler Birliği'nin o dev mirasının önemli bir bölümünü devralan Rusya, önemli bir ekonomik ve askeri güç olmaya devam etmektedir; çünkü nükleer bir güçtür, önemli bir askeri güçtür. Bunun yanı sıra, Çin ve Hindistan'la, stratejik bir işbirliğini denemektedir; yani yeni bir güç odağı, Avrasya merkezli bir güç odağı oluşturmaya çalışmaktadır. Mesela, "Şanghay Beşlisi" diye bilinen, Rusya ve Çin'in bulunduğu, onun yanı sıra, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın içinde yer aldığı, Hindistan'ın dahil edilmeye çalışıldığı beşli, bu bakımdan dikkatle izlenmelidir. İran'ın "Şanghay Beşlisi"yle bir flörtünün olduğu açıktır.

Onun ötesinde tabii ki, bir 3. ve 4. dünyadan bahsetmek de mümkündür. İşte bu güç odakları arasında, küresel bir hegemonya mücadelesi, hem de kıran kırana devam eden bir küresel bir hegemonya mücadelesi vardır. Konuşmamın başında değinmeye çalıştım; bu mücadelenin alanı Avrasya'dır. Burada sözünü ettiğim Avrasya, iki kıtanın birliği anlamına gelen coğrafi bir kavram değil, daha çok Balkanları, Kafkasları, Ortadoğu'yu ve Doğu Avrupa'yı bir ölçüde içine alan, jeopolitik bir kavramdır; yani merkezinde Türkiye'nin bulunduğu bir coğrafyadır. Peki, bu coğrafyada neler oluyor? İşte bu coğrafya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından, sosyalist sistemin çökmesinden sonra, uluslararası hegemonya mücadelesinin kıran kırana yaşandığı bir alandır. Dikkat edin bu alana; her bölgesinde bir savaş, bir etnik boğazlaşma vardır. Ortadoğu'da başlayan savaş Balkanlara, oradan Kafkaslara sıçra-

mıştır ve devam etmektedir. Bu, büyük uluslararası jeopolitik aktörlerin dolaylı olarak dahil oldukları savaşlardır. Mesela, Çeçenistan'da süren savaşın, Hazar Havzası petrol kaynakları üzerinde, enerji kaynakları üzerinde devam eden, o uluslararası rekabetten bağımsız olduğu düşünülebilir mi? Hayır, mümkün değildir; yani birkaç maceracının, 2 bin gerillayla Dağıstan'a saldırmasının bir ürünü olduğunu düşünmek, herhalde saflıktır. Onun yanısıra, yine Kosova ya da Yugoslavya'da, henüz 10-15 yıl önce Yugoslav Federasyonuna dahil 6 ülke bugün bağımsızdır. Yine Hocasın belirttiği gibi, bir tanesinin ne olacağı belli değildir; mesela, Kosova'nın statüsü belli değildir.

Bu dönemin diğer bir özelliği de, yeni bir uluslararası müdahale hukukunun oluşturulmasıdır; buna bana göre- "Kosova Modeli" denilebilir. Nedir bu? Bir dönem -ki, tabii bizim bulunduğumuz yerden ve bu ülkeden, bunu anlamak çok mümkün değildir, ama dikkat edin dünyada iki kavram çok tartışılır hale geldi. Biri *insan hakları* kavramıdır, diğeri *ulusal egemenlik* kavramıdır. Bu iki kavram birlikte tartışılıyor, deniliyor ki; "Küreselleşme döneminde artık ulusal egemenlik kavramı yeniden tanımlanmalıdır". Bunun yanısıra yine deniliyor ki; "Hiçbir ülkenin kendi içişleri yoktur. İnsan hakları evrensel bir değerdir. Dolayısıyla, insan hakları evrensel bir değerse eğer, insan haklarının ihlâli de, hiçbir ülkenin içişi sayılmaz, bu ihlal edildiği takdirde uluslararası toplum, ihlâl eden ülkeye müdahale edebilir".

Eğer Birinci Körfez Savaşı'nı bunun dışında tutarsak, özellikle Balkanlara yapılan müdahaleler bir yanıyla bu tartışmanın, bu ideolojik arka planın ürünüydü. Ne dendi? İnsan hakları ihlal ediliyor, etnik bir temizlik var -ki, bunlar doğrudu; yanlış demiyorum- evet gerçekten bir vahşet. Bir etnik boğazlaşma ve savaş devam ediyordu ve buna müdahale edilmesi gerektiği söylendi. Ancak Yugoslavya'daki etnik boğazlaşmayı kışkırtan güçler, yine burada, insan haklarını korumak adına, bir müdahaleyi örgütlediler; durum buydu gerçekten. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Almanya'dır ve kışkırtmıştır. Yine Avrupalılar, Yugoslavya'nın parçalanmasını ciddi bir biçimde kışkırmıştır ve teşvik etmiştir. Etnik boğazlaşma kışkırtılmıştır; iç savaş dünyadaki en vahşi savaştır; yani Hemingway'in "Çanlar Kimin İçin Çalıyor" adlı kitabını herhalde hatırlayacaksınız. Onun girişi müthiş; yani komşunuzu boğazlamaya, öldürmeye başlıyorsunuz. En korkunç savaştır iç savaş. Evet iç savaş kışkırtan batılılar, orada, yine, insan haklarını korumak için bir müdahale hukuku oluşturdular. Ne yapılabilirdi? Gerçekten herkesi çaresiz bıraktılar. Ne

yapılmaydı? Hakikaten, uluslararası toplumun müdahale etmesi gereken bir durumun ortaya çıktığı hususunda ikna edildi insanlar; ilkönce bu şartlar yaratıldı, sonra ikna edildi, diğer bir olgu budur. Aynı ölçüde, Ortadoğu'da da, özellikle 2. Körfez Savaşı, benzer gerekçelerle bir müdahale hukukunun yürürlüğe konulduğunu gösteriyor.

Değerli konuklar, değerli misafirler; tekrar meseleye dönersek eğer, niye bu alanda mücadele devam etmektedir? İngiliz jeostratejist Harold Mike Cander, 1904'de bir şey söylüyor, diyor ki: "Avrasya'ya egemen olanlar, dünyaya egemen olacaklardır". Yine Brezezinski bunu bir parça değiştiriyor ve diyor ki; "Hazar Havzasına egemen olanlar, 21. Yüzyılda, gezegene egemen olacaklar". İşte mesele bu; çünkü bu bölge, dünyadaki enerji kaynaklarının yüzde 70'inin bulunduğu bir alan; kavga burada devam etmektedir. Ortadoğu'yla birlikte değerlendirildiğinde, İran'ın deneyimli eski dışişleri bakanlarından Velayeti diyor ki; "Amerika, Hazar Havzasını Ortadoğululaştırmak istiyor, birbirine bağlamak istiyor". Çok doğru bir değerlendirmedir bu; tam da bu yapılmak isteniyor.

Peki, diğer yandan, bu büyük hegemonya mücadelesinde Türkiye'nin rolü nedir? Türkiye'nin rolünü değerlendirmek için, esasında Türkiye'nin geçirdiği dönüşüme bakmak gerekir. Bunu Avrupa Birliğiyle ilişkilere bağlamaya çalışacağım. Bana göre Türkiye, 1960-70'lerden kalan verilerle değerlendirilebilecek bir ülke değildir artık. Türkiye sanayileşmiş bir ülkedir, dünyanın 16. büyük ekonomisine sahiptir. Avrupa'nın 6. büyük ekonomisi, en hızlı kalkınan ülkelerinden biri haline gelmiştir. Türkiye son 14 yılda, dış ticareti en hızlı gelişen, dünyanın birkaç ülkesinden biridir. Türkiye, ihraç ettiği ürünlerin artık yüzde 83'ünü sanayi ürünlerinin oluşturduğu bir ülkedir; periferik bir ülke değildir artık. Dünyanın merkezine doğru hareketlenen, ciddi yapısal sorunları olsa bile, sanayileşmiş bir ülkedir. Çok geniş bir coğrafyanın; yani Balkanların, Ortadoğu'nun, Kafkasya'nın, Orta Asya'nın, Kuzey Afrika'nın geniş yayı içinde düşünülürse eğer; en güçlü ordusuna, ekonomisine sahip, en gelişkin insan kaynaklarına sahiptir. Örneğin, sadece aklıma gelen birkaç rakam olduğu için söylemek istiyorum; bütün çevre ülkelerde en yüksek mühendis sayısına sahip ülkedir. İran dışında tutulursa, en çok nüfusa sahip ülkedir. Bütün komşularının yarattığı katma değer 1,5 katını yaratan ülkedir. Bütün bu rastgele sıraladığım veriler neye işaret etmektedir? Türkiye ciddi bir dönüşüm yaşamaktadır. Örneğin Türkiye'nin G-20 içine alınması tesadüf değildir. Bölgesinde öne çıkmaya başlayan ve Avrasya'da devam eden

uluslararası hegemonya mücadelesinde önemli bir belirleyicilik konumu kazanan, batı için vazgeçilmez bir hale gelen, Amerika için vazgeçilmez bir hale gelen bir ülke konumundadır.

Birkaç veriden daha söz etmeye çalışacağım; yine bu Avrupa Birliği üyeliğiyle çok yakından ilişkilidir. Örneğin 1997'de Türkiye, Lüksemburg'da toplanan Avrupa Birliği Zirvesinde, genişleme sürecinin, 11+1 formülünün dışında tutuldu. Onun ardından, Türk dış politikasında, sezgisel de olsa bizim gözle görebileceğimiz ciddi bir değişikliğin yaşanmaya başladığını görmek gerekiyor. Bunu esasında biraz daha geriye, 1985'lere kadar götürebiliriz. Turgut Özal'ın, Türk dış politikasına kazandırmaya çalıştığı o yeni vizyonla birlikte ele almak belki daha doğru olabilir; ama Türkiye başka bir tanım yapmaya; kendisini Avrasya'nın merkez ülkesi olarak tanımlamaya başladı. Örneğin Avrupa Birliği için de çok ısrarlı olmadığını söyledi ve Avrupa Birliği'yle ilişkilerini askıya aldı; bu sadece bir blöf olarak değerlendirildi. Ben bunun bir blöf olarak görülmesinin yanlış olacağı inancındayım. Mesela bu dönemde Washington Enstitüsü'nde Alien McCoscey'nin ilginç bir raporu vardır -ki, Türkiye ve Ortadoğu uzmanı olarak bilinir-. "Batının stratejik önemi olan Türkiye'yi kaybetme tehlikesi gerçektir" diyor ve Amerikanın böyle bir stratejik faciaya yol açmamak için, elinden gelen her şeyi yapması gerektiğini belirtiyor. Zaten bundan önce, Türkiye-İsrail arasında bir askeri işbirliği anlaşması imzalandı, Amerika buna dahil oldu; Ürdün buna dahil edilmeye çalışıldı; Ortadoğu'da üçlü bir eksen, bir mihver oluşmaya başladı ve bu raporda öngörülen bütün ilişkiler, Amerika tarafından Türkiye'yle geliştirilmeye çalışıldı. Gerçekten de bu dönem boyunca ilişkilerini askıya almaya çalıştı ve bölgeye yöneldi. Yine aynı dönemde hatırlayacaksınız, Türkiye birden bire, bir imparatorluk, bir Osmanlı mirasını devraldığını fark etti. Geniş Osmanlı toprakları içinde, biliyorsunuz 27 tane devlet var; 90'lı yıllardan itibaren bu ülkelerle kültürel ve tarihi ilişkilerini. Yine bu dönemde ilginç kurumlar oluşturuldu; örneğin Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Dış İşleri Bakanlığı'na bağlı yarı resmi bir ajanstır. Kendi hinterlandını oluşturmaya başladığı için, buralarla ilişkiler geliştirebilecek, yatırımcılara bir ön araştırma yapacak, hizmet sunacak, politik araştırma yapacak, rapor sunacak ilginç bir kurum; biz ilk kez bu kurumlarla karşılaşmaya başladık. Amerika'da ya da batılı ülkelerde çok sayıda vardır; işte Orient enstitüler, araştırma enstitüleri, stratejik araştırma vakıfları vs. diye, çok sayıda ajans, enstitü, vakıf vardır; Türkiye'de de benzer vakıflar oluşmaya başladı. Şunu de-

mek istiyorum: Türkiye bu dönemde, giderek bir emperyal vizyon oluşturmaya başladı. Bu aynı zamanda bölgeye ciddi bir Türk sermayesinin akışına denk gelmektedir. Türkiye bu bölgeye sermaye ihraç etmeye başladı; çünkü Türk dilini konuşan ülkeler, tarihi ve kültürel bağlar; yani Türkiye'nin bu bölgedeki öncelikleri arasında sayabileceğimiz bu bağlar ciddi bir şekilde hatırlandı ve değerlendirilmeye başlandı ve bunun üzerinden, bu ülkelere, ilkönce Latin alfabesinin kabul edilmesi için ciddi bir atak, hamle yapılmaya çalışıldı, kültürel bağlar geliştirilmeye çalışıldı. Önce "haydut" diyebileceğimiz yağmacı birtakım işadamları burulara gitti; vurguncu mafyatik tipler; ama daha sonra ciddi, saygın Türk sermayesi, bu açılan kanaldan bölge ülkelerine doğru akmaya başladı. Yine bölgeye yatırım yapmaya çalışan uluslararası şirketler, Türkiye'deki ortaklarıyla ve Türkiye üzerinden bu bölgeye uzanma yolunu tercih ettiler; bu zaten kaçınılmazdı. Dolayısıyla bu, Türkiye'nin, soğuk savaşın bitimiyle birlikte jeopolitik öneminin azalmaya başladığı değerlendirmelerini altüst etti ve ülke yeni bir değerlendirmeye tabi tutuldu. Tam tersine dünya, Türkiye'nin jeopolitik öneminin, geçmişle kıyaslanamayacak kadar arttığı bir döneme girdi. Şimdi klasik olarak, dışa bağımlı bir ülke olarak değerlendirilir ve yabancı sermayeye muhtaçtır ve vazgeçilmezdir. Aslında bu dönemde Türkiye'nin gerçekleştirdiği kalkınma, ciddi bir yabancı sermaye katkısının dışında gerçekleşmiştir. Biraz önce sözünü ettiğimiz kalkınma, mesela, Güney Kore'den farklı olarak, önemli ölçüde kendi gücüne dayalı, iç dinamiklerine dayalı bir kalkınmadır. Tabii bu kalkınma, ciddi sosyal eşitsizliklerle, sınıflar arasındaki gelir dağılımındaki ciddi uçurumlara denk gelen bir kalkınmadır elbette. Bu başka bir bağlamdır, değinildi, ben de sürem yeterli olursa değinmeye çalışacağım.

Avrupa Birliği'ne bağlamak gerekiyor. İşte tam bu dönemde, 17 Ağustos depremiyle birlikte, birdenbire Türkiye'ye Batının ilgisi arttı, Avrupa Birliğinin ilgisi artmaya başladı; çünkü Amerika'yla kurulan bu stratejik ittifak, Avrupa Birliği'nin Hazar Havzası'nda, Ortadoğu'da devam eden o büyük hegemonya mücadelesinin dışında kalma tehlikesini doğurmaya başladı. Türkiye'yi kaybetme riski gerçekten de büyüktü; Türkiye'yle ilişkiler yeniden kurulmaya başladı. 1997-1999 arasında Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için hemen hemen hiçbir şey yapmadı; yani ne yasalarını -735 tane olduğu söyleniyor- Avrupa Birliği'yle -"Kopenhag Kriterli" denilen kriterlerle- uyumlu hale getirdi, ne ciddi ekonomik önlemler alındı, ne işkence kalktı, ne insan hakları ihlalleri ortadan kaldı-

rıldı, ne Kürt sorununun çözümünde bir adım atıldı vs. Bunların hiçbiri olmadığı halde, 1999 Aralığında Helsinki'de, birdenbire Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday üyeliğinin kabul edilmesi gerçekten ilginçtir. Burada, "Ne değişti?" sorusunu sormamız gerekiyor. Esasında Türkiye'de hiçbir şey değişmedi; ama dünyadaki dengeler değişti ve Batının Türkiye'yi kaybetme riski arttı; çünkü Türkiye, bölgesindeki 14 ülkede askeri danışman bulunduran, müdahale kapasitesi artmış, örneğin Kuzey Irak'ı sürekli bir antrenman sahası olarak kullandığı için, sınır ötesi harekât yapabilecek ciddi bir askeri güç konumuna gelmiş, bölgesindeki en önemli siyasal, askeri ve kültürel güç olarak yükselmiş bir ülkedydi; bunu kaybetmek çok riskliydi. Küresel hegemonya mücadelesinin dışında kalmak mümkündü. Avrasya'daki pazar paylaşımının dışında kalmak mümkündü, bu nedenle Türkiye'yi kaybetmemek gerekiyordu. Avrupa Birliği kapıyı aralamak ihtiyacını duydu ve çağırıldılar, kabul ettiler. Dikkat edin bu dönemde Türkiye tereddüt etti. Ecevit Helsinki'ye gitme konusunda çok da istekli değildi; düşündüler, değerlendirdiler. Clinton'un devreye girmesiyle ancak Türkiye başbakanı Helsinki'ye gitti.

Dolayısıyla şunu söylemek mümkün: Amerikan Devlet Başkanı Bill Clinton'un, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşma, konuk olarak geldiği ülkeyi okşamak, Türkiye elitini okşamak için edilmiş laflar değildi sadece. 21. Yüzyılda dünyanın şekillenmesini belirleyecek önemli küresel aktörlerden birinin Türkiye olduğunu söylemiştir; bu ciddiydi. Türkiye'nin Avrupa Birliği aday üyeliğine kabul edilme gerekçesini de burada aramak gereklidir.

Belki ikinci turda bunu açmak ve bu paylaşım savasında Avrasya'da devam eden hegemonya mücadelesinde belki bizim konumumuzu, bu ülke halkının, çalışanlarının, emekçilerinin konumunu değerlendirmek imkânı olacak. Sabrınız için teşekkür ediyorum.

Halil İbrahim Ayaz- Sayın İnsel Hocaya soracağım: Türkiye'yle ilgili ortaya koyduğunuz özellikle emek tablosu çok realist; fakat bir facia. Alınan en son kararlar, acaba bu tablonun düzelmesi için yeterli midir, yoksa bir dizi daha karar almak gerekecek mi? Bir de, yabancı işçilerle ilgili bir ekleme yapacağım. Özel sektörde genel müdür, genel müdür muavinliği yaptım, geçen sene emekli oldum. Maalesef ve maatteessüf (Bankalar Caddesinde, bir elektronik firmasında genel müdürlük yaptım) şu anda yabancı kaçak işçi sayısı 1 milyon kişidir ve Afrika'da ne kadar devlet varsa, ne kadar zenci varsa Türkiye'dedir. Sayın hocalarımız burada, onlardan öğrenmişim; 1850 senesin-

de, **Roachtheil** tekstil firmaları varmış; anne-baba, çoluk-çocuk 20 saat çalışıp ancak karınlarını doyururlarmış. Şimdi onların durumu da böyle; boğaz tokluğuna çalışıyorlar, durum bir facia. Teşekkür ederim.

Başkan- Buyurun Sayın İnsel.

Doç. Dr. Ahmet İnsel- Emek piyasasıyla ilgili alınan son kararlardan birkaç tanesi dikkat ederseniz şunu hedefliyor: İşverenleri ücretlilerin yasal beyannamelelere, daha doğrusu beyannamelerini verirken daha doğru verilere yönlendirmeye zorluyor. Örneğin emeklilik için alınan son önlemlerde, emekliliğin sadece belli bir dönemdeki ücret üzerinden değil, bütün bir çalışma dönemindeki en yüksek ücretler üzerinden hesaplanması yöntemi geliştirildi. Bunun sonucu, ücretlilerin, işverenleri gerçek ücretlerin altında Sosyal Sigortalara beyanname vermelerini engellemeleri yönünde bir baskı yaratmak olanağı sağlayacak.

Diğer taraftan, önümüzdeki dönemde işsizlik sigortası başlıyor. Gerçi şimdi anlayabildiğimiz kadarıyla çok düşük bir işsizlik sigortası ama başlangıç olarak önemli. Bu da aynı şekilde, ücretlilerin yasadışı çalışma düzeninden çıkıp, yasa içinde çalışma düzenine geçmeleri konusunda bir teşvik unsuru getirecek. Bunlar küçük adımlar olmakla beraber, bence önemli adımlar. Son bir adım, zannediyorum 24 Nisan günü yayınlanan Genelgeyle, Sosyal Sigorta tavan ve tabanları yeniden tespit edildi ve Sosyal Sigorta tabanı, şu anda 160 milyon liraya çıkmış olması lazım. Şimdi de burada, böyle garip bir durum var; sosyal sigorta tabanının artmasının işçilerin konumlarıyla ilgili, onların gelirlerini düzeltici hiçbir etkisi yok. Benim yaptığım kaba bir hesaplama göre -dün yaptım, yanılabilirim- asgari ücretle çalışan bir işçinin bugün eline yanılmıyorsam 83 veya 86 milyon lira net gelir geçiyor; sigorta tabanı, asgari ücretten daha yüksek. Dolayısıyla Sigorta tabanı ve ondan hareket ederek asgari ücret üzerinden alınan vergilerle beraber, yaptığım hesaba göre şu anda 79 veya 80 milyon lira bir asgari ücret üzerinden toplu kesiti var. 87 milyon liralık bir asgari ücret net geliri kadar bir kesinti, Sosyal Sigorta ve vergi kesintisi olarak alınıyor. Elbette burada hem Sosyal sigorta düzeninin iyileştirilmesi açısından olumlu görülmeyle beraber, diğer taraftan da ücretlilerin durumunu düzeltmeden, sadece mali yapının durumunu düzeltmeye yönelik, aynı zamanda vasıfsız işçilerin istihdamını da giderek zorlaştıran bir eğilim var.

Giderek ortaya çıkan şu: Türkiye'de vasıfsız emek kullanımı giderek daha fazla pahalı olmaya başlayacak. Bu, şuna işaret ediyor: İşveren çok daha ras-

yonel emek kullanımı modellerini geliştirmek zorunda olacak. Ben, uzun dönem İktisat Tarihi üzerine çalışmalar yaptım ve şunu gördüm: Bir ülke, ucuz emeğe dayalı olarak zenginleşmiyor; o ülkedeki bazı kesimler zenginleşiyor; ama ülkenin refah seviyesinin artmasındaki en anlamlı göstergelerden bir tanesi, o ülkedeki gerçek ücretlerin seviyesi. Bir ülkede fiyatlar yüksekse ve ücretler yüksekse, o ülkede refah seviyesi genellikle yüksek. Eğer fiyatlar yüksekse ve ücretler düşükse, o ülkede, genel olarak refah seviyesi düşük. Bir kesimin elinde toplanmış büyük bir refah, diğer kesimin yoksulluğu üzerinden oluşuyor. Ücretlerin artması bu bakımdan bize ters gelmemeli, tersine, Türkiye ekonomisinin, Türkiye toplumunun kalkınmasında ücret artışı, olmazsa olmaz, gerekli bir faktördür.

Diğer taraftan kaçak yabancı işçiler konusuyla ilgili bir tek ifadenizi düzeltmenizi rica edeceğim; "Afrikalı zenciler" lafı hoş olmayan bir benzetme, onların çoğu da Afrikalı değil, üstelik Romanyalı, Rus ve Bulgar. Arnavutluk'tan gelme, İran'dan gelme insanlar; Afrikalı olsalar da bir şey değiştirmezdi. Bu kesim Türkiye'de, gerçek anlamda bir ilkel sermaye birikimi arayışının devam ettiğinin bir göstergesi. Şimdi burada çok dikkatli davranmamız lazım ve unutmayın 1960'lardan 1990'ların ortalarına kadar Türkiye toplumu, Avrupa'daki kaçak Türk işçilerinin konumuyla ilgilendi ve Türkiye toplumu, Avrupa'daki kaçak işçilerin, Türkiyeli işçilerin sınır dışı edilmelerine karşı hassas davrandı. Avrupa'da kaçak Türkiyeli işçileri, Avrupa'daki sivil dayanışma dernekleri desteklediler. Sendikalar bunları kendi içlerine alarak koruma altına almaya çalıştılar. Ben şuna üzülüyorum: Tamam kaçak işçilerin olmasına karşı çıkalım; ama aynı zamanda bunu Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de karşı çıktığımız bir ırkçı politika haline dönüştürmeyelim. Örneğin Türkiye'de bugün benim bilgim dahilinde, -yanılabılırım; en azından sendikalar seviyesinde olmadığını biliyorum- sendikalar seviyesinde kaçak işçilerin konularıyla ilgili, onların güvenlik altına alınmalarıyla ilgili hiçbir dayanışma çalışması yok. Benim bilgim dahilinde, -1 milyon dediniz- 1 milyon kaçak işçinin durumuyla ilgilenen hiçbir sivil toplum kuruluşu yok. Almanya'da, Fransa'da, Türkiyeli işçiler her zaman yanlarında Alman, Fransız, İngiliz demokratlarını buldular, ben Türkiye'de bunu görmüyorum ve benim için çok endişe verici bir durum.

Metehan Badrashoğlu- Sorum öncelikle Prof. Dr. Manisalı'ya. Geçen sene yani 24. İktisatçılar Haftası'nda, konuşmacılar genel olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği şansının hiç olmadığından, sadece sağ yanlı

politikacıların toplumu uyutma politikası olduğundan ve Türkiye'nin çoktan Doğu Akdeniz Projesine dahil edildiğinden bahsetmişti; ancak bu yıl ortam farklı görünüyor. Sizce Türkiye'nin Avrupa Birliği şansı nedir ve gireceğimiz Avrupa Birliği, beklediğimiz, umduğumuz Avrupa birliği olacak mı?

İsmail Ertürk- Erol Bey çok yakın zamana kadar, Türkiye'nin hiçbir zaman Avrupa Birliği'ne aday ülke dahi gösterilmeyeceğini söylüyordu. Hatta tahmin ediyordum "32. Gün"de, hiçbir zaman bunun olmayacağını söylediniz; "siz yanılıya düştünüz" anlamında söylemiyorum. Ne oldu da, birdenbire; 2-3 ay içinde Avrupa Birliği'nde, depremden sonra aniden bir karar çıktı ve Türkiye, hiç değilse aday ülke olarak gösterildi.

Bill Clinton Türkiye'ye gelmeden evvel, biliyorsunuz Amerika'da bir konuşma yaptı ve dedi ki; "Gelecek 50 yılı görenler, Türkiye'yi mutlaka Avrupa Birliği'ne aday ülke veya üye ülke yaparlar. Biz de, 21. Yüzyılı, Türkiye'yle birlikte yönlendireceğiz" dedi; yani çok iddialı bir şey, pek de inandırıcı bir şey değil; bunun arkasını ne kadar doldurabiliriz, arkasında neler var? Tabii Hazar petroleri ve doğal zenginlikler var ama başka neler var, onu merak ediyorum.

Merdan Yanardağ şöyle bir şey söyledi: Türkiye ve oradaki Türkçe konuşan ülkelere birtakım kaynaklar aktarıldığını söyledi; ama bunun çok fazla olduğunu söylemiyorum. Bu bağlamda, İstanbul'da yapılan ve Bill Clinton'un katıldığı AGİK zirvesinde, Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel, Türki cumhuriyetlerin cumhurbaşkanlarına bir kahvaltı vermek istedi ve buna Özbekistan Cumhurbaşkanı katılmadı. Acaba Özbekistan'la aramızda bir sorun mu var?

Pınar Ateş- Dedik ki, bürokrasinin bir hantallığı var ülkemizde. Ayrıca bir tek globalleşmeyle köyleşen dünyayla beraber büyük sermaye sahipleri tekel, tröstler oluşturdular ve bunlar küçük işletmecilere, özellikle tarım sektöründen gelir sağlayan insanlara bir nevi köstek oluşturdu ve senkronize bir yapılaşma oluşmadı. Ne yazık ki, kendi ülkemizde bunun değerlendirmesini yapabiliyoruz. Bütün bunların sonucunda -Atatürk Döneminde bir köy enstitüleri oluşturuldu, altyapıya önem verildi, eğitime önem verildi- şu anda ne yazık ki, bir adım daha öne gidilmesi gerekirken, bana göre biraz daha kısıtlı olarak hareket edildi. Peki biz bütün bu çözümlenmeleri, bütün bu analizleri yapıyoruz. Şimdi bu kısır döngünün içinde ne yapabiliriz? Erol Bey veya Merdan cevaplayabilirlerse sevinirim.

Merdan Yanardağ- Şimdi bazı konuları iyi görebilmek için ne olup bittiğini, mutfığa iyi inerek, ten-

cerelerin içini karıştırarak görmek gerekiyor. Böyle vitrinden bakıldığı zaman, gazete başlıklarıyla izlendiği zaman, meseleler görünmüyor. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmesindeki en önemli neden şu oldu: Bakınız olay depremden önce başladı. 1999 yılının ilkbaharında kotarılmaya başlandı. Bizden bazı iş adamlarımız, Avrupa'ya yaptıkları seyahatlerde, Türkiye'ye adaylığın verilmesinin iyi olacağını telkin ettiler. Hatta şunu söyleyenler de oldu; Bunun Avrupa Birliği'ne herhangi bir bedelinin, maliyetinin olmayacağı da söylendi. Daha sonra, yaz başında, beklenmedik bir şekilde Alman Şansöyesinden, Sayın Ecevit'e mektup geldi. Bu mektup Ankara'da biraz hayretle karşılandı, üslubu itibariyle, içeriği itibariyle beklenen bir mektup değildi. Ona karşı iyi bir mektup yazıldı. Bu Alman Şansöyesinin yazdığı mektup şu amaca yönelikti; 1997 yılında Avrupa Birliği Lüksemburg doruğunda, Türkiye'yi dışladığı için bedel ödemeye başladı. Bu bedel neydi?

Türkiye üzerindeki yönlendirme etkisini kaybetti. Doğal olarak Ankara o zaman ne dedi? "Sen beni üye olarak almayacaksın, geleceğin Avrupa Birleşik Devletleri'nde ben yoksam, ben oturup seninle neyi konuşacağım. Üye olacakmış gibi kendi kendimi mi aldatacağım. Ben seninle siyasi mirası, hiçbir şeyi konuşmuyorum" dedi; Ankara haklı olarak kestirip attı. "Tabii normal ticari ilişkiler devam edecek; ama ben seninle politika konuşmam. Ne Güneydoğu konusunda bana bir kelime söyle, ne Ege, ne Kıbrıs; ben bunları dinlemiyorum" dedi.

Türkiye'de Gümrük Birliği belgesi konusunda yeni tartışmalar başladı Lüksemburg sonrasında. Neydi bu tartışma? Biz 95 belgesini niye imzaladık; arkasından tam üyeliğin gelmesi gerekiyor, onun için imzaladık. Sen beni almayacaksın bu kepezelik ne? Yani bir aldatmaca haline dönüşmüş oldu 95 belgesi. Uluslararası bir çelişki doğdu siyasi olarak. Bunu Brüksel açıklayamadı Türkiye'ye. Zorunlu olarak Türkiye'ye bakış açısını değiştirmek gerekiyordu; çünkü Brüksel, Türkiye'yi uzun vadede, 95 belgesi kapsamında tutarak Türkiye'yle işlerini götürmek istiyordu. Neden? Avrupa Birliği hiçbir yükümlülük altına girmiyordu. Türk işçisi gelmeyecek, parasal yardım sorumluluğu yok, Türkiye dışarıdaki bir ülke, Mısır gibi, Fas gibi; ama sanki tam üyemiş gibi yükümlülük altında olacak. Bu arada da pazarları Gümrük Birliği birleştirecek; yani Avrupa Birliği hiçbir şey vermeden, 95 belgesiyle, tek yanlı almış konumdaydı. Bu konumunu devam ettirebilmesi için, Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmesi gerekiyordu. 95 çözümü, AB açısından ideal bir çözümdü; yani bu sadece benim söylediğim

bir şey değil, *S. Britain*, raporlar okunduğu zaman bu ifadeyi kullanır. Bu imzalanacak belge daha imzalanmadan önce Ekim 94'de, "Bu AB açısından ideal bir çözümdür, çok iyidir" diye savunur. Ben onun söylediklerini de söylüyorum aynı zamanda; bir AB yetkilisinin söylediklerini söylüyorum.

Bundan dolayı esas itibariyle adaylık geldi. Zaten adaylık gelmeden önce Ekim 99'da, Avrupa Birliği genişleme politikasını değiştirdi. Ekim 99'da, yeni genişleme politikası raporu komisyon tarafından hazırlandı. Dendi ki, "artık adaylarla tek tek görüşeceğiz. Aday ev ödevini yapsa da, adayın içeriye alınması diye bir yükümlülüğümüz yoktur". Niye? "Eğer adayın AB'ye girişi, AB üzerinde ekonomik, sosyal, kültürel, politik olumsuz etki yapıyorsa, biz yine adayın içeriye girişini uzatır, erteleyebiliriz" diye, Komisyonun Ekim 99 Genişleme Raporu'nda ifade edildi. Sanki bu, Türkiye için, birkaç ay sonraki, Helsinki'deki adaylık statüsü için hazırlanmış bir belge gibiydi; ondan sonra Türkiye aday oldu. Ben, Ekimdeki rapor çıkmadan önce, Ağustos ayı içinde, "Adaylık gelecek" diye yazdım. Şansöyenin mektubundan sonra, bunun arasından geleceğini tahmin ettim. Ağustos ayında ben iki yazı yayımladım, gazetelerde çıktı; sonra Ekimde birkaç yazı daha yazdım.

Dolayısıyla, dikkat ederseniz bizim adaylığımıza en fazla Yunanistan sevindi. Helsinki'den sonra Simi-tis zafer sevinci içinde döndü Atina'ya ve hiç tepki almadı; çünkü Ege ve Kıbrıs konusunda Ankara'ya ödün verdimişti. Soru olursa, ilerde onların ne olduğunu da söyleriz. Dolayısıyla benim samimi tahminim şu: Türkiye'nin adaylığı devam edecektir; oldukça uzun, çok uzun süreli devam edecektir. Sorun, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne olan bedelinde yatmaktadır. Türkiye AB'ye tam üye olursa, bunun bir tek kazanan tarafı vardır; Türkiye'dir, Türkiye kazanır. AB, A'dan Z'ye kaybediyor. Türk işgücü içeri giriyor, serbest dolaşım var, genç nüfusun var. Mali yardım zorunluluğu çıkıyor; öyle veto falan da yok. Ben içerdeyim artık, ben içeri girdikten sonra bana kimse veto koymaz. Bütün üst kurumlara nüfusun oranında yerleşiyorum; parlamentosundan bilmem nesine kadar; yani ben kaç asır önce Viyana'da yapamadığımı, AB açısından yapmış oluyorum; yani bunlar, hep ekonomik, sosyal, politik bedeller ve Türkiye'yi içeriye almanın karşılığında ne alacak AB? Hiçbir şey. Pazarı zaten açık, dış ticaret politikasını 95 belgesiyle yönlendirme olanağı var, zaten çıkan bütün mevzuatını otomatik olarak Meclisten geçirme taahhüdüm var. İlişkilerde AB mahkemesini, Adalet Divanını kabul etmişim; tam üye olmadan bir tam üye gibi yükümlülüğe girmiştim.

Dolayısıyla sorun Türk düşmanlığı falan da değil, ben o taraflara da gelmiyorum. Bakın bugün Macar Dışişleri Bakanı; AB'den sorumlu Devlet Bakanı şunları söylüyor: "Yahu, bu AB bizi oyalıyor. Bize 2002'nin sonu dediler, bunlar bizim içeri girmemizi 2008'e, 2010'a atıyor"; ajanslara geçmiş bu raporlu, karşılıklı yazışmaların özetleri. Şimdi düşünün AB Macaristan; Çek Cumhuriyeti'ni, Polonya'yı uzatmaya kalktı, sorunları gördü; çünkü artık üstesinden gelemeyecek, kendisi açısından bedeli yükselecek, kendi maksimizasyon modeline aykırı.

Söyle bakmaya başladı onlara: Uzun vadede tamam, geleceğin Avrupa Birleşik devletleri içinde olacaklar; ama ben 5-10 yıl içinde bunları alamam, içerdeki sendikalar tepki veriyor; yani içerde takır takır demokrasi var; tepki veriyorlar. Almanya'da, Fransa'da, biliyorsunuz sendikalar tepki veriyor. "Yahu bu 39-40 milyon Polonya girerse, biz ne yapacağız; yani onlar için bile, Brüksel'de önemli tehdit oluşmuşken, Çek, Macar, Polonya bakanları ne diyorlar biliyor musunuz? "AB bizi oyalıyor, uzatacak" diyorlar.

Şimdi olayı Türkiye'nin konumuna getirdiğimiz zaman, Türkiye'ninki apayrı bir boyutta. Tek başıma, Türkiye olarak, diğer 12 aday ülkeye bedelim; AB'ye getirdiğim sosyal maliyet olarak, artı genç nüfusum var, artı biraz da Avrupa'ya göre farklı sayılıyorum. Dolayısıyla bütün bu parametrelere baktığımız zaman, bana lütfen, "Erol Manisalı, senin söylediğin şu şey yanlış veya yalan, teknik olarak şu hatayı yapıyorsun" diye söyleyin.

Efendim, Amerikan Başkanları başka ülkelere, özellikle Türkiye gibi ülkelere seyahat etmeden önce, onlara Türkiye uzmanları tarafından brifingler verilir, ne tür konuşmalar yapacağı; uçağa binmeden önce, basın toplantısında, uçak içinde, uçaktan indikten sonra ayrıntılı olarak belirlenir. Clinton'un söylediği her kelimenin, kullandığı her cümlenin, o ülke açısından anlamı vardır; çünkü aklına geldiği için o anda söylemez, onlar hazırlanmış cümlelerdir. O anda zaten söyleyemez, bilmez; adam 40 tane ülkeye gidiyor.

Bunu niçin söylüyor; biliyor, biz pohpohlanmaya meraklı bir ülkemiz; yani bunu kalkıp Kanada'da yapsa, Kanadalı dalga geçerdi. İsveç'te yapsa, İsveçli dalga geçerdi; "yahu bu beni bilmem ne yerine koyuyor, adam mı kandırıyor" derdi. Şimdi biz, fazla meraklı olduğumuz için, medyamız da bu konuları bire bin katarak, abartıp pazarlama konumunda olduğu için, Amerikalı Türkiye uzmanları da bunu çok iyi bildikleri için söylüyorlar. Onlar da öğrendi bazı şeyleri nasıl kullanacaklarını; bizim medyamızı nasıl kullanacakla-

rını. Bir çocuğun ele alınması bile, hani özünde çok güzel bir şey; ama politik bir pazar aracı olarak, pazarlama aracı olarak kullandığımız zaman işin niteliği değişiyor, o güzelliği başka yerlere çekilmiş oluyor. Bu tamamen politik bir hadisedir. Onun söylediği önemli değildir; Türkiye'de yaratmak istediği imaj ve o imajla birlikte Kafkasya'daki Türk-Amerikan yakınlaşmasının altyapısını hazırlama hadisesidir, ben öyle değerlendiriyorum.

Başkan- Teşekkür ederiz. Buyurun Merdan Bey, size de sordu arkadaşımız.

Merdan Yanardağ- Orta Asya ülkelerine ya da bölge ülkelerine, Türkiye'nin ciddi ölçekte sermaye ihraç edip etmediği ya da yatırım yapıp yapmadığına ilişkin bir soruydu; Özbekistan örnek verildi. Şimdi Özbekistan'la sorunlar sadece bundan ibaret değil. Özbekistan, Türkiye'deki bütün öğrencilerini çekti. Kendi ülkesindeki Türk okullarını, Fethullah Gülen'in okullarını kapattı. Bütün bunlar çoğaltılabilir. Bu tam tersine bir şeyi doğruluyor. Bana göre Türkiye bölgede artık darbe örgütleyen bir ülke konumundadır. Biliyorsunuz Muhammet Salih Türkiye'de yaşıyordu, Özbekistan'ın baskısıyla -Muhammet Salih ki, **ERK** Partisi'nin Genel Başkanıdır, şairdir, şiir kitabına Ecevit önsöz yazmıştır- Türkiye'den çıkartıldı. Özbek muhalifler uzunca bir süre Türkiye'deydi. Türkiye bu ülkelerde hem iktidarla, hem muhalefetle bir ilişki sürdürüyorlar; ama henüz bu işlerde yeni oldukları için, dış politika uzmanları ya da Türk Hariciyecisi olanlar henüz bu işleri yeterince beceremiyorlar.

Mesela Azerbaycan'da bir darbe girişimi yapıldı; darbeyi ellerine, yüzlerine buluşturdular. Biliyorsunuz, Ferman Demirkol, TİKA'nın; yani Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansının yöneticisidir. Sonra, Cumhurbaşkanının özel uçağıyla, Aliyev'in elinden ancak kurtarılabildi. Bu tam tersine, Türkiye'nin bu bölgelerde ciddi olarak oynadığını gösteriyor; yani iktidarla yakın ilişkiler sürdürürken, bir yandan da, gelecekteki iktidara alternatif kimi seçeneklerle, politik güçlerle ilişkilerini sürdürüyor. Ben size birkaç örnek vereyim.

Mesela, Karaçay-Çerkez Cumhuriyetinde geçen yıl bir seçim yapıldı ve seçimi kazanan aday MİT ajanı olmakla suçlandı. Rusya Devlet Başkanlığı da bu seçimleri iptal etti; yani Türkiye bu ölçüde bölgenin içinde.

Mesela Çin'e, geçen yıl 39 tane Türk vizesi verildi; Uygur Türk bölgesinde MİT ajanlarının, ABD desteğiyle de, çeşitli faaliyetler içinde bulunduğu gerekçesiyle bu yapıldı. Yani geçen yıl Türkiye'den (resmi

görevlilerin dışında) ancak 39 kişi Çin'e gidebildi; yani bütün bunlarla şunu anlatmaya çalışıyorum: Bölgede Türkiye ciddi ölçüde vardır. Mesela, bir dönem Fetullah Gülen'in önünün açılmasının nedeni, bölgedeki İran nüfuzunu kırmaya çalışmaktır. Bir tür, "Türk İslamı" denilebilecek, daha ılımlı bir İslami çizginin -ki, bir kimlik arayışı içindedirler bu ülkeler- egemen kılınması için yapılmıştır. Bu nüfuz mücadelesi kazanıldığı andan itibaren -ki, önemli ölçüde egemendir- Latin alfabesi kabul edilmiştir, Türkiye ile ilişkiler çok yakınlaşmıştır, bu ülkeler tarafından Batıyla ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır; yani hemen, birden bire Türkiye ve Milli Güvenlik Kurulu'nda, Fetullah Gülen'in irtica kasetleri çıkmaya başladı. Ama bir dönem, buradaki hegemonya mücadelesinde çok önemli bir rol oynadığı için, önü ciddi olarak açıldı, teşvik edildi, yönlendirildi. Dikkat edin İran'da Hatemi Yönetiminin; yani İran'daki liberal sermaye diyebileceğimiz "çarşı esnafı"nın bölgedeki egemenlik mücadelesinin, pazar kavgasının ve enerji kaynaklarının paylaşılmasının dışında kalma ihtimali nedeniyle Hatemi desteklendi. Hatemi o nedenle Batıyla ilişkileri düzeltmeye çalışmaktadır. Büyük, ciddi iç gerilimlere rağmen böyledir. Anti Amerikan kampanya İran'da durdurulmuştur; böyle bir kampanya yürütülmüyor ve mesela Hatemi, uygarlıklar savaşı yerine uygarlıklar uzlaşmasından söz ediyor; yeni bir teori geliştirilmeye çalışılıyor, bunun zemini teorik, ideolojik arka planı örülmeye çalışılıyor. Nedeni şu: Hatemi ilk kez Batıyı ziyaret eden bir yöneticidir (İtalya'ya gitti biliyorsunuz). Yine Amerika'nın dışında, Fransa'yla ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır ve nihayetinde Amerikan Dışişleri Bakanı İran'la ilişki kurulabileceğini söyledi; yani bugün İran'da gazetelerin kapatılmasının, yenilikçi-gelenekçi kavgasının ardında yatan şey budur; bir tür doğu-batı ikilemidir. Yani yerel güçlerle, küresel ölçekte devam eden, bu bölgede devam eden zenginliklerin paylaşılması mücadelesinden pay almaya çalışan güçler arasındaki bir kapışmadır bu esasında; böyle tercüme etmek gerekir.

AGİT zirvesinde kahvaltıda Özbekistan Devlet Başkanının gelmemesinin nedeni de budur. Şundan kuşkulandırlar: Türkiye'nin bir tür kendi dışında, daha Türkçü diyebileceğimiz, daha Turancı diyebileceğimiz kimi muhalefet güçlerini destekliyor olmasından, dolaylı bir ilişki de olsa, bunu muhafaza ediyor olmasından endişe etmektedirler, bundan rahatsız olmaktadır.

Mesela Elçibey geldi; Türkiye bir şekilde Elçibey'i yedekte tutmaya devam ediyor. Tamamen dışlanmış değil; Aliyev'le de ne kadar yakın olduğu açık.

Nedenini burada aramak gerekiyor; şöyle değerlendirin: Azerbaycan Ordusunu Türkiye eğitiyor, askeri danışmanlar bulduruyor. Gürcistan Ordusunu eğitiyor, askeri danışmanlar bulduruyor. Yine bu bölge ülkelerinin önemli bir kısmında askeri danışmanlar bulduruyor. Koç Grubu, Özbekistan'da çok büyük bir yatırım yaptı; 5 bin kişinin çalışacağı bir otomotiv fabrikası kuruyor; yani basit yatırımlar değil.

Şuna işaret etmek istiyorum. Bugün belki çok büyük sermaye ihracı yok, mal ve hizmet satımı yok; ama trend dikkat çekici. Türkiye ciddi bir silah ihracatçısı ülke durumunda. Sadece silah almıyor; savunma sanayii yatırımları 150 milyar dolardır. Önümüzdeki 10 ve 20 yıla yayılan zaman dilimi içinde gerçekleştirilecek yatırımlara dikkat edin. Rusya Savunma Bakanı diyor ki, "Bu bizim için az; ama Türkiye için çok fazla". Hakikaten Türkiye için, geçmişle kıyaslandığında; yani bir soğuk savaş dönemiyle değerlendirildiğinde çok yüksek bir yatırımdır bu ama Türkiye bu yatırımları gerçekleştirdiği andan itibaren, dünyada, Amerika ve Rusya'dan sonra 2. ya da 4. büyük askeri güç haline geliyor. Bu, bölgede iddiaları olmayan bir ülkenin yapabileceği yatırımlar değildir.

Bunun dışında, biliyorsunuz Nijerya Ordusu "yaylalar, yaylalar" diye talim yapıyor. Gana'da jandarma örgütünü Türkler kuruyor. Kuzey Irak'ta ciddi olarak askeri güç bulduruyor ve 24 saat içinde Süleymaniye'ye 125 bin askeri indirebilecek bir askeri operasyon yeteneği kazanmış bir orduya sahip. Bütün bunlarla birlikte değerlendirince, bölge ülkelerinde bazı rahatsızlıkların duyulması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra, Türkiye bir yandan bölgedeki tarihten gelen ilişkilerini, kültürel-tarihsel önceliklerini, avantajlarını kullanmaya, değerlendirme çalışıyor. Erol Manisalı Hocamın dediği gibi; bunda ciddi beceriksizlikler de sergilendi; Aliyev, "Cevatov'u destekliyor musunuz?" diye Demirel'e telefon açıyor. "Yok biz desteklemiyoruz" diyorlar ve Cevatov aynı gün öldürülüyor. Böyle şeyler yapıldı, kendi adamlarını da ancak uçakla kaçırabildiler.

Suret Hüseyinov, Aliyev'i iktidara taşıyan ama sonra tasfiye edilen biri. Her neyse; yani bütün bu örnekler çoğaltılabilir; anlatmaya çalıştığım şu: Türkiye'nin dış politika konseptinde bir değişiklik var, bunu görmek gerekiyor. Türkiye "Yurtta sulh, cihanda sulh" diye ifade edilen, dışa kapalı, içine dönmüş, içine doğru büzülen bir ülke olmaktan çıkmaya başladı. Yüzünü dışarıya doğru dönen, çıkar alanları ilan eden, nüfuz alanları oluşturmaya başlayan, kendi hinterlandını oluşturmaya başlayan bir ülke konumunda. Bir

bölgesel güç haline gelmeye başladı ve bu nedenle, Batı bakımından, buradaki hegemonya mücadelesinde vazgeçilmez bir ülke haline geldi.

Kuşkusuz söylenen nedenler önemli rol oynadı; ama ben, Avrupa Birliği üyeliğinde bunun çok önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Değilse, Türkiye bütün yapısal sorunlarını Batıya yıkacaktır; yani işsizlerini ihraç edecektir; yani işgücünün serbest dolaşımını gerektirir; çünkü Avrupa Birliği'ne ekonomik problemlerini vs. ihraç edecektir. Avrupa Birliği gerçekten de Türkiye'nin tam üyeliğinden yana değil. Bu karar siyasaldır; bölgeyi kaybetme riski vardır.

Bölge önemli, esasında her zaman önemli oldu; yani Almanya bakımından da önemli, İngiltere bakımından da önemli. şöyle düşünülebilir: Eğer Avrupa Birliği Ülkeleriyle aralarında bir çekişme, bir rekabet, bir pazar kavgası varsa Amerika neden destekledi? Bunun da nedenini şurada aramak gerekiyor: Avrupa Birliği içinde, Amerika'nın çok önemli bir müttefiki var; İngiltere. İngiltere gerileyen bir güç, küresel bir güç değil artık ve ancak küresel zenginlikten Amerika'nın yedeğine takılarak pay alabileceğini düşünen bir ülkedir. Kayıtsız, şartsız, Amerika'nın bütün sınır ötesi operasyonlarını destekleyen tek Avrupa ülkesidir. Örneğin Irak'a yapılan operasyonları kayıtsız, şartsız desteklemiştir, Bosna ve Kosova'daki müdahalelerde yine böyle davranmıştır.

Bunun da ötesinde, Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne dahil edilmesi, Amerika'nın Avrupa Birliği üzerindeki etkisini artıracaktır. Eğer bugünkü düzeneğe göre, yönetim yapısı değiştirilmezse, Türkiye Avrupa Birliği'ne girdiği zaman, nüfus oranına göre, Avrupa Birliği karar mekanizmalarında, Almanya'dan sonra ikinci büyük güç olacaktır.

Bunun önlemleri alınabilir mi? Kuskusuz bunun önlemleri alınabilir; yani bu temsiliyet ilişkileri, hukuku değiştirilebilir ve başka önlemler alınabilir; ama ikinci güç olacaktır. Dolayısıyla bir yandan Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, Amerika'nın Avrupa üzerindeki etkinliğini de artıracak bir gelişme olacaktır. O bakımdan Clinton Avrupa Birliği ülkesi liderlerini telefonla aramıştır, teşvik etmiştir.

Diğer yandan, bir arkadaşımız daha soru sordu; bir başka yere çekerek toparlamaya çalışacağım.

Peki, Türkiye buna uygun bir siyasal-hukuksal yapılanmaya, toplumsal örgütlenmeye sahip mi? Sahip olduğunu zannetmiyorum. Türkiye'nin biraz önce ifade etmeye çalıştığım ekonomik dinamizmi, ulaştığı

askeri büyüklük, ekonomik büyüklükler, toplumsal büyüklüklerle Türkiye'nin siyasal ve hukuksal örgütlenmesi arasında derin bir çelişki var; Türkiye'deki yapısal krizin nedeni budur.

Şunu anlatmak istiyorum: Dikkat edin, uzunca süredir TÜSİAD Türkiye'de demokratikleşme mücadelesinin önderi gibidir; yani TÜSİAD'ın demokratikleşme perspektifleri, raporları böyledir; ama aynı TÜSİAD, biliyorsunuz 1980 askeri darbesini desteklemiştir. Yine kimi büyük -İstanbul sermayesi diyebileceğimiz- büyük sermaye çevreleri, insan hakları, demokratikleşme, Kopenhag kriterleri gibi ölçülerin Türkiye'deki savunucularıdır; ama bunun ötesinde Türkiye'nin siyasal eliti, siyasal-hukuksal yapısı buna uygun değildir. Köhnemiş, eski, bu ekonomik büyüklükleri içermeyecek, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası iddialarının taşıyıcısı olamayacak, istikrarlı ve güçlü hükümetler çıkaramayan bir yapılanmaya sahiptir. İsmail Cem'e kadar, 8 yılda 11 dışişleri bakanı değiştiren bir ülkedir. Hükümetlerin son 10 yıldaki ortalama ömürleri ortalama 8 aydır. Böylesi bir siyasal istikrarsızlığa sahip ülkede bunlar mümkün değil. İşte tam burada, 28 Şubat bir yere oturuyor. 28 Şubat sadece irticaya, siyasal İslamın yükselişine karşı geliştirilen bir operasyon değil. Türkiye'nin siyasal örgütlenmesini yeniden yapılandırma operasyonudur. Böyle bakmakta yarar var; çünkü Türkiye'nin 200 yıllık yönelimleriyle, tercihleriyle çelişen bir yapılanmaya, bu ölçekte, bu uluslararası durumda izin verilemeyeceği gibi, onun yanı sıra bu iddiaları taşıyabilecek bir siyasal örgütlenmeye de sahip olmadığı görüldü. 1950'lerden itibaren Türkiye'de oluşturulan yönetim senaryosunun değiştirilmesi anlamına geliyordu. Bütün devlet kadroları biliyorsunuz önemli ölçüde Türk-İslam sentezine, bu ideolojiye göre oluşmuş bir yapılanmaya sahiptir. Türkiye, "modern" denebilecek, Batı ölçülerinde, hegemonya mücadelesi yürütecek, bunun taşıyıcısı olabilecek, gelişkin bir yapıya sahip değildir. Siyaset sınıfı, toplumun çok gerisindedir, hep böyle tartışılır ve değerlendirilir; Türkiye'nin uluslararası iddialarının taşıyıcısı olamayacak bir yapıya sahiptir. Hadise, yapılanmayı yeniden örgütlenme operasyonudur. Mesela aynı dönemde Milli Güvenlik Siyaset Belgesi değiştirilmiştir, bu belge yeniden oluşturulmuştur. Tehdit değerlendirmesi yeniden tanımlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye, bu dönemde kurumlarını da yeniden oluşturmaya çalışacak ama bu, şark usulü; kırarak, dökerek yapılmaktadır.

Nesrin Bal- Benim sorum Sayın Yanardağ'a. Sayın Yanardağ, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nde çok büyük bir önem kazandığını, ayrıca Avrasya'da merkezi

bir önem taşıdığını söyledi. Türkiye böyle büyük bir güç dengesinin içinde, şu anki siyasi ve ekonomik durumuyla ne derece başarılı olabilir. Böyle büyük bir gücün arasında, bulunduğu politik durum ve bulunduğu yer itibarıyla de birtakım sorunlar çıktığında buna nasıl göğüs gerebilecek? Kısacası, hem ekonomik, hem de siyasi anlamda bunu sağlayabilecek bir güce sahip mi?

Balkanlarda birtakım sorunlar ortaya çıktı; etnik olarak bazı olaylar ortaya çıktı. Bu gibi sorunların Türkiye'de de çıkma olasılığı nedir?

Selin Arsen- Sorum Sayın Manisalı'ya. Türkiye Avrupa Birliği'ne girdiğinde, kıta sahanlığı mevzusunda avantajı ya da dezavantajı ne olacaktır?

Semsi Ercan- Hocalarım izin verirlerse bir-iki noktada katkıda bulunmak isterim.

Birincisi, Avrupa Topluluğu'yla ilgili sık sık "Türkiye neden kısa bir zamanda aday üyeliğe kabul

edildi" diye soruluyor. Oysa Avrupa Topluluğu, Türkiye ile ilgili raporunu 1998 yılında zaten yazmıştı; yani merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri raporlarını yazarken, ek olarak, Türkiye'yle ilgili, daha evvel, özel yazdığı bir raporun di-

şında, aynı zirvede bu rapor ele alınmıştı. Bu raporu takiben, bir-iki ay sonra, 1999 başında Türkiye'nin Avrupa Komisyonunun alt komitelerinde çalışması kabul edilmişti. Gene 1999 başında Sokrat Programına kabul edilmişti. Bütün bunlar Can Baydaron'un bu konudaki bir kitabında yazdığı gibi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması konusunda önemli kriterler, önemli ipuçlarıydı. Biz bunu anlamalıydık ve tartışmayı o zaman bu derece şiddetli yapmamalıydık. Eğer tartışma Türkiye'de, "aday olacak mıyız, olmayacak mıyız" tarzında yapılmışsa, bence onun yerine bir başka tartışmanın yapılması daha uygundur; o da Türkiye'nin Ortaklık Konseyi Gümrük Birliği Anlaşmasında, Gümrük Birliği'nin dışında iki önemli konu daha vardı; birincisi teknik işbirliği, ikincisi, mali işbirliği adı altında gruplandırılmış, olağanüstü önemli ve şu anda da tartışmak zorunda olduğumuz, nasıl yapılacağını açacağımız, hatta Avrupa'yı zorlayacağımız işbirliği konusuydu; çünkü adaylık kriterleri, ekonomik kriterler, hatta siyasi kriterlerin içinde bu konudaki çalışmalar ancak bu gelişmeye yol açabilirdi. Maalesef o zaman da bunu tartışmadık; şimdi de hâlâ tartışmaya devam ediyoruz. Nasılsa biz gündemi çok net be-

lirleyemiyoruz. Efendim birinci tespitim bu; yani zaten Türkiye'nin aday ülke olacağı belliydi.

İkincisi, Avrupa Ekonomik Topluluğu, bir ekonomik entegrasyon projesidir. Projeyi bu şekilde ele aldığımız zaman, temelindeki politikaları görürüz. Bu ekonomik entegrasyon adımları yalnız Avrupa Birliği'nde atılmamaktadır. Artık dünyanın her bölgesinde ekonomik işbirlikleri, giderek ekonomik entegrasyonlara doğru dönüşmektedir.

"Avrasya" diye Merdan Yanardağ arkadaşımın tanımladığı, gerek Asya ülkeleri, gerek Rusya'nın içinde bulunduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği içindeki ülkeler, Türkiye'yle bir entegrasyon hareketi içindedir, bunun adı da net olarak konmaktadır. Bu kültürel, siyasi, ekonomik boyutları olan bir entegrasyondur; ama biz entegrasyon sorununu önce Avrupa Birliği'yle, Avrupa'da gelişen ekonomik, politik, sosyal düzeyiyle anladığımız zaman sanıyorum burada daha başarılı olmamız mümkündür. Bu konudaki adımları

iyi atmak için, önce bunu da anlamamız gereklidir. Belki Avrasya'ya küreselleşme Amerika'nın etkisiyle girmiştir, doğrudur. Türkiye Avrupa Birliği'yle ilişkilerini devam ettirirken, Amerika'yla da kendi çıkarları doğrultusunda

ilişkilerini devam ettirmelidir gayet tabii. Asya'da da eğer böyle bir ilişki çıkarsa, petrole dayalı olduğu için, bu ilişkisini devam ettirmelidir.

Tarım alanında da Avrupa'da ortak tarım politikası vardır. Avrupa'da ulusal çıkarlar, ortak politikaların içinde ele alınabilirler. Onun dışında, ulusal yarışma halinde ele alınması, Avrupa statüsünde kısıtlanmıştır, ortadan kalkmıştır. O nedenle, ortak politikaları nasıl öğreneceğiz, nasıl uygulayacağız konusunu gündeme getirmemiz gerekmektedir.

Bir üçüncü uyarım da, Ahmet İnsel arkadaşşıma. Sosyal politikalarla ilgili Türkiye'nin yapacağı şey nettir. Gerek Ankara Antlaşması'nda, gerek daha sonraki Ortaklık Konseyindeki anlaşmada, Avrupa'nın sosyal-ekonomik politikalarına uyulacağına dair sayısız defalar sözler verilmiştir ve burada zaman zaman gerek Avrupa Topluluğu'nun, gerek Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun yaptığı toplantılara katılmışızdır. Maalesef Türkiye sosyal politikalarını ortaya koyamadı. Uzun zaman Brüksel'de de bulundum, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun içinde de bulundum, çalışmalarına katıldım. Burada sosyal politika-

Avrupa Ekonomik Topluluğu, bir ekonomik entegrasyon projesidir. Projeyi bu şekilde ele aldığımız zaman, temelindeki politikaları görürüz.

rı, katılımcı bir anlayışla, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun başkanı, aynı zaman da Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesinin başkanı olarak hazırlar, Avrupa Komisyonu bunu kabul eder, Avrupa Toplu­luğu düzeyinde sosyal politika haline gelir. 1992 yılında net olarak katılımcı politika haline gelmiştir. Avrupa'da sosyal politika, sendikalar politikası ve toplu­ sözleşme politikası birlikte, son derece önemli adımlar atmıştır. Bu böyle dururken, Türkiye'nin bu konuda yapacağı çalışma nettir; Fordizm ya da Taylo­ rizm denilen, son tahlilde vasıfsız işçinin değerini, bir hayvanla eşit sayan bir teoriyi izleyemez. Çünkü Av­ rupa Topluluğu, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, sosyal demokrat ve liberal partiler de bunu red etmiş­ lerdir; yani model olarak biz Türkiye'ye Fordizmi, Taylorizmi getiremeyiz; çünkü bu politika tarihi, belki kötü örnek olarak bilinmesi gereken fakat artık açıl­ ması gereken bir politikadır. Teşekkür ederim.

Başkan- Efendim, söz sırası yine aynı sırayla Erol Beyden başlasın.

Prof. Dr. Erol Manisalı- Avrupa Birliği'yle Tür­ kiye arasında değişik çalışmalar var. Avrupa Birli­ ği'nin Akdeniz politikasında da, diğer ülkelerle ilgili çalışmaları var. Meseleyi bir bütün olarak ele almak gerekir; yani Türkiye ile Avrupa Birliği arasında esas çatıyı oluşturan öğeler vardır. Bunun yanında sosyal meselelerde, diğer mali meselelerde, ticari meseleler­ de "artı sonsuz" devam etmektedir. Onlar, hazırlık dö­ neminden beri olagelen, Katma Protokol sonrasında da olagelen şeylerdir; yani bazı ilişki düzeninin de­ vam edip etmemesi, tam üyelik, adaylık konusunda bir gösterge değildir, onun dışında da algılanabilir.

İki, Avrupa meselesi, bir ekonomik entegrasyon meselesi değildir. Özellikle Maastricht'den sonra Avrupa Birliği meselesi, artık geleceğin Avrupa Birleşik Devletleri meselesi haline dönüşmüştür; ama bu 20-30 senedir. Bugün Avrupa'daki politik çevrelerin, sendikaların bakış açısı, iş çevrelerinin bakış açısı... Değişik bir türde, geleceğin Avrupa Birleşik Devletle­ ridir bu. Amerika Birleşik Devletleri gibi olmayacaktır; çok daha gevşek nitelikte olacaktır; ama daha bü­ tünleşmiş, dünya karşısında tek ses veren, ekonomik, politik, askeri birliğini kuruyor. Sorun ekonomik en­ tegrasyonun nasıl olacağı yalnızca. Avrupa güvenlik ve savunma kimliği NATO'dan yavaş yavaş kopuyor; yani olayın ekonomik boyutu yanında, parlamentosu­ nun gelişen yönleri var; artık Avrupa vatandaşlığı ola­ cak. Tek paraya geçiyor, kendi ordusunu kuruyor. Bu sadece ekonomik entegrasyon meselesi değil, gelece­ ğin Avrupa Federal Devletleri meselesidir. Zaman

belli değil; ama ben "olaya öyle bakmak gerekir" diye düşünüyorum.

Bir soru daha vardı, kıta sahanlığı. Kıta sahanlığı meselesi, Ege meselesi içindedir. Kopenhag-Helsinki anlaşmasında şu şekilde devreye girmiştir. Zaten Sa­ yın Başbakan Simitis'de açıkladı, Dışişleri Bakanları da açıkladı; "Biz kesin olarak 2004 yılında Lahey'e gi­ deceğiz. 3 yıl olmasına rağmen hazırlıklarımızı şimdi­ den başlattık. Türkiye'yle aramızdaki tek sorun kıta sahanlığıdır" diye. Ekimden bugüne kadar, elimde ajansların yaptığı en az 10-11 tane bu tür açıklama var. Diğer sorunlar Ege'de Yunanistan lehine çözüldü. Ne adaların silahlandırma sorunu vardır, ne hava sa­ hası sorunu; hepsi Yunanistan lehine hallolmuştur, aramızdaki tek ihtilaf kıta sahanlığıdır, onu da La­ hey'de çözeceğiz. Niye biliyor musunuz? Kıta sahanlı­ ğı konusundaki uluslararası kriterlerde Türkiye'nin za­ afı var. Lahey'de çıkacak karar yüzde 90 Yunanistan lehine olacaktır; onun için.

Doç. Dr. Ahmet İnsel- Türkiye'ye yukardan ba­ kıp, tüm Türkiye'yi temsil ederek konuşmanın pek doğru olmadığını ve temsil yetkisinin de kimsede ol­ madığını baştan söylemiştim. Onun için, ben gene, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle entegrasyonu çerçeve­ sinde bir perspektiften bakarak nasıl değerlendirebili­ riz" konusunu özetlemek istiyorum.

Türkiye Avrupa Birliği'ne girse de, girmese de. demokrasi, insan hakları ve alta kalan kesimlerin re­ fah seviyesinin, özgürlüklerin gelişmesi açısından, Avrupa Birliği sürecinin devam etmesinde yarar var­ dır. Türkiye'de demokratik kesimler, sendikalar, emekçiler, her durumda Avrupa Birliği sürecini bir kaldıraç olarak kullanmak zorundadırlar. Avrupa Bir­ liği'nin himmetiyle değil ama bu kaldıraç kullanarak toplumu dönüştürmek olanağı vardır. Onun ötesinde, Türkiye'nin emperyal vizyonu veyahut Türkiye'deki sermaye sınıfının sermaye birikimi alanının gelişmesi gibi açılardan bakarak, Avrupa Birliği'ne girme veya girmeme konusunda başka türlü yorumlar getirilebilir; ama benim söylemek istediğim, sadece ve sadece Tür­ kiye'nin siyasi kriterler açısından gelişmiş ülkelere eşdeğerde olduğu, insan haklarının gerçekten uygu­ landığı, demokratik hakların gerçekten varolduğu, as­ kerî idarenin tahakkümünün kırıldığı bir tekelsiz ser­ maye yapısının piyasalara egemen olmadığı, emekçi­ lerin gelir seviyesinin yükseldiği, sosyal güvenlik haklarının olduğu, eğitim seviyesinin bugünkü gibi defakto özelleştirilmiş ve bir kesimin iyi eğitim aldığı bir sınıf eğitimi seviyesi biçiminde değil, yaygınlaş­ mış eğitim seviyesinde olduğu bir Türkiye için, Avru-

pa Birliği adaylık süreci içinde, Türkiye'deki siyasi kadroları, karar alma yetkisinde olan kadroları zorlamak, demokrasi tarafından bakan kesimlerin görevidir. Ondan ötesi başka bir perspektiften bakmayı gerektirir; bugün, o perspektiften bakmak istemiyorum.

Şunu, konuşmamın bütünü içinde cevapladım zannediyorum; Türkiye'nin bölgedeki iddialarına uygun siyasal, askeri, iktisadi bir örgütlenmeye ya da güce sahip olup olmadığı konusunda yeterli cevabı verdiğimi sanıyorum. Tabii bu şuna bağlıdır: Ülkeler, içinde yer aldıkları gruplar, bölgesel gelişkinlikleri ve uyum kapasiteleri oranında bu küreselleşme döneminde, uluslararası işbölümündeki yerlerini belirlerler. Türkiye'nin yerini de yine bu faktörler belirleyecektir. Eğer buna uygun oynarsa, politikalarını buna uygun geliştirirse, bu gerçekleşecektir.

Şuraya gelmek istiyorum: Sayın Ahmet İnsel'e kesinlikle katılmıyorum. Türkiye neden Avrupa Birliği'ne aday üye oldu, bunun cevabını vermeye çalıştık; çünkü bu panelin başlığı da "Uluslararası İşbölümünde Türkiye Avrasya ve Avrupa Birliği" idi. Avrasya'da bir uluslararası hegemonya mücadelesinin devam ettiğini, bunun gezegene egemen olma mücadelesi olduğunu, Türkiye'nin de bu mücadele içinde son derece önemli bir rol oynadığını anlatmaya çalıştım ve Avrupa Birliği'yle bunun arasında ciddi bir ilişki olduğunu, bu ilişki kurulmadan Türkiye'nin Avrupa Birliği aday üyeliğine 1999 aralık ayında neden kabul edildiğini anlayamayacağımızı belirtmeye çalıştım. Avrupa Birliği bir ticaret birliğidir, bir sermaye birliğidir. Ben Türkiye'nin demokratikleştirilmesi bakımından Avrupa Birliğinin ayrıca bir katkı sağlayacağı inancında değilim. Bu ülkede insanlar, ülkenin demokratikleştirilmesi için mücadele vermedikleri sürece, Avrupa Birliği'nin bize yukardan getireceği bir demokratikleşmenin olabileceğine inanmıyorum. Bu eski bir hikayedir; yani beyaz adam uygarlık, medeniyet götürmek üzere sömürgeleştirdi. Hakikaten de medeniyet götürdüler; ama geride yıkım halindeki bir Afrika'yı bıraktılar. Bugün de yine batılı beyaz adamlar, dünyaya demokrasi ve insan hakları götüreceklerini iddia ediyorlar. Ben böyle bir şeyin mümkün olmadığını düşünüyorum. Esas olarak bu ülkenin insanları, işçileri, emekçileri, çalışanları, her sınıftan demokratları, ülkenin demokratikleşmesi, insan hakları için, çalışanların ekonomik, sosyal, siyasal hakları için örgütlenip mücadele vermedikleri sürece, böyle bir şeyin mümkün olamayacağı açıktır.

Ben meseleye böyle bakıyorum ve esas olarak da Avrasya'nın, küreselleşmenin yenilgiye uğrayacağı

alan olduğunu görmek lâzım. Bu uluslararası düzen ya burada egemen olacaktır ya da yine bu av sahasında yenilgiye uğrayacaktır. Bu bakımdan önemlidir; çünkü sistemin kontrol edemediği güçler bu bölgede hareket halindedir. Henüz sistem tam anlamıyla egemenliğini, kontrolünü sağlayamamıştır, savaş, itişme, mücadele devam etmektedir. Yeni bloklar, yeni kutuplar, yeni güç odakları oluşmaktadır; Türkiye de burada kendi yerini tayin etmeye çalışmaktadır. Önemlidir ve önümüzdeki dönemde tabii ki Avrupa Birliği'ne üyelik, Türkiye'yi yönetenler ve Türk sermayesi bakımından önemli olanaklar sağlayacaktır, bölgedeki gücünü ve pozisyonunu artıracaktır. Ama bunun doğrudan ve hemen bir demokratikleşmeyle sonuçlanabileceğini zannetmek mümkün değil. Bu bir kaldıraç olarak, bir imkân olarak kullanılabilir mi? Ben şöyle olabileceğini düşünüyorum: Esas olarak eğer biz, Avrupa'nın ilerici ve demokratik güçleriyle, bölgenin küreselleşme karşıtı güçleri arasında bir ilişki, bir köprü kurabilirsek, başarı sağlayabiliriz diye düşünüyorum. Nasıl ki Türkiye, Batıyla Doğu arasındaki bu konumu, bu sıkışmışlığı bir avantaja, çevirdiyse, biz de tam farklı bir yerden bunu bir avantaja, belki bir güce dönüştürebiliriz ve daha insani bir dünya yaratabiliriz. İsterseniz bir örnekle bunu destekleyeyim. Avrupa'da sadece kozmetiğe harcanan para, dünyadaki açlığı gidermeye yeterlidir; küreselleşme böyle bir şeydir, bu anlama gelmektedir; insanlık karşıtı bir durumdur bu. Biz belki daha insani bir küreselleşme, daha eşitlikçi küresel bir düzen için mücadele vermek durumundayız. Belki, bu panelden, benim adıma çıkartılabilecek ders budur, böyle bakmak lâzımdır. Olgulardan hareketle objektif bir sonuç çıkartmaya çalıştık; ama durum budur.

Sonuç olarak Avrupa Birliği bir ticaret birliğidir, Avrasya'da bir hegemonya mücadelesi devam etmektedir ve bütün bunlar, dünyanın büyük, egemen güçleri, güç odakları arasında devam eden bir itişmedir. Bunların arasından biz belki, "nasıl bir insani dünya, nasıl bir yaşanılabilir dünya, tahrip edilmemiş bir doğa ve çevre çıkarabiliriz, bunun üzerine düşünmek ve değerlendirmek daha doğru olur" diye düşünüyorum.

Başkan- Değerli panelistlere teşekkür ediyoruz. Buraya kadar teşrif ettiğiniz için, hepimize de sevgi ve saygılar sunuyoruz.

Tarihçiler Küreselleşmeyi Tartışıyor

(Prof.Dr. Süleyman Barda'ya armağan)

4.Gün

29 Nisan 2000 Sabah

Saat: 10.00

Açış : Prof.Dr. Sencer Divitcioğlu
Oturum Bşk. : Prof.Dr. Yavuz Cezar
Panelistler : Doç.Dr. Fatmagül Berktaş
Prof.Dr. M.Ali Kılıçbay
Prof.Dr. Tamer Timur
Prof.Dr. Zafer Toprak
Prof.Dr. Mete Tunçay

Mehmet Yavuzkan- Hafta boyunca her bir günü okulumuzun değerli hocalarına armağan ettik. Bugünü de Sayın Prof. Dr. Süleyman Barda hocamıza armağan ediyoruz.

Prof. Dr. Sencer Divitcioğlu- Biz belalı hocalar olduğumuz için o dönemde bizi koruyan hep Süleyman Barda Hocamız olmuştur. Sapına kadar sağlam, dürüst -bizden yana olduğu için değil, doğrudan yana olduğu için- bizi koruyan bir hocamızdı, hocamızdır hâlâ. Kendisine bu plaketi vermek benim için onurdur. Bu onuru bana bahsettikleri için İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne de teşekkür ederim. Buyurun efendim, bu sizin.

Prof. Dr. Süleyman Barda- Çok teşekkür ederim. Sevgili dinleyicilerim; her şeyden önce bana gösterdiğiniz büyük yakınlıktan dolayı sonsuz teşekkürlerimi arz etmekten çok büyük bir zevk duyuyorum. Yalnız özür diliyorum, konuşurken biraz eski hatları kullanırım, Arapça'dan gelen hatları, herkes böyle Fransızca, İngilizce kelimeler karıştırır, bense tam tersi, boyuna Arapça kelimeler karıştırırım. Az evvel konuşurken üsyet dedim, hoppala ne alakası var üsyet kelimesinin yahu, diyemiyorum alışkanlık, bağlılık. Ama maalesef bu cihetten dolayı, bakın cihet, bu yönden dolayı çok teşekkür ederim, kabil olduğu kadar kendimi düzeltmeye çalışacağım.

Fakülteme girişim, 1951 senesindeydi galiba. Paris'te başladığım doktoramı 1948'de Cenevre'de ta-

mamladım. Sonra doktoramı bitirip buraya geldim. 1951'den itibaren 2 senede asistan, 9-10 senede doçent, sonra da profesör oldum. Resmi tekaüt olmam 1967, halbuki fakültem, bir 10 seneye yakın uzattı benim müsaademi. Demek ki kanuna göre 1967'de tekaüt olmam gerekirken, 1978'de tekaüt oldum. Sonra mecburen fakültemden, en sevdiğim ocaktan uzak kaldım.

Yalnız şunu söylemekte bahtiyarım sevgili iktisatçılar, her ne kadar sizlerle beraber aynı yüksek okuldan mezun olmamış isem de iftiharla söylerim, en büyük yakınlığı da iktisattan gördüm ve görmekteyim. O yüzden sizlere son derece teşekkür ederim. Sağ olun efendim.

Tabii geçmiş zaman bunlar unutuluyor, geçiyor ama, birtakım bağlantılar kolay kolay unutulmuyor. Kolay iş değil eskiyi tam olarak hatırlamak, ama buna rağmen elimden geldiği kadar unutmamaya çalışıyorum, hele böyle çok bağlı olduğum, her vesileyle yakınlığımı bana izhar etmiş, iktisada bağlılığımın fazla evveliyatı yok; 1935'te Galatasaray'dan mezun oldum, demek ki 1935'ten sonra Mülkiyede 3 sene, ondan sonra hayat. Askerlik, Avrupa, muharebe, Fransa'nın çökmesi, Paris'ten kaçış, hep beraber egzot dediğimiz hikaye. Allah rahmet eylesin, Muvaffak Akbay, Vedat Dicleli ve ben, üçümüz beraber kaçtık Paris'ten bisikletlerle Bordo'ya, oradan da İstanbul'a geldik.

Diyeceğim, "Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer" unutamıyorum tabii, her bir vesileyle yad ediyorum, bundan da iftihar duyuyorum. Hele iktisat alanında, hele İktisat Fakültesi'ne bağlılığım sonsuz. Hiç talebelik devresini geçirmedim bu kutsi müesseseden ayrılmış olmaktan dolayı çok büyük hicranım var, unutamam. Bütün ömrüm, profesörlüğüm orada geçti. 30 küsur sene profesörlük ettim İktisat Fakültesi'nde ve ayrıldım. Amerika'ya gittim, Fransa'ya gittim, şuraya gittim, buraya gittim, ama iktisada olan bağlılığım kopmadı.

"Baki kalan bu kubbede bir hoş Seda imiş"; haki-katen insan ne bırakırsa onunla yaşıyor, bunu unutmuyorum. Unutmadım ben de, şu anda hatırıma geleni

söylüyorum, hiçbir hazırlığım yok, size belki de veciz, oturaklı, dört başı mamur bir konuşma yapamıyorum, ama yalnız en samimi, en candan, en yüreктen bir konuşma yaptığımdan eminim.

Çok teşekkür ederim, sağ olun. Tekrar tekrar teşekkür ederim. Bana bu tatlı anları yaşattığınızdan dolayı hepinize minnettarım. Bol bol teşekkürler. Hayatta hepinize muvaffakiyetler, Allah beni sizden ayırmasın. Sağ olun.

Yavuz Cezar (Başkan)- Efendim, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bugünkü konu "Tarihçiler Küreselleşmeyi Tartışıyor." Açış konuşmasını hocamız Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu yapacak, yalnız kendisini kürsüye çağırmadan önce kendisi hakkında - müsaade ederlerse- bir iki şey söylemek istiyorum.

Sencer Divitçioğlu hocayı uzun boylu anlatmaya hiç gerek yok, herkes kendisini tanyor, ancak ben hemen şunu belirtmek isterim, öğrencisi olmaktan şahsen gurur duyuyorum. Bizim öğrenci olduğumuz yıllarda Sencer Divitçioğlu İktisat Fakültesi'nin yıldızlarından biriydi, hocalık kabiliyetiyle hepimizi büyülemiştir, arkasından yapmış olduğu çalışmalar hepimizin dikkatini çekti. Engin iktisat bilgisinin yanı sıra, özellikle benim ilgi alanıma giren tarih, iktisat tarihi gibi konularla da ilgilenmiş olması, yani tarih bilgisiyle iktisat bilgisini bir noktadan sonra birleştirmesi ortaya fevkalade dikkat çekici eserler çıkardı. Sencer hoca bununla da yetinmedi, daha sonraki dönemlerde iktisadın, tarihin yanı sıra buna bir antropolojik boyut ekledi. Bu çalışmaların Türkiye'nin entelektüel tarihinde çok önemli izler bırakacağına inanıyorum. Divitçioğlu hocayı formal bir biyografi içerisinde sunmak burada bilemiyorum ne kadar uygun olur, iktisat Fakültesi'ne ve bilim dünyasına yapmış olduğu hizmetler için kendisine her şeyden evvel ben kendi adıma teşekkür etmek istiyorum ve açış konuşması için kendisini buraya çağırıyorum.

Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu- Sevgili Yavuz Cezar'a bu kadar övücü sözlerden sonra teşekkür ederim. Buna layık olmaya hep çalıştım ve çalışacağım.

Konu küreselleşme, fakat zor bir tarafı var; çünkü muhtemelen küreselleşmenin halini anlatacak değiliz. Burada tarihçiler konuştuğuna göre geçmişini anlatacağız, ama geçmişini anlatamayız, çünkü 10-15 yılın tarihi olmaz. Geleceğini anlatacağız, geleceğini anlatmak da tarihçilikten çok fütüroloji olur, yani fazlalık gibi olur doğrusu. Ne yapacağımız bilmiyorum, çünkü geçmişteki belgeleri bugünden geriye doğru okuyarak bir tarih yaparsınız, tarih böyle yapılır, ama gelecek

için belgeniz olamaz, onun için bugünkü belgeleri okuyup yarına bunları atacaksınız. Burada gördüğüm bütün eski arkadaşlarım, dostlarım, Ankara'dan gelenler, buradan gelenler, Yavuz'u da sayıyorum, Fatma-gül Berktaş hanımı çok iyi tanımıyorum ama kocasını tanıyorum, M. Ali Kılıçbay'ı tanıyorum, Taner'i çok eskiden beri tanıyorum, Zafer Toprak'ı tabii tanıyorum, Mete'yi de uzun zamandan beri tanıyorum.

Ben de dahil biz hepimiz bir zamanlar Marksizme belenmiş, insanlara sarılmış, yani bunlarla ülfetimiz var. Biz kapitalizmin nasıl geliştiğini biliyoruz. Kapitalizmden bahsediyorum, çünkü anladığım kadarıyla bugünkü konumuz küreselleşme, kapitalizmin gelişmesidir. Yani konu aslında kapitalizmin bugünü, yarındır. Bu demektir ki, aslında öyle bir döneme girdik ki, sanki eski kapitalizm bir yana gitti, bu kapitalizm neydi? Üç tane ayak üzerine oturuyordu, bunlardan bir tanesi emek, ikincisi mal, üçüncüsü de piyasaydı. Şimdi birdenbire bakıyorsunuz ki 10-15 yıldır, (tabii bunda en çok dikkat ettiğimiz şey Asya krizi 1997) bunlar üzerine artık oturmuyor, yüksek teknoloji üzerine oturuyor. Bu yüksek teknoloji sadece bilimin, bilginin yayılmasıdır ve iletişimin gelişmesidir. Bunun ikinci ayağı para, üçüncü ayağı da borsa yahut, finanstır. Küreselleşme dediğimiz şeyin kapitalizm olduğu açık, ama başka türlü bir kapitalizmdir, yani bu üç şey üzerine oturan, fakat asli olan o üç ayağın, -asli olup olmadığını da bilmiyorum ama-, eski kapitalizmin, yani birinci evre kapitalizmin bitmesine kadar olan o üç ayak mıdır? Üç ayağın değişmesi ve yeni bir üç ayağın konulması mıdır?

Bu demektir ki kapitalizm artık başka bir şey olmaya dönüşmüştür. Bunun ne olacağını hiç birimiz bilmiyoruz. Osman Ulagay'ın kitabı çok hoş bir kitap, "Bunun büyük resmini çıkaralım artık" diyor, büyük resmini çıkarmak için büyük teori lazım. Fakat dikkat ederseniz büyük teori yok burada. Yüksek teori, bu evreyle beraber, yani küreselleşmeyle beraber ortadan kalkmıştır, portföy teorisinden beri ortadan kalkmıştır. Bildiklerim bu kadar söyleyeceğim şu ki, kapitalizmin ikinci evresine girdiğimizi zannediyorum, zannediyorum ama, teorisi olmadığı sürece, sadece zanla kalırım, fakat bunun hakkında ne söyleyeceğimizi iyi bilemiyorum, çünkü bunun tarihi yok, tarihi 10 yıl, yahut 15 yıl oldu diyelim. Benim söyleyeceğim, bütün genç dostlarıma, arkadaşlarıma, burada konuşurlarken "Allah kolaylık versin" demek, çünkü ne diyeceğiz, bilmiyoruz, şaşırдық. Bir günde bir devlet yıkılıyor, bir günde bir tek devlet dünyayı kurtarıyor. Bunu bilmiyorum, anlamama imkan yok.

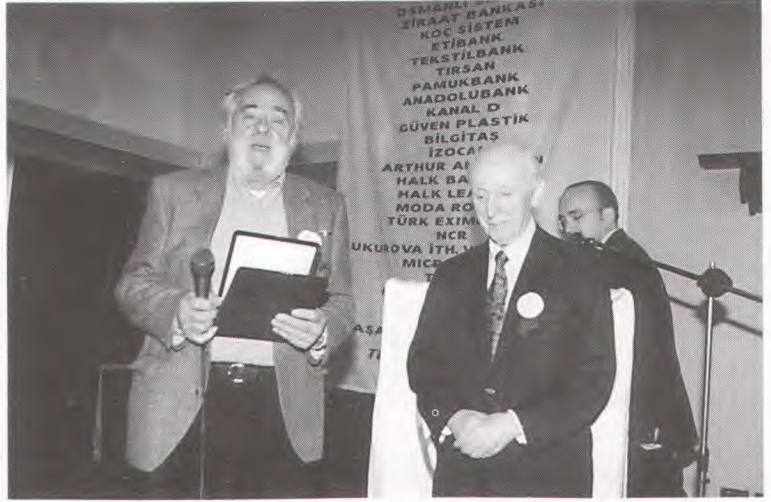
Başkan- Konumuz "Tarihçiler küreselleşmeyi tartışıyor." Sencer Divitçi-oğlu hocamız fevkalade uyarıcı bir açış konuşması yaptılar ve yanlış anlamadıysam şöyle bir ikazda bulundular. Tarihçilerin bu konuyu tartışması biraz zor. Aynı kanıdayım. Neyse ki burada hazır bulunan arkadaşlarımız, akademisyenler, klasik anlamda salt tarihçi değiller, her biri kendi alanlarında tanınmış, eser vermiş sosyal bilimciler. Dolayısıyla Türkiye'nin klasik kuru tarihçi tipiyle kıyasladığımız zaman arkadaşlarımızın bu konuyu tartışma bakımından daha yetkin bir konumda olduklarını peşinen söyleyerek işe başlamak istiyorum.

Efendim, ilk konuşmacımız Sayın Doç. Dr. Fatmagül Berktaş. Fatmagül Berktaş, halen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin öğretim üyelerinden. Kendisi siyasi tarihin yanı sıra siyasi teori üzerinde çalışmalar yapıyor, kadın sorunları üzerine kitapları var. İlk konuşmayı yapmak üzere mikrofonu Fatmagül Berktaş'a uzatıyoruz.

Doç. Dr. Fatmagül Berktaş- Çok teşekkür ederim. Burada bulunmaktan, sizlerle beraber olmaktan çok memnunum. Ama özel bir mutluluğumu söylesem umarım beni başışlarsınız. Özellikle Mülkiyeden eski hocalarım Mete Tunçay ve Taner Timur hocalarımla birlikte olmaktan hakikaten özel bir mutluluk duyuyorum, onların talebesi olmaktan her zaman çok gurur duydum. Bu ayrıca çok özel bir duygu veriyor insana; insan gençlik günlerine geri gidiyormuş gibi oluyor, tabii bu bir yanılsama, çünkü hep bildiğimiz gibi ne yazık ki tarih tekrerr etmiyor.

Bu tarih ve globalleşme konusu gündeme geldiğinde benim de aklıma ilk gelen şey Wallerstein'in sözleri oldu: "Gelecek hiçbir yerde yazılı değildir". Gerçekten de toplum, kesin öngörüler, tartışma götürmez genellemeler biçiminde yanıtlar bulmak ümidiyle tarihçilere döndüğü zaman ister istemez düş kırıklığına uğramak durumunda. Özellikle de; hele büyük teorilerin iyice gözden düştüğü postmodern bir ortamda bu daha da geçerli.

Tarihi yapan insanlar elbette; tarihin akış yönünün de önceden bilinmesini engelliyor. Ama bu bence tarihte teoriye, hiçbir modele, hiçbir teoriye yer olmadığını da göstermiyor. Toplumsal teori ile tarih her zaman birbirine çok yakın. Günümüzde daha da yakın. Daima bunlar komşu disiplinler olmuşlar. Peter Borg,

her zaman iyi komşular olmadıklarını söyler ama, ben özellikle son 20 yılda giderek bu komşuluk ilişkilerinin daha iyileştiğini düşünüyorum.

Bu komşuluk ilişkisinden söz ettikten sonra, bir de E. H. Carr'dan söz etmek istiyorum, benim hâlâ çok sevdiğim bir tarihçi. Güncel kaygıların itişiyile geçmişe araştırmanın epey meşru bir şey olduğunu o da söylüyor ve "Tarihçi de tarihin bir parçasıdır" diyor, ilerleyen süreç üzerinde durduğu nokta geçmişe hangi açıdan baktığını belirler, aynı şekilde herhalde geleceğe nasıl baktığımızı da epey belirliyor. Üstelik Poper bile bir tür toplumsal öndeyi olanağını reddetmiyor biliyorsunuz. Belirli koşulların, belirli gelişmelerin ortaya çıkacağını söylemek, sonra bunları test etmek mümkün. Bu meşruiyet zemininde birazcık günümüze bakmak istiyorum. Çünkü günümüzün ortamı çok karmaşık. Sencer hocamızın da belirttiği gibi nereye gideceği çok fazla belli olmayan bir ortam. Gene de bazı öngörülerde bulunulabilir diye düşünüyorum, tabii bütün öngörülerde bir temenni unsuru var ve ben özellikle bu temenni unsurunun altını çiziyorum, çünkü belki de öngörülerden çok hayallerimizden söz etmek mümkün. Nitekim çeşitli teorisyenlerin yaptığı da biraz bu diye düşünüyorum. Herkes kendi durduğu yerden, kendi hayallerinden yola çıkarak ya tarihin sona erdiğini söylüyor, ya daha demokratik bir uluslararası düzene doğru gidildiğini ya da mesela bir kozmopolit demokrasiye varılacağını veya yeni bir ortaçağa girdiğimizi söyleyebiliyorlar. Ben de bunların arasından kendi hayallerimi, kendi meşrebime uygun olarak, oldukça seçmeci bir biçimde bazı teorileri, bazı tespitleri seçerek şu an içinde bulunduğumuz dünyayı -ki bu dünya globalleşmeyle gerçekten belirleniyor- anlamaya çalışıyorum.

Bu globalleşme olgusu bir yandan çok somut bir olgu, ama bir o kadar da uçucu, elden kaçırılan bir olgu niteliği itibarıyla. Fakat küreselleşme kavramı olmaksızın dünyada köklü değişimleri anlamının mümkün olmadığını düşünüyorum ve "günümüzde dünyanın geçirdiği değişim 18.Yüzyılda Sanayi Devriminin yarattığı değişimler kadar köklü" tespitine katılıyorum, hatta belki daha kapsamlı, daha derin bir dönüşüm süreci bu. Dolayısıyla küreselleşmeyi yok saymak mümkün değil. Ama öte yandan bildiğiniz gibi küreselleşmeye karşı iki uç tepki de var: Ya tümüyle uyum tepkisi ya da tümüyle ret, onu yok sayma tepkisi. Fakat sanıyorum her iki tepki de aslında bu olguyu kabulden kaynaklanıyor.

Küreselleşmeye karşı kuşkucu bir tavır alanlar, onun bir gerçeklikten çok bir ideoloji olduğunu söylüyorlar. Refah devletini yok ederek, minimal devleti meşrulaştıran bir stratejik ideoloji gibi. Globalleşmenin bir ideoloji olarak işlediğine hiç şüphe yok, buna katılmamak mümkün değil, ama salt bir ideoloji olduğunu söylemek de mümkün değil. Ayrıca tabii bu düşünceyle varlık arasındaki bin yıllık tartışmayı yeniden gündeme getiriyor, yani ideoloji de gökten zembille düşmüyor, buna belki sonra değiniriz.

Küreselleşmenin sadece piyasa ve finansal kurumlarla ilgili bir süreç olmadığını, içinde yaşadığımız dünyanın, bütün kurumlarıyla dönüştüğünü, yeniden inşa edilmesi gerektirdiğini filan da görmek mümkün. Bu arada ulus ölçeğinde, ulus ölçeğinin altında, ulus ölçeğinin üzerinde uluslararası ilişkilerde yaşama biçimlerimizi büyük ölçüde değiştiriyor. Birçok teorisyenin dikkat çektiği bir şey, örneğin bütün dünyada aile yapısı, ataerki değerler, patriarkalizm sorgulanıyor, fakat bunun yerine ne konacağı da belli değil, o noktada da bir belirsizlik var. Ama bu çok temel bir düzlemde hayatımızı yeniden biçimlendirmek sorunuyla bizi karşı karşıya bırakıyor.

Üç gündür burada tartışılıyor; küreselleşme, elbette gelir adaletsizliklerine, işsizliğe, toplumun en savunmasız kesimlerinin toplumsal açıdan dışlanmasına neden oluyor, bu çok açık. Aynı zamanda ulus-devleti aşındırdığı da söz konusu ediliyor. Hangi noktalardan aşındırdığı bence önemli. Hep bildiğimiz gibi koruyucu,

eşitsizliği azaltıcı politikaları uygulama noktasında ulus-devleti aşındırıyor, ama buna karşılık ulus-devletin antidemokratik, özümsemeci totaliter eğilimlerine pek dokunmuyor, o konuda çok fazla bir problemi yok. Bence, küreselleşmeye karşı tepkilerden bir tanesi olan buna karşı, ulus-devlete sarılmak refleksini bu konudan epey düşünmek gerekir. Aynı şekilde global bir kültürün hegemonik kültür olmasına karşı milli kültürü, "savunma refleksi"ni de gene sorgulamak gerekir diye düşünüyorum.

Küresel etkilerin kontrol edilemezliği, ulus-devletin aşınmasına da yol açıyordu ve bu kontrol edilemezlik, iç yönetimlerde demokrasinin de alışımlı şekliyle temsili çerçevede yetersiz hale gelmesine yol açıyor, bir temsil krizine, demokrasi krizine yol açıyor. Yaşadığımız bu lokalite üzerinde, bu yerellik üzerinde oluşan baskılara karşı koyabilecek ve onlara rağmen karar üretebilecek politik birimler oluşmadığı söyleniyor. Ama bunun gene az önce dediğim konuyla bağlantılı olarak, yani ulus-devlet ve tabii somut çerçeveler içindeki ulus-devletle bağlantılı olarak aynı zamanda bir tercih olup olmadığının da bence tartışılması (özellikle Türkiye bağlamında) gerekir.

Politikacılar, ulusal ölçekte etkili olsalar bile, global ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip olmaktan yavaş yavaş çıkıyorlar. Bunun sonucunda yurttaşlar politikayla giderek daha az ilgilenmeye başlıyorlar, politika daha kirli ve istenmeyen bir iş haline geliyor. Bir yandan böyle bir süreç var. Ama buna karşı işleyen başka birtakım mekanizmalar da var diye düşünüyorum. Politikanın böyle bir anlam ve değer yitirmesine karşı yeni bir politika anlayışının ve yeni politika yapma olanaklarının da gene bu yaşadığımız dünyada ortaya çıktığını düşünebiliriz. Yani devletlerin bazı güçlerini yitirmeleri, buna karşılık bölgeleri, lokaliteleri eskiden ulaşamadıkları birtakım yerlere çekebiliyor. Bunun da gene çok diyalektik bir süreci, çeşitli yönleri var. Yani bir yandan olumlu bir yönü var, demokrasiyi genişletme olanakları var diye düşünüyorum, ama öte yandan hep bildiğimiz gibi kimlik politikalarını güçlendirmek, milliyetçilik, yerel toplulukların kimlik öne sürmeleri iddiaları vesaire de bir yandan güçleniyor.

Dolayısıyla, hayatımızın bir yandan küreselleşme, bir yandan da bu kimlik yönündeki, kimlik iddiaları yönündeki çatışan eğilimler tarafından biçimlendiğini söylemek mümkün. Son çeyrek yüzyılda özellikle kolektif kimliğin güçlü ifadelerini görüyoruz, bunların yaygınlaştığını görüyoruz ve bunların bir tür küreselleşmeye karşı, kozmopolitleşmeye karşı kültürel özgürlük iddiası ve talebi olarak insanların kendi yaşamları üzerinde denetim kurma talepleri olarak ortaya çıktığını da görüyoruz, bir anlamda küreselleşmeye ve küreselleşmenin sonuçlarına karşı bir meydan okuma anlamı taşıyor.

Bazı kuramcılara göre bu hareketleri ikiye ayırmak mümkün; bunlardan bir kısmı hayatı ve insan ilişkilerini temel düzlemde dönüştürmeye yönelik hareketler, bunlara proaktif hareketler diyor Manuel Castels, bir kısmı da fundamentalist, özellikle dinci fundamentalist hareketler gibi reaktif hareketler. Birincisine feminist hareketi, çevreciliği örnek gösteriyor, reaktif hareketler ise buldukları mevziye sıkı sıkıya sarılan, onu korumaya çalışan hareketler, bu mevzi tanrı olabilir, din olabilir, ırk olabilir, etnisite olabilir, aile değerleri olabilir. Fakat bunların hepsinin kontrol edilemez bir dünyada, o dünyayla baş etmeye çalışan hareketler olduğu söylenebilir. Özellikle dünyanın içinde bulunduğu tarihsel değişimin çapı ve derecesi karşısında afallayan, kültür ve zihniyet dünyasında milenarist bir tepki baş gösterdiği de söyleniyor. Biliyorsunuz teknoloji peygamberleri yeni bir teknoloji çağı vaz ediyorlar, postmodern kültür ve teori, tarihin sonunu bir dereceye kadar da aklın sonunu ke-yifle, neşeyle vaz ediyor.

Buradaki için varsayım, davranışın tümüyle bireyselleştiğinin ve toplumun kendi kaderi üzerinde hiçbir gücü olmadığını kabulü. Bu noktada benim kendi pozisyonum, rasyonaliteye ve aklın muhakeme yeteneğine inancı yitirmemek önemli. Bu arada aklı sorgulamak ve onu kutsallaştırmamak bütün o eleştirilerle birlikte. Bir de anlamlı toplumsal hareketin dönüştürücü politika, eylem olanağı konusunda da inancı yitirmemek, bu arada tabii mutlak ve özcü, esansiyalist ütopyalara, totaliter ütopyalara karşı da dikkatli olmak gerekiyor diye düşünüyorum. Kimliğin bireyselleştirilmesine ya da köktencilleşmesine, özelleşmesine varmaksızın, özgürleştirici bir gücü olduğunu da düşünebiliriz. Bu açıdan toplumsal hareketlerin önemli olduğunu, bu kimlik ister reaktif ister proaktif olsunlar önemli olduğunu da düşünebiliriz.

Sonuç olarak, bugün birçok kuramcının dikkat çektiği gibi sorun, ekonomik faaliyetin sosyal deneti-

minin yeniden kurulması. Bunun üzerindeki toplumsal denetimin yeniden kurulması ve üstelik bugün bu açıdan elimizde olanaklar var diye iyimser bir sonuca da varılabilir. Örneğin Allen Turen "Geçen yüzyılda tüm çabamız, temelde doğayı dize getirmekle ilgiliydi. Bugün ise bizi harekete geçiren çabalar esas olarak insan için sarf ediliyor, böylece çabalarımız sadece teknik teknoloji ve araçlar üzerinde değil, değerler ve kurallar üzerinde yoğunlaşıyor" diyor. *Castels* ise, daha net bir biçimde, "Tarihsel gelişim ile teknolojik değişimin örtüşmesi durumunda, böyle bir durum içindeyiz" diyor. Toplumsal etkileşimin ve toplumsal örgütlenmenin tümüyle kültürel bir örüntüsü içine girdiğimizi ve enformasyonun toplumsal örgütlenmenin kilit unsuru olmasının nedeninin de bu olduğunu söylüyor. Dolayısıyla, binlerce yıllık doğaya karşı savaştan sonra insan türü esas olarak toplumsal bir dünyada yaşamamızı mümkün kılan bir bilgi ve toplumsal örgütlenme düzeyine erişti diyor, ama ben diyorum ki, buradan nereye gideceği henüz belli değil. Ama şu var, tabii buradan nereye gideceği de gene kendi elinde, çünkü gerçekten tarihi insanlar yapıyorlar. Marks'ın dediği gibi bunu verili koşullar içinde yapıyorlar gerçi ama, az önce dediğim şekilde bunun verili koşulları bana mevcut gibi geliyor, yani bu verili koşullar tüm olumsuzluklara karşın olanaklar da içeriyorlar. Günümüz koşulları demokrasiyi bölgesel ve global düzlemlerde düşünmeyi, tasavvur etmeyi mümkün kılıyor. Buralardaki demokrasinin hem içeride hem dışarıda genişlemesini, bir ulusüstü kamuoyu yaratılmasını, sivil toplumun güçlenmesini vesaire mümkün kılıyor. Dolayısıyla, daha sistemli bir kozmopolit demokrasi düşü gündemde, böyle bir geleceğin inşa edilebileceğini söylüyorlar. Biraz da Kant'ın 18.Yüzyıldaki barış düşü bugün hâlâ gündemde. Bence aynı zamanda Kant'ın gerçekleşemeyen düşü gibi, 19.Yüzyılın gerçekleşemeyen diğer düşlerinin ve dolayısıyla 21.Yüzyıla aktarılan eşitlik, adalet, özgürlük düşlerinin gerçekleşmesi... Bunlar düşler, ama 21.Yüzyıla aktarılıyor ve bu düşleri taşıyanlar da insanlar ve onların oluşturdukları toplumsal hareketler. Bu düşleri ben onların taşıdığını düşünüyorum.

Başkan- Fatmagül Berktaş'a teşekkür ediyorum. Galiba tahminlerimiz doğru çıkıyor, kendisi bu konunun üstesinden gelebilmek için siyaset bilimcisi şapkasını giyerek konuya yaklaştı, kendisini kutluyorum.

Efendim, ikinci konuşmacımız Prof. Mehmet Ali Kılıçbay, kendisini medya vasıtasıyla herkes yakından tanıyor. Gazi Üniversitesi öğretim üyesi, Galatasaray Üniversitesi'nde ders veriyor. Osmanlı feodalitesi üzerine çalışmaları var. Daha sonra çok yoğun bir biçim-

de çeviri çalışmalarına girdi. İktisat tarihinin temel kitapları sayılan Braudel ve Bloch'u çevirdi. Kendisine ikinci konuşmacı olarak söz veriyorum, buyurun efendim.

Prof. Mehmet Ali Kılıçbay- Efendim, yağmurlu bir İstanbul cumartesi sabahında burada bizi yalnız bırakmadığımız için teşekkür ediyorum. 5 tane Mülkiyeli var karşınızda, bu yeteri kadar büyük bir felaket, ama daha kötüsü olabilirdi, bir 12 Eylül 1980 sabahı karşınızda 5 tane üniformalı olabilirdi ve size bir prononiyemento okuyor olabilirdi.

Biraz önce Sencer hoca konuşurken "bunun tarihi yok" dedi ve beni bir korku aldı, ben tarihi olduğunu düşünüyordum ve ondan sonra dedim ki keşke Fatma-gül'ün konuşması bitmese de, yarım saat konuşsa da benimkini de o alsaydı, ben o aradan kurtarsam.

Ne diyeceğim, yani tarihi yok diyor, iktisat tarihçilerinin duayenlerinden bir tanesi, ama bence var. Şöyle var, kendisi de ipucunu verdi, kapitalizmin tarihi aslında globalleşmenin tarihi diye düşünüyorum. Kapitalizmi iktisatçı yoğun bir topluluk önünde deşmeye kalkışmak aslında Türk'ün ateşle imtihanı oluyor. Biraz Braudelyen bakış açısından bakalım, kapitalizmin temel dinamiklerini keşfetmeye çalışalım. Kapitalizm, bir kere kendisinden önceki bütün tarzlardan çok farklı olarak belirli bir mekan ve zamanda sıkışması mümkün olmayan, yayılmacı bir tarz; -gene Marks'tan alıntı yaparsak- kâr hadlerinin düşme eğilimi kapitalizmi bütün dünyaya saldırmak zorunda bırakıyor, hem mamul mahreçleri hem hammadde piyasalarına ulaşma açısından böylesine bir zorunluluğu var ve aynı zamanda kapitalizm kâr hadlerinin düşme eğilimi karşısında ihtiyaç yaratmak zorunda, o nedenle neoklasik amentü ortaya çıkıyor, ihtiyaçların sınırsızlığı ilkesi ortaya çıkıyor, ihtiyaçların sınırsızlığı ilkesini koyduğunuz zaman karakter olarak ortaya çıkıyor, bu bir.

İkincisi, gene neoklasik amentünün ve onun üzerine inşa edilen bütün liberal doktrinin söyleminin tersine kapitalizm, rekabetten nefret ediyor, en başından itibaren. Buradan da kapitalizm, devletten, devletin müdahalesinden nefret ediyor ve bütün serbest piyasa söylemleri buradan kaynaklanıyor. Serbest piyasadan kasıt, rekabetçi bir piyasa değil, serbest piyasadan kastedilen yegane şey, kamusal otoritenin ne olursa olsun, ister feodal bey, ister ulus-devlet veyahut da isterse uluslararası herhangi bir örgüt hangi boyutta alırsanız alın- bunun piyasa mekanizmalarına müdahale etmemesi. Zaten tam rekabet piyasası bir iktisatçı uydurması, böyle bir şey olmaz, ekonomik soyutlama-

sı yok. Yani ben Newyork'ta peynir fiyatının ne kadar olacağını bileceğim, Ankara'dakini de bileceğim, uçağa atlayacağım Newyork'taki daha ucuzsa ve arada ulaşım maliyetleri de daha düşükse gideceğim Newyork'tan peynir alacağım, böyle bir şey yok.

Ben üstelik hiçbir malın da pazarlık sonucunda fiyatının oluştuğunu görmedim. Fiyat, piyasada da oluşmuyor, bu da bir kapitalist uydurma. Fiyat nerede oluşuyor? Spekülatif piyasalar dediğimiz kapalı kapıların ardında oluşuyor ve piyasaya mal geldiği zaman fiyat oluşmuş oluyor, bu da kapitalizmin unsurlarından bir tanesi. Yani kapitalizmde fiyat teknelci fiyattır, teknelci karar verir, ister rekabet piyasası olsun ister aksak rekabet piyasası olsun ister tekel piyasası olsun hiç değişmez, her halükârda teknelci fiyatlandırma söz konusudur. Tüketicinin o malı alıp almama özgürlüğü elbette vardır, bazı durumlarda yoktur ama, genellikle olduğu kabul edilir. O zaman teknelci, spekülatif piyasa kendi gelir analizlerini yaparak fiyatı düşürür, yükseltir, ama fiyat spekülatif piyasalarda oluşur.

Yani kapitalizm hakkında oluşturulan efsaneleri demistifiye ettiğimiz, kapitalizmin gerçek doğasını ortaya çıkartmaya çalıştığımız zaman başka bir kapitalizm manzarası çıkıyor ve bu kapitalizm meşrebe göre değişen doğum tarihlerine sahip, kimine göre 11.Yüzyıl, kimine göre 13.Yüzyıl, kimine göre 16.Yüzyıl, ama hangisini kabul ederseniz edin, Avrupa'nın bir yerlerinde doğmakta olan bir tarz. Niye doğuyor, nasıl doğuyor? Feodalitenin krizinden doğuyor. Feodal üretim tarzının ayrıntılarına veya tartışmalarına girmek tabii burada olacak iş değil ama, feodaliteyi belki şöylece özetleyerek oradan kapitalizme geçiş mümkün olabilir. Toprak, emek dengesizliği içinde (emeğin toprağa nazaran kıt olduğu bir üretim tarzı olarak baktığınız zaman) eğer feodaliteyi bu temel dengesizliğe indirerseniz, bu iki faktörün önce eşitlenmesi ve sonradan emeğin toprağı aşmasıyla başka bir üretim tarzına doğru dönüşme başlamıştır. Yani meta üretimi başlamıştır.

Piyasa için üretim, kapitalizmin tarihi heyecan verici bir tarih, komünist manifestonun başında Marks da bunu söylüyor, gerçekten heyecan verici bir tarih. Piyere Pudroa'dan başlamak, tozlu ayaklardan başlamak üzere dünyanın dört bir tarafını kat eden arzi tüccarlardan, mukim tüccarlara varana kadar ticaretin artık sürekli bir faaliyet haline gelmesi, kurallar kazanması, ama aynı zamanda üretimin lonca egemenliğinden kurtulması kapitalizmin şafağını belirleyen şeyler. Nedir lonca üretimi? Sipariş üzerine üretim dediğimiz şeydir. Yani talep cephesinin ağır bastığı bir üretim tarzıdır, sınai üretimden, mamul

üretiminden söz ediyorum. Önce talep belirir, talep sahibi lonca üyesine gider hammaddeyi veya hammaddenin alınması için gereken parayı öder ve sonunda üretim başlar, talep belirleyicidir. Kapitalizmde ise arz belirleyicidir.

Kapitalizmde kapitalist tüccar, belirsiz bir piyasa ve belirsiz bir tüketici kitlesi için mal üretir, kaçta satacağını, kime satacağını, nerede satacağını bilmez. Kapitalizmin piyasaya yönelik olmasının temel özelliklerinden bir tanesi budur. İşte Flander'da veya İtalya'da ilk dokuma endüstrileri başladığı zaman, dokuma endüstrileri loncadan kayarak put in-go out veya werlag sistem dediğimiz sistem içinde, Türkçe'de hiç hoş olmayan bir tabirle, "eve iş verme" diye karşıladığımız bir tabirle, eğirme, dokuma, vesaire çeşitli aşamalarını hallettikten sonra, özellikle doğu piyasaları için, kime satacaklarını bilmeden mal üretirmeye başladıkları zaman hem globalleşmenin ilk belirtileri ruşeym halinde ortaya çıkmaya başlamış hem de kapitalizm kendi dünyasını inşa etmeye başlamıştır.

Kapitalizmin bu süreç içindeki varoluşu, yavaş yavaş kendisine bir dünya inşa etmesiyle aynı sürece denk düşmektedir. Türkçe'de globalleşme diyoruz veya küreselleşme diyoruz, küreselleşmeyi kim icat etti bilmiyorum, ne demek küreselleşme? Belki "yer küreselleşme" denilseydi daha doğru olurdu, çünkü oradaki "glob", "yerküre"yi kastediyor. Fransızlar buna monyalizasyon diyorlar, dünyasallaşma, o belki dünyeyi, uhrevi ayrımından bir karışıklık yaratabilir, ama dünyasallaşma lafı çok daha doğru gibi geliyor bana, tabii bu tartışma malzemesi. Evet, bu dünyasallaşma veyahut da bu yer küreselleşme süreci kapitalizmin biraz önce özetlemeye çalıştığım süreçleri içinde ortaya çıkmaya başlar. Nasıl ortaya çıkıyor? Bakın 13.Yüzyılda, 14.Yüzyılda bazı İngiliz Kraliyet Kararnameleri var; yani öyle bugünkü dilimize çevirdiğimiz veyahut da iktisat tarihi diline çevirdiğimiz bir şekilde söylersek, 6 mil yarıçapı olan bir daire içinde bir pazar kurulmasına izin veriyor. Bunun anlamı şu: Bir gün içinde yürüyerek gidilip dönülecek alan.

Bu ilk bölgesel pazarların 13.Yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığını, ilk globalleşme, bölgesel küçük ünitelerin, feodal ünitelerin kapitalistleşme süreci içinde bir bütünleşmesi, eklemleşmesi ve bir piyasa meydana getirmesi, daha sonra bölgesel piyasaların oluşması... Bütün fuarlar, panayırlar tarihini eğer şöylece bir gözünüzün önüne getirirseniz, Campaigne Fuarları veya Piacehenze Fuarları veya İsviçre'nin neden 4 dilli, 3 dinli olmasına rağmen bir ulus-devlet haline geldiğini veyahut da Fransa ve İngiltere gibi iki tane

büyüküğün arasında conta devletler olarak eski Burbonya'nın kalıntısı, böyle bir sürü küçük küçük devletlerin oluştuğunu da belki kavramak mümkün olabilir.

Bu bölgesel pazarları, bölgesel çapta bir globalleşmeyi, yani bölgeselleşmeyi, dünyasallaşmanın bir aşaması veya bir parçası olarak okumak mümkün. Ama burada aslında belirleyici aşama, biraz önce Fatmagül hanımın da değindiği ulus-devlet. O başka bir bağlam içinde değindi ama, ulus-devlet, yani *a man la letre*, hadisenin kendisinin çıkmasından önce ulusal pazar biçiminde iktisadi düzlemde zaten oluşmaya başlamıştır. Eğer ilk ulusal pazar neresidir diye ararsak herhalde İngiltere, belki Hollanda, bütün bölgesel pazarların belirli terituar ülke diyeceğiz ona, daha sonra da ulus-devlet çıktıktan sonra bunun adı vatan olacak, bir belirli terituar çerçevesinde eklemleşmeleri, yani aynı ölçü tartı aletlerine tabi olmaları, aynı hukuka tabi olmaları, aynı parasal sisteme tabi olmaları, aynı ekonomik reflekslere tabi olmaları... Braudel buna **conomie-mount** diyor, ekonomi dünya, yani kendi içinde aynı kurallar çerçevesinde devinen bir ekonomik sistem ve bu ekonomik sistem bir bütünselliği ifade ediyor, İngiltere örneği. İlk ulusal pazar ve zaten ilk ulus-devletin de İngiltere olması şaşırtıcı olmuyor bu açıdan. Fransa'nın daha sonra arkadan gelmesi, belki de oluşturmak zorunda kaldığı terituarın büyüklüğü, bunu teknolojiyle çarptığımız zaman bunun menfi, aleyhte bir faktör oluşturması vesaire... Yani tartışılacak şeyler o kadar çok ki ben bunları sadece işaret etmekle yetinerek geçmek istiyorum, esas söylemimden kopmamak üzere.

Esas söylemime geri döndüğüm taktirde ulus-devletlerin globalleşmeleri veya daha doğrusu eklemleşmeleri de, biraz önce Sencer hocanın değindiği son 20 yıldan beri yaşanmakta olan, 80'lerden beri yaşanmakta olan ekonomik entegrasyonları ifade eden bir laf. Burada çok dikkat edilmesi gereken bir şey var. Gene bu konudaki iktisat literatürüne baktığımız zaman bir mondoliyezasyon değil de bir kontinantalizasyon, kıtasallaşma görüyoruz. Bütün dünya ekonomilerinin kapitalist bağlam içinde aynı çerçeveye oturarak bir ekonomi dünya, daha doğrusu dünya ekonomisiyle ekonomi dünyanın çakışması sürecinin daha başlarında bile değiliz, kıtasallaşma aşamasındayız şu anda. Uzakdoğu'yu, Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı kıtasallaşan bir bölge ve bunun dışında periferize olmuş çeşitli ülkeler olarak görüyoruz. Periferinin biraz daha içinde olan veya marjında olan ülkeler var, mesela Türkiye örneği son derece ilginç. Bir kıtasallaşma sürecinin içine bir şekilde dahil olmak; Avrupa Birliği macerasından söz ediyorum.

Demek ki bana göre globalleşmenin tarihi var ve bu globalleşmenin tarihi aslında yapılabilir bir şey ve yapılıyor, yani Braudel'ler, Wallerstein'ler çok çeşitli emperyalizm teorileri, çok çeşitli *ulus-devlet çöküyor* teorileri vesaire. Bütün bunları, tarihçinin mutfağı yoğurma süreci içinde algılamak ve değerlendirmek mümkün.

O nedenle globalleşme eğer bir gün gerçekleşirse beş tane kapitalist oturmuş olacak dünyanın başına, -beş Mülkiyeli değil onlara razı olabilirsiniz- beş kapitalist oturmuş olacak, kim bunlar? Belki Bill Gates, belki Rockefeller, ama hiç önemli değil, belki onların komileri, belki onların memurları. Ama ne olacak? Bütün dünya *Mc Donalds* yiyecek, bütün dünya *Levis 501* giyecek, bütün dünya *Madonna*'ya hayran olacak, bütün dünya bilmem hangi dizideki *George*'un çocuğunu nasıl terbiye ettiği ile ilgilenecek, bütün dünya *Los Angeles Leckers'* tutacak veyahut da karşılığında *Buffola* diye bir takımı tutacak ve ondan sonra *Taksim*'de *Buffola* taraftarlarıyla *Leckers* taraftarları birbirlerini bıçaklayacaklar. Böylesine harika bir dünyaya gidiyoruz. Hayırlı olsun. Efendim, saygılar sunuyorum.

Başkan- Evet, Kılıçbay'a teşekkür ediyoruz. Galiba yavaş yavaş ısınıyor herkes ve bir tarihçi bakış açısı da olaya hakim olmaya başlıyor.

Efendim, üçüncü konuşmacımız Prof. Dr. Taner Timur. Taner Timur, halen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi. Kendisinin Osmanlıyla ilgili ilginç çalışmaları var, "Osmanlı Kimliği" iz bırakan çalışmalarından biri. Keza "Osmanlı Çalışmaları" adı altında yayınlanmış etütleri var. Bir dönem yurtdışında çalışmalarını sürdürdü. Sözü kendisine bırakıyorum.

Prof. Dr. Taner Timur- Teşekkür ederim. Tarih ve küreselleşme ilişkisi üzerine ben de birkaç şey söylemek istiyorum. Önce Sayın Dıvıçoğlu sorunu katıldığım bir şekilde ortaya koydu. Küreselleşme dediğimiz olgunun tarihi çok kısa dedi, yoksa bunu kapitalizmin içerisine oturtmak düşünülürse, ki kendisi de oturttu, o zaman tarihi çok daha uzun oluyor, ben de bu kanaatte olduğum için kendi açımdan pek fazla müşkül durumda hissetmiyorum kendimi.

Küreselleşme kavramında bir evrensellik fikri var. Demek ki, eğer konuyu çok geniş tutarsak, evrensellik fikri nerede doğmuştur, özel kültürlerin, özel özgür uygarlıkların üstünde evrensel fikirler nerede doğmuştur, bunun üzerinde düşünürüz. Tabii bunun üzerinde burada uzun uzun duracak değilim, fakat her şeyi olduğu gibi evrenselliği de fikir planında biliyoruz, kökeni Eski Yunan'dadır. Eski Yunan'da ve daha sonra dinlerdedir, özellikle Hıristiyanlık'tadır. Hıristiyanlık, bir aşiret dini olan, bir ulusal din olan Musevi-

liği evrenselleştirmiştir ve ilginçtir ki kapitalizmin doğmasında da Hıristiyanlık önce *Engels*'in, sonra *Weber*'in ortaya koyduğu gibi çok önemli bir rol oynamıştır.

Daha sonra hümanistler evrenselliği yayan bir düşünce akımını Rönesans'ta yaratmışlardır. Sonra aydınlanma gelmiştir. Aydınlanma düşüncesi, Fransa merkezli, -kökeni aslında Fransa'dan da eskilere gider, fakat bütün Avrupa'ya Fransa'nın yaydığı- bir rasyonalizm çağı açmıştır. Bunu 19.Yüzyılın sosyalist akımları tamamlamıştır. Önce ütopyacı sosyalistler, sonra Marksist sosyalizm geliştirmiştir ve Marksist sosyalizm küreselleşmenin ilk adı diyeceğimiz enternasyonalizmle ve bunun ilk örgütünü de kurarak hareketine bir yön vermiş, damgasını vurmuştur.

Daha sonra kapitalizmin gelişmesi emperyalizmi yaratmıştır ama, emperyalizm isminde gördüğümüz gibi evrensellelikle ilgili bir şey değil, aslında *ulus-devlet*lerin, sömürgeci devletlerin önce politik, sonra ekonomik şekilde uyguladıkları bir sistem olmuştur. Fakat 19.Yüzyılda olumsuz yönde, "evrensellik" anlamına gelen bir de kozmopolitizm vesaire var. Ancak bütün bu evrenselliğe karşı olumsuz gelişmeler de sonunda egemen olmamış ve son 20 yıl içerisinde küreselleşme kavramı dünyada çok yaygın ve bir konuma gelmiştir.

Bu çerçeve tamamen düşünce planında bir evrensellelikle ilgili bir panoramik görüş. Asıl temel bu değil tabii, asıl temel maddi realite, iktisadi sistemler ve üretim biçimleri.

Fakat, mademki kavramlardan başladık, şu küreselleşme kavramı üzerinde birkaç şey söylemek istiyorum. Küreselleşmenin kavramsal tarihini yapan ik-

tisatçılar, bu kavramın 1980-1981 yıllarında Amerika'nın Harvard, Columbia, Yale gibi ünlü üniversitelerinin işletme okullarında doğduğunu, orada kullanılmaya başlandığını, sonra bunun Newsweek, Financial Times vesaire gibi finans dünyasının ünlü organlarına yayıldığını ve oradan da bütün dünyaya yayıldığını saptamışlardır.

Demek ki, kavramsal olarak küreselleşme kavramının 20 yıllık bir tarihi vardır. Fakat, küreselleşme olgusu nedir? Küreselleşme olgusu, kapitalizmin bir aşamasıdır, onda hiç kuşku yok. Kapitalizm, vahşi kapitalizm koşullarında doğdu, az çok rekabetçi bir dönemden geçti ve sonra tekelleşmeler, sermaye birleşimleri ve yoğunlaşmaları sonucunda 19.Yüzyılda kapitalizm emperyalizm safhasına ulaştı.

Böyle bir geçmişi var kapitalizmin. Fakat bu geçmişin bir de olumlu tarafı var. Antikapitalist konuşmak aslında o kadar da kolay değil. Çünkü uygarlığı, çağdaşlığı her şeyi de kapitalizm yaratmıştır. Bu anlamda küreselleşmenin ilk teorisini de görebildiğim kadarıyla -ki, bu da bir rastlantı değildir- Marks - Engels'dir-. Şimdi size Marks - Engels'den, Manifesto'dan bir cümle okuyacağım; burada benim görebildiğim en temelli ve özlü küreselleşme tanımı var. "Ulusların ve bölgelerin birbirlerinden kopuklukları ve kendi kendine yeterlilikleri durumu ortadan kalkıyor ve bunun yerine evrensel ilişkiler ve toplumların karşılıklı bağımlılıkları olgusu gelişiyor ve maddi üretimde olan şey aynen kültürel üretimde de cereyan ediyor. Bir ulusun entelektüel ürünleri tüm ulusların ortak mülkü oluyor. Ulusal dar görüşlülükler ve dışlamalar gitgide olanaksızlaşıyor. Ulusal ve yerel edebiyatların çeşitliliğinden evrensel bir edebiyat doğuyor." Bu bugün de yazılabilirdi, tabii bugün bunun altına Marks imzasını atmazdı, çünkü bunu 1848'de yazdığı zaman, kapitalizmin ve burjuvazinin dünyayı birleştirici, kültürleri birleştirici, evrenselleştirici bir karakteri vardı. Oysa bugün var mıdır? Konumuz bu.

Kapitalizmin emperyalist aşamasından bugünkü küreselleşmenin farkı nedir? Yani bugün "küreselleşme = emperyalizm" diyebilir miyiz? Bunu bir anlamda söyleyebiliriz ve ben zaman zaman söylüyorum da. Yalnız bilimsel açıdan bunun şöyle bir sakıncası var: Emperyalizm deyince 19.Yüzyılın sonlarında ve 20.Yüzyılın başlarında bazı teoriler geliştirilmiş. Lenin'in, Kautski'nin, Buharin'in ve de Rosa Lüksemburg'un arasında, nüanslarda -kapitalizmin eleştirisinde değil- çok büyük kavgalar, çok büyük bölünmeler, tartışmalar olmuştur. Bugün açısından bunu söylemek belki yanlış olmaz, fakat hepsinin birleştiği bir nokta var, kapitalizm insani bir sistem değildir, kapitalizm

eşitçi ve demokratik özelemlere cevap verecek bir sistem değildir, sınıf temelleri olan, sınıfsal sömürüye dayanan bir sistemdir.

Bugünkü küreselleşme -belki daha sonra söylemem gerekecekti ama- biraz Kautski'ninkine yaklaşıyor, o da tam değil. Çünkü Lenin, kapitalizmin monopolleşmesine, tekelci kapitalizmin ortaya çıkmasına ait yorumu yaptıktan sonra bunun dünya savaşına götüreceğini söylüyordu, hakikaten de çıktı, Kautski ise kendi zamanında tamamen yanıldı, çünkü süper emperyalizme ulaşan bir kapitalizmin nihayet kendi arasında bunu uzlaşmayla bitireceğini, bir savaş falan çıkmayacağını ve süper emperyalizm şeklinde dünyanın idare edileceğini söylemişti, bunu 1914'de bile yazdı. Maalesef, kendi açısından maalesef tabii.

Böyle bir temelden gelen kapitalizm daha sonraki yüzyıl içerisinde, yani 20.Yüzyılda ne gibi gelişmelere uğradı ve bugünkü durum ne? Lenin'in veya Rosa Lüksemburg'un veya diğer arkadaşlarımızın söylediği Braudel'i veya Emanuel Wallerstein'i saymıyorum, çünkü onların ortaya koydukları economie-mount kavramının çok fazla bir operasyonel tarafını görmüyorum. Zaten şu anda da 60'larda moda olan bu kavramları kimse kullanmıyor. Zaman zaman tabii başka türlü çalışmaları dolayısıyla kapitalizmin tarihine, özellikle Braudel'in katkıları dolayısıyla bunların hiç de küçümsenemeyecek önemli düşünürler olduğunu elbette yadsımıyorum, fakat kapitalist analizlerde doğrudan doğruya kapitalizmi inceleyen, eleştiren veya da öven teorisyenlere kulak vermek zorundayız.

Bu konuda iki dünya savaşından sonra zannediyorum ki, asıl önemli gelişme 60'larda oldu. 60'larda küreselleşmeyi müjdeleyen yeni bir kavram ortaya çıktı: Çok uluslu şirketler. Çok uluslu şirketleri, belki ilk adımları atılmıştı ama 50'lerde filan duymamıştık. Dikkat ederseniz daha burada ulus-devlet fikrine bir karşıtlık var, ulus-devlet fikrini aşma potansiyeli veya realitesi var. 1960'larda bir Amerikalı iktisatçı ulus-devletlerle ilgili bir yazısında bir analiz yapıyor ve bu analiz geçenlerde birkaç ay önce ölen bu iktisatçının küreselleşmenin babası olarak nitelenmesine yol açıyor. Nedir bu analiz? Bu analiz, biraz önce söylediğim uluslararası şirketlerle ve kapitalizmin bugünkü gelişme potansiyeliyle veya realitesiyle ilgili. Bunu tek söyleyen kendisi değil, başkaları da söylüyor, ama kendisinin uluslararası şirketlerin uluslararası kapitalizmde yarattığı değişikliği vurgulayan bir analizi var. Diyor ki, "Artık Ricardo'dan bu yana devam eden mukayeseli avantajlar teorisinin bugünkü globalleşme çerçevesinde önemi kalmamıştır, bugün uluslararası

şirketler öncülüğünde artık şu memleket şu sahada şu kaynaklar olduğu için veya emeği ucuz olduğu için şunu üretecek diye bir şey yoktur, uluslararası şirketler üretim faktörlerinin hepsini birden inceleyerek ve bunların arasında optimal bir derece ve denge tutturarak production location yapıyorlar, yani üretimi alıp bir yerde bütünüyle kuruyorlar." Bunu, Fransızların delokolizasyon, yer değiştirme dediği süreci, 1966'da ilk kez ve net bir şekilde ortaya koyan düşünür, iktisatçı olarak ortaya çıktı.

Bu ilginç bir nokta. Bir sürü analiz neticesinde bir uluslararası şirket fabrikayı olduğu gibi Belçika'dan kaldırıyor İspanya'ya göçürüyor, Fransa'daki veya Belçika'daki işçileri de atıyor. Bu dünya çapında halen de olan bir şey aslında ve küreselleşmenin temelindeki en önemli kavramlarından biri, Türkçe'ye nasıl çevireceğimi bilmiyorum, production location dediği delokolizasyon denilen bu süreç. Fakat burada olumlu bir yön var; en azından bu analiz üzerine düşünülüyordu ki, "Ne kadar güzel işte, multinasyonel şirketler sermayeyi bütünüyle, bütün faktörleriyle alacaklar, az gelişmiş ülkelerde zaten bir sürü olumlu yön var, emek ucuz, kaynak var, vesaire, dünya kalkınmasına katkıda bulunacaklar".

1980'lerde küreselleşme kavramı ortaya çıktığı ve bu dünya kamuoyunda çok olumlu yankılar uyandırdığı zaman, aslında bunun altında yatan fakat benca maalesef gerçekleşmeyen, hatta tam tersi yönde bir gerçekleşme içerisinde olduğumuz bir dönem yaşıyoruz. Tabii bugünkü durumu ayrıca konuşmak, tartışmak gerekir, aslında bize düşmüyor o, daha önce tartışılmıştır zannediyorum, biz tarihten bahsediyoruz. Fakat bu 20 senelik tarih içerisinde bile -ki, 20 sene kavramın tarihi, dediğim gibi en az 60'lara gitmeli-, bunun içerisinde küreselleşme çok büyük umutlar uyandırdı, felsefi, kültürel akımlara yol açtı. Bunların bir kısmı da ilericiydi. Mesela küreselleşme, aynı zamanda eskiden tartışılmayan olumlu, tartışılması gereken, kritik, çevreyle ilgili, özel kültürlerle ilgili birçok tez ortaya attı, şimdi bunlara sadece işaret etmek istiyorum. Yalnız küreselleşmenin temelini teşkil eden şey, teknolojiyi, yatırımı, hepsini götüren sermayenin öncülüğünde bir hareket midir; yoksa benim ve dünya kadar insanın bugün gördüğü gibi, daha çok spekülasyon sermayenin öncülüğünü yaptığı, hakimiyetini kurduğu bir dünya sistemi içerisinde mi yaşıyoruz. Birleşmiş Milletler'in, hatta Dünya Bankası'nın raporlarına bile

baksak, görüyoruz ki küreselleşme denilen sürecin motor kuvveti ne yazık ki teknoloji götüren, para götüren, sermaye ve diğer faktörleri götüren yatırımcı sermaye değildir, doğrudan sermaye değildir, spekülasyon sermayesidir. Dünya, Nobel Ödülü kazanmış bir iktisatçının dediği gibi "Bir kumarhane ekonomisine dönmüştür." Buna ait herkes rakam veriyor, hatta Dünya Bankası'nın veya IMF'nin baş danışmanı

Stiglitz, geçenlerde, "Konuşamıyorum, söyleyeceğim eleştirileri yapamıyorum" diye istifa etti. Küreselleşmenin bugün vardığı sonuçlar bizzat bu küreselleşmenin tayin edici kurumsal yapısında huzursuzluklara, eleştirilere, karşıt görüşlere yol açmıştır. Tabii Seattle'deki ve Washington'da IMF karşıtı muhalefeti hatırlatırım.

Sözlerimi bununla bitirmek isterim: Emperyalizm bugün çok olumsuz bir kavram, hiçbir devlet biz emperyalistiz falan demiyor, diyemiyor, yapıyor ama demiyor. Fakat geçen yüzyılın sonlarında (geçen yüzyılın değil, evvelki yüzyılın oldu) ve 20.Yüzyılın başlarında emperyalizm, küreselleşme gibi müspet bir kavramdı, en azından bunu yapmak isteyen ülkeler, bir imparatorluk kurmak istiyorlardı. Bir kısmı zaten imparatorluktu, emperyalizm kabul edilmiş olumlu, mesela geç kalmış Almanya gibi memleketler, İtalya gibi memleketler emperyalizm yapmak istiyorlardı. Sonradan bunun bir demantik analizinin yapılması lazım. Zannediyorum Sovyet ihtilalinden sonra ve daha önce sosyalist hareketin de etkisiyle emperyalizmin ne olduğu yavaş yavaş ortaya net bir şekilde çıktı ve emperyalizm bugünkü gibi kimsenin ağzına almak istemediği fakat yaptığı bir olgu haline geldi. Aynı şey küreselleşme için de olabilir, gerçi küreselleşme daha güzel bir laf, söz olarak hiç olmazsa bir evrensellik, enternasyonalizm de var, fakat niçin küreselleşme? Enternasyonalizm maalesef Sovyetler Birliği'nin sosyalizme aykırı bir sürü uygulaması ve rejimi dolayısıyla menfi bir enternasyonalizm. Birçok enternasyonalizm var, öbürleri de tamamen liberalizme entegre oldular, ama gene de enternasyonalizm kavram olarak güzel bir laf. Sanıyorum ki, enternasyonalizm veya onun ifade etmek istediği şey, küreselleşme kavramının yerine, insancıl ve demokratik özelemler yönünde daha çok şey ifade ediyor.

Başkan- Evet, Prof. Dr. Taner Timur hocamıza teşekkür ediyorum. Böylece ilk üç konuşmacı birinci tur konuşma haklarını kullandılar.

Şimdiki konuşmacımız Prof. Dr. Zafer Toprak. Prof. Toprak, halen Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden. Kendisi ünlü iktisat tarihçilerimizden biri, özellikle "Türkiye'de Milli İktisat" isimli kitabı iz bıraktı, bunun yanı sıra çok sayıda etüdü var.

Prof.Dr. Zafer Toprak- Sayın Başkan, değerli arkadaşlar; ünlü tarihçi Eric J. Hobsbawn'nın son kitabının adı "Yeni Bir Yüzyıl Eşiğinde". Eric J. Hobsbawn, bu kitabında ana tema olarak küreselleşmeyi işliyor ve küreselleşmeden ne anladığını ve 21.Yüzyıla nasıl bir açılımla bakılması gerektiğini gündeme getiriyor.

Bugünkü konuşmacıların önemli bir kısmı gördüğüm kadarıyla -hiç olmazsa iki konuşmacı- kapitalizmle küreselleşmeyi bir ölçüde örtüştürmüş durumda. Bir başka deyişle kapitalizm aslında özü itibarıyla bir dünya ekonomisini hedeflemiş ve bu perspektiften bakıldığında küreselleşmenin de bir bakıma aynı anlama gelebileceği çıkarılmış. Aslında Hobsbawn küreselleşmeye bakarken gene bir dönemlendirme gereği duyuyor. Bildiğiniz gibi Hobsbawn'nun eserlerinde genellikle bir "kısa 20.Yüzyıl"dan söz edilir. Bu yüzyıl 1914'le başlayıp, 1991'le sona eren bir yüzyıldır. 19.Yüzyılın uzun yapısına, yani Fransız Devrimi'nden başlayıp 1914'e kadar uzanan bir 19.Yüzyıla karşılık 20.Yüzyılı kısa bir devre olarak gündeme getirir ve küreselleşme sorunsalı da büyük ölçüde yakın bir dönemde, yani son 10 yılda etkin bir şekilde yazınımıza girmiş durumda, bunu da hepimiz biliyoruz. Ancak küreselleşmeyi ele aldığımızda biz çoğu kez ekonominin yapısı nedeniyle daha çok iktisadi boyutuyla olaya eğiliyoruz, irdeliyoruz. Oysa küreselleşmenin önemli bir boyutu da siyasaldır ve aslında küreselleşme özünde ulus-devletin çözülmesi anlamına geliyor. Bu açıdan da bakıldığında küreselleşme bir açıdan 1960'lı yıllara kadar geri çekilebiliyor tarihçilerce. Neden 1960'lı yıllar? Çünkü 1960'lı yıllarda artık ulus-devletin hegemonyası giderek kırılmaya başlamış. Bu kırılma olayı aslında kimi kez gençlik hareketi olarak gündeme gelmiş, ama bunun ötesinde insan faktörünün giderek ön plana çıktığı bir süreç içerisine girmiş küreselleşme olgusu. Bir başka deyişle, küreselleşme insan odaklı bir perspektif olarak da ele alınabiliyor, bu açıdan da değerlendirilebilir.

Küreselleşme bağlamında Türkiye'ye bakıldığın-

da neredeyiz, bunu bir ölçüde irdelemek gerekiyor gibi geliyor bana. Genellikle dünya ekonomisiyle ilgili

Dünya ekonomisindeki konumuna baktığımız vakit Türkiye'nin, gayri safi yurtiçi hasıla ekseninde yerinin hiç de küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğu söylenebilir.

karşılaştırmalı çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrası çok daha ağırlıklı bir şekilde gündeme geldi biliyoruz. Dünya Bankası'nın bu alandaki raporları var ve Türkiye bu bağlamda bir yere oturtuluyor. Ama son 10 yılda Dünya Bankası'nın bu çalışmaları ötesinde Birleşmiş Millet-

ler bünyesinde, Birleşmiş Milletler kalkınma programları bağlamında farklı bir indeksleme, farklı bir karşılaştırma süreci gündeme gelmiş durumda, bu da insani gelişme dediğimiz endeksleme. Küreselleşmenin aslında temel alanlarından biri bu insani gelişme raporlarında yer alıyor ve insani gelişme raporlarında Türkiye bir şekilde bir karşılaştırmaya tabi tutuluyor.

Dünya ekonomisindeki konumuna baktığımız vakit Türkiye'nin, gayri safi yurtiçi hasıla ekseninde yerinin hiç de küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğu söylenebilir; 19-20, bu aralarda yer alıyor. Ama insani gelişme endekslerine baktığımız vakit birdenbire çok gerilere düşüyor. Bu indekslerde 174 ülke ele alınmakta ve bu 174 ülke arasında Türkiye geçen yılki indekse göre 86'ncı sırada yer alıyor. Nedir bu insani gelişme endeksleri? Her şeyden evvel ülkedeki insanca yaşamın kriterleri bağlamında yapılan bir değerlendirme bu. Çevreye bakılıyor, kadının konumuna bakılıyor, eğitime bakılıyor, sağlığa bakılıyor, bireyin özgürlüğüne bakılıyor, genel olarak hayatın kalitesine bakılıyor. İşte bu indekslere göre Türkiye'nin durumu giderek daha kötüleşiyor, yani 1992 yılının ilk evresine baktığımız vakit Türkiye 71'inci sırada yer almakta ve 95'te 66'ncı sıraya kadar yükselmiş durumda, ama ondan sonra bu endekste ki konumu giderek gerilere düşüyor ve 96'da 84'e, 99'da 86'ya düşmüş durumda. Giderek bu endekslerin kendi içinde de birtakım dönüşümler gündeme geliyor, daha güçlü indeksler haline getiriliyorlar. Örnek vermek gerekirse, bu endekslerde yer alan seçilmiş uluslararası insan hakları belgeleri var. Genellikle 8 temel uluslararası insan hakları belgesi kriter olarak alınıyor ve bunların ne kadarını üye ülkeler, daha doğrusu endekste yer alan ülkeler, yani bu 174 ülke onaylamış, bir ölçüde kendi hukuksal alanının içerisine almış, buna bakılıyor.

Bu endekslerle bakıldığı vakit, Türkiye bu 8 sözleşmenin 5'ini imzalamış durumda. Oysa tümünü onaylayan ülkelere baktığımızda, bunlar arasında

Uganda'ya kadar birçok Afrika ülkesi olduğunu görüyoruz, İslam ülkeleri arasında da Tunus. Türkiye şimdiki bu imzalamadığı 3 belgeden, 2'sini imzalamış, 1'inin de Mecliste onayı bekliyor. Bunlardan biri 1966 tarihli *Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Bildirgesi*, ikincisi 1966 tarihli *Sivil ve Siyasal Haklar Bildirgesi*. Her türlü ırk ayırımına karşı düzenlenmiş antlaşmayı da onaylamış, ama Mecliste onaylanması bekleniyor.

Özellikle benim son verdiğim rakamlar 1999 tarihli *Human Development Report'ta* yer alıyor. Bu bağlamda Türkiye'nin konumunu, yani Türkiye'yi aşağıya çeken unsurlardan birinin bu olduğunu söylememiz mümkün. Küreselleşen dünyada Türkiye'nin konumunu aşağıya çeken diğer bir öge, toplumsal cinsiyet bağlamındaki durumu. Toplumsal cinsiyet endekslerine, kadın hakları bağlamındaki durumuna bakıldığı vakit burada da Türkiye'nin durumunun

pek parlak olmadığını söyleyebiliriz. Burada özellikle iki önemli faktör var, eğitim ve sağlık; yurtiçi hasıladaki eğitim giderlerinin payı ne kadar, sağlık giderlerinin payı ne kadar, bunlara bakılıyor. Genellikle eğitim giderleri gerçekten çok düşük, yüzde 2 civarında, oysa Türkiye'nin çevresindeki birçok ülkenin, mesela İran'ın yüzde 4'ün üzerine çıkmış durumda.

Özellikle toplumsal cinsiyet konusundaki verilere baktığımız vakit, şu durumla karşı karşıya geliyoruz, kadın erişkin okur-yazarlığının, erkeğe oranına bakıyoruz. Erkeğe oranının yüzde 80 olduğunu görüyoruz ve genel olarak yüzde 73.9 olduğunu görüyoruz. Birçok İslam ülkesinde bu rakamın üzerine çıktığını söylememiz mümkün. Ekonomik faaliyette toplumsal cinsiyet açığına baktığımızda, erkeğe oranının yüzde 59.6 olduğunu görüyoruz, bu da epey düşük bir rakam olarak kayıtlara geçiyor. En sonunda siyasal katılımda toplumsal cinsiyet açığına bakıyoruz. Seçme ve seçilme Türkiye'de epey erken bir dönemde, 1930'lu yıllarda gerçekleşmiş olmasına rağmen, kadının üst düzey yönetimlerdeki konumu nedir diye bakıldığında, bunun son derece düşük olduğunu görüyoruz. Üst derece yönetici oranı yüzde 5, bakan düzeyine bakıldığı vakit 2.9 gibi düşük bir rakama inmiş oluyor.

Genellikle belirttiğim gibi siyasal yapılanma bağlamında ulus-devletlerin bir ölçüde sona erdiği bir ev-

re olarak küreselleşme tanımlanıyor ve bu bağlamda gündeme getiriliyor. Bu bağlamda ele alınması gereken diğer bir faktör, gelir dağılımındaki durum oluyor. Gerçekten Türkiye'deki gelir dağılımına bakıldığı vakit, bunun son derece çarpık bir model olduğu ortaya çıkıyor ve bu da Türkiye'yi bu insani gelişme raporlarında aşağıya çeken faktörlerden biri. Hobsbawn, küreselleşme sorusuna baktığı zaman, bunun özellikle 80'li yıllardan itibaren önemli bir dönüşüm geçirdiğini vurgulamakta, özellikle de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte güçlü bir dünya yapılanmasıyla bağlantılı olarak gündeme geldiğini vurguluyor ve burada da bir noktada devletin Sovyet modelinde şu şekilde bir gözlemlerde bulunuyor. Özellikle Sovyetlerin çözülmesi ve yerine çok daha kaotik bir yapının gündeme gelişi aslında küreselleşmenin ne denli çarpık boyutlar taşıyabileceğini vurgulamakta.

Türkiye'deki gelir dağılımına bakıldığı vakit, bunun son derece çarpık bir model olduğu ortaya çıkıyor ve bu da Türkiye'yi bu insani gelişme raporlarında aşağıya çeken faktörlerden biri.

Gündeme getirdiği diğer bir husus, aslında Keynesçil bir dönemden sonra

gündeme gelen neoliberal yaklaşımların giderek gündemden çıktığı ve 21.Yüzyılda uçsuz bucaksız serbest rekabetçi bir açılımın ne denli sonuçsuz olacağını vurgulama çabası içerisinde, bu hususta (artık koruyucu demeyelim ama) kontrol ögesini daha çok devreye sokan, yani kontrolsüz bir serbest ticaret alanından kontrollü bir alana doğru geçişin önemini vurgulama çabası içerisinde.

Kısacası, bütün bu süreçte gündemde olan ulus-devletin çözülme ögesi, aslında ekonomik bağlamda küreselleşme, belirli bir performans gösterebiliyor. Bu arada hemen şunu belirtmek gerekir: Kapitalizm bağlamında üretim faktörlerinin akışkanlığının aslında ileri doğru değil, belirli alanlarda geriye doğru çekildiğinden bile söz etmek mümkün olabiliyor. Örnek olarak emek verilebiliyor. Günümüzde emeğin akışkanlığı ne ölçüde gerçekleşmiştir? Bunun üzerine çok soru sormak gerekiyor. Buna örnek olarak Hobsbawn, Birinci Dünya Savaşı öncesi hiç olmazsa kuramsal bağlamda emeğin çok daha akışkan olduğunu söylüyor, yani insanların herhangi bir engelle karşılaşmaksızın başka bir ülkeye gidebildiklerini, kendilerine vize ve benzeri faktörler sorulmadığını, oysa günümüzde giderek bu ulus-devlet darboğazı nedeniyle bu tür engelle karşı karşıya geldiğini ve bunun aşılamadığını vurgulama çabası içerisinde. Kısacası, bu neoli-

beral diyebileceğimiz düşüncenin bir ölçüde sona erdiğini, aşıldığını ve bir şekilde çok daha kontrollü ekonomilerin gündeme gelebileceğini vurgulamakta 21.Yüzyıl globalleşme süreci içerisinde.

Kısacası, globalleşme sürecine baktığımız vakit, genellikle ekonomiyi ön plana çıkartıyoruz ve tabii kapitalizm özünde çok daha gerilere çekilebiliyor. Bildiğiniz gibi kapitalizmin doğuşundan itibaren bir küreselleşme süreci gündemde, ama bu bugünkü bağlamdaki bir küreselleşme anlamına değil, çok daha farklı bir küreselleşme anlamına geliyor. Asıl küreselleşme olayı, özellikle 20.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren günden gelen; kültür eksenli ve siyasal eksen ağırlıklı bir süreç olarak değerlendirilmekte. Kültür ekseninde daha başarılı, daha doğrusu başarılı demeyim daha yaygın bir yapı ortaya çıkabilmekte, özellikle daha tek düze kültürel eksenler ve monoküler kültürlerin çok daha dışlandığı ve genel bir kültür normunun olduğu bir süreçten söz etmek mümkün olabiliyor. Ama siyasi bağlamda bundan söz etmenin son derece güç olduğu ortaya çıkıyor, özellikle bunun temel nedenlerinden birinin de bölüşümden kaynaklandığı vurgulanmakta. Bölüşümün çarpık olduğu bir ortamda ulus yapılarının çözülmesi, ulus-devlet yapılarının giderek geri plana düşmeleri güçleşiyor. Fakat bütün bunlara rağmen aslında 1960'lardan itibaren ulus-devletin o hegemonik yapısının giderek kırılmakta olduğu, "demokrasi" dediğimiz alanın giderek yaygınlaştığı, daha geniş bir perspektif kazandığı, katılımın daha etkin bir şekilde gerçekleştirildiği ve devlet aygıtının ötesinde sivil toplum örgütleri ve benzeri unsurların çok daha ön plana çıktığı, bununda ulusal sınırları aşan bir faktör olduğu, giderek daha genel bir konsensüsün hakim olduğu, insan hakları ve benzeri temel hak ve özgürlükler bağlamında da ortak değerlerin hakim olduğu bir evreye doğru gidildiği söylenebiliyor. Kısacası, 20.Yüzyılın ikinci yarısında aslında dünya çok daha hızlı değişiyor, çok daha farklı bir yöne doğru gidiyor.

Türkiye açısından bakarsak; ülkemiz her ne kadar belirli bir ulus-devleti aşmaya yönelik çaba gösteriyorsa da ve Avrupa Birliği bu bağlamda gündemde ise de aslında bu alandaki gelişmeler, Türkiye'nin bu alandaki performansının epey sınırlı olduğu, uluslararası verilerle ortaya çıkıyor. Bu nedenle gündeme insani gelişme raporlarını getirdim. İnsani gelişme raporlarına bakıldığı vakit, hakikaten Türkiye'nin performansının o denli yüksek olmadığını görmemiz mümkün oluyor.

Başkan- Prof. Toprak'a teşekkür ediyorum. Efendim, son konuşmacımız Prof. Dr. Mete Tunçay. Mete

Tunçay, halen Bilgi Üniversitesi öğretim üyelerinden. Kendisi daha önce Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde uzun süre hocalık yaptı. Anımsadığımız eserleri içerisinde "Tek Parti Dönemi" ve "Türkiye'de Sol Akımlar" önde gelmekte. Ayrıca Tunçay'ın eserleri içerisine uzun süre editörlüğünü yaptığı Tarih ve Toplum Dergisi'ni de katmak lâzım, onun emekleriyle Türkiye iyi bir tarih dergisi koleksiyonu elde etmiş durumda. Evet, söz sırası Tunçay'da.

Prof. Dr. Mete Tunçay- Benden önce Zafer Toprak başka boyutlarına da el attı, ama küreselleşme öncelikle ekonomik bir süreçtir, bu bir. İkincisi, aşağı yukarı 20 yıllık bir şeydir, dolayısıyla tarihte globalleşme, küreselleşme yoktur. Tarihiçi sıfatıyla biz bu konuda herhangi bir şey söyleyecek durumda değiliz. Neyse ki, zaten biz (burada oturan beşimiz de), aslen tarihiçi değil, Mülkiyeliyiz. Mülkiyeliler *jacks of all trades* (Elinden her iş gelen) olarak bu konuda da bir şeyler söyleyebilirler.

Evet, küreselleşme yeni bir süreç, ama geçmişte gerçekten bu kavramla yakından ilgili bir enternasyonalizm, hatta supranasyonalizm düşüncesi var. Kozmopolizm anlayışı Eski Yunan'a kadar geri gidiyor. Fukuyama ne demiş olursa olsun, biz tarihin sonuna gelmiş değiliz; sürecin içinde bir yerlerdeyiz, sonuna mı yakın, başına mı yakın? Allahu'l-âlem, Tanrı bilir. Geçmişte de herhalde dünya ne kadar küçüldü diyenler olmuştur. Belki ortaçağ sonlarında, Marco Polo İtalya'dan çıkıp aylar sonra Çin'e vardığında, "insan kuş misali, daha geçen yıl İtalya'daydım" diye düşünmüş olabilir. Gelecekte de belki biraz daha haklı olarak yine böyle konuşmalar olacak, dünya küçülüyor diye. Bu elbette göreceli bir nokta.

Taner Timur, Marks-Engels'den bir alıntı yaptı, Komünist Manifest'ten. Ben de o pasajı not etmiştim. Gerçekten, Manifesto'da burjuvazinin eski yerel ve ulusal ayrılıkları kaldırarak, kendi kendine yeterlik, otarşi sistemine son vererek, üretim ve iletişim araçlarını geliştirerek bütün dünyayı kendi suretinde, kendi imgesine benzeyen bir birliğe soktuğu ilân ediliyordu. Bunun yazıldığı tarih 1848. Demek ki küreselleşmenin adının konarak tartışılmasından 150 yıl önce böyle bir şey var. Tabii Manifest'teki bu pasaj, bir idealin dile getirilmesi değil, bir saptama, bir gözlem. Oysa insanların eşit oldukları, kardeş oldukları fikri tarihte çok gerilere kadar gidiyor. Meselâ Eski Yunan'da bazı sofistler var. Ellisli Hippias, bir tabii hukukçu, dünya yurttaşlığı kavramını ortaya atıyor. Atinalı Antiphon, bir başka sofist, devletin bir toplum sözleşmesiyle kurulduğunu söyledikten başka, bütün insanların eşit ol-

duklarını, soylu - avam, Elen - Barbar gibi ayrımların kendilerinin barbarlık olduğunu söylüyor. Tabii Eski Yunan'daki büyük gelenekler bu sofistlerin kozmopolit düşüncelerine uygun yönlerde gelişmemiştir. Onlar birazdan değineceğim gibi, Atina polisinin biricikliği üzerine ksenofob [yabancı-düşmanı], spesifist [özgüllükçü] fikirler geliştirmişlerdir.

Benden önce konuşanlar dinlerden, Aydınlanma'dan, sosyalizmin enternasyonalı taşımasından falan bahsettiler. Bunlara pek çok şey katılabilir. Meselâ Şeyh Sadi Şirazi'nin "Bütün insanlar aynı ruhtan yaratıldıkları için birbirine bağlıdır, bir organın canı yansa bütün organlar o acıyı işitir" gibi bir dizesini hatırlıyorum. Aşağı yukarı aynı düşünce, John Donne'un o ünlü "Çanlar Kimin İçin Çalıyor" şiirinde vardır. Ben sol tarihini çalışırken fark etmiştim ki, (18 Ağustos 1919'da yayınlanmaya başlayan) *İnsaniyet* gazetesinden itibaren süreli Osmanlı sosyalist yayın organlarının mottosu olarak "Milletim nev'-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin," yani ulusum bütün insanlıktır, vatanım da bütün yeryüzü dizesi yer almaktadır. Hatta ben bunu Fikret'in sanmışım, Tefvik Fikret'te de benzeyen bir cümle var; ama asıl Şinasi'ninmiş, Şinasi de Victor Hugo'dan almış: "*Avoir pour patrie le monde, pour nation l'humanité,*" tamamen bu. Dolayısıyla, insanların kardeşliği ve eşitliği fikri, geçmişte de hayli yaygın bir konu.

Böyle olmakla birlikte, başından itibaren, daha Eski Yunan'da bir ksenofobi sorunu ortaya çıkmış. İnsanlar kendilerini başkalarından ayırmak ve diğerlerini kötü görmek eğiliminde olmuşlar. İşte Elen, Elen olmayana barbar diyor, kendi telâffuzuyla varvar, yani vırvır eden, adam dilini bilmeyen, insan gibi konuşmayan. Slavlar ilk Germenlerle karşılaştıklarında bakmışlar, Slavik anlamıyorlar, bunlar Nemets demişler. Bizim (Avusturya için kullandığımız) Nemçe sözü oradan geliyor: dilsizler. Yani Almanlar dilsizmiş, çünkü Slavca anlamıyorlarmış. Araplar Arap-olmayana Acem diyorlar. Biz bunu İran'a küçülttük, ama Acem non-Arap demektir. Acemlerin kendileri yani Farslar, Fars-olmayana Tacik derler. Onun içindir ki, Ermeniler de Türklere Tacik der, İran açısından bakarak. Yahudiler, Yahudi-olmayana Goy, Goyim derler, buradan Gentile terimi çıkmıştır: bu, Yahudi olmayan, giderek Hıristiyan olmayan anlamına gelir. "Öteki"ni

anlatmak için, Roma Hukukunda *İus Civile*'nin yanında bir de *İus Gentium* yaratılmıştır. Bu ksenofobi aşığı yukarı hemzaman olarak, hatta daha baskın bir eğilim halinde, insanların eşitliği, kardeşliği, barış içinde birarada renkli bir şekilde yaşama fikirlerinin yanısıra hep varolmuştur. Fakat asıl belâ, tabii, ksenofobinin milliyetçilik biçiminde, yani bir çeşit eski kabileci, tribal, tribalist anlayışların hortlaması şeklinde ortaya çıkmasıdır.

Başlangıçta milliyetçilik (hakkını vermek lâzım), demokratik bir akım olmuştur, bu söylenebilir. Meselâ

bir Latince üstüdü altında birleşmiş Avrupa kültüründe vernacular'ların, yerel dillerin yükselmesi... Ya da Müslüman ülkelerde, etnik kökeni ne olursa olsun, doğru dürüst bir bilim adamı ancak Arapça yazardı. Onun içindir ki, bizim etnik kökenlerinin Türk olduğunu iddia ettiğimiz Farabî'ler, İbn Si-

Küreselleşmenin resmî ideolojisi, Yeni Sağdır. Bugün Yeni Sağ, refah devleti tedbirlerinin kaldırılmasını istemeye varıncaya kadar ileri giden azgın bir ekonomik liberalizm ideolojisidir.

na'lar falan hep Arapça yazmışlardır. Bu yerel dillerin yükselmesi herhalde kültürel milliyetçilikle ilgili bir şeydir ve demokratiktir. Fransız Devrimine baktığımız zaman, orada yine yükselmeye başlayan milliyetçilikle, enternasyonalizm ve insanların eşitliği, kardeşliği fikirlerinin yanyana olduğunu görüyoruz. Meselâ devrim anayasasında herhangi bir halkın özgürlüğüne karşı zor kullanmamak taahhüdü vardır. Fakat milliyetçiliğin bu demokratik devrimci niteliği çok uzun sürmemiş, 19.Yüzyılın sonuna gelmeden milliyetçilik tutucu, hatta gerici bir nitelik almıştır. Sanıyorum küreselleşme bağlamında göz önünde tutulması gereken başlıca faktör, bu ulusal egemenlik efsanesiyle desteklenen milliyetçiliktir.

Benim asıl tartışılmasını isteyeceğim konular, korkarım, ekonomik ve politik sorunlar. Öyle görünüyor ki, küreselleşmenin resmî ideolojisi, Yeni Sağdır. Bugün Yeni Sağ, refah devleti tedbirlerinin kaldırılmasını istemeye varıncaya kadar ileri giden azgın bir ekonomik liberalizm ideolojisidir. Ama aslında, ona karşı çatlak seslerin de yükselmeye başladığı bir durumdayız. Sanıyorum, bizim de kendi değerlerimizle burada devreye girmemiz gerekiyor. Birçok iktisatçı bugün kabul ediyor ki, dünya ekonomisiyle bütünlenme, eğer bir dizi tedbir alınmazsa, conflict administration dedikleri, çatışma yönetimi tedbirleri alınmazsa, varolan eşitsizlikleri daha da derinleştirecek, dünyanın gerilimini daha da artıracak, daha tehlikeli bir hale ge-

tirecektir. Yine iktisatçıların önemli bir kısmı, bir taraftan Yeni Sağ özelleştirmeyi her şeyin panzehiri, çaresi diye sunarken, ülkelerin her türlü himaye duvarlarını kaldırarak dışa açılmalarını tavsiye ederken, dışa açılmanın bir ülke için otomatik olarak ekonomik büyüme yaratmayacağını söylemektedirler. Bize Yeni Sağın sunduğu, bu arada İkinci Cumhuriyetçi diye tanınan insanların da salık verdiği formülde, siyasal liberalizm ancak ekonomik liberalizmin bir sonucu diye gösteriliyor. Bunun böyle olmaması çok daha muhtemel geliyor, bana. Hatta siyasal liberalizmin otomatik olarak ekonomik liberalizmden çıkmadığına, herhangi bir çağdaş gelişme için önceliğin siyasal liberalizmde, insan hak ve özgürlüklerinde falan olması gerektiğine inanıyorum.

Kendi kendime şunları düşündüm. Zengin ülkeler niçin geri ülkelerin de gelişmesini istesinler? Hani bir taraftan klasik emperyalizm teorileri var, onların yoksul kalması daha kolay sömürülmesi zengin ülkelerin çıkarına değil mi? Sanmıyorum. Başlıca iki nedenle, bir kere, yoksul ülkelere de mal satabilmek için oralarda anlamlı bir efektif talebin doğması ve sürmesi işlerine gelir. İkincisi, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu yoksul kaldıkça zengin ülkeler de tehdit altında demektir. Yani millî gelirleri yıllık kişi başına 10 bin doları geçen düzeyi tutturmuş ülkeler, bir düşünün, 6 milyar dünya nüfusu içinde nasıl bir fraksiyonu temsil ediyor. Böyle milyarı aşan nüfusuyla Çin, ona yaklaşan nüfusuyla Hindistan, bu gelir rakamlarının çok çok gerisinde. Tabii, ilerlemiş ülkelerin, yoksul ülkelerin de gelişmesini istemeleri gerektiği düşüncesi, tutarlı olarak, bundan böyle ileri ülkeler salt hayırhah, iyicil bir tutum izleyecektir, dedirtemez bize.

Gerçek o ki, meselâ büyük silâh üreticileri, yoksul ülkelere bu pahalı ürünlerini satabilmek amacıyla dünyanın her yerinde çatışmaları kışkırtıyorlar. Ama bunlardan herhangi bir gözlemi tek başına, tek bir faktör olarak ele almak, sanıyorum yanlış olur. Gelişmiş ülkelerde pekâlâ çatışan çıkar grupları var. Barışçı politikalar izlemek isteyen, çıkarları o yönde olan gruplar olduğu gibi. Tam tersine, savaş körükleyerek, diyelim Türkiye'nin ve Yunanistan'ın birbirlerine karşı silahlanmayı tırmandırmasında yararı olan gruplar çatışıyorlar, yarışıyorlar ve bundan böyle, daha uzun bir süre de durumun aynen devam edeceğini düşünüyorum. Sanırım, küreselleşmenin karşısında bu tür,

belki bir Marksist metodoloji terimlerini beğenen birinin *diyalektik yürüyüş ve çelişki* terimleriyle anlatabileceği karşıt konular var.

Evet, sanıyorum söylemek istediklerim başlıca bunlardı, teşekkür ederim.

Başkan- Evet, Fatmagül Berktaş, buyurun.

Doç. Dr. Fatmagül Berktaş- Çok teşekkürler. Ben aslında çok fazla bir şey söylemek istemiyorum, yalnız hem Zafer Toprak'ın konuşması, hem Mete ağabeyin konuşması sanıyorum benim konuşmamla biraz örtüştü. Dolayısıyla özellikle Zafer Toprak'ın Hobsbawn'a gönderme yaparak söylediği şey üzerinde durmuştum. Kültür ve siyaset eksenli ağırlıklı bir sürecin başladığına da değinmişti Sayın Toprak, aynı bağlamda ben de aynı şeyi vurgulamak istemiştim ilk konuşmamda. Toplumsal hareketlere, tabii onun esas öznesi olan insan unsuruna dikkat çekmek istemem de buradan kaynaklanıyordu.

Hatırlayacaksınız insani gelişme endeksinden söz etti, şimdi bir parantez açarak ona yeniden değinmek istiyorum, hakikaten çok ilginç bir şey. Aynı şeyi örneğin Japonya'da görmek mümkün. Japonya kalkınma sıralamasında dünyanın ikinci ülkesi, işin içine bu insani gelişme endeksi ve kadınlara ilişkin, eşitliğe ilişkin veriler girildiği anda Japonya 17'inci sıraya düşüyor birden. Bizim açımızdan bu ilginç bir veri diye söylüyorum, Zafer Toprak'ın vermediği bir rakam var, onu da belki Türkiye'nin durumunu tartışmak açısından bir genel baz oluşturabilir diye veriyorum.

İnsani gelişme endeksi, Doğuda ve Batıda Türkiye açısından çok büyük farklılıklar gösteriyor. Ama şöyle bir şey var. Batıda erkekler için 0.83 insani gelişme endeksi, kadınlar için ise 0.82, demek ki batıda bu veriler temelinde kadınlarla erkekler arasında çok fazla bir farklılık kalmamış durumda. Doğuda erkekler için insani gelişme endeksi 0.74'tür. Dikkat ederseniz, doğu ve batı arasında erkekler arasında da 10 puandan az bir fark kalmış durumda, ama aynı endeksi doğudaki kadınlara uyguladığımızda inanılmaz bir rakamla karşılaşıyoruz. 0.74 dedim erkekler için, 0.49'dur kadınlar için. Kadınlar gerçekten proleterin proleteridirler, bu hem Türkiye açısından geçerlidir hem bütün dünya açısından. Şu anda hakikaten yoksulluğun globalleşmesinden söz ediliyor, yoksulluk

Kadınlar gerçekten proleterin proleteridirler, bu hem Türkiye açısından geçerlidir hem bütün dünya açısından.

globalleşirken aynı zamanda feminizasyona uğruyor, yoksulluk kadınlaşıyor, bu önemli bir nokta diye düşünüyorum.

Mete Tunçay'ın konuşmasında, benim de değinmeye çalıştığım o diyalektik süreç, yani bir yandan insanlığın eşitlik, kardeşlik, özgürlük özlemi, ama öte yandan da ötekileştirme, bu kimlik politikalarına tamamen sarılıp kalarak kendi mevziini tamamen savunmaya çalışarak başkasını öteki kılmak, ben ve öteki arasındaki yabancılaşmayı ve düşmanlığı körüklemek eğilimi de söz konusu.

Sonuçta hakikaten yeni bir demokrasi anlayışına, dünyaya yeni bir bakışa, yeni bir yurttaşlık anlayışına ihtiyaç var diye düşünüyorum. Bugün bu ötekiliği içeren, hatta ötekiden yola çıkan, farklılıktan yola çıkan bir demokrasi ve yurttaşlık anlayışı olmalı diye düşünüyorum. Çevreci hareket önemli ölçüde böyle bir şeyi savunuyor, insan dışı doğayı bile kapsayacak bir siyaset, bir yurttaşlık anlayışını savunuyor örneğin ve belki de herkesten daha fazla kadınlar, eşitlik, adalet, özgürlük, ama farklılığın temsiline, farklılığın tanınmasına ve kabulüne dayanan, kimliklerin tanınmasına dayanan daha demokratik bir gelecek tahayyülü kuruyorlar, bu bana oldukça önemli geliyor.

Başkan- Evet, Mehmet Ali Kılıçbay'da sıra.

Prof. M. Ali Kılıçbay- Efendim, son zamanlarda eğilimimiz daha çok işi somutlaştırma yönünde, yani rakamlara meraklıyız. Rakamlar hiç kötü şeyler değil, ama rakamlar aynı zamanda bazı gerçekleri gizlemede de çok rahatlıkla kullanılabilir. İstatistik, bir tarife göre yalan söylemenin biçimlerinden bir tanesi, bilimsel bir kisveye bürünmüş. Biraz eski tip davranalım istiyorum, yani ben en azından kendi adıma birazcık, belki de ortaçağ kalıntısı sayılabilecek bir bakış açısı içinde işin felsefi boyutunu irdeleyelim istiyorum, yani felsefenin esas fonksiyonuna, *kavramların fidanlığı olma fonksiyonuna* dönelim ve orada meseleyi kabul edelim diyorum.

Konuşmacıların çoğu ulus-devletin sona erdiğini bir postulat olarak koydu, bunun tartışılmaz bir gerçek olarak ifade edildiğini de sıklıkla gözlüyoruz. Globalleşmenin sonuçlarından, belki de nedenlerinden bir tanesi de yani okuduğunuz veya durduğunuz yere göre değişen bir kavramsallaştırma çerçevesi içinde globalleşmenin premisi veya sonucu olarak alınabilecek bir durum olarak hiç tartışılmadan kabul edilen laflardan bir tanesi ulus-devletin sona erdiği. "Acaba ulus-devlet sona mı eriyor, oluyor mu?" diye bir soru ortaya atıp bunu tartışmak için, ulus ve devlet gibi iki kavra-

ma bölüp, ulusun ne olduğu noktasında bazı akıl yürütmeleri birlikte yapalım istiyorum.

Ulus, çoğu zaman bizimki gibi ülkelerde, yani bir müteşebbis heyet tarafından kurulmuş, inşa edilmiş ulusun ve ulus-devletin olduğu ülkelerde genellikle ideolojik bir bağlam içinde ezelden beri varolan ve etnisiteyle çoğu zaman ve çoğu yerde karıştırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama sabahki oturdaki konuşmama geri dönersem, olayın kendisi, olgunun kendisi ortaya çıkmadan önce ortaya çıkmış olan ulusal pazara geri dönersek, ulusal pazarın ulusu inşa eden ekonomik süreçlerin başında yer aldığını söylemem mümkün hale geliyor. Yani daha açık bir terimle ifade etmem gerekirse, ulus inşa edilen bir şeydir, ya spontane bir şekilde ekonomi tarafından inşa edilir yahut da bizimki gibi ülkelerde siyaseten tepeden bir müteşebbis heyet tarafından inşa edilir, inşa süreçleri farklılaşsa bile sonuç değişmez, ulus inşa edilen bir şeydir. Ne inşa edilir? Bir tretuar üzerinde yaşayan farklı etnisite, farklı dil, farklı din, yani farklı kimlikler. Bütün bu farklı kimlikleri özdeş bir tabanda, bir yurttaş tabanında, son zamanlarda söylenildiği gibi anayasal yurttaşlık gibi belki daha muğlak bir ifadeyle vasıflandırılacak bir özdeşleştirme ve bunun adına, bu insan topluluğunun adına ulus deme. Bunun teorilerine çok erken tarihlerden itibaren, toplumsal sözleşme teorileriyle rastlıyoruz, yani en başa kadar gitmek istemiyorum, ama Hobbs'a baktığımız zaman veya Rousseau'ya baktığımız zaman bütün bunları görmek mümkün. Toplum sözleşmesiyle toplum kuruluyor ama bu ulus kurulurken, örneğin Fransa'ya baktığımız zaman, kuzeyin İskandinav kökenlileriyle, güneyin Arap kökenlilerini aynı ulus içinde birleştiren ne olabilir? Fransa ülkesi *Egzago*'nun ulusal pazarından başka bir şey olabilir mi veyahut da İngiltere'nin *Daneland*'dındaki İskandinavlarla, güneyindeki Kertleri veyahut da diğer göçler esnasında oluşmuş çeşitli etnik katmanları bir araya getiren nedir? İngiltere ulusal pazarından başka bir şey olabilir mi? Keza bu işi başka süreçler içinde gerçekleştirmiş ulusal kurtuluş hareketleri olabilir veyahut da başka süreçler içinde gerçekleştirmiş, ama siyaseten gerçekleştirmiş toplumlara baktığımız zaman, örneğin bizimkine baktığımız zaman bu süreçlerin daha ideolojik bir şekilde ve tepeden bir müteşebbis heyet tarafından kurulduğunu görürüz. Ulus bir nominalite kazandıktan, bir adsallık içine girdikten sonra artık kendisi bizatihi bir gerçeklik ve ezelden beri varolan bir gerçeklik sanılmaktadır. Örneğin Fransa tarihi Senyoba tarafından anlatılıyorsa eğer, Fransız ulusunun tarihi haline dönüşmektedir ve Milattan Önce 4.Yüzyılda da bir Fransa ulusu

görmektesiniz ve okula giden çocuklar Fransa ulusunu miladın gerilerine kadar götürmektedirler, hatta kantarın topu o kadar kaçırılmaktadır ki Afrika'daki çocuklara da Nozanses Legolua diye Fransa tarihi okutulmaktadır; zenci çocuklar, atalarımız Galyalılar diye resimlere bir bakıyorlar, sarı sarı adamlar! "Allah Allah atalarımız sarıydı da biz herhalde güneşten karardık" diye bir sonuca varıyorlar.

Kantarın topuzunu böyle kaçırmak mümkün, kantarın topuzunu Orta Asya kökenleri biçiminde kaçırmak mümkün, ama kantarın topuzu her halükârda kaçırılıyor, çünkü adsallıklarla, nominaliteler içinde kabul ettiğiniz zaman bu nominaliteye de evrensellik atfettiğiniz zaman, yani ebedilik ve ezelilik atfettiğiniz zaman, o zaman her yerde bir Fransız ulusu, her yerde bir Türk ulusu bulmanız mümkün. Yani inşa ettiğiniz bir şeyi inşa ettiğiniz tarihten itibaren başlatmayıp da onun köklerini geçmişte de bulmaya çalıştığınız zaman bu içinden çıkılmaz bir şey haline geliyor.

Ulus böyle bir şey, ulus bir inşa. Herkes her ulusa mensup olabilir, eğer o topraklarda yakalandıysa uluslaşma sürecine. Bir Malatyalı Fransa'da yakalansaydı eğer bu sürece bal gibi bir Fransız olacaktı veyahut da bir Marsilyalı Türkiye'de yakalansaydı bal gibi Türk olacaktı, yani, bu kadar basit bir hadise, ama bu basit hadisenin etrafında örülen ideolojiler kafalarımızı o kadar bulandırıyor ki, işin içinden bir türlü çıkamıyoruz.

Ulus-devlet nedir peki? Ulus-devlet, aslında mutlak devletten başka bir şey değildir. Yani Leviatan'a baktığımız zaman veyahut da Boden'in "Cumhuriyetin Altı" Kitabına baktığımız zaman, Locke'un bir ufak liberal müdahalesini saymazsanız, Rousseau'ya baktığınız zaman aslında savunulan veyahut da karşımıza çıkartılan ulus-devletin modeli *mutlak devlet* modelidir, yani Rousseau'nun genel iradesine dönersek yanılmazlığının, tek kişi tarafından dahi temsil edilebilirliğini düşünürseniz Rousseau'nun böylesine kutsallık atfettiği o genel iradesine bakarsanız, bütün bu kavramsallaştırmaları hep birlikte düşünürseniz aslında, burada yüceltilen devletin olduğunu ve bunun mutlak bir devlet biçiminde tezahür ettiğini, ulus-devletin mutlak devlet olduğunu ve ulus-devlet söyleminin bir mutlak devlet söylemi olduğunu, bu ister hükümdar tarafından temsil edilsin, ister parlamento tarafından temsil edilsin her ne şekilde temsil edilirse edilsin, temsiliyet

olduğu sürece, yani doğrudan demokrasi olmadığı sürece, doğrudan yurttaşların görevlere gelmesi, hatta belki de seçimin dahi antidemokratik olduğu, kura usulünün belki daha demokratik olabileceği gibi böyle zihinsel egzersizler yapmadan baktığımız zaman, o ulus-devlet kavramıyla mutlak devlet kavramının örtüştüğünü görmememiz mümkün olabilir.

"Ulus-devlet sona eriyor" derken aslında neyin sona erdiğini söylüyoruz acaba? Yani ulusal sınırların kalktığını, o Mehmetçiklerin veya Hansların veyahut da Jackların beklediği sınırların kalktığını mı söylüyoruz. Bu sınırların kalkmış olması neyi değiştiriyor? Yani terituar içindeki sınırlar ortadan kalkmış oluyor

mu? Biraz önce Fatma-gül'ün söylediği kadın erkek eşitsizliği veyahut da sınıfsal eşitsizlikler, ulaşamazlıklar, eşikler filan ortadan kalkmış, neyse ben buralara girmek istemiyorum,

belki bunları tartışmada ayrıca gündeme getiririz ama, belki senaryoyu şöyle okumak mümkün olabilir diye dikkatinizi çekmek istiyorum. Acaba ulus-devlet dünyasallaşıyor mu? Böyle bakılabilir mi? Böyle bakmak mümkün olabilir mi? Yani ulus-devletin yeryüzünün 256 tane egemen ulus-devlete bölünmüşlüğünden belki bir tek ulus-devlete, bir dünya ulusuna (ama ulusu biraz önce tarif ettiğim, devleti de onun peşine taktığım çerçeve içinde okuma kaydıyla) dönmesi sürecinin içinde olabilir miyiz? Osmanlı Devletinde de varolan bir şey bize yabancı değil. Bir bölgeden bir başka bölgeye geçerken gümrük ödüyordunuz, oranın kuralları farklı ölçü tartı aletleri vardı, farklı kavramsallaştırma çerçeveleri söz konusuydu, hepsi aynı krala itaat ediyor olmakla beraber farklı dünyalarda yaşıyordu. Kuzeydeki bir Fransız, Marsilya yerine alçak ülkelerle ticaret yapmayı tercih ediyordu veyahut da taşradaki bir Fransız, sonradan Fransız adını alacak, Kuzey Afrika'yla veyahut da İtalya ile ticaret yapmayı tercih ediyordu, öylesine minik **ekonomi mountlar** oluşuyordu. Ama bunlar hepsi farklı etnisite, farklı tarih. İki Fransa'dan söz edilir biliyorsunuz, Landoyl Fransa'sı ve Landog Fransa'sı; dilleri bile son derece farklı olan, kültürleri farklı olan, birbirlerine karşı haçlı seferleri düzenlemiş, yani Aljuva Kruvaza da denilen kuzeyli baronların güneyli sapkınları yok etmesi gibi, **San Bartolomeo** katliamı gibi olayları yaşamış bir Fransa'nın bütün bunları aşarak bir ulus oluşturması ve dünyanın en katı uluslarından en ukala, en kendini beğenmiş uluslarından birini oluşturduğunu gördüğümüz zaman işin içinde başka bir şey var gibi geliyor.

Bu süreci acaba "bir dünyasallaşma, bir monyalizasyon süreci içinde tekrar okumamız, bir sürü engellemeye, bir sürü hassasiyete rağmen bunun olabilirliğini aklımızın bir kenarlarında bir hayal olarak tutmak mümkün mü?" diye acaba kendi kendime düşünüyorum ve "bir dünya ulusuna doğru gidiş vaki midir?" diye, bu tartışmanın öznesi olarak size sunuyorum. Ulus-devlet sona eriyor söylemi sanki bütün boyutlarıyla tartışılmış ve artık bir teorem haline gelmiş gibi davranılmasından ben kişisel olarak rahatsızlık duyuyorum. Bu rahatsızlığımı sizinle paylaşmak için böylesine bir söylem içine girdim.

Tabii burada bir şeye daha değinmezsem eksik kalacak. Ortaya çıkan postmodernite nasıl bir postmodernite bilmiyorum, modernitenin postunu kapmaya mı uğraşiyor acaba, belki o yüzden postmodernite. Yeni ortaçağ diye tarif edilen, ortaçağda olduğu gibi, insanların birincil kimliklerine geri dönmesi sürecini de bu bağlam içinde değerlendirmek gerekiyor gibime geliyor. Yani globalleşme aynı zamanda insanların mikro milliyetçiliklere, mikro kimliklere, (sakın kadınlar sinirlenmesin buna, yani feminizmi bir mikro kimlik kavgası olarak gördüğümden söylemiyorum bunu, ama böyle bir dönüşler söz konusu), dönüşü sözkonusu, yani bir hercümercin içindeyiz. Belki Babil Kulesinin yapılması esnasında olduğu gibi, Kitabı Mukaddes'te anlatıldığı gibi insanlar tek dil konuşurlarken tanrının yerine kendilerini ikame etmeye kalkıştıklarında tanrıyı kızdırıp onların da dillerinin ayrı ayrı olsun ve birbirinizle anlaşamayın ve bana komple düzenleyemeyin dediği durumda olduğu gibi. Acaba şimdi farklı farklı diller konuşarak, aynı hadiseyi çok farklı şekillerde anlatarak, olguyu, fenomeni anlamamızı engellediğimiz bir sürecin içine mi giriyoruz ve bu arada bir şeyler mi kaçırılıyor gözümüzden. "Glo-

balleşme sürecinde bizi bunlarla meşgul ederek ulus-devlet ortadan kalkıyor" derken *kimliklerimizi nihayet ifade edebileceğimiz* gibi bir havuç bağlanarak önümüze, tıpkı bir zamanlar Yeni Caminin önünde olduğu gibi, bir torbanın içine pamuk doldurarak orada tavşanın oluşmasını beklerken, bize Made in Germany mallarını satan çerçilerin olduğu gibi bir şeyler mi oluyor diye dikkatlerinize arz etmek istiyorum.

Başkan- Kılıçbay'a çok teşekkür ediyorum. Taner Timur hocamızda sıra, buyurun efendim.

Prof. Dr. Taner Timur- Tarih ve küreselleşme ilişkisi üzerine ben de birkaç söz söylemek istiyorum. Önce şunu belirtmeliyim: Sayın Divitçioğlu sorunu benim de katıldığım bir şekilde koydu. Küreselleşme dediğimiz olgunun tarihi çok kısa, fakat bunu kapitalizmin evrimi içerisinde oturttuk düşünürsek - ki kendisi de öyle yaptı- o zaman çok daha uzun oluyor. Ben de bu kanıda olduğum için kendi açımdan pek fazla bir müşkül durumda hissetmiyorum kendimi.

Küreselleşme kavramında bir evrensellik fikri var. Demek ki, eğer konuyu çok geniş tutarsak, önce evrensellik tarihine bir göz atmamız, evrensellik fikri nerede doğmuştur, göreselliğin, özgül kültürlerin, özgün uygarlıkların anlamı nedir gibi sorular sormamız gerekiyor. Tabii bunların üzerinde burada uzun uzun duracak zamanımız yok; fakat biliyoruz ki her şeyin olduğu gibi evrenselliğin de fikir planında kökeni Eski Yunan'dadır. Eski Yunan'da ve daha sonra dinlerdedir, özellikle Hıristiyanlık'tadır. Hıristiyanlık, bir aşiret dini olan, bir ulusal din olan Museviliği evrenselleştirmiştir ve ilginçtir ki kapitalizmin doğmasında da Hıristiyanlık önce Engels'in, sonra da, daha sistematik bir biçimde, Weber'in ortaya koyduğu gibi çok önemli de bir rol oynamıştır. Daha sonra hümanistler, Rönesans'la, evrenselliği yayan bir düşünce akımı yaratmışlardır. Nihayet Aydınlanma gelmiştir. Aydınlanma çağı Fransa merkezli, fakat kökeni aslında Fransa'dan da eskilere giden akılcı düşünceyi bütün Avrupa'ya yaymış, bir rasyonalizm çağı açmıştır. Bunu 19. Yüzyılın sosyalist akımları tamamlamıştır. Evrensel düşünceyi önce ütopyacı sosyalistler, sonra Marksist sosyalistler geliştirmişler ve Marksist sosyalizm "küreselleşme"nin ilk adı diyeceğimiz "enternasyonalizm"le bunun ilk de örgütünü kurarak harekete damga vurmuş ve bir yön vermiştir.

Daha sonra kapitalizmin gelişmesi emperyalizmi yaratmıştır; ama, emperyalizm kavramı, isminin de gösterdiği gibi, evrensellelikle ilgili bir şey değildir. Emperyalizm aslında ileri kapitalist devletlerin önce politik (sömürgecilik) sonra da ekonomik şekilde uyguladıkları bir sömürü sistemi olmuştur. Fakat 19.Yüzyılda olumsuz anlamda, "evrensellelik" anlamına gelen bir de kozmopolitizm sözcüğü var. Fakat bütün bu olumsuz gelişmeler, evrenselleliğe karşı gelişmeler de sonunda kalıcı olamamış ve son 20 yıl içerisinde küreselleşme kavramı ve olgusu dünyada çok yaygın ve egemen bir biçim almış, bir konum kazanmıştır.

Bu çerçeve tamamen fikirseldir, düşünce planında evrensellelikle ilgili bir panoramik sunuş. Asıl temel bu değil tabii, asıl temel maddi realite, iktisadi sistemler ve üretim biçimleri. Fakat, madem ki kavramlardan başladık, şu "küreselleşme" kavramı üzerinde de birkaç şey söylemek istiyorum. Küreselleşmenin kavramsal tarihini yapan iktisatçılar, bu kavramın 1980-1981 yıllarında Amerika'nın Harvard, Columbia, Yale gibi ünlü üniversitelerinin işletme okullarında doğduğunu, orada kullanılmaya başlandığını, sonra da Newsweek, Financial Times vesaire gibi finans dünyasının ünlü organlarıncı benimsendiğini ve oradan da bütün dünyaya yayıldığını saptamışlardır. Demek ki, kavramsal olarak küreselleşmenin, küreselleşme kavramının 20 yıllık bir tarihi vardır. Fakat, küreselleşme olgusu nedir? Küreselleşme olgusu, kapitalizmin bir aşamasıdır, onda hiç kuşku yok. Kapitalizm, vahşi kapitalizm koşullarında, vahşi kapitalizmin kanlı kanunları veya kanunsuzlukları içinde doğdu; az çok rekabetçi bir dönemden geçti ve sonra tekelleşmeler, sermaye birleşimleri ve yoğunlaşmaları sonucunda 19.Yüzyılda emperyalizm safhasına ulaştı.

Böyle bir geçmişi var kapitalizmin. Fakat bu geçmişin bir de olumlu tarafı var, yani sistematik olarak antikapitalist bir söylem aslında o kadar da kolay değil. Çünkü uygarlığı, modernizmi ve evrenselleliğin maddi temellerini de kapitalizm yaratmıştır. Bu anlamda küreselleşmenin ilk teorisini de, görebildiğim kadarıyla -ki bence bu da bir rastlantı değildir- Marks ve Engels'dir. Şimdi size Marks ve Engels'in birlikte yazmış oldukları *Manifesto*'dan bir cümle okuyacağım; burada benim görebildiğim en temelli ve özgülü "küreselleşme" tanımı var. "*Ulusların ve bölgelerin birbirlerinden kopuklukları ve kendi kendine yeterlilikleri durumu ortadan kalkıyor ve bunun yerine evrensel ilişkiler ve toplumların karşılıklı bağımlılıkları olgusu geliyor ve maddi üretimde olan şey aynen kültürel üretimde de cereyan ediyor. Bir ulusun entelektüel ürünleri tüm ulusların ortak mülkü oluyor.*"

Ulusal dar görüşlülükler ve dışlamalar gitgide olanaksızlaşıyor. Ulusal ve yerel edebiyatların çeşitliliğinden evrensel bir edebiyat doğuyor."

Bu bugün de yazılabilir; yalnız kuşkusuz bugün bunun altına Marks imzasını atmazdı. Çünkü bunu 1848'de yazdığı zaman Marks kapitalizmin ve burjuvazinin dünyayı ilk kez birleştirici, kültürleri birleştirici, evrenselleştirici bir karakteri vardı. Kısaca burjuvazi devrimci çağını yaşıyordu. Oysa bugün durum böyle midir? Konumuz bu.

Kapitalizmin aşaması olarak -burada tabii kapitalizmin tarihini anlatacak ne zamanımız ne de uzmanlığımız var- şunları söylemek mümkün zannediyorum. Kapitalizmin emperyalist aşamasından bugünkü küreselleşmenin farkı nedir? Yani bugün şunu söyleyebilir miyiz: Küreselleşme = emperyalizm. Bunu bir anlamda söyleyebiliriz ve ben de zaman zaman söylüyorum. Yalnız bilimsel açıdan bunun şöyle bir sakıncası var. Emperyalizm deyince 19.Yüzyılın sonlarında ve 20.Yüzyılın başlarında bazı teoriler geliştirilmiş. Özellikle Lenin'in, Kautsky'nin, Buharin'in ve de Rosa Lüksemburg'un teorileri. Bunlar aralarında, kapitalizmin eleştirisinde değil, fakat gelişme ve kriz yorumlarında ayrılıyorlar. Fakat hepsinin birleştiği bir nokta var: kapitalizm insani bir sistem değildir, kapitalizm eşitçi ve demokratik özlemlere cevap verecek bir sistem değildir, sınıf temelleri olan, sınıfsal sömürüye dayanan bir sistemdir.

Burada bugünkü küreselleşme, belki biraz Kautsky'ninkine yaklaşıyor, o da tam değil. Çünkü Lenin kapitalizmin monopolleşmesine, tekelci kapitalizmin ortaya çıkmasına ait yorumu yaptıktan sonra bunun dünya paylaşımı anlamına gelen bir savaşa götüreceğini söylüyordu; hakikaten de öyle oldu. Kautsky ise kendi zamanında tamamen yanıldı, çünkü süper emperyalizme ulaşan bir kapitalizmin nihayet kendi arasında bir uzlaşmaya varacağını, bir savaş falan çıkmayacağını ve süper emperyalizm şeklinde dünyanın idare edileceğini söylemişti. Bunu da 1914'de bile yazdı maalesef. Bu kendi açısından maalesef tabii.

Böyle bir temelden gelen kapitalizm daha sonraki yüzyıl içerisinde, yani 20.Yüzyılda ne gibi gelişmelere uğradı ve bugünkü durum ne? Bugün Lenin'in, Rosa Lüksemburg'un ve diğer emperyalizm kuramcılarının yorumlarının geçerli olduğunu söyleyebilir miyiz? Zannediyorum bu konuda doğrudan doğruya günümüz kapitalizmini inceleyen, eleştiren ya da savunan teorisyenlere kulak vermek zorundayız.

Genel kaniye göre bu konuda asıl önemli gelişme iki dünya savaşından sonra 60'lı yıllarda oldu.

1960'larda küreselleşmeyi müjdeleyen yeni bir kavram ortaya çıktı: Çok uluslu ya da ulus ötesi şirketler. Çok uluslu şirketleri 50'lerde pek duymamıştık; belki ilk adımlarını bu yıllarda atmışlardı. Çok uluslu şirketler, ulus üstü şirketler: Görüldüğü gibi burada ulus-devlet fikrine bir karşıtlık var, ulus-devlet fikrini bir aşma potansiyeli veya realitesi var. 1960'larda bir Amerikalı iktisatçı ulus-devletlerle ilgili bir analiz yapıyor ve bu analiz, geçenlerde ölen bu iktisatçıyı "küreselleşmenin babası" olarak nitelermelerine yol açıyor. Nedir bu analiz? Bu analiz, biraz önce söylediğim uluslararası şirketlerle ilgili ve bu gelişmeyle kapitalizmin bugünkü gelişme realitesi ve potansiyeli arasında bağ kuruyor. Raymond Vernon uluslararası şirketlerin uluslararası

kapitalizmde yarattığı değişikliği vurgulayan bir yorum yapıyor. Diyor ki, "Ricardo'dan bu yana devam eden mukayeseli avantajlar teorisinin bugünkü globalleşme çerçevesinde önemi kalmamıştır. Bugün uluslararası şirketler öncülüğünde artık şu memleket şu sahada şu kaynaklar olduğu için veya emeği ucuz olduğu için şunu üretecek diye bir şey yoktur. Uluslararası şirketler üretim faktörlerinin hepsini birden inceleyerek ve bunların arasında *optimal bir fayda* ve denge tutturarak *Production Location* yapıyorlar, yani üretimi alıp bir yerde bütünüyle kuruyorlar. Bunu, Fransızların *délocalisation*, yer değiştirme dediği süreci, 1966'da ilk kez ve net bir şekilde ortaya koyan düşünür, iktisatçı olarak ortaya çıktı R. Vernon.

Bu ilginç bir nokta, yani bir fabrikayı bir sürü analizler neticesinde bir uluslararası şirket Belçika'dan kaldırıyor, olduğu gibi İspanya'ya göçürüyor; Belçika'daki işçileri de işten atıyor. Bu örnek dünya çapında halen de olan bir şey aslında ve küreselleşmenin temelindeki en önemli kavramlarından biri *Production Location* denilen, *délocalisation* denilen bir süreç. Fakat burada olumlu bir yön var gibi görünüyor. En azından şu: Bu fikir üzerine, bu analiz üzerine düşünülüyordu ki *Production Location* sayesinde şirketler sermayeyi bütünüyle, bütün faktörleriyle alacaklar; az gelişmiş ülkelerde de zaten bir sürü olumlu faktör var (ucuz emek, kaynak var, vesaire) dünya kalkınmasına katkıda bulunacaklar.

1980'lerde küreselleşme kavramı ortaya çıktığı ve

bu dünya kamu oyununda çok olumlu yankılar uyandırdığı zamana göre, aslında bunun altında yatan iyimserliğin maalesef gerçekleşmediği, hatta tam tersi yönde bir gerçekleşme içerisinde olduğu bir dönem yaşıyoruz. Bu 20 senelik tarih içerisinde bile -ki 20 sene kavramın tarihi, yoksa dediğim gibi en az 60'lara gitmek lazım- küreselleşme çok büyük umutlar uyandırdı, felsefi, kültürel akımlara yol açtı. Bunların bir kısmı da ilericiydi, yani küreselleşme aynı zamanda eskiden tartışılmayan bir sürü olumlu, tartışılması gereken, kritik, çevreyle ilgili, özel kültürlerle ilgili vb. birçok tez ortaya attı. Bunlara burada sadece işaret etmek istiyorum. Yalnız temel soru şurada: Küreselleşmenin motor gücü sanayi sermayesi mi; yani teknolojiyi, yatırı-

mı, dövizi götüren sermayenin öncülüğünde bir hareket midir bu, yoksa daha çok spekülatif sermayenin öncülüğünü yaptığı, hakimiyetini kurduğu bir dünya sistemi içerisinde mi yaşıyoruz? Birleşmiş Milletlerin, hatta Dünya Bankasının vb. raporlarına bile baksak, bugün görüyoruz ki küreselleşme denilen sürecin motor kuvveti ne yazık ki teknoloji götüren, para götüren, sermaye ve diğer faktörleri götüren yatırımcı sermaye değildir, doğrudan sermaye değildir, spekülatif sermayedir. Nobel Ödülü kazanmış bir iktisatçının dediği gibi Dünya ekonomisi bir "kumarhane ekonomisi"ne dönüşmüştür. Buna ait herkes rakam veriyor, hatta Dünya Bankasının baş danışmanı ünlü iktisatçı biliyorsunuz geçenlerde istifa etti: "Konuşamıyorum, söyleyeceğim eleştirileri yapamıyorum, bunları dışarda yapacağım!" diye. IMF başkanı da henüz süresi dolmadan, yapılan eleştirilere dayanamayarak kurumdan ayrıldı. Yani bunları, şunun için söylüyorum: Küreselleşmenin bugün vardığı sonuçlar bizzat bu küreselleşmenin tayin edici kurumsal yapısında huzursuzluklara, eleştirilere, karşıt görüşlere yol açmıştır. Tabii Seattle'da ve geçenlerde Washington'da IMF çerçevesindeki beliren halk muhalefeti burada sadece hatırlatırım.

Kısaca şunu düşünüyorum ve sözlerimi bununla bitirmek isterim. Emperyalizm bugün çok olumsuz bir kavram, hiçbir devlet biz emperyalistiz falan demiyor, diyemiyor; emperyalizm yapıyor ama bunu itiraf edemiyor. Fakat evvelki yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyı-

lin başlarında emperyalizm zannediyorum başlangıçta küreselleşme gibi sadece müspet bir kavramdı. En azından bunu yapmak isteyen ülkeler arasında (zaten tüm kapitalist ülkeler bu devirde bir imparatorluk kurmak istiyorlardı) emperyalizm kabul edilmiş, olumlu bir kavramdı. Kapitalizmde geç kalmış Almanya gibi İtalya gibi memleketler emperyalizm yapmak istiyorlardı. Fakat sonradan, zannediyorum ki Sovyet İhtilalinden sonra ve daha önceki sosyalist hareketin hazırlanmış olduğu ortamda emperyalizmin ne olduğu yavaş yavaş, net bir şekilde ortaya çıktı ve emperyalizm, bugün olduğu gibi, kimsenin ağzına almak istemediği, fakat elinden gelirse yaptığı bir olgu haline geldi. Aynı şey küreselleşme için de olabilir; gerçi küreselleşme daha güzel bir kavram, küreselleşme söz olarak hiç olmazsa bir evrensellik, enternasyonalizm içeriyor. Fakat niçin küreselleşme? Zaten enternasyonalizm diye güzel bir söz var; ancak o da maalesef Sovyetler Birliğinin sosyalizme çok aykırı bir sürü uygulaması ve rejimi dolayısıyla olumsuz bir anlam kazanmış bulunuyor. Aslında sosyal-demokrat enternasyonal de liberalizme tamamen entegre oldu. Ama gene de enternasyonalizm güzel bir kavram, sermayenin değil emeğin ve halk sınıflarının öncülüğünü ve kardeşlerini ifade ediyor. Zannediyorum ki küreselleşme kavramının veya onun ifade etmek istediği insancıl ve demokratik özlemlerin yerini daha çok enternasyonalizm kavramı ifade ediyor.

Başkan- Timur hocaya çok teşekkür ediyoruz. Evet, Prof. Tülay Arın buyurun.

Prof. Tülay Arın- Küreselleşme dendiğinde elbette küreselleşmenin tanımını yapmak gerekli, çok da önemli, çünkü ben bugün çok da değinilmeyen bir boyutunu sormak istiyorum. Küreselleşme denince küresel krizlerden söz etmeden olmuyor. O zaman küresel kriz ya da her neyse dünya krizi, bunu yönetmenin yöntemleri ve de kurumlarından söz etmeden olmuyor. Küreselleşmenin ne olduğunu tanımlamalı ki, ortaya çıkan krizlerin kaynağının ne olduğunu anlamak mümkün olsun, belki ona uygun çözüm yollarını tartışmak mümkün olsun.

Burada iki tane almaşık olabilecek açıklama var, gerçekten bir tanesi emperyalizm ya da bir süper emperyalist gücün belki hakimiyet uygulamalarıyla krize yol açması, dolayısıyla bu tür krizlerin de onun uygulamalarına yönelmesi. Örneğin daha önceki dönemlerde İngiltere, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri hem emperyalizmiyle hem de sonra o emperyalizminin girdiği krizlerle birtakım çözüm yolları bulmaya çalıştı. O zaman burada amaç gerçekten Amerika ya

da İngiltere'yi bir süper emperyalist güc olarak hedef almaktır ve çözüm yollarını da belki oralarda aramaktır, Türkiye'de bu tartışma gayet yoğun yapılıyor.

İkinci almaşık, illa da birbiriyle ters almaşık değil ama bunun bir dünya krizi olduğu ve dünya krizi olduğunda da çözümlerin gerçekten dünya çapında birtakım örgütlenmelerle ya da çözüm mekanizmalarıyla bir yere götürülmeye çalışıldığı.

Eğer küreselleşme dediğimiz şeyi birtakım boyutlarıyla tartışsak, bugünkü küreselleşme yeni bir küreselleşme mi? Özellikle 1960'lardan sonra ortaya çıkan yeni bir oluşum mu? Ya da alternatif olarak aslında bugünkü küreselleşme derecesine kıyasla, örneğin 1913'te çok daha yüksek dereceli mi? Ve o küreselleşme krizleriyle Birinci Dünya Savaşı, iki dünya savaşı arasındaki bütün iktisadi, mali çöküşler, dünya buhranı ve sonra İkinci Dünya Savaşı'nın geldiği, "almış başını giden" bir küreselleşmenin sonucu oldu ve ondan sonra bütün dünyayı Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF çerçevesinde bir şekilde örgütleyerek dünyanın bir uluslararası yönetimi amaçlandı. Elbette süper emperyalist güc analiziyle bunu birleştirirsek şu da denebilir: Aslında Birleşmiş Milletler'de de, IMF'de de, Dünya Bankası'nda da zaten süper emperyalist güc ya da alt emperyalistler hakimdir.

Buradan bakarsak, günümüzde inanıyorum ki, daha önceki süreçlere benzer bir süreçle dünya büyük bir kaosa doğru gidiyor. Bu aslında finansal sermayenin çok daha büyük ölçüde küreselleşmesi. Krizler de bildiğiniz gibi çok hızlı bir şekilde uluslararası boyuta yayılıyor, ama eski varolan uluslararası örgütlenmelerin bu tür krizlerle de başa çıkamadığı söyleniyor. Dolayısıyla bu son derece karmaşık tarihsel perspektifi de içine alacak olguyu acaba hem Sayın hocam Taner Timur ve Sayın Kılıçbay nasıl görürler? Doğrusu böyle iktisat tarihi ve küreselleşme analizlerinde dünya krizlerine değinilmemesinin eksiklik olacağını düşündüm. Eminim bu konuda çok katkıları olacaktır.

Başkan- Prof. Arın'a çok teşekkürler, gerçekten uzun bir soru oldu, yorum ve birazda cevabı içinde. Buyurun Nermin Abadan hocamız.

Prof. Nermin Abadan- Efendim, ben değerli konuşmacılardan -biraz evvel Tülay hanım da sordular- bir tanım vermelerini rica edecektim, çünkü tanım yapılmadan kavramı tartışmak biraz güç oluyor. Tabii bu çok yeni bir kavram olduğu için birden fazla tanım var. Fakat şunun için de zorunlu galiba; çünkü Sayın Timur ilk konuşmasında enternasyonalizmden bahsetti ve bunun yeteri kadar çekici olmadığını vurguladık-

tan sonra küreselleşmenin daha nötr, daha sevimli, sempatik olabileceğini ileri sürdü. Bana göre ikisinin arasında oldukça önemli bir fark var, çünkü enternasyonalizm kavramında emekçi sınıfların dayanışma fikri yatmaktadır, işbirliği fikri yatmaktadır. Oysa küreselleşmede katmanlar ve sınıflar hiç hesaba katılmamaktadır. Burada kastedilen şey, bir iletişim devrimi ve benim görüşüme göre 20.Yüzyılın sonunda ve 21.Yüzyılın başındaki en önemli ve belki de tarihte boyutu görülmemiş bir devrim olmaktadır, bu tabii kansız bir devrim, sanal bir devrim aslında; bu da iletişim devri. Çünkü küreselleşme benim tanımına göre mekân ve zamanı ortadan kaldıran bir süreçtir. Bunu somut bir örnekle belirtmek istersek şöyle diyeceğiz: Frankfurt Borsası açılıyor, kapandığı saatte Newyork Borsası açılıyor, kapandığı saatte Tokyo Borsası açılıyor ve bu üç borsa arasında iletişim devrimi sayesinde yapılabilecek spekülasyonlar, transferler, işlemler bir dünya ekonomisini somut olarak gözümüzün önüne getiriyor, bu da Taner'in daha sonra söylediği bir spekülatif kapitalizm, -ki bunun boyutlarını ölçmek zor yaratıyor. Fakat bu tür kapitalizm global bir kapitalizm, beraberinde çok büyük yapı değişiklikleri getiriyor. Bu yapı değişiklikleri üzerinde biraz daha görüşlerini almak isterdim; çünkü her iki konuşmacı da kimi zaman daha optimist, kimi zaman daha pesimist, demokratik değerlere doğru bir gidiş olduğunu ileri sürdüler. Benim gördüğüm kadarıyla bu spekülatif kapitalizmin ötesinde bir de bir internet vatandaşlığı var. Bu internet vatandaşlığı chat yoluyla evliliklerden başlamak üzere, teröristlere bomba yapımını da öğreten bir iletişim ağı anlamına geliyor ve bu ağın içinde demokratik değerler filiz verecek mi, vermeyecek mi? Bu hususta benim oldukça önemli kuşkularım var. Benim asıl sormak istediğim şey yahut en azından gördüğüm şey şu: biz -kimi siyaset adamlarımız çok severek kullanıyorlar- bilgi toplumuna giriyormuşuz. Benim anladığım kadarıyla ortada bir bilgi toplumu yok, ortada bilgi tekeli var. Bilgi tekeli de biraz evvel Taner beyin söylediği Amerika'nın başta olmak üzere, Amerika'yla işbirliği yapan İsveç, Kanada, Japonya gibi ülkelerin tekelinde olan bir şey, ama biz bir enformasyon toplumundayız. Enformasyon toplumu Anadolu'nun en ücra köşesinde internet kafelerinde oluştu. Bu, arzulanarak demokratik değerlerin gelişmesine yardım edecek mi, yoksa etmeyecek mi? Benim bu husustaki görüşlerim çok iyimser değil. Şunun için iyimser değil: Sayın Kılıçbay mikro kimliklerden bahsetti, mikro milliyetçilikten bahsetti, bunun ne kadar altını çizsek azdır. Bir örnek alın, Moldova diye bir devlet var, bir ulus-devleti. Bu ulus-devletinin yaptırım gücü yahut vatandaşlarına sunabileceği hizmetler

-benim ölçüklerim yok ama- minimuma yakın ve sonuç olarak büyük göç hareketleri oluyor. Bu büyük göç hareketleri İstanbul'a illegal statüde evlerde ve başka yerlerde çalışmak üzere gelen kadın ordusunu oluşturuyor. Bunların ülkesinde aylık geliri 8 dolar olan ailenin kadını kalkıp İstanbul'a geliyor, İstanbul'a geldiği zaman 300 dolar alıyor, tabii İstanbul'a değil de daha gelişmiş bir ülkeye gidebilse 300 değil de 600 alacak ve dolayısıyla tabii bu olay, yani mikro milliyetçilik aynı zamanda göçleri de getiriyor, göçlerle beraber yeni kimlikler, yeni çatışmalar ve yeni krizlere doğru götürüyor.

Bu bağlamda baktığımız zaman görmek istediğimiz insan haklarına saygılı gerçek demokrasinin oluşmasına nasıl bakıyorsunuz? Yani benim gördüğüm kadarıyla bir yeni dünya burjuvazisi var. Ama bu burjuvazi ne bilgi tekeline sahip olan bir aristokrasi ve bu aristokrasi bu demokratik değerleri kendisi için belki azamiye götürecektir ama, başkaları için de minimuma indirmeye çalışacak. Siz optimist misiniz, pesimist misiniz demek istemiyorum, ben sadece kuşkucuyum.

Muammer Geylan- Ulus-devlet tarihinin sonu geldiğine ben de inanmıyorum. Yeni bir döneme giriyoruz, dünyada küreselleşme adı altında, her ne kadar sermaye hakim olsa da. Bu dönemde -belki masumiyetin sonu diyebilirim buna ya da sonunun başlangıcı- yeni insan doğacak. Bütün dünyayı göz önünde bulunduralım, bu yeni insan ve davranışları nasıl olabilir, nasıl olmalı? Türkiye'den örnek vererek, sivil toplum örgütlerinin gelişmesi, geliştirilmesi konusunda neler yapılabilir, şu an ne gelişmeler var sosyolojik açıdan? Bunlar konusunda bilgi istiyordum.

Emre Şekerdağ- Ben küreselleşme sürecinde Hindistan, Rusya ve Çin'in nasıl bir rol üstlenebileceğini sormak istiyorum. Birçok yazardan "küreselleşme = istila" şeklinde bir yorum işitiyorum. Belki çıkış noktası itibarıyla bu doğru olabilir ama, ileriki 20-30 yıl içerisinde dünyadaki bu tek merkezliliğin kalmayacağını düşünüyorum. Bu süreçte Hindistan, Rusya ve Çin nasıl bir rol üstlenebilir?

Yakup Bozkurt- Efendim benim iki basit sorum olacak. Birincisini, izin verirseniz Sayın Başkan size sormak istiyorum. Değişen dünyada Türkiye'nin yeri neresidir Sayın Başkan?

Buna bağlı ikinci konum da şu: Sabahki oturumda iktisat tarihinin duayeni Sayın Divitçioğlu küreselleşmeyi biraz da kapitalizmle bağlantılı kurdu, tarihini ona bağladı. Ama bunu 1990'dan önceki Sovyetler Birliği'nde de biraz görebilmemiz mümkün, zannedi-

yorum. Benim demek istediğim şu: küreselleşmeyi izm'lerden ayrı tutmamız, ideolojilerin dışında tutmamız gerekiyor. Türkiye'de genellikle izm'lere karşı bir antipati var ve kısır döngü devamlı dönmekte ve dünyadaki pastadan Türkiye yeterince pay alamamaktadır. Ülkemizde refah durumu buna bağlı olarak belli bir düzeyde sayıyor.

İkinci sorum da "Küreselleşmenin ülkemdeki insana refahın yükselmesi bakımından getirdikleri ve götürdükleri nelerdir"?

Başkan- Evet, çok teşekkürler, tabii Başkana soru yöneltiyorsunuz ama tez sahibi olanlar burada konuşmacılar, ben sadece yönetimle görevliyim ama vakit kalırsa ben de düşüncelerimi açıklayabilirim.

Bener Ergüngör - Bu küreselleşmede etkili olan olgulara bakarken şirket bazında incelediğimiz zaman bilgisayar, telekomünikasyon ve havayolu şirketlerinin dünyada önemli bir etki sahibi olduğunu görüyoruz. Bunların temelinde de teknoloji yatıyor, yani teknolojiyi önemli bir olgu olarak görüyorum küreselleşmenin dinamiklerinde. Ben beyin jimnastiği amacıyla soracağım hocalarım, bu sürecin teknolojik boyutunun kesintiye uğraması veya daha güçlenmesi küreselleşmeyi nasıl etkiler?

Ahmet Keskin- Sorum Sayın Timur hocama.

Türkiye ekonomisinde olduğu gibi, gelişmekte olan piyasalardan faydalanan yabancı sermayenin toplumsal katmanlarda oluşan milliyetçilik ya da muhafazakarlıktan nasıl çekindiğini, demokratikleşme açısından açıklamasını istiyorum.

Başkan- Sayın Kılıçbay'dan başlamak üzere soruların cevabına geçiyoruz. Buyurun efendim.

Prof. M. Ali Kılıçbay- Tülay hanımefendinin sorduğu soru, aslında sorudan çok bir tebliğdi elbette. Fakat onun içinden bir soru üretmeye çalışırsam bu **hodmoney** denilen işe geliyoruz sonunda, yani yeryüzünde dolaşan, bir kısmına Soros'un hükmettiği, Allan Greenspan'ın devamlı mücadele ettiği 1,5 trilyon civarında olduğu söylenen bir sıcak para var. Nermin Abadan hocamın da biraz önce belirttiği gibi Frankfurt kapanıyor, Newyork açılıyor, Newyork kapanıyor Tokyo açılıyor, bu arada periferik borsalar; Hong Kong, Şanghai, öbür tarafta Paris Borsası, Londra Finansal Times Stock Exchange vesaire böyle çeşitli endeksler dolaşıyor. Ortalıkta para yok, para olduğu söyleniyor, birtakım portföyler var, o portföylerden alınıyor satılıyor, o arada euro, dolara karşı değer kaybediyor veya kazanıyor, ama euro lanse edildiğin-

den beri, dörtte bir oranında, yani yüzde 25 civarında bir değer kaybetti. Hele son zamanlardaki kaybı çok hızlı; bir ay içinde yüzde 10. Peki, kaybedilen değer ne, bunun reel ekonomiye aktarımı ne? Bunu konuşmak gerekir, ama çok zaman alır. Yani bu finansal sektörde olanlarla bunun reel ekonomiye yansımaları arasında dağlar kadar fark var. Bugün Alman ekonomisi dünyanın en performan ekonomilerinden biri ama markın değeri düşüyor. Olmaması gereken bir şey, çünkü mark euro havuzu içinde. Fransa ekonomisi de çok performan, hatta euro zonunu meydana getiren ülke ekonomilerinin tümü neredeyse çok performan, Amerikan ekonomisi kadar performan, hatta onu aşan performanslar gösteriyorlar, ama buna rağmen gene düşüyor. Spekülasyon bu kadar etkili mi? Yani başı kesilmiş tavuklar bu kadar kolay etkileniyor mu? Çünkü borsanın bir prensibi var hepiniz biliyorsunuz, beklentiler satın alınır, umutsuzluklar satılır ve küçük yatırımcılar -ki, bu 1,5 trilyon dolarlık hacmin çok önemli bir bölümünü küçük yatırımcılar meydana getiriyor- yükselirken girerler, en yükseğe yakın bir yerlerde girerler en düşük bir yere yakın yerlerde de çıkarlar.

Eğer âmiyane tabirden kaçınmazsak birileri birilerini tokatlıyor ve birtakım paralar el değiştiriyor, bir cins sermaye birikimi meydana geliyor ve bu sermaye birikimi reel ekonomiye nasıl aksediyor doğrusu pek belirsiz. Ama elimizde bir tane gösterge var, o da Amerika'nın ünlü Nasdaq endeksi. Nasdaq endeksi aslında bizim İstanbul Menkul Kıymetler Borsası endeksine benzeyen bir şey, yani aslında Nasdaq diye bir piyasa yok, Nasdaq kota edilmemiş kağıtların endeksi. Bizim İstanbul Menkul Kıymetler Borsası güya kota edilmiş kağıtların işlem gördüğü ama sanki kota edilmemiş gibi davranışsal tepkiler gösteren bir borsa.

Nasdaq, çok belirleyici tepkiler vermeye başladı son zamanlarda. Özellikle son bir ay içinde yüzde 30'u aşan bir düşüş gösterdi. Nasdaq'ın içinde ciddi teknoloji hisseleri var, biraz önce sözü edilen bilgisayar, internet veyahut da Hightech hisseleri var. Acaba bu alanlarda talep mi duruyor, yani talebin sonuna mı geldik, insanlar artık bilgisayar, internet, chat falan bunlardan vaz mı geçiyorlar, yoksa başka bir şeyler mi oluyor. Bunların üzerinde düşünüp reel ekonomi, finans ekonomisi bağlantılarını kurmak lazım, rantların nerelerden kaynaklandığını düşünmek lazım. Tülay hanım küreselleşmenin tarif edilmesi gerektiğini söyledi. Katılıyorum, küreselleşme, eğer *sıcak paranın küreselleşmesi*yse bu tam, yeryüzünde sıcak paranın küreselleşmesi anlamında. Çünkü bakın bizim borsa yorumcuları televizyona çıkıp yorum yaptıkları

zaman, on laflarından beş tanesi *yabancılar geldi, yabancılar gitti, yabancılar sattı, yabancılar aldı*. Bu yabancı denilenler de aslında yabancı değil, yabancı ülkelerde yaşayan Türk paraları bunlar, yani bıyıklı yabancılar denilen unsurlar. Fakat bizim borsa brokerlerinin veyahut da *borsa uzmanı* ünvanını kullananların düşüncelerini veyahut da kanaatlerini oluşturdukları kıstas, yabancıların gelip yabancıların gitmesi. Bizim küçük yatırımcılar, hatta kurumsal yatırımcı denilen yatırımcılar da yabancıların satmasına göre satıyorlar, yabancıların almasına göre alıyorlar. Kim bu yabancılar? Nedir? Ne yapıyor? Bu paralar geliyor mu, gelmiyor mu? Döviz olarak mı geliyor, ne olarak geliyor? Belirsiz bir alan. Ama küreselleştığımız son derece kesin. Yalnız tabii İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın birazcık refrakter bir tavrı var. Son zamanlarda batı borsaları koro halinde düşerken bizimki yükseliyordu, hem de niçin yükseliyordu? Akbulut'un kazanmayıp da Sezer'in kazanacağı birazcık daha gözükmeye hale geldiğinde bizim borsa yükseliyor. Ne alakası var? Hiç bilançoya filan baktıkları yok, kârlılık analizi yaptıkları yok, hiçbir şey yok. Sadece birtakım siyasi spekülasyonlarla; *Akbulut gelse ne olur, Sezer gelse ne olur, cumhurbaşkanı ne yapar, ekonomi üzerinde ne etkileri vardır* gibi birtakım analizler de yapmadan, birbirimizin doktoru olmamız gibi, yani hastalandığımız zaman komşudan ilaç alırsız ya doktora gitmeyiz, onun gibi borsadaki kanaatlerde böyle oluştuğundan ötürü, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın refrakter bir tavrı var. Fakat dünya borsaları aşağı yukarı paralel davranıyorlar ve burada belirleyici olan Dow Jones endeksi. Dow Jones endeksi aşağı yukarı üç bine yakın kağıdın ortalama endeksi. Bunun içinde Standart&Pours var, Roussel var, daha düşük miktardaki şeylere göre yapılan başka endeksler var. Fakat ortaya bir manzara çıkıyor ki, hâlâ geleneksel sektörler, yani sanayi devriminde meydana gelmiş sektörler kaya gibi ayakta dururken, borsaların son performanslarına baktığımız zaman, yani bir General Motors hisselerine bir şey olmazken, ama buna karşılık teknolojik hisselerinin düşmesi insanın kafasını karıştırıyor. Bunların üzerinde düşünmek lâzım. Çok geniş bir alana temas ettiğimiz için ben de geniş bir gezinti yapmak zorunda kaldım. Sıcak paranın dışında da doğrusu globalleşmiş bir şey görmüyoruz yeryüzünde. Birtakım şirket evlilikleri oluyor. Mesela Almanlar Rolls Royce'u satın alıyorlar, ama bunlar eskiden de olurdu, yeni şeyler değil. Reel ekonomide bir globalleşmeden söz etmek çok mümkün değil, ama fiyatların eşitlenmesi bağlamında bakarsak, yani nakliye masrafları ve diğer masrafları ceteris paribus kabul ettiğiniz tak-

tirde, dünya piyasasının oluşmasının göstergesi, fiyatların eşitlenmesidir.

Globalleşmenin etkilerini ben ekonomik bağlamda iki yerde görüyorum; biraz önce söylediğim gibi sıcak paranın globalleşmesi ve diğeri de fiyatların yeryüzü ölçeğinde neredeyse eşitlenmesi. Ama bütün bunları da şuna bağlıyorum, fiyatların piyasada değil, spekülatif alanlarda oluşması, yani kapalı kapıların ardında oluşması, tüketici, piyasaya gittiği zaman belirlenmiş olduğu gerçeğini de ihmal etmemek lâzım. Yani neoklasik analizin reddi gerekiyor. Fiyatlar bir pazarlık sonucunda oluşmuyor. Çünkü bakın, Hollanda Spot diye bir laf vardır petrol için; petrol bugün Hollanda Spot'ta, Rotterdam Spot'ta 21.5 dolardır, ertesi gün 21.57'dir veya 19.80'dir. Bunun tüketiciyle, araba sahipleriyle, evinde fuel oil yakanlarla hiçbir alakası yoktur. Altın fiyatları Cenevre'de oluşur. Yani Hatice hanımın ekmeğini bir yerine iki almasının fiyatlar üzerinde çok ciddi bir etkisi yoktur. Dünya fiyatları 90 dolardır, biz popülist politikalar sonucunda 270 dolar veririz kendi köylümüze, aradaki farkı da başka sektörlerle finanse ettiririz. Karmakarışık ilişkiler.

Bunların nerelerde globalleştiğini eğer soruyorsak, price-maker denilen fiyatları oluşturan adamlar tarafında, spekülatif piyasaların globalleşmesi söz konusu. Tüketim piyasalarının globalleşmesinden söz edemeyiz, belki şöyle bir şeyden söz edebiliriz. McDonalds her yerde var, Paris'in kalbinde bile artık McDonalds var, Amerikan kültürünün, pop kültürünün serpintileri bütün dünyaya yayılıyor, zaten dünya ekonomisinin merkezinde oturan -bu eskiden beri öyle, bu bir zamanlar Amsterdam'dı, bir zamanlar Venedik'ti, bir zamanlar Londra'ydı- kendi kültürünü elbette dünyaya bu şekilde dayatıyor.

Globalleşmenin enformasyon toplumu bağlamında, Nermin Abadan hocamın, *demokratikleşmeye hizmet edecek mi* sorusunda, ben kötümserim hocam. Çünkü bilgi de bir maldır ve en pahalı maldır. Eğer bilgiyi en manipüle edilmemiş haliyle elde etmek istiyorsanız çok yüksek fiyat ödemek zorundasınız. Televizyonla veyahut da fiyat ödemediğimiz herhangi bir başka kanalla bize ulaştığı zaman mutlaka maksimum manipülasyondan geçmiştir. Zaten hocamın bilgi değil de enformasyon demesi herhalde bu bağlantı içinde yer alıyor. Çünkü bilgi, bilgi imparatorlarının elinde bize enformasyon biçiminde serpiliyor. Bize enformasyon biçiminde serpilirken de ideolojik biçimde serpiliyor ve bedavalaşmasının bedeli, başka şekilde üretiliyor. Mesela şunu söyleyebilirim, Marks'ın *Gota*

ve *Erfurt Programı Eleştirisi* adlı kitabına baktığımız zaman orada ihtiyaç kavramı üzerinde bazı pasajlar vardır ve ihtiyacın sınırlı bir şey olduğunu söylemektedir, yani sosyalist toplumdan komünist topluma geçiş sorunsalının tartışılmasına bir katkı niteliğinde bir risaledir ve komünist toplumda herkesin yeteneğine göre, herkesin ihtiyacına göre nasıl olacağı sorusuna cevap verirken, ihtiyaçların sınırlılığı ilkesini getirmektedir. Sosyalist tavır ihtiyaçların sınırlılığı doğrultusundadır. Buna karşılık kapitalizm ihtiyaçların sınırsızlığını getirmiştir, özellikle neoklasik analizle. Zaten dünyayı perişan eden ve insanları Nasrettin Hoca'nın eşeğinin önündeki havuç bağlanmış pozisyona koyan budur, biz devamlı mal peşinde koşan, ama her konuda ve her pozisyonda mal peşinde, tüketim peşinde koşan ve bu şekilde şartlandırılan insanlar haline geldik.

İşte enformasyon toplumu bizi belki de bu şekilde koşullandırmanın araçlarından biri haline geliyor. Biz bedava olarak Sibel Can'ın bugün ne yaptığını öğreniyoruz veyahut da bedava olarak Tarkan'ın hangi konserde ne kadar seyirci topladığını öğreniyoruz veyahut da Galatasaray'ın muhteşem galibiyetiyle ulusça seviyoruz, bunların hepsini bedava öğreniyoruz ama, bu bedava öğrenmenin karşısında bir ideoloji, bir tüketim ideolojisi yansıtıyor ve bu tüketim ideolojisinin içinden en yüksek beyin kapasitesine sahip olanlarımızın bile kurtulması mümkün değil ve sonunda dünya tamamen mala ulaşma derecesine göre yapılan bir hiyerarşik sistem içinde şekilleniyor. Yani Etiler'de bir eviniz varsa başka statüdesiniz, o sizin kişisel yeteneklerinizin ne olduğuyla hiç bağlantılı değil, ama mesela Üsküdar'ın fakir mahallelerinden birinde oturuyorsanız veya Avcılar'da oturuyorsanız farklı bir statüdesiniz. Arabanızın Mercedes olmasıyla, arabanızın Murat olması arasında dağlar kadar fark var, siz isterseniz nükleer enerji konusunda çok ciddi teorilere sahip olun.

Hiyerarşiler, statüler tamamen mala, zenginliklere ulaşma doğrultusunda oluşuyor ve bizim bu şekilde bu hiyerarşi süreci içinde herhangi bir rahatsızlık duymadan yerimizi almamızı ve tıpkı bir zamanların Amerikan Rüyası denilen sürecin içine sokan, sınıf atlamayı gelir grubu atlama olarak algılayan bir mantık içine sokan şeyin de bu enformasyon toplumunda verilerin, ham bilgilerin işlenerek bedavalaştırılma süreci içinde ideoloji yüklenmesiyle bağlantılı olarak görüyorum.

Muammer bey, yeni dönemde yeni insan doğacak dedi. Nasıl olabilir, ne olmalı? Efendim, her devirde

bir tane yeni insan doğuyor, mesela Rönesans'ta da yeni bir insan doğmuştur, İtalyanlar ona **univercallice** demişlerdir veyahut da aydınlanma döneminde de bir insan doğmuştur Lamartin'in o meşhur "insan bir makine" imgelemesinde ifade edilen bir şey veyahut da Hitler'in *yeni insanı* vardır, Sosyalizmin, Marksizm'in *yeni insanı* vardır, boyuna yeni insanlar vardır. Bu yeni insanlar, böyle sıçramalı bir evrim sürecinin bir mutasyonu mudur, yoksa aynı şeyi başka elbiseler içinde mi görmekteyiz? Doğrusu çok kuşkuluyum, cevap verebilecek durumda değilim. İkisinin de mümkün olduğunu düşünüyorum ama eğilimim daha çok yeni insan değil de, insanın yeni kılıkları olduğu biçiminde. Globalleşmenin yeni insanı olur mu? Bilmiyorum. Globalleşmenin bir yeni insanı olursa bu çok da matah bir insan olmayacak herhalde. Yani bilgiden kaçınan, sadece tüketen, sadece tüketmek için üreten, yani maddeyle ilişkisini bu bağlamda kuran, maneviyat demeyeyim ama belki daha ideal, yani dünsel alanda belki yaya kalmayı tercih eden, hatta bunu belki de bir ideolojik boyuta çıkartan, yeniden vahşileşme sürecine, yeni bir ortaçağlaşma, yeni medializasyon dediğimiz süreç belki bir yeni vahşileşme tarafından takip edilecek. Mark Block'un bir lafı vardır: "Tarihi geriye doğru okumak". Belki de tarihi geriye doğru yaşamak da mümkün olabilir. Çünkü biz şimdiye kadar aldığımız eğitim, aldığımız bakış açıları içinde tarihin bir ilerleme süreci olduğuna iman ettik, mutlaka tarihin içinde zamansal olarak ilerlediğimiz zaman, bunun bir ilerleme olduğunu düşündük, ama acaba öyle mi? Hint felsefesinde bu böyle değil veya Derisiotos'un "Günler ve İşler" şiirini okuduğunuz zaman bir altın çağdan giderek daha kötü zamanlara doğru gidiş, yani tarihi bir başka türlü okumak da mümkün. Böyle de okunabilir, böyle de bakılabilir, onun için yeni adam belki çıkar, ama matah olmayabilir.

Emre Şekerdağ, "Hindistan, Çin ve Rusya küreselleşmede nasıl bir rol alabilir? Tek merkezlilik çok uzun süre kalmayacak" dedi. Vallahi ben tersini düşünüyorum. Sabahleyin de söylediğim bağlantı içinde eğer globalleşmeyle kapitalizmin tarihi çakışıyor, kapitalizm her zaman tek merkezli olmuştur. Bir ara dönem içinde Sovyetler Birliği'nin de bir *diğer kutup olduğunu* yanılığımıza düştük. O bir diğer kutup değil, sadece Amerika vardı. Amerika kendi silahlanmasını meşrulaştırmak için soğuk savaş dediğimiz dönemde özellikle Sovyetler Birliği'ni bir fantom, hayalet güç olarak bütün dünyaya lanse etti ve en başta Sovyetler kendileri inandırlar buna. İşlerine de geldi tabii inanmak ve bunun böyle olmadığını Perestroyka

ve Gorbaçov'un diğer haltları esnasında gördük. Şimdi görüyorsunuz hallerini; zavallı Moldovalılar geliyorlar Teşvikiye'nin orada, her türlü işi yapmak için uğraşıyorlar. Sadece Moldovalılar değil bütün eski Sovyet Cumhuriyetlerinin başında aynı şey. Tek merkezlilik, kapitalizmin doğasında olan bir şey. Çünkü elektrik akımı nasıl potansiyel farkından dolayı varoluyorsa, aynı şekilde kapitalizm de potansiyel farkından dolayı var oluyor. Eğer bütün dünyada faktör fiyatları eşit olsaydı, yani emek gücü, kömürün fiyatı dünyanın her yerinde eşit olsaydı, o zaman kapitalizmin varolması için önemli nedenlerden

bir tanesi ortadan kalkmış olurdu. Uluslararası iş bölümü dediğimiz şey, aslında faktör fiyatları arasındaki radikal eşitsizlikten kaynaklanan bir şeydir ve bu potansiyel farkı kapitalizmin canlılığını, hayatiyetini vermektedir, kapitalizm bu sayede ayakta durmaktadır. Bütün dünyanın tek bir sistem çerçevesinde deviniyor olması, yani marjinalize olmamış bölgelerinin veyahut da periferisinin olmadığı bir kapitalizmi düşünmek mümkün değil. Kapitalizm, hem ülkesel çapta Amerika'da varolan periferilerden hem de uluslararası çapta, bir sürü periferiden oluşmaktadır. Bu periferiler arasındaki potansiyel farkı, kapitalizmi var etmektedir. Eğer bunlar ortadan kalkarsa kapitalizm herhalde çok zorlanacaktır.

Yakup Bozkurt, "Küreselleşmeyi izm'lerin dışında tutmak gerekiyor" ve "küreselleşmenin Türk insanına katkısı nedir?" diyor. Evet, en korktuğum soru buydu. Peki Türk insanının dünyaya katkısı nedir diye ben bir karşı soru sorayım. Yani biz toplum olarak bir şey bekliyoruz. Galatasaray'ın olayları gösterdi ki başarıya çok susamışız; "Avrupa duy sesimizi", "Avrupa bizden kork". Taksim'de iki tane İngiliz holiganını bıçakla, ondan sonra her yere bayrak as ve hayatında futbol maçıyla alakası olmamış bir sürü insan Galatasaraylı olsun birden bire, Hülya Avşar çocuğu mutsuz olmasın diye çocuğunu Galatasaraylı yapsın. Nedir bu? Yani biz devamlı böyle bir şeyler istiyoruz. Peki, acaba uluslararası çapta bir bilim adamımız var mı? Uluslararası çapta bir bilim adamından vazgeçtim ama uluslararası çapta Türkiye'de yetişmiş bir sanatçımız var mı? Türkiye'de yetişmiş bir sanatçımız yok. Uluslararası çapta belki futbolcumuz var ama o başka bir şey. Biz dünyaya ne verdik, dünyadan ne isteyebili-

riz? Dünyanın bize bir şey verme zorunluluğu var mı? Önce tarihimize ve kendimize hesaplaşmamız gerekiyor. Bunlar çok geniş konular, bir-iki cümlede söyleyince başka anlamlara da çekmek mümkün.

Bener Ergüngör, "küreselleşmenin teknolojik boyutu"ndan bahsetti. Biliyorsunuz 16.Yüzyıla kadar, yani bilim devrimine kadar teknoloji, üretim fonksiyonunun bağımsız değişkeni değildi, hatta değişkenlerinden biri değildi. Ama 16.Yüzyıldan itibaren bilim gelişip, bilimle teknolojinin evliliği sağlandıktan sonra,

süreç içinde özellikle sanayi devriminden sonra, üretim fonksiyonunun bağımsız değişkenlerinden biri haline gelmiştir teknoloji. Daha doğrusu teknolojiye bir artış üretimde, (hangi tipte üretim fonksiyonu yazdığınıza bakar) eğer Cobb-Douglas tipinden bir üretim fonksiyonuysa o zaman katsayısı ne kadarsa, yani birin içindeki yeri ne kadarsa "alfa",

"beta", "gama" biçiminde ifade edebildiğimiz üsler değeri ne kadarsa, o yüzde oranında katkıda bulunur üretim artışına. Teknoloji artık böyle bir şey. Soru burada teknolojinin bizatihi kendisi değil, üretim artışı neden isteniyor, neden istenmiyor sorusu. Yani üretim artışıyla fiyatlar arasında ciddi ilişki olduğuna göre, yani kapitalist ister tekelci olsun, ister olmasın hem fiyatı hem de satış miktarını aynı anda kontrol edemeyeceğine göre, o zaman bu ikisinden birini tercihinin yönünde teknoloji tabii ki burada bağımsız üretim fonksiyonunda bağımsız değişkenken bu tercihlerde bağımlı değişken haline gelmektedir. Teknoloji kendi başına gelişen bir olay değil, mutlaka başka bağlantılar içinde ele alınması gereken bir şeydir. Globalleşme sürecinin içinde de teknolojiyi buraya oturtmak gerektiğini düşünüyorum.

"Milliyetçilikler nasıl etki ediyor" diye son bir soru; Mahmut Keskin'in sorusu. Milliyetçilikler herhalde artık kadük hale geliyor, yani bunlar çok uzun zaman direnecekler, ama kadük hale geliyor. Tıpkı bir zamanlar şehirlerin özerkliklerinin çok dirençli olması gibi. Mesela İtalyan Birliğinin ancak 1871'de sağlanabilmesi, keza Alman Birliğinin 1871'de sağlanabilmesi, bu şehir özerkliklerinin dirençliğinden, ta 12.Yüzyıla kadar geri giden komün hareketinin serpintilerinin 19.Yüzyıla kadar sürmesi... Milliyetçilikler direnecek, ama bence kadüktür.

Uluslararası iş bölümü dediğimiz şey, aslında faktör fiyatları arasındaki radikal eşitsizlikten kaynaklanan bir şeydir ve bu potansiyel farkı kapitalizmin canlılığını, hayatiyetini vermektedir, kapitalizm bu sayede ayakta durmaktadır.

Başkan- Kılıçbay'a çok teşekkür ediyoruz. Buyurun Taner Timur hocamız.

Prof. Dr. Taner Timur- Küreselleşme bir kriz yarattı. 1997 senesinde bu kriz Güneydoğu Asya dragonlarında başladı, sonra yayıldı, Rusya'ya, diğer "Emergent economies" denilen ülkelere, Latin Amerika'ya, kısaca küreselleşmenin az çok bir canlılık getirdiği bütün ülkelere yayıldı; fakat dünya krizi de olmadı. Çünkü dünya krizi olması için kapitalist dünyanın, ileri kapitalist dünyanın krizine gerek vardır. Sonuç ne oldu? Kriz, bir ünlü iktisat dergisinin başlık yaptığı gibi, "Asya'ya karşı kriz" şeklinde başladı. Bu kriz, dünya krizine dönüşür mü, dönüşmez mi? Bildiğim kadarıyla bu bütün dünyayı çok yakından ilgilendiren ve kimsenin de kesin bir cevap veremediği bir sorun.

Bu konuda çok önemli bir pozisyonda bulunan Allan Greenspan, yani Amerikan Federal Bankası Başkanı, sık sık endişeli, kuşkulu, beyanatlar veriyor, borsayı etkileyen beyanatlar veriyor. Amerikan Borsası reel değerinin çok üstünde spekülasyon bir değer düzeninde diyor, hatta bu konuda yüzde 20, yüzde 25 gibi oranlar da veriyor. Yani görüşü bir kriz Amerika'da da patlak verebilir şeklinde. Tabii Allan Greenspan'i herkes çok ciddiye alıyor, çok önemli bir mevkide bir insan. Buna mukabil kapitalizmin organizasyonu çok farklı, vesaire diyen bir sürü önemli insan daha var. Mesela, 20 tane dünya ekonomisinin en önemli isimlerinin bu konudaki görüşlerini toplayan bir kitap yayımlandı. Bu 20 kişinin en az veya yaklaşık 10'u son 10-15 yılda Nobel İktisat Ödülünü kazanmış kimseler. Diğerleri de böyle dünya çapında bankaların, holdinglerin iktisatçıları, danışmaları vb. Bunu okudum ve bunu nakletmenin benim pek bir değeri olmayan görüşlerimi nakletmekten elbette çok daha yararı olur diye düşünüyorum. Bunu okuduktan sonra gördüğüm şey şu; birbirine çok ters yorumlar yapıyorlar, birleşik bir düşünce şöyle dursun, hakim bir eğilim bile yok. Bu ne demektir? Bu şu demektir ki, önümüzdeki dönemde dünya ekonomisini teorik, kuramsal ve pratik yönde yöneten insanlar da birkaç yıl sonra ne olacağını bilmiyorlar ve dünya krizi anlamında bir kriz tehlikesine dikkati çekenler bir hayli fazla.

Zaten oldu, biliyoruz ki 1987'de muazzam bir borsa krizi oldu, bir hafta içerisinde borsa değerleri dünya çapında yüzde 20, yüzde 25 düştüler, milyarlarca dolar el değiştirdi bir hafta içerisinde. Fakat bu borsa krizi reel ekonomiye aynı şiddetle yansımada; hatta çok hafif şiddette yansıdı ve unutuldu. 1987'de müthiş bir panik yaşadı dünya. Demek ki böyle bir kriz potansiyeli en yetkili birtakım insanların da kabul ettiği

bir durum olarak karşımızda, karşımızda çünkü biz zaten kriz içerisindeyiz, hepimiz biliyorsunuz 1999 senesini milli geliri yüzde 6.5 düşerek bitirdik, buna yüzde 2'ye yakın nüfus artışını da eklememiz lazım normal durumumuzu devam ettirebilmek için. Demek ki yüzde 8.5 civarında bir milli gelir kaybıyla cumhuriyet tarihinin rekorunu kırdık. Tansu Çiller Başbakanken 94'te küçülme yüzde 5 veya 5.5'tu hatırladığıma göre, onu da aşan bir kriz içerisindeyiz. Biz zaten böyle bir kriz içindeyiz ve böyle bir dünya buhranı bizi çok daha kötü etkiler, fakat dünyayı nasıl etkiler? Buradan zannediyorum Çin, Hindistan, vesaire gibi ülkeler soruldu, bunlar ne olur? Görebildiğim kadarıyla dünya yeni bir polarizasyona gidiyor. Bu Amerikan, Pax Americana devam edemez, dünyada böyle durumlar olmuştur ama mutlaka yeni bir polarizasyon olacak. Bu polarizasyon nasıl olacak? Günümüzde bunun diplomatik kavgası veriliyor. Amerika'nın Rusya'ya bu kadar hoşgörülü davranması, Japonya'ya özel bir ilgi göstermesi aslında uzun vadeli bir stratejinin unsurlarıdır. Bu polarizasyonun bir tarafında elbette Amerika olacak, öbür tarafında da elbette Çin olacak. Fakat diğer taraflar şimdilik pazarlık, dostluk, müzakere konusu. Yeni bir polarizasyon içerisinde Avrupa'nın yeri ne olacak? Avrupa, sistemi itibarıyla ister istemez Amerika'nın yanında olacak, ama Amerika'ya karşı, Amerika'nın yanında devamlı mesafeli, güçlü, hatta elinden gelirse avantajlı vaziyette olmak istiyor ve onun kavgasını veriyor. Avrupa Birliğiyle. Burada biz kesin bir tavır içerisinde yerimizi seçmiş vaziyeteyiz; çünkü Avrupa Birliğine pek karşı çıkan yok gördüğüm kadarıyla. Bu kötü bir şey de değil, fena bir şey de değil, fakat bunun gerekleri nedir? Bunun gereklerini yapıyor muyuz? O ayrı, o çok uzun uzun tartışılması ve bizim medyada yapıldığından çok daha ciddi tartışılması gereken bir konu zannediyorum.

Sayın Abadan-Unat iletişimle ilgili çok ilginç bir noktaya temas etti. Yalnız ona değinmeden, (ben galiba yanlış ifade etmişim) enternasyonalizm ve küreselleşme hakkında bir eleştiride bulundu. Ben bunlar eşittir demedim, bugünkü küreselleşmeye bu bir enternasyonalizmdir demedim, sadece benim kişisel özlemim, sadece benim değil benim gibi milyonlarca insanın özlemi, eşitçi, demokratik ve gerçek üreticiler tabanına dayanan bir enternasyonalizmdir. Yoksa bugünkü küreselleşmenin arkasında ne halk var ne gerçek üreticiler var ne de ona dayanan, onlardan ilhamını alan demokratik bir gelişim var.

Teknoloji: Hakikaten muazzam bir teknolojik sıçrama içerisinde yaşıyoruz. Yalnız bu yeni bir şey değil. Son 200 veya son 100 yıl içerisinde muazzam

teknolojik başka sıçramalar da oldu. Mesela benim çocukluk yıllarımda televizyon diye bir şey yoktu. Oysa şimdi köylerde bile insanlar düğmeleri çeviriyorlar, ne bileyim Afrika'daki bir kıtlığı görüyorlar, Japonya'daki bir kazayı görüyorlar, Kopenhag'daki maçı seyrediyorlar vb. Televizyon herkesin evine girdi, Görsel küreselleşmeyi bu anlamda televizyon çok daha önce gerçekleştirdi. Öyle bir ek teknolojik devrim içerisindeyiz ki imkanları çok daha fazlalaştırıcı. Bunun bir sürü bağlantıları var ve bunlardan en önemlisi de Internet. Gerçekten Internet, demokrasi anlayışını, siyasal rejimleri, vesaire her şeyi çok yakından etkileyip ve değiştirecek potansiyel taşıyor. Yalnız bu teknolojiler böyle nötr, eşitçi bir ortamda doğmuyorlar, teknolojiler eşitsizliklerin egemen olduğu, bazı güçlerin çok güçlü olduğu, bazı sınıfların hakim durumda bulunduğu ortamlarda doğuyorlar ve onların da bir ölçüde dürtüleriyle doğuyorlar. Mesela Sovyetler Birliğinin çözmesinde Reagan'ın Yıldız Savaşları adı verilen ve Sovyet nükleer arsenalini nötrale edecek bir teknolojik atılımının önemli bir payı oldu ve bunu da, dolar dünya parası olduğu için, dünya çapında finanse etmek olanağına sahipti Amerika. Bunun gibi elektronik devrimde, E-Postada, Internet'te her şeyden önce güçlülerden yana olma durumunda objektif olarak. Türkiye'de bilgisayarlar sistemli ve donanımlı bir şekilde en önce nereye nüfuz etti, nerelere yerleştirildi? Bankalara, iş merkezlerine, büyük sanayi teşekküllerine, vesaire. Ama buradan kalkarak bu yanlış, kötü bir şeydir diyemeyiz, çünkü bunun bir de herkese açık bir potansiyel olanak sağladığını görüyoruz. Internet, eğer akıllıca kullanılırsa halk sınıflarının lehine de sonuçlar doğurabilir. Çünkü teknoloji öyle bir şey ki belirli koşullarda, belirli sınıfsal yapılarda, eşitsiz durumlarda ortaya çıkıyor ama, zayıflar da bunu bir karşı güç olarak, kendilerine gerçekte olmayan bir gücü verecek alet olarak kullanma imkanına sahipler. Mesela kültürel planlamada, kültürel geleceğimizde Internet bizim için fevkalade büyük bir fırsat olabilir. Bizim kütüphanelerimiz çok zayıf; Batı'nın, daha doğrusu, periyodikleri, ciddi yayınları bize pek ulaşmıyor; hatta üniversitelerimize bile ulaşmıyor. Bu açıdan internet çok büyük, olumlu ufuklar açıyor. Bu işin kültürel yönü, bir de siyasi yönü var. Siyasi yönü, siyaset kavramını değiştirecek, demokrasilerden bahsediyorum, demokrasilerde bugün bu Fransa'da tartışma konusu. Fransa'da (Internet kullananlara onlar "Enternet" diyorlar) 9 milyon Enternet var.

Bir de şu var. Fransa'da 5-6 tane parti var. Her parti liderinin eskiden halkla teması neydi? Gidiyordu, parti kurullarında konuşuyordu, bizdeki gibi orada

meşdan mitingleri filan yok. Televizyona beyanatlar veriyordu, küçük gruplarda önemli konuşmalar yapıyordu ama televizyon gelip işin önemine göre önemli fikirleri alıyordu, yayınlıyordu. Şimdi yeni bir şey ortaya çıktı, her parti liderinin bir Web sitesi var ve Web adresi var tabii. Bunlar ilan ediliyor. 9 milyon Fransız vatandaşı birdenbire tuşlara basarak gerek eleştirel, gerek övücü, gerek destekleyici bir diyalog kurma imkanını elde etti. Henüz bu işin başındayız, fakat şimdiden düşünölmeye başlandı. Bizde henüz böyle bir şey yok, bizde Web sitesi ile doğrudan halkla diyalog kurmak isteyen bir siyasi parti lideri yok, bir sürü gazetecilerimizin var, bir sürü insanın var, hatta pop sanatkarlarımızın var, vesaire geliyor. Siyasi liderlerin konumu farklı. Tabii siyasi liderler dünyanın bütün demokrasilerinde halktan aslında kopuk insanlardır, çünkü devamlı siyasetçilerle, militanlarla çevrilmiş bir dünyada yaşarlar. Bu dünyayı kıran bir mekanizma geliyor. Bir sürü insan doğrudan ağır eleştiriler yapacak vb. Tabii bir parti lideri de bununla uğraşamaz; onun kurmayı olacak, bir heyet yaratacak, fakat çeşitli eğilimlerle haberdar olacak. Her siyasi parti lideri, kurmayıyla beraber, bir anket merkezi gibi bir duruma düşecek. Bu tabii siyaseti yakından ilgilendiren, katılımcı demokrasiyi yaratan bir unsur olacak. Biz bu bakımdan yeni teknolojik gelişmelere çok açık bir milletiz, çok olumlu bir tarafımız var. Zannediyorum ki bu gelişirse, ki gelişeceği de anlaşılıyor, önümüzdeki yıllarda Türk siyasetini de, çok iyimser olmayayım ama, az çok etkileyecek. Belki de biraz daha orta vadede düşünürsek çok etkili olacak bir mekanizma olarak karşımıza çıkacak.

Türkiye'ye etkisi ne oldu küreselleşmenin? Ben soruyu öyle anladım; onun için Kılıçbay dostumdan farklı cevap vereceğim. O katkısı olarak değerlendirdi, bizim küreselleşmeye ne katkımız var diye konuştu. Etkisi olarak anladım ben, kaldı ki ben yanlış anlamış olsam bile bu konuda konuşmak istiyorum. Küreselleşmenin Türkiye'ye etkileri bazıları tarafından çok abartılıyor. 10-15 sene önce bizim dış ticaretimiz, ihracatımız 2,5 milyar, şimdi 25 milyar (ithalatımızda 40 milyar o ayrı) büyüdük deniyor, gerçekten de büyüdük. "Emerging Economies" diye bir kavram var. Batı'nın ünlü finans dergileri böyle 20-25 memleket sayıyorlar, onların arasında geçiyor Türkiye. Yalnız her şeyin de bir bahası var, ne şartlarda gerçekleştiği sorunu var ve bizi hangi noktaya getirdiği var. Şu anda getirdiği nokta eksi 8,5 milli gelir azalışı. Denebilir ki, efendim bu geçicidir, yeni bir sıçrama olabilir, tamam. Fakat, aslında o kadar da kolay görünmüyor bu krizden nasıl çıkacağımız, çünkü daha önceki krizler-

den hep maalesef büyük kısıtlamalarla ve bedeli halka ödeten siyasi baskı rejimleriyle çıktık. Hiç kimse temenni-etmez ki öyle bir durum yenilensin. Fakat küreselleşmenin bizi getirdiği nokta kriz. Bunun dışında, bedelini gelecek nesillerin ödeyeceği, büyük bir borç yükü. Şimdi öyle bir borç strüktürü içerisindeyiz ki kendi burjuvazimize olan borçlardan kurtulmak için (çünkü bunların büyük bir kısmı kısa vadeli) bunları ödemek ve daha sağlıklı bir borç yapısı kurabilmek için dış krediler arıyoruz. IMF ile bu şekilde anlaşmalar peşindeyiz. Düşünebiliyor musunuz, kendi vatandaşlarımıza olan borçları ödemek veya bunların yapısal durumunu, vade durumunu değiştirmek için dış borç arıyoruz. Bu çok sağlıksız bir durumdur, gelinen nokta bu.

İkincisi, biz küreselleşmeye, birbirini tamamlayan üç adımda vardık. Bir; dış ticaret serbestisi, daha doğrusu ithal ikamesinden dış dünyaya açılırken dış ticareti, ihracatı teşvik politikası. Bu bir skandalle ve büyük bir krizle yaşandı. Hayali ihracatlarla milyarlarca dolarlık bir servet tam bir yağma şeklinde bazı ceplere girdi. İkincisi, faiz serbestisiyle girdik. Faiz serbestisi, mevzuatı bu konuda yeterli olmayan, hukuki garantileri olmayan, herkesin banker olabileceği, 18-19 yaşındaki insanların milyarlarca lirayı topladığı bir ortamda bu da büyük bir skandalle ve başka ülkelerde, gerçek demokrasilerde bazı siyasi liderlerin hayatına son verici nitelikte bir krizle bitti: Bankerler krizi. Kaçanlar oldu, genç bir çocuk dışında hapse giren de olmadı. Üçüncüsü, 1989'da 32 Sayılı ünlü kararlarla Türk Parasının serbest bırakılması, hukuki konvertibl olması. Bu böyle birdenbire, öbürlerinde olduğu gibi, ani bir skandalle ve krize yo açmadı; ama bu da bir kara para piyasası yarattı, böylece nereden geldiği, nereye gittiği belli olmayan spekülasyon fonlarının aktığı ve siyaseti de çok kötü etkileyen, yozlaştıran bir büyük kriz yarattı, siyasi bunalım yarattı. Bu bize özgü bir şey değil, bu dünya çapında bir olay: Uzakdoğu'dan Latin Amerika'ya kadar, biraz önce söylediğim bütün ülkelerde, gazetelerde okuyoruz, büyük yozlaşma, çalma, çarpma, çeteleşme, mafyalaşma gibi olaylar var. Tabii her yerde var, bizde de var diye teselli bulamayız, mademki bizden bahsediyoruz, kendi ülkemizden bahsediyoruz. Demek ki, küreselleşmeye girdik ve küreselleşme belli atılımlar, canlılıklar da getirdi ama, bunun bahası üzerinde de düşünmek zorundayız. Bu politikanın mimarı olan Turgut Özal, bir konuşmasında "bunları yapmak için benim gibi biraz gözü kara olmak lazımdı" diyor aynen. Bu işler gözü karalıklarla yapılacak işler değil. Bunun dışında 1999 yılında Türkiye, Cumhuriyet tarihinin eksi 8,5 gelir kaybıyla en

büyük rekorunu kırarken, yüzde 40-50'lere varan reel kurlarla spekülasyon sermayenin de bir numaralı şampiyon ülkesi oldu. Bunu Financial Times yazdı, bu konularda ihtisaslaşmış Web siteleri yazdılar. Küreselleşmenin bizi bugün getirdiği nokta budur ve bunun üzerinde düşünmeliyiz. Oysa insanların bunun üzerinde düşünmesi ne aracılığıyla olur? Medya aracılığıyla olur. Ne var ki medya da zaten bu sistemin bir parçası. Medyayı yöneten insanlara bakınca, görüyorsunuz ki bunlar her sene kârlarını övünerek ilan eden, rekor kârlarını ilan eden, vergi rekorları kıran Holdingler.. Yani bu medya da bu sistemin bir parçası. Bu medyayla bu sistemin analizini, değerlendirilmesini, eleştirisini nasıl yaparsınız? İşte bu kadar yaparsınız ancak!

Bir de son olarak şunu söyleyeyim. Milliyetçilik ve muhafazakarlıktan çekinme. Tabii yabancı sermaye milliyetçilikten hoşlanmaz, muhafazakarlıktan hoşlanmaz. Yalnız milliyetçiliğin de, muhafazakarlığın da şekilleri vardır, yani milliyetçilik bazen öyle şekilde karşınıza çıkar ki bu artık görünüşte bir ülkenin milliyetçiliğidir ama, realiteye bakarsanız başka ülkenin çıkarlarına çok daha uygun olabilir, muhafazakarlıkta aynı şekilde. Bir memlekette muhafazakar sayılan, milli çıkarlara aykırı diye eleştirilen bir eğilimi, bir ideolojiyi, bir dünya görüşünü, bakarsanız size çıkarları ters düşen birtakım gruplar, devletler savunabilir. Yani milliyetçilik ve muhafazakarlık çok genel laflardır. Bunların, bu söylediğim somut koşullar içerisinde, küreselleşmenin gerçek verileri karşısındaki durumlarını, tavırlarını görmek ve değerlendirmek gerekir. Bu tip sömürü merkezlerine karşısalar bu muhafazakarlık veya milliyetçilik, egemen güçler tarafından şu veya bu şekilde nötralize edilmeye çalışılırlar ve çoğu zaman da nötralize edilirler. Bizim için burada artık somut analizlere girmek gerekiyor ki, bu konumuz da değil, zaten zaman da müsaait değil.

Başkan- Prof. Timur'a teşekkür ediyoruz. Böylece panelimizin son konuşması da yapılmış oldu. Panelimiz kapanırken 25. İktisatçılar Haftası'nın da sonuna gelmiş oluyoruz.

Seneye görüşmek üzere.

25'İNCİ İKTİSATÇILAR HAFTASI'NA KATKILARINDAN DOLAYI

 GARANTİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

 **OSMANLI
BANKASI**

 E.C. ZİRAAT BANKASI

 KoçSistem

 ETİBANK

 TEKSTİLBANK

 TIRSAN

PAMUKBANK

 ANADOLUBANK

 KANAL D

 güven plastik
SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

BİLGİTAS
BÜRO MAKİNALARI

İZOCAM

 ARTHUR ANDERSEN

 HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

 HALK LEASING
Halk Finansal Kiralama A.Ş.

MODA ROTEKS

TÜRK EXİMBANK

 NCR

ÇUKUROVA
Çukurova İnşaat ve İmarat TİC. A.Ş.

Microsoft

TEKEL

 ALARKO
ŞİRKETLER TOPLULUĞU

NATURLAND
KÜLTÜR PARKI RESORT HOTELİ

BAŞAK SİGORTA

BAŞAK
Hayat

'A TEŞEKKÜR EDERİZ.

**FOTOĞRAF
SPONSORU**

İş Bankası'nın yirminci yüzyıldaki son 'ilk'i...

Son model banka.

Net matik

Netmatik

İş Bankası, internet bankacılığını herkesin kullanımına açıyor. **Şimdi İş Bankası'nda 20. yüzyılın son**

'ilk'i, Netmatik var. Artık bir İş Bankası kartı olan herkes, (Bankamatik de olur, Kredi Kartı da) bütün bankacılık işlemlerini internet üzerinden çalışan **Netmatik**'le yapabilecek. Görerek ve de dokunarak! Kolayca.

Netmatik logosu olan şubelerimizden birine gelin, İş Bankası'nın yirminci yüzyıldaki son 'ilk'ivle hemen tanışın.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

599 118
Dünya Sup. Dağ.
Tel: 629 08 08
Koy 1500.0000

İMKB'yi "Click"leyin!
www.imkb.gov.tr

İMKB günlük bültenleri...

Piyasa verileri...

Şirket ve aracı kuruluş bilgileri...

İMKB yayınları...

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI